מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · פירוש מהרז״ו

פירוש מהרז״ו על שמות רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש מהרז״ו על שמות רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-מהרזו-על-שמות-רבה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 30
פרק ג 38
פרק ד 49
פרק ה 50
פרק ו 64
פרק ז 68
פרק ח 71
פרק ט 75
פרק י 81
פרק יא 84
פרק יב 87
פרק יג 92
פרק יד 94
פרק טו 96
פרק טז 119
פרק יז 121
פרק יח 124
פרק יט 134
פרק כ 141
פרק כא 151
פרק כב 159
פרק כג 161
פרק כד 168
פרק כה 173
פרק כו 181
פרק כז 184
פרק כח 189
פרק כט 194
פרק ל 199
פרק לא 214
פרק לב 227
פרק לג 232
פרק לד 238
פרק לה 240
פרק לו 243
פרק לז 247
פרק לח 249
פרק לט 255
פרק מ 256
פרק מא 262
פרק מב 269
פרק מג 274
פרק מד 278
פרק מה 280
פרק מו 285
פרק מז 288
פרק מח 293
פרק מט 297
פרק נ 298
פרק נא 302
פרק נב 308

פרק א

פסקה א

חושך שבטו. בא לדרוש מ"ש את יעקב וכמ"ש בסוף הסימן ועיין כל זה בתנחומא כאן ובמדרש משלי וילקוט פסוק זה בקיצור:

יורד עמו לחייו. לקפח פרנסתו:

בן ט"ו שנה. עי' מ"ש בזה בפר"א פרק ל' ג' שיטות בחשבון זה ודעת המדרש כאן שיטה רביעית וכן הוא בתנחומא כאן וחשבון ט"ו עמ"ש בב"ר פר' נ"ג סימן י"א על פסוק ויעש אברהם וגו' ביום הגמל:

התחיל להביא. תיבת התחיל הוא רגיל במדרש הרבה עי' לקמן פר' כ' ס"ס א' ה' פעמים התחיל בענין אחד ואינו בדווקא עי' ב"ר פנ"ג שם דעת ר' ישמעאל שאין מצחק האמור כאן אלא עבודת כוכבים ע"פ גז"ש ועי' לקמן ריש פ' מ"ב:

מיד וירע הדבר. לא יתכן לפרש שמ"ש וירע וגו' על שיצא לתרבות רעה שהרי כתוב אחריו ויאמר אלהים אל ירע בעיניך על הנער וגו' ובהכרח שפי' שהרע בעיניו על שאמרה שרה לגרשו הרי שאהבו. אך כוונת המדרש על פסוק שאחריו ויקח לחם וחמת מים וכמ"ש בסמוך ללמדך שהיה שונאו ויתכן שמ"ש וירע וגו' כטבע איש על אשתו ואב על בנו וכמ"ש אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך הרי שהרע לו על שניהם אך עוד הרע לו מאד על שיצא לתרבות רעה וזהו מ"ש וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו ושלא לגרשו ברשעתו אולי בביתו יחזור למוטב עי' ד"ר פר' ד' ס"ס ה' ותוספתא סוטה פ"ה ופ"ז:

לחם וחמת מים. ולא כסות ולא מחיה כדלקמן:

כמו ששנינו. עי' ב"ב ט"ז ב' תנחומא סוף תצא ב"ר פס"ג סימן י"א וי"ב ובפסיקתא פרשת זכור וגירסת התנחומא כאן וכולו מן המקרא ומגז"ש וכמפורש במקומות שציינתי:

ועוד שתאב. בעת הברכה מדכתיב יקרבו ימי אבל אבי שכך היה רצונו שיקרבו ועיין מ"ש בזה בב"ר פס"ז ס"ס ח' ששייך כאן ומ"ש וביקש להרוג וכו' כמפורש בס"ד ואהרגה את יעקב:

ולהוסיף על נשיו. כמ"ש בב"ר ס"פ ס"ז ומ"ש ללמוד ממנו ע"ש סס"ח:

שלא יסר לאבשלום. כל הענין בשמואל ב' פ"ו ט"ז י"ז:

מזמור לדוד. ברכות דף ז':

אחרי אבשלום. משמע שהיו מאם אחת שילדה זה אחר זה עי' מדרש תהלים מזמור ב' פסוק אסכרה:

מתוך שיצא. היינו אבשלום וכ"ה בתנחומא ומ"ש ילדה פי' שגדלה כמ"ש אשר ילדה לעדריאל ומ"ש אחרי אבשלום פי' בדרכי אבשלום וכמ"ש בדרך טובה אחרי ה' אלהיכם תלכו ובדרך רעה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכדומה ובמ"ש ילדה אחרי אבשלום בא אבשלום ללמד על אדוניה ובאדוניה מפורש ולא עצבו וגו' ונמצא אבשלום למוד ממנו מדה י"ב:

ואוהבו וכו' זה הקב"ה. ובתנחומא הגירסא זה אברהם וכמו שהתחיל כאן בר"ד מאברהם כך בס"ד וע"ש הגי' בשינוי הסדר:

שהוא מרבה. אולי צ"ל מרדה כמ"ש בכל הענין בלשון רידוי:

ג' מתנות טובות. ברכות דף ה' ובתנחומא כאן בשם רשב"י ועי' ב"ר פ"ט ס"ח מדרש תהלים צ"ד:

אשרי הגבר. ב"ר ר"פ צ"ב וש"נ ומבואר:

וידעת עם לבבך. וס"ד כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה:

כי נר מצוה. וס"ד ודרך חיים תוכחות מוסר דרך חיים עוה"ב ע"י תוכחות מוסר:

וכל המיסר את בנו. פי' שני על פסוק ואוהבו שחרו מוסר:

יסר בנך. וס"ד ויניחך ויתן מעדנים לנפשך:

ואומר יסר בנך. חוזר לפי' הראשון ועי' ב"ר ר"פ ס"ג:

אשר שמע. וס"ד וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי:

תולדות יצחק. הראיה מס"ד אברהם הוליד את יצחק וכ"ה בתנחומא וכמ"ש רש"י בחומש שהרי ראיה יש שהולידו שהיה דומה לו בחכמה ובמע"ט:

ואברהם זקן. פי' חלש מהזקנה:

איש תם. יושב אהלים אהלי תורה של שם ועבר וכן מה טובו אהליך יעקב:

זכה לברכה. בלא דעתו ובלא דעת יצחק אלא בזכות מאת ה':

הבאים מצרימה. את יעקב מיותר שכבר מפורש בסדר ויגש אלא לדרוש שהושוו לו וזהו עיקר הדרשה ששייך כאן וע"כ סיים ואף יעקב שזהו דרך המדרש שהמאמר העיקרי מביאו בסוף בלשון ואף זה הקדמה לכל המבואר בס' שמות כמ"ש לקמן ס"ה:

פסקה ב

אלה פסל הראשונים. ב"ר פי"ב ס"ג ופ"ל ס"ג שמ"ר פ"ל ס"ג באריכות וביאור במ"ר פ"ג ס"י ותנחומא כאן ירושלמי יבמות פרק הבא על יבמתו ועיקר תיבת אלה פי' שבח והתפארות כמ"ש ב"ר שם סס"א אלה וכו' בוראן משבחם וכו' וגם לדייק אלה ולא שנזכרו תחלה ואלה הוי"ו מוסיף על ענין ראשון ושניהם בשבח ועיין במכילתא ריש משפטים:

השמים והארץ. בהבראם שקודם שנבראו התולדות היה תוהו ובוהו ופסל אותם כמ"ש לא תוהו בראה ובתנחומא גורס ובענין הזה אתה פותר את כולם פי' כל המקומות שכתוב בתנ"ך אלה ואלה:

שנאמרו למעלה. בסדר ויגש שהזכיר השבטים בתוך השבעים נפש וכאן חשבם בעצמם ובא להוסיף שהם חשובים יותר משאר השבעים נפש ויותר נראה פירושו שמוסיף שבח על אותם שכתובים למעלה לשבחם עוד הפעם וגם בסדר ויגש כתוב תחלה דרך כלל בניו ובני בניו ואח"כ ואלה להוסיף להם שבח. ובזוהר שמות וז"ל והשתא דכתיב ואלה שמות משמע דעל הראשונים מוסיף מה הראשונים בני יעקב אף כאן בני יעקב ובתנחומא משפטים סי' ג' א"ר אבהו וכו' ואלה מוסיף על האחרונים ועל הראשונים:

פסקה ג

נאמר כאן שמות. והוא מיותר שכבר המה ידועים אלא בא להודיע חביבותם ע"פ גז"ש:

ואף הקב"ה. כלומר ואף כשירדו למצרים מנאם הקב"ה וכוונתו שעל ענין השמות היה לו להביא מכל התנ"ך שמזכיר שמות הצדיקים אלא שקיצר וחתם ובחתימת המאמר אומר אף ויתכן שהעתיק המאמר ממקום שכתוב שם הרבה מעניני שמות ומסיים בתיבת אף ועי' לעיל ס"ס א':

פסקה ד

וכי היום באים. כי בסוף ויחי סיים במיתת יוסף ואח"כ ואלה שמות וגו' וזה לשון התנחומא הבאים מצרימה וכי היום באו והלא ימים רבים היה משבאו עכ"ל כי כשבאו למצרים היה יוסף בן ל"ט שנה וכשמת היה בן מאה ועשר הרי ע"א שנה משבאו ודורש סמוכין. ולקמן בס"ח תלה באחרון מהע' נפש והענין שכל זמן שהיה יוסף קיים היו חשובים ונכבדים בעבור יוסף ולא היה עליהם אפילו משא של שאר אנשי מצרים וכשמת יוסף ירדו מכבודם וניתן עליהם משא של אנשי מצרים אך אח"כ במות כל אחד מאחיו והע' נפש נתוסף עליהם מעט מעט עד שבמות האחרון החזיקום לעבדים. ובסדר עולם פ' ג' איתא שכל זמן שהיה לוי קיים לא נשתעבדו ע"ש:

איש וביתו באו. הגי' הנכונה כמ"ש בתנחומא כאן איש וביתו באו אמר רב הונא מלמד שלא ירד יעקב למצרים עד שמנה לפרץ ולחצרון לזה שנה ולזה ב' שנים וזיווג להם נשים ומ"ש לפרץ ולחצרון לא יתכן ובהכרח שהוא ט"ס וצ"ל לחצרון ולחמול שני בני פרץ שגם עליהם אמר איש וביתו כנ"ל וכדאיתא בסדר עולם הובא בילקוט וישב פסוק וירא שם יהודה שנה אחת לחצרון שנה אחת לחמול וירדו עמו למצרים:

פסקה ה

על שם גאולתם. הוקשה לו שכל פסוקים אלו מיותרים שהרי שמותם כבר מפורשים בסדר ויצא ויגש ודורש שלכך הוזכרו בריש ספר זה שמדבר בגאולת ישראל ממצרים וקריעת הים והמן והבאר ומתן תורה והמשכן שעל כל דברים אלו מורים שמות השבטים שבזכותם זכינו להם ומ"ש גאולת ישראל לאו דווקא שהרי גד מורה על המן וזבולן למשכן ונפתלי לתורה אלא הכוונה על גאולתם וכל טובתם הנ"ל וע' במ"ר פי"ד ר"ס י' וכל זה ע"פ מדה ט"ז וי"ז ומדה כ' וממעל ולמוד מענינו:

ראובן וכו' עני עמי. דורש בכולם מעין קריאת לאה ורחל לכל השבטים ראובן קראתו לאה על שראה ה' בעניה וכן כאן על שראה ה' בעני ישראל. שמעון ששמע ה' שהיתה שנואה וכאן ששמע נאקתם משנאת המצרים. לוי ע"ש הפעם ילוה אישי וכאן על שנלוה להם הש"י כמ"ש לקמן פר' ב' סי' ה' שנלוה להם בסנה כי עמו אנכי בצרה. יהודה ע"ש הפעם אודה ה' וכאן על שיר הפסח והשירה על הים. יששכר על שילום שכרה וכאן על שילום שכר עבודתם. זבולון ע"ש יזבלני אישי וכאן על דיבוק השכינה במשכן ובמקדש ואינו דומה לשם לוי שהוא על החיבור בצרה: בנימין קראתו רחל בן אוני על צערה ואבלה ויעקב תיקן שקראו בנימין ע"ש ישועת ימין ה' כמבואר בזוהר ויצא באריכות. דן על שדן אותה וכאן דן אנכי. נפתלי על שנפתלה עם אחותה ויכלה לה והעיקר הוא מה שיכלה לה ואינו מרומז בשם נפתלי ולפי מ"ש כאן גם זה מרומז בנוטריקון נופת לי וזהו וגם יכולתי ונצחתי וערב לי וכאן מ"ש נפתולי אלהים מורה על מ"ש עלית למרום שבית שבי כמ"ש לקמן ריש פכ"ח ונופת לי ע"ש לקחת מתנות. גד ע"ש בא גד והוא מזל טוב וכאן על המן כזרע גד שניתן במאור פנים של חסד כמ"ש במכילתא בפ' המן הובא ברש"י. אשר ע"ש אשרוני בנות וכאן שיאשרו אותם לעתיד. יוסף ע"ש יוסף ה' לי בן וכאן על הוספת גאולה וישועה:

שנית ידו. וס"ד לקנות את שאר עמו וגו' כאשר וגו' ביום עליתו מארץ מצרים:

פסקה ו

זה מקדים לזה. שהיה לו לחשוב כמו שחשבם בראשית ל"ה כ"ג בני הגבירות תחלה וזהו שהשיב שלא יאמרו וכו' שמצד צדקתם וחכמתם כולם שקולים ושוים גם מצד שמורים על גאולת ישראל כנ"ל בסימן הקודם אין שייך בהם עיקר וטפל שכולם עקרים. ובאופן זה יש לקיים הגירסא הה"ד אר"י דסכנין שהוא שייך למעלה:

שאינה שוה. צד העב הסמוך לשורש בצד הדק שכלפי ראשו:

מקוראי. שלפי פשוטו שפירש שאני קוראו היל"ל מקראי כמ"ש ישעיה סוף ד' ועל מקראיה ע"כ דורש מלשון קורה גם כן ופירש שאני קורא בשמו על שהוא כקורה:

פסקה ז

ויהי כל נפש. וס"ד שבעים נכש ויוסף היה במצרים וזה מיותר שכבר מפורש שהיה במצרים ופירש תחלה כפשוטו עם יוסף שהיה כבר במצרים היה שבעים ובהכרח שפי' יוסף ובניו שהם גם כן בכלל כל יוצאי ירך יעקב:

כשם שהיה קטן. כמ"ש ב"ר פר' ל' סימן ח' כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו וכן בתנחומא סדר זה על פסוק ומשה היה רועה:

פסקה ח

וכל הדור ההוא. ואח"כ ויקם מלך חדש שעבדם בפרך:

לא שעבדו. עיין לעיל סימן ד' מ"ש כפירושו:

לא מת. פירוש ההבטחה שהבטיח לאבות שירבה זרעם לא בטלה אלא קיים אמונתו לישני עפר ובתנחומא הגירסא וימת יוסף וגו' אף על פי כן ובני ישראל פרו וגו':

ד"א. בתנחומא ליתא וגם כאן הוא מיותר וגורס רבי ינאי אומר כל אחת ילדה ששה וזה ע"פ מדה י':

ויעצמו י"א ס' עד שבעים. בשיבוש וכצ"ל וישרצו י"א ס' שהרי עקרב מן השרצים יולדת ששים וכ"ה בויק"ר פי"ג ס"ה מה עקרב משרצת ששים ששים ובילקוט כאן ובני ישראל פרו וישרצו וגו' אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם הדא עכברא יולד שית אם לקטן וכו' הדא עקרבא יולדת שיתין ובפר"א פכ"ב וכ"ד כמין שרץ גדול ששה בכרס אחד כדברי הילקוט:

ר' נתן אומר. עיין ב"ב דף קס"ג על פסוק ובני דן חושים כחושים של קנים ופירש רש"י הרבה יוצאין ממקום אחד וכן פי' הרבה מכרס אחד ולשון התנחומא כאן רבי יונתן אומר ותמלא הארץ אותם מלאו את הארץ כחורשים של קנים פי' כיער שגדלים זה אצל זה הרבה מאד ואולי צ"ל גם כאן כן:

כיון שראו כו' הה"ד ויקם. כאן יש חסרון ובלבול גירסאות כי עד כאן מהתנחומא והגיר' שם הה"ד ויקם מלך חדש וכי חדש היה אלא שחידש גזירות פורעניות עליהם ומ"ש רב ושמואל הוא מגמרא סוטה י"א ומ"ש וחד אמר שחידש גזירות וכו' הוא מהתנחומא ולא מהגמרא:

וימת וימלוך. כמ"ש בסוף וישלח ז"פ ולדעת זו האריך פרעה הרבה שנים שהרי היה יוסף במצרים שמונים שנה:

רבנן אמרין. בתנחומא הני' ד"א ויקם מלך חדש והלא פרעה עצמו היה היינו אותו שהיה בימי יוסף:

רבנן פתחין. כשבאו לדרוש פסוק ויקם מלך חדש היו פותחים מפסוק זה:

הפרו ברית. לקמן פי"ט סימן ה' ומ"ש שמשה מלן פי' מדהוצרך משה למלן כולם הרי שעד עתה לא מלו ובפר"א פכ"ט איתא עד שעמד פרעה וגזר עליהם גזירות קשות ומנע מהם ברית מילה וע' תד"א ס"פ כ"ג וריש פכ"ד שחולק על זה:

הפך לבם. ובפסוק הקודם שם ויפר את עמו וגו' הי"ל וירב כמ"ש כאן וירב העם ויעצמו ע"כ דורש ויפר לשון הפר ברית ואז הפך לבם לשנוא ופי' שאותו פרעה ועמו שאהבם נהפכה אהבתם לשנאה שאם פרעה אחר אין זה הפיכה ומ"ש את חלקיהם סיים בילקוט הושע שנחלקו על הקב"ה:

וכי לא היה. למ"ד שאינו חדש ממש וע' תנחומא:

שרגם אוהבו. בתנחומא וילקוט כאן הגי' שרגם איקונין של דוכס:

פסקה ט

הוא התחיל בעצה. סוטה י"א לקמן פ"י ס"ג ופ' י"א ס"ג:

נתחכמה לאלהיהם. בתנחומא הגי' למושיען וכו' וכאן חסר וה"ג בגמרא שם נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט. וכתיב כי ה' באש יבא נדונם בחרב כתיב ובחרבו וכו' סיפא דקרא הנ"ל והנה חז"ל סדרו הענין כמ"ש בפסוקים ושמו בפי המצריים שלא ידעו הפסוקים שאמרו הנביאים בדורות האחרונים אך המצריים ידעו שמדתו לשלם מדה כנגד מדה וכמ"ש בהדיא לקמן פכ"ב ס"א ובשי"ר פסוק אחזו לנו. וכן לקמן בפרק זו סי"ח בהדיא:

ועליהם אינו מביא. ושם בגמרא הגירסא אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים וכו':

יגירוהו על ידי חרב. יגיר וימשוך את מצרים שנקראו שועלים כמ"ש בשי"ר שם ולקמן פכ"ב הנ"ל. ומ"ש ע"י חרב מלשון חרבה ויבשה על ידי שהפך הים לחרבה ובילקוט תהלים ס"ג הגירסא מנת שועלים שעל ים מלשון משעול ודרך. או כמ"ש מי מדד בשעלו מים:

בה נתבשלו. בגמרא שם מסיים מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדרה היא דכתיב ויזד יעקב נזיד היינו בקדרה ע"פ מדה ט' שעל שהשליכו ילדי ישראל לתוך היאור להמיתם ע"כ השליכם לתוך הים ומתו שם וזהו דמיון הקדרה וכמ"ש ביחזקאל כ"ד ונדרש בפתיחה ה' דאיכה רבתי ע"ש אך בשאר מקומות אין הכרח לפרש תיבת זדון מלשון קדרה ובישול:

א"ר מימון. בגמרא שם הגי' אמר ר"ח ב"ר אבא אמר ר' סימאי ועי' סנהדרין ק"ו:
משפחות סופרים. מ"ש במ"כ בשם רש"י הוא בספרי סדר בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב המה הקינים וכו' המה בני יתרו שנקראו קינים כמ"ש ובני קיני חותן משה ומ"ש ג' היו באותה עצה על יתרו דייק ממ"ש עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו משמע שידע מה שחטאו ומה שדברו מזה. ועל איוב כמ"ש ב"ר פנ"ז ס"ד שהיה איוב במצרים אז והיה יועץ שם כמ"ש איוב ריש כ"ט בהדיא ועל זה נאמר באיוב כ"א ט"ז י"ז עצת רשעים רחקה מני וגו' יבוא עלימו אידם חבלים יחלק באפו יהיו כתבן כמ"ש אצל מצרים יאכלמו כקש. אך על בלעם צ"ע שהרי ענין בלעם ובלק היה בסוף ארבעים שנה במדבר ובמ"ר פ"כ ס"י איתא שלא היה זקן וכמ"ש סנהדרין ק"ה שנהרג בן ל"ג שנה וכאן חולק על זה וסובר שהיה זקן גדול ומצאתי בפ' תוספות על התורה בסוף סדר בלק פסוק לך איעצך ג' היו באותה עצה וכו' ע"ש וצ"ע:
ועלה מן הארץ. שמאחר שאמר ונוסף גם הוא על שונאינו שנתירא שיגרשו את המצריים א"כ היל"ל ועלינו אלא כאדם כו':
הם עולים. ופיהם של מצרים הכשילם שבסוף היה כן וע' לקמן פכ"ה ס"ח ועיין רש"י שם בסוטה:

פסקה י

עליהם לא נאמר. וכן הדקדוק שמבואר בגמרא שם ענותם מבעי ליה:
של פרעה. ויהי כל המאמר נמשך אלמה שכתב ויקם וכו' וישימו וגו' למען ענותו וגו' עיין רש"י בגמרא:
דבר שמשים עליו. תיבת עליו ליתא בגמרא ותיבת לבנים איתא ומסוגרת בב' חצאי לבנה. וכן משמע ברש"י שם שאינו גורס ב' תיבות אלו. ובילקוט גורס כמו במדרש כאן שכתוב וישימו עליו שרי מסים שפי' כנ"ל ששרי המסים שמו על פרעה ולא פי' מה שמו ודורש ע"פ מדת ממעל וד"ק וישימו עליו דבר שמשים. ומ"ש עליו לבנים למוד מענינו וסופו שעיקר הכל הם הלבנים והיינו המלבן שמשים לבנים ושעל ידי כן ישראל ג"כ ירבו לעשות לו לבנים. גם יתכן שדורש תיבת מסים ע"פ מדות הנ"ל דבר שמשים:
שמסכנות את בעליהן. שלפעמים נופל מן הבנין ומת. ממסכנות שמביא את האדם לידי עניות לשון רש"י בגמרא. ושניהם ע"פ מדת ממעל ובגמרא הגי' בשניהם בעליהן:
הסוכן הזה. וס"ד על שבנא אשר על הבית שהיה ממונה על אוצרות בהמ"ק כמ"ש ויק"ר פ"ה ס"ג:

את פיתום ואת רעמסס. שניהם סוברים שהב' שמות הם של מדינה אחת אלא דפליגי איזה הוא שם העצם ואיזה הוא הכינוי. דהנה שם רעמסס מפורש בסוף ויגש בארץ רעמסס הרי שהוא שם ארץ שכולל ערים הרבה. וכאן כתוב ערי מסכנות את פיתום ואת רעמסס הרי שרעמסס שם עיר והם שני כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריעו שבאמת הוא מדינה וארץ שיש לה שני שמות אלו. ופי' שבנו בארץ רעמסס ופיתום ערי מסכנות הרבה:

רעמסס. נוטריקון ראשון מתרוסס. ופירש רש"י בגמרא כשהיו בונים קצת היה מתרוסס ונופל וכו' וגי' הערוך ראשון מתמסמס:

פי תהום בולעו. נבלע בארץ. שכוונת פרעה היתה רק להרבות עליהם העבודה ע"כ בחר במקומות לחים אלו שבנין כבד נבלע בארץ ויצטרכו לבנות לעולם. ובזה חולקים זה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שנראה היינו הרסיסה אך פי התהום אינו נראה. וזה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שישנו תמיד בעולם אך הרסיסה אינו אלא סבה מקרית. ובמכילתא פר' בשלח פסוק לפני פי החירות לשעבר היתה נקראת פיתום שנאמר ערי מסכנות לפרעה את פיתום כו' חזרו להקראות פי החירות שהיא מאחרת לעובדיה. ונ"ל שדורש כן ממ"ש וישובו ויחנו לפני פי החירות משמע שכבר חנו שם ועתה ישבו לחנות שם והלא מקומם היה ברעמסס ופיתום ע"כ דורש שפי החירות הוא פיתום ורעמסס:

פסקה יא

רוה"ק מבשרתן. אומר למצרים אין מועיל לכם. כן ירבה תמיד וכן יפרוץ. רש"י בגמרא:

ישראל בעיניהם כקוצים. תיבת ישראל אינו בגמרא ולא בילקוט. וכן נראה מלשון רש"י שפי' כאלו עיניהם וגופם מלא קוצים בראותם ישראל פרים ורבים וכמ"ש במ"ר פ"כ ס"ג ויקץ מואב. שהיו רואים עצמן כקוצים בפניהם וכן כאן:

בפה רך. ע' לקמן פ"ה סי"ח ועי' במ"ר פ' ט"ו ס"כ ובתנחומא בהעלותך ותבין דברי ר"א:

ולבסוף את כל עבודתם. תיבות אלו ליתא בגמרא ובילקוט והגירסא בגמרא את כל עבודתם וגו' אמר רשב"נ אר"י שהיו מחליפין:

פסקה יב

ד' גזירות. מפסוק ט' עד פסוק ט"ו גזירה א' של עבודת פרך ומפסוק ט"ו עד פסוק כ"ב גזירה ב' להרוג הזכרים ע"י המילדות ומבואר בסימן הסמיך ופסוק כ"ב ויצו פרעה. גזירה ג' להשליך הבנים ליאור ומבואר בסי' י"ח. ובסוף סדר שמות ויצו פרעה. גזירה ד'

שלא לתת תבן וכמ"ש לקמן פ"ה ר"ס י"ח זו גזירה רביעית ועי' לקמן ספ"ו וריש פ' כ"ו ושם מפורשים ג' גזירות הראשונות:

והנוגשים אצים. כלו מעשיכם וגו' כאשר בהיות התבן ומה בא ללמד במ"ש כאשר בהיות התבן והרי זה בא ללמד ונמצא למד שבהיות התבן היו ג"כ אומרים כלו מעשיכם מדה י"ב:

והרבה ארבה. וס"ד את זרעך ככוכבי השמים:

וכאשר יענו אותו. היינו מהעונה כמ"ש אם תענה את בנותי כפי' רש"י שם כמ"ש וירא את ענינו זו פרישות ד"א:

דרש ר' עקיבא. בסוטה י"א הגי' ר' עוירא. ונ"ב ס"א רבי עקיבא ועי' פר"א פרק מ"ב מאמר רבי שילא בא"א:

ומוליכות אצל בעליהן. כי מחמת שהיו משוקעים בצרתם בעבודתם לא היו פונים כלל לנשותיהם ע"כ תחלה היו מרחיצות וסכות אותן ואח"כ מאכילות ומשקות ומקרבים לבבם לפנות אליהם. ובגמרא הגי' ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן. וכאן בשיבוש ובגמרא בגי' מתוקנת:

בין שפתים. בין מצרי השדות מקומות צנועים מצר גבולי השדה גבוהה מכאן וחבירו מכאן וחריץ באמצע לשון רש"י בגמרא. אך אמיתת כוונת הגמרא והמדרש לדרוש שפתים על שפיתת הקדרות ג"כ כדלקמן:

כנפי יונה. שנאמר יונתי תמתי רש"י. ובמכילתא סדר בא פסוק וישא העם את בצקו כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים. ואברותיה בירקרק חרוץ ביזת הים תורי זהב נעשה לך ביזת הים עם נקודת הכסף ביזת מצרים. וכן הוא בשי"ר פסוק תורי זהב:

זמן מולדיהם. שתלדנה וולדותיהן:

תחת התפוח. וס"ד שמה חבלה אמך שמה חבלה ילדתך הרי דשם היו מולידים והיינו בהכרח במצרים דשם היו צריכין לכך כמ"ש לקמן ריש פכ"ב ע"ש ומסיים לקמן פכ"ג ס"ח שהיו אומרות רבש"ע עשינו את שלנו עשה את שלך:

שולח מלאך. עיין לקמן פ' כ"ג שם הגי' מיד הקדוש ברוך הוא יורד בכבודו וכו' ומנקה וכו' וכמ"ש ביחזקאל ט"ו ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך ביום הולדת אותך ואעבור עליך וגו' כל הענין מפורש כדברי המדרש. ואעבור פי' הקדוש ברוך הוא בעצמו כ"י:

ומנקט להם. נותן ביד התינוק לאחוז שני עגולין. ובגמרא וילקוט הגירסא ומלקט להם היה מלקט מאבני השדה וזהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור וכמו שכתוב בפסוקים

הקודמים. ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו וגו' ויניקהו וגו' בעת שצריכים יניקה והיינו התינוקות וזהו מ"ש ביחזקאל שם שמן וסולת ודבש אכלת:

חרשו חורשים. כמ"ש בפסוק הקודם רבת צרורני מנעורי כו' היינו במצרים שהם ימי נעורי ישראל כמ"ש יחזקאל ט"ז שם ולא זכרת את ימי נעוריך בהיותך ערום ועריה וזהו מנעורי:

רבבה כצמה השדה. מה שהפריתיך והרביתיך היה באופן של צמח השדה שמציץ מן הארץ וס"ד ותרבי ותגדלי וזהו מה שכתב המדרש וכיון שמתגדלים:

א"ת בערי עדיים. שמשמע שהיה עליהם עדיים רבים ויקשה שהרי כתוב בס"ד ואת ערום ועריה והם בכ"מ. ועוד מהו ותבואי מאין באה עם עדיים. ועוד שהרי אח"כ כתיב ואעדך עדי וגו' ותעדי זהב וגו' אחר הלבישה ולא בהיותה ערום ע"כ דרש והכריע אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים. ע"פ מדה כ' ומדת ממעל:

וכשנגלה הקב"ה. וכמ"ש לקמן פכ"ג ס"ח ולפי מ"ש לעיל שולח מלאך צ"ע:

פסקה יג

כשראה שהם פרים. שלא הועיל לו העצה של גזירה הא' שמבואר בסימן הקודם וכאן בא לפרש הגזירה הב':

מי הם המילדות. סוטה י"א לקמן פ"מ ס"ס א'. וה"ג בגמרא שם רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וחד אמר כלה וחמותה מ"ד אשה ובתה יוכבד ומרים ומ"ד כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב אשת אהרן כמ"ש בסדר וארא. ולמדו כן כמ"ש לקמן פר' זו סימן י"ז ושם נאמר ויעש להם בתים וע"פ גז"ש בית אהרן ובית לוי מיוכבד בית לוי ממשה ובית אהרן מאלישבע. ובתי מלכות ממרים. וזה צ"ע שהרי אהרן לא היה גדול ממשה רק ג' שנים כמפורש בסדר וארא ואיך יתכן שקודם הריון של משה שהיה לאהרן שתי שנים איך היה לו אשה שהיתה מילדת לכל ישראל וגם מרים לא היתה אז רק שש שנים. ויתכן הענין בקירוב כמ"ש לעיל פר' זו ס"ס ד'. ועוד צ"ע איך יתכן שיסתפקו ישראל בשתי מילדות לבד. ויתכן שבאמת היו מילדות רבות אך התחכם פרעה למנות בראש כולן שתים אלו שהן ישגיחו על כולן שלא יצטרך לדבר עם כולן רק עם שתים אלו שבראשן שהיו הגדולות שבישראל שעמרם היה ראש הדור:

אלא ה' שנים. שנקראת מרים ע"ש המירור של קושי השעבוד כמ"ש וימררו את חייהם וגו' שהיה פ"ו שנה קודם הגאולה כמ"ש בסדר עולם פ"ג ובשי"ר פסוק כי הנה הסתיו עבר ובעת הגאולה היה משה פ' שנה ואהרן פ"ג ומרים פ"ו וקודם לדת משה היתה בת ה' שנה וכן הוא בפסיקתא רבתי פט"ו סימן י"א:

גם במעלליו. וס"ד אם זך ואם ישר פעלו ועי' ילקוט בשלח בשם מדרש אבכיר טעות עוזא שר של ים. וע' לקמן ריש פכ"ז ומש"ש ועי' ב"ר פ"א סי"א ומש"ש:
משפרת. מנקה ומיפה. נופעת מלשון נפיחה ובעבוע שנוטלת יין בפיה ומנפחת על התינוק ויוצא כמין אבעבועות של יין ועי' ערוך ערך פע ב':
ישראל עליה. בזכותה ותפלתה כמ"ש וייטב אלהים למילדות וירב העם וגו' ועוד כשהחזירה החזירו כל ישראל נשותיהם. ובגמרא הגירסא שפרו ורבו ישראל בימיה:
מפיעה את התינוק. מאירה באור החיים בתפלתה כדלקמן סימן ט"ו. ובגמרא הגירסא פועה שהיתה פועה לולד פי' רש"י משעשעת אותו כדרך שמשחקין לתינוק ועיין ערוך ערך פע א' בא"א:
ד"א פועה. תיבות ד"א מיותים וכצ"ל פועה שהופיעה כו' ד"א פועה וכו':
זקפה חוטמה. העמידה פניה משיחה וכעסה והכעס ניכר בחוטם:
ברוחו שמים שפרה. איוב כ"ו י"ב י"ג. בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב. ברוחו שמים שפרה חוללה ידו נחש בריח בכחו רגע הים להשקיע מצרים. בתבונתו מחץ רהב מצרים כמ"ש ומצרים רהב הם. חוללה ידו נחש בריח ג"כ מצרים כמ"ש ישעיה כ"ב על לויתן נחש בריח וגו' וכן התנים הגדול ביחזקאל כ"ט ועי' לקמן פ"ג ס"ס י"ב מבואר ולמה מחץ כי ברוחו שמים שפרה והם בקשו לכלותם ע"פ מדה י"ז ומדה ט':
שהיה עמרם. לקמן פר' זו סימן י"ט עיין סוטה י"ב א' כל הענין:
וגרש את אשתו. שהרי בשמות ו' ובבמדבר כ"ו כתוב ושם אשת עמרם יוכבד וגו' ותלד לו את משה ואת אהן ומרים. ומרים ואהרן ילדה קודם משה ואיך אמר כאן אצל לידת משה ויקח וגו' והם בכ"מ וע"כ דרש שקודם לידת משה גרשה וחזר ולקחה ואף שכבר היתה מעוברת עשה כן שילמדו ממנו ישראל ויחזירו נשותיהם. ועי' ב"ר פצ"ז בס"ג ששייך כאן. ומ"ש ג' ירחים מדכתיב ותצפנו ג' ירחים ולא יכלה עוד הצפינו. ואיך יכלה תחלה אלא שמנן מלקוחים שניים ובגמרא גורס עוד שפרעה לא גזר אלא בעוה"ז וכו' עי' רש"י שם שראוים למי שאמרם:

פסקה יד

שלא יתבע. כמ"ש ה' לנח שופך דם האדם באדם דמו ישפך. ומ"ש ויפרע מהן עי' מ"כ:
נפנה בו. צ"ל נבנה בו. ודורש אבנים מלשון בנין ע"פ מדת ממעל:
קשים כאבנים. ואמר להן לסימן שכאשר יתקשו אברים כאבנים אז עת הלידה וישמרו להרוג הבנים:

א"ר חנן. בסוטה י"א הגירסא אמר ר' חנן סימן גדול מסר להם אשה בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים. ואית דאמר כדכתיב וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים מה יוצר זה וכו' וכאן בשיבוש:

המיתן אותו. וס"ד ואם בת היא וחיה משמע מעצמה עי' לקמן ס"ס י"ח (ועי' רש"י בגמרא שם שהרגיש שדבריו אינם כדברי המדרש וע"כ הראה מקום לנדה ל"א וצ"ע ודו"ק):

וכשהוא פניו למעלה היא נקבה וולד הוא לשון זכר:

שרי צוען וגו'. וכ"ד חכמי יועצי פרעה עצה נבערה ולא פי' איזה עצה נבערה. וע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על העבר כמפורש בתורה ועיין לקמן פר' ה' סוף סימן י"ד:

פסקה טו

והן מחיות. שע"י שהיה להן לאכול היה להן חלב להניק להחיות הילדים:

את הקלה. בפי' תיבת ותחיין על מזון או רפואה אמור החמורה ותחיין ממש ממות לחיים:

אלו האמהות. שאחר שכתוב ולא עשו וגו' א"כ מ"ש ותחיין את הילדים מיותר ודורש ותחיין את לרבות האמהות. או את כמו עם שעם הילדים החיו האמהות מדה ט':

קשטו עצמן. ובזה שהביאו את עצמן לסכנה של מות בעבור יראת אלהים כמו אברהם באור כשדים ובעקידת יצחק:

שאין לנו להאכילן. משל עצמנו אלא גובות מאחרים כדלעיל:

פסקה טז

ועל שאר כתיב. שאר שבטים שלא פירש שנקראו בשם חיות בתורה והם ראובן שמעון לוי גד ואשר הרי כנסת ישראל בכלל נקראו בשם לביאה והנה לקמן פ' כ"ט ס"ט מביא ראיה מפסוק זה על מלכי בית דוד. אך כוונת המדרש כאן על ס"ד מה אמך לביאה בין אריות רבצה. לביאה על בית דוד כמ"ש בר"ד נשיאי ישראל. בין אריות רבצה הם שבטי ישראל. והנה יותר היה לו להמדרש להביא פסוק מפורש בתורה הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. ועי' ב"ר פצ"ט ס"ד ותמצא נחת:

הה"ד הן יראת. לקמן פ"מ סימן א' וסובר כמאן דאמר לעיל סימן י"ג אשה ובתה ועיין לקמן פרשה מ"ח ס"ד בביאור:

פסקה יז

בתי כהונה ולויה. כמ"ש ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב בתים אלה איני יודע מה הם ע"ש בא"א עד זכתה יוכבד לכהונה ומרים וכו' וכאן דורש גז"ש בית אהרן בית דוד:

עזובה זו מרים. ממ"ש בפסוק הב' ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת משמע שעזובה היתה אשתו. וכשמתה לקח את אפרת. וא"כ מהו הוליד משמע שהיתה בתו והם ב"מ. גם מ"ש ואלה בניה אינו מפורש אם בני עזובה ואם בני יריעות ולא ניתן ד"ה אלא להדרש כמ"ש ויק"ר פ"א ס"ג מגילה י"ג ע"כ דרש והכריע שעזובה היתה אשתו ולא בתו וזהו עזובה אשה:

שנשאה לש"ש. להוליד ממנה בנים וכמ"ש רש"י בגמרא על שבדק באחיה משה ואהרן ורוב בנים הולכים אחר אחי האם:

כאלו ילדה. כמ"ש לקחה לו לבת:

פניה דומים ליריעות. לשבח כמו יריעות המשכן מרוקמים בצבעים יפים בארגמן ותולעת שני שהם אדומים ובשש שהוא לבן שזהו עיקר היופי כמ"ש צח ואדום וע' רש"י בגמרא:

ואלה בניה ישר ושובב וכו'. וכתוב אחריו ותלד לו את חור וגו' והם בכ"מ. והכריע ע"פ מדה כ' וממעל א"ת בניה אלא בוניה וכמ"ש חז"ל א"ת בניך אלא בוניך וכמ"ש ב"ר פע"ו ס"ז ובניהם שלשים ובנאיהם ע"ש שכל אלו ישר ושובב וכו' שמותיו של בעלה לראיה שלקחה לש"ש ולא לשם יופי:

שיישר את עצמו. מעקמומית שבלב הוא היצה"ר כמעלות האבות שנקראו ישרים:

ששיבש את עצמו. ובגמרא הגי' ששיבב יצרו והכוונה שהיה תמיד לבו נשבר וכמ"ש הושע ח' ו' כי שבבים יהיה וגו' וע' רש"י בגמרא:

ותמת עזובה. ויקח לו כלב את אפרת וסובר שעזובה היא מרים ואפרת. ואיך אמר שמתה:

אפרת זו מרים. פר"א פר' מ"ה ולמה נקרא שמה של מרים אפרת בת פלטוני בת מלכים ע"ש עוד וכמ"ש ויק"ר פ"ב סי' א' ע"ש ותבין כאן:

מהו ויקח. הרי כבר לקחה כמ"ש בפסוק הקודם הוליד כדלעיל:

אשחור בן חצרון. כמ"ש בדה"א ב' פסוק כ"ד ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע ור"ד ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ודרשו לקמן פ"מ ס"ד שאחרי מות חצרון בא כלב בנו אל אפרת. הרי שכלב בן חצרון ואשחור בן חצרון הכל אחד ועל זה כתוב ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים שאפרתה הנ"ל בפסוק הקודם נחשבת לו לשתי נשים:

שנעשת לה כאב. כמ"ש לעיל הוליד את עזובה:

ובני חלאה צרת וגו'. שאף בעת חליה נעשית צרה לחברותיה מהוד יפיה כצהרים:

צחר כצהרים. שה' וח' מתחלפין באחה"ע גמטריא וענין תמורת אותיות. וע"פ מדת ממעל צהר כצהרים ומזה הטעם אתנן וכו' וכמ"ש לעיל יריעות. ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת זו מרים שנקראת עזובה. יריעות. חלאה נערה צרת צחר אתנן אשת כלב שנקרא אשחור ישר שובב ארדון קוץ וענוב וכדמפרש ואזיל עוד כל הפסוקים הסמוכים וקוץ הוליד את ענוב ואת הצובבה הכל על כלב. ומאחר שהוכיח שמרים היא אפרתה היתה אשת כלב בן חצרון מזה נדע פי' הפסוק ויעש להם בתי מלכות בית דוד מיהודה היינו כלב בן חצרון ממרים:

וקוץ זה כלב. וקוץ משמע שכבר נזכר למעלה ולא נזכר כלל. ע"כ דורש שכבר נזכר בפסוק ולאשחור הנ"ל שהוא נקרא קוץ שקצץ מרגלים. והנה בתורה מפורש שענין מרגלים היה כלב בן יפונה. ודעת חז"ל בגמרא ומדרש שכלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון ונקרא בן יפונה על שפנה מעצת מרגלים ולבד כל השמות שדרש עליו המדרש נקרא עוד הקנזי גמרא שם וראיה פשוטה לדברי חז"ל שבאותה פרשה של וכלב בן חצרון בד"ה ב' כתוב שם בפסוק מ"ט ובת כלב עכסה ומפורש ביהושע ט"ו ובשופטים א' שעכסה היתה בת כלב בן יפונה. ושם בד"ה א' ד' פסוק ט"ו שמדבר מכלב בן יפונה לא זכר את בתו ושמה הרי שהם אחד. אמת ונכון:

שקצץ מרגלים. שסתר דבריהם והכריחם בחרבו ליקח אשכול ענבים וכמ"ש במ"ר פי"ד סי"ד:

שעשה צביונו. כמ"ש וימלא אחרי:

אחרחל זו מרים. ע"פ מדת נוטריקון אחר חל והחי"ת הב' מתחלף בא' באחה"ע וע"פ גז"ש מתיבת אחריה:

שרימם הקב"ה. כמ"ש כסאו כשמש נגדי וכמ"ש וישב שלמה על כסא ה' ולעתיד כתיב וביתי דוד כאלהים:

ויתן עוז למלכו. וירם קרן משיחו. ודרשת אחרחל הוא בספרי בהעלותך. ודורש כמה פסוקים שהם אחד על כלב. וכן כמה פסוקים שהם אחד על מרים. וכמ"ש מגילה י"ג כל דבריך אחד הם ואנו יודעים לדורשם:

פסקה יח

אף על עמו גזר. זו גזירה ג' כנ"ל בסי' י"ב וע' סוטה י"ב:

אלא מדה כנגד מדה. ע' לעיל ס"ט ומש"ש:

ונקח הנקבות. לעיל סי' י"ד כשצוה למילדות להרוג הזכרים כתוב ואם בת היא וחיה אבל כאן אמר תחיון שבני עמו יחיו אותן לטובתן:

פסקה יט

שהלך בעצת. סוטה י"ב א' ב"ב ק"כ. ולשון הליכה שייך בעצה כמ"ש לכה איעצך וכמ"ש אשר לא הלך בעצת וכדומה:

כדאמר לעיל. פ' זו סי' י"ג:

אם הבנים שמחה. כמ"ש בר"ד מושיבי עקרת הבית שדורשו מלשון השבה וחזרה שהחזירה ומלשון ישיבה שהושיבה באפריון ומ"ש הבית כמ"ש ויעש להם בתים. ויוכבד היתה העיקר ע' ב"ר פע"א סס"ב:

את בת לוי. ואם הכוונה ממשפחת לוי היל"ל מבית לוי כמ"ש איש מבית לוי ע"כ בהכרח לדרוש שהיתה בת לוי ממש וכן הוא ברשב"ם בב"ב שם וא"כ היל"ל את יוכבד דודתו כמפורש בוארא ובפנחס ועיד דבת משמע קטנה בבית אביה. ובמדרש רות פסוק ותאמר רות המואביה איתא שאין קורין בת אלא עד ארבעים שנה וזהו שאמר בת ק"ל שנה וכו' והחשבון כמ"ש במ"כ והוא במ"ר פי"ג ס"כ:

הורתה בדרך. ובב"ר פצ"ד ס"ט הלשון עיבורה בארץ כנען ולידתה בארץ מצרים. ע' במ"ר פי"ג ס"כ דשם איתא ר' לוי בשם רשב"ן אך בסוף מדרש שמואל ג"כ ר"ל בשם רשב"ן והלשון כמו כאן ודעת רש"י בסוטה כמ"ש בב"ר צ"ד ודעת רשב"ם בב"ב שם כמ"ש כאן וצ"ע איך שימש לוי בשני רעבון וגם לפי מה שכתב בדרך יקשה שהרי אכסנאי אסור וההכרח לומר שעשה ע"פ הדיבור להשלים ע' נפש:

אשר ילדה אותה. ור"ד ושם אשת עמרם יוכבד אשר ילדה אותה וגו' במדבר כ"ו נ"ט: ראיתי בספר תולדות אדם. בשם איזה ספר שהיה שם אשת לוי. אותה. שילדה את יוכבד וזהו אשר ילדה אותה שלפי הפשט אותה במפיק על יוכבד אך א"כ יקשה שלא פי' מי ילדה ולא בא לסתום ובהכרח שמפורש ע"פ מדת ממעל וד"ק אשר ילדה אותה. אותה. וכמ"ש ב"ר ס"פ צ"ז שכם וכן בכמה מקומות. ובזה מיושב קושיתו שם:

סימני נערות. כמ"ש בשרה אחרי בלותי היתה לי עדנה. ובהכרח לומר שזה היה קודם לידת מרים ואהרן שהרי במדבר כ"ו כתוב בת לוי קודם שילדה למרים ולאהרן ואז היתה בת קכ"ד שנה:

פסקה כ

ותהר האשה ותלד. לשון הגמרא והא הות מיעברא תלתא ירחא מעיקרא וכדלעיל סי"ג. והפשטנים הקשו על נס זה שא"כ היה נס זה גדול מנס שהיה אצל שרה שהיתה בת תשעים שנה והיה ראוי להיות נס זה מפורש בתורה יותר מנס שרה אך הענין האמתי בזה שעיקר הנס היה אצל שרה. שאצל האבות והאמהות חידש הקב"ה נסים ונפלאות

לסימן לכל הנסים שיעשה לבניהם. ואצל האבות היה כבריאה חדשה ושינהג כן תמיד אצל הבנים מי שיזכה וע"כ לא פירש נס זה רק אצל שרה:

פתקה של חוה. לשון משנה בשבת אף מקבלי פתקין ופי' חוק וגזירה. ופתקה של חוה הוא מ"ש בעצב תלדי בנים ודורש מדה כ"ה ללמד על אחרים שכל הנשים בכלל קללת חוה ויוכבד יצתה מכלל זה במ"ש ותהר ותלד לא על עצמה יצאה אלא ללמד גם על צדקניות אחרות שלא יתכן לומר שיצאה ללמד על הכלל כולו והלא אנו רואים שאינו כן כי בהכרח לקיים קללת חוה אלא כנ"ל ויתכן שזהו ההבדל בין מ"ש במדה כ"ה ללמד על אחרים ולא על הכלל כולו ובין מ"ש בי"ג מדות על הכלל כולו ודו"ק בזה:

טוביה שמו. בסוטה י"ב הגי' ר' יהודה אומר טוביה שמו ר"נ אומר הגון לנביאות (וכמ"ש ד"ר פי"א סי' י"ג שהתנבא כשהיה בן ג' חדשים) כי יקשה שמצינו אצל האבות והשבטים שנקראו בשם ביום הולדם וכאן לא פורש שמו ע"כ דרשו שמרומז במ"ש כי טוב הוא ור"מ סובר שנקרא שמו טוב כמ"ש בפר"א פרק מ"ח רש"א טוב קראו אותו ור"י סובר טוביה נוטריקון טוב יה. ור"נ בא לפרש דברי ר"נ על שהיה הגון לנביאות נקרא טוב ליה וכמ"ש אצל שלמה שנתן הנביא קרא שמו ידידיה בעבור ה'. ודעת אחרים על שנולד בשלמותו ולא הוצרך לתיקון וכמ"ש אצל הבריאה כי טוב וכמ"ש ד"ר פי"א סי"א:

הבית כולו אורה. כמ"ש בזהר פסוק האור כי טוב ויהיב יתיה למשה ואשתמיש ביה תלתא ירחין דאשתארי מעיבורא דיליה ודורש שם מפסוק מה רב טובך אשר צפנת וכאן כתיב כי טוב הוא ותצפנהו ע"ש באריכות. וכמ"ש ב"ר פ"ד ס"ו ע"ש וע' ויק"ר פ"א ס"ג:

הצפינו למה. לשון הגמרא אמאי תצפנו ותזיל:

אחזו לנו שועלים. תד"א פ"ז. לקמן ריש פכ"ב. שיר פסוק זה. ומצרים נקראו שועלים ע' לעיל פ' זו ס"ט והשועלים גדולים אחזו לנו שועלים קטנים והם בניהם שעי"כ מחבלים כרם ה' ע' במקומות הנ"ל ורש"י בגמרא:

פסקה כא

תיבת גומא. הוא עץ רך וניקח בזול כי עיקר סמיכתה על הש"י שיצילהו וישמרהו ע"כ אין קפידא בסיבת התיבה שיהיה מעץ טוב ורשב"נ חולק שאם היה עץ יקר וחזק יותר טוב לשמירה אף שאין סומכין על הסיבות היה לה לבחור בעץ טוב אלא שעץ רך טוב יותר לשמירה שנכפף ולא נשבר:

ותשם בה. וס"ד ותשם בסוף על שפת היאור וסובר שמ"ש בסוף פי' ים סוף לרמוז אתה מטביע את משה בים סוף מיראת המצרים. סוף להיות משה מטביע את המצרים בים סוף כמ"ש לקמן פ' זו סי' כ"ד:

ולמה וכו' ביאור. היה לה להשליכו בשדה כשאר הנשים כדלעיל סי"ב אלא השליכתו ליאור כדלקמן סי' כ"ד:

פסקה כב

למה עמדה מרחוק. שאם כפשוטו רחוק מהילד הרי כתוב ותאמר אל בת פרעה הי"ל ותקרב ותאמר אלא שעמדה בקרוב אצלה ואמרה. ותיבת מרחוק מיותר וסותר. ודורש שמ"ש מרחוק. פירוש רחוק מאביה על שנזף בה על כן הלכה לראות מה יהיה מנבואתה וכמ"ש סוף בהעלותך ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים ע' רש"י שם שע"פ מדה י"ז זה כלל גדול בתורה שכל דבר שכתוב בתורה בדרך אם היה כך באמת שכך היה המעשה כמש"ל פט"ו סט"ו חיאל שנטמן ולעיל סי"ב והרי זה בא ללמד ונמצא למד שאביה ירק בפניה ונער בה וכמ"ש במסכתא מ"ק ד' ט"ז שלמדו מפסוק זה ענין נידוי. ומה מתוקנים הדברים לפי התרגום שתרגם ואביה מנזף נזף בה וכמפורש במכילתא פסוק ותקח מרים הנביאה שאמרה לאביה שעתיד לילד בן וכו' עד ולא יכלה עוד הצפינו נזף בה אביה אמר לה בתי היכן נבואתך ע"ש באריכות וכן במדרש משלי י"ד וראיה לדבר במ"ר פ"ג ס"ב שדרש על פסוק ויעמוד בית המרחק שנדוהו הרי שריחוק פי' נידוי ואח"כ הראו לי בתוספות על התורה על פסוק ואביה ירוק כו' בשם איזה מדרש מה שכתבתי וברכתי ברוך ה' שהנחני בדרך אמת ואחרון חביב שהראני הרב וכו' מוה' אליה פרץ מ"ץ מווילנא במדרש משלי ל"א פסוק חגרה בעוז מתניה זו מרים שקודם שנולד אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' וכיון שנולד וכבד עליהם עול שעבוד עמד אביה וטפח לה על ראשה ועומד ומרקק בפניה ועכ"ז מתאמצת בנבואתה עכ"ל וזהו ירוק ירק ועל זה ששתי כעל כל הון כי פלאי הוא לאמתה של תורה ובקונטרס נתיב חדש הדפסתי חידוש זה ביתר ביאור. ומ"ש כאן עמדה אמה ט"ס וצ"ל עמד אביה כלשון הגמרא בסוטה שם ובכל המקומות שציינתי וכמו שהתחיל עמד אביה ונשקה:

לדעת מה יהיה. לפרש מ"ש לדעה מה יעשה לו:

על שם רוה"ק. על שם נבואתה ועל נבואת משה וכמ"ש בנמ' שם ובמכילתא וכל המקומות הנ"ל שציינתי דרשו כל התיבות על רוה"ק וכאן קצרו:

פסקה כג

לרחוץ מגלולי. שתיבת לרחוץ מיותר מה לנו בזה אם הלכה לרחוץ או לטייל ע"כ דורש עפ"י מדה ז' וי"ז על רחיצה מעוונות כמ"ש רחצו הזכו וכדומה שע"כ זכתה שיתגלגל ע"י זכות גדול בזה וכל ענין הנערות לא פירש בפסוק ולמה הוזכרו ע"כ דרש עפ"י גז"ש

שמתו ולמה אלא בהכרח שרצו למנעה שלא תציל אלא תטביע אותו ביאור ע"כ נהרגו וכמ"ש בגמרא כיון דחזו דבעי לאצולי אמרו לה וכו':

בא גבריאל. אולי יליף ממ"ש דניאל י"ב ו' לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולבוש הבדים הוא גבריאל כמ"ש ויק"ר פר' כ"ו ס"ה בהדיא ובב"ר פרשה כ"א ס"ה ע"ש ומ"ש ממעל למימי היאור פי' אצל וסמוך כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו וכמ"ש כאן על יד היאור. וע' איכה רבתי פסוק ולא זכר שהוא האספקליטור רב טבחים וזהו מ"ש שחבטן בקרקע:

דכתיב אמתה. כמ"ש באמת איש שהיל"ל ותשלח נערה כמ"ש ונערותיה:

דאשתרבובי. בערך שתוכל להשיג התיבה כמה אמות ומרומז בתיבת אמתה על האמות ולא כן בתיבת ידה:

ותנינן. ברכות נ"ד מגילה י"ט:

מצורעת היתה. בפר"א פרק מ"ח ז"ל והיתה בת פרעה מנוגעת בנגעים גדולים ולא היתה יכולה לרחוץ בחמין וירדה לרחוץ ביאור וראתה נער בוכה ושלחה ידה והחזיקה בו ונתרפאת ואמרה הנער הזה צדיק הוא וקימתו לחיים. ודורש רחיצתה ביאור מענין רחיצת נעמן בירדן:

פסקה כד

עם הילד. סוטה י"ב ב'. כי מ"ש ותראהו את הילד הוא כפל לשון ע"כ דורש נוטריקון ותרא ה"ו את הילד עם הילד שאותיות ה"ו מן השם הוא כמ"ש אני והו הושיעה נא. ולא דרש תיבת את לרבות השכינה כי זה כלל גדול שתיבות הריבוי באים לרבות דבר קטן מדבר המפורש. את אביך לרבות אחיך הגדול. את אמך לרבות אשת אביך את בשרו את הטפל לבשרו את ה' לרבות ת"ח ולא בהיפך לרבות דבר גדול מהמפורש. ואם ימצא איזה מקום בהיפך הוא למוד מכאן בגז"ש כנ"ל:

וקרי ליה נער. נער גדול הרבה מילד כמ"ש והנער שמואל משרת את ה' תנחומא. ותיבת נער מכחיש לתיבת ילד (ד"ר פי"א ס"ה שביום שנולד דבר עם אביו ואמו והלך ברגליו):

בעל מום. וח"ו שיספר הכתוב בגנות צדיקים כמ"ש ב"ר פר' ע' סי' ט"ז וע' לקמן פי"ג בסי' י"ג:

חופת נעורים. לשון הגמ' שמא לא אזכה לחופתו ע"כ עשתה לו חופה בתיבה לקינה ואבל ובילקוט בשם מדרש אבכיר והנה נער בוכה זה אהרן שאהרן עמד שם ובכה עליו. עוד שם והנה נער זה המלאך כמ"ש רוץ דבר אל הנער הלז זכריה ב' ז':

בא גבריאל. כנ"ל בשם מדרש אבכיר שהיה שם מלאך וע' לעיל סי' כ"ג ומש"ש:

מנהגו כנער. שיש בו דעת כנער וזה לשבח ולא לגנאי:
מנין הכירה בו. הרי אף על עמו גזר כדלעיל סי' י"ח וא"כ אולי מצרי הוא:
מהו זה. משמע ולא אחר ולשון הגמרא אמר ר' יוחנן מלמד שהתנבאה שלא מדעתה זה נופל ליאור וכו':
צופים ואינם יודעים מה צופים. שלפי פשוטו שמצפצפים כצפור ומהגים כיונה משמע שאינם מדברים כב"א והלא גם האובות והידעונים מדברים מעט כב"א ע"כ דרשו מצפצפים נוטריקון ובהיפך אותיות צופים מה צופים הוגים מה הוגים:
רגלי העם. וס"ד אשר אנכי בקרבו ע' ב"ר פצ"ז סוף סי' ג' וש"נ ומבואר הדרשה כולה באר היטב:
כ"א בניסן. ז' של פסח שבו נקרע הים והחשבון מבואר ברש"י בגמרא בשם סדר עולם וע' לעיל ס"ס כ"א. כי להנצל מטביעת היאור ולהציל כל ישראל צריך זכות גדול וע"כ שיום זה מוכן להצלת כל ישראל מטביעת ים סוף על ידו:
בז' באדר. ע' רש"י בגמרא:

פסקה כה

ותאמר אחותו. האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות:
וכי אסור. וע' ע"א דף כ"ו:
על כל המצריות. לשון גוזמא הוא והכוונה על הרבה מיניקות מהן או על כל העומדות שם ונסו ונודע להן שלא ינק מכולן:
את מי יורה דעה. וס"ד ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים ויקשה איזה דעה ושמועה יורה ויבין לקטנים כאלו ע"כ דורש על שכתוב בכתובים הקודמים כהן ונביא שגו בשכר ועל זה אמר לנביאים כאלו אין ללמד דעת כ"א לקדושים מתולדתם כמו משה שלא ינק מהמצריות:
עלמה שהלכה בזריזות. שהיל"ל אחותו כמ"ש ותאמר אחותו ע"כ דורש ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו דכאן שייך שם עלמה בזריזות אף שלא היתה אז אלא בת ו' שנה וכמ"ש לעיל פ' זו סי"ג וע"ש מענין זריזותה ועי' ויק"ר סוף פי"א בעלמות בזריזות ועי' שי"ר פסוק על כן עלמות:
ר' שמואל אמר. בגמרא הגירסא ר' שמואל בר נחמני אמר שהעלימה דבריה שלא אמרה שהיא אמו וכל זה עפ"י מדה ט"ז וממעל וע' ילקוט כאן:
שליכי הוא. שהיל"ל היניקי את הילד הזה ותיבת הילכי מיותר:

נתן לה הקב"ה שכרה. דורש ואני אתן שכרך שתיבת ואני מיותר ודורש על הקב"ה שנקרא ואני כמ"ש אני והו הושיעה נא וזהו שכרך שמגיע לך מכבר:

פסקה כו

כ"ד חודש. שלא נתנתו לה אלא שתניקהו ולא לגדלו וכמ"ש והניקהו לי ותניקהו ימי יניקה כ"ד חודש ולא יותר ומהו ויגדל הילד ותביאהו ע"כ דרש שבימי היניקה נתגדל:

ותביאהו וגו'. ויהי לה לבן שנהגה בו אהבה כמו לבן:

כמו שעתיד לעשות. פי' מה שעשתה לו עתה הוא לסימן ורמז נבואה על שעתיד לעשות ביציאת מצרים ועי' לקמן פי"א סי"ו וע' ד"ר פי"א:

ליפרע מאביה. דעת מדרש זה שפרעה חיה כל הרד"ו שנה של ימי הגלות לבד מה שחיה תחלה וכמ"ש לעיל חדש שנתחדשו גזירותיו ומ"ש וימת פי' שנצטרע וכמ"ש בריש ס"ט הוא התחיל בעצה תחלה הוא לקה תחלה. ובספר הישר מבואר כמה מלכים במצרים במשך זה וצ"ע:

ואוציא אש מתוכך. וס"ד היא אבלתך וכמ"ש ויק"ר פ' י"ח סי"ב שחירם בעל אמו של נבוכדנצר וגדל בביתו ובסוף הרגו כמבואר ביחזקאל כ"ח:

שם ירעה עגל. ור"ד כי עיר בצורה בדד היינו בצרה. וכמ"ש סנהדרין צ"ח במעשה דריב"ל וכאן מפורש דלא כפירש"י שם שהיה שם יתרו כדלעיל ס"ט וע"כ ברח משה אצל יתרו וזכה שהיה חתנו וע' בילקוט בשם ד"ה של משה והוא בספר הישר:

שהרבה שמות. וע' ויק"ר פ"א ס"ג כל הענין שם משמותיו:

פסקה כז

בן כ' שנה. ע' לקמן פ' זו ס"ל וע' בב"ר סוף פר' ק' ובתנחומא סדר זה שינוי דעות בזה:

שלא כדרך. כמ"ש ברכות פרק הרואה שבת דף צ' שהיה עשר אמות גבהו:

בסבלותם ובוכה. שבכלל וירא בסבלותם נכלל שהשתתף בצערם ובוכה ובתנחומא מסיים ולכך כתיב וירא בסבלותם למוד מענינו עפ"י מדה ט':

משאוי גדול על קטן. ע' בויק"ר פל"ז סי' ב' ומ"ש משאוי קטן על גדול ומשא אשה על איש ומשא זקן על בחור ליתא שם וכאן בשיבוש כי להכביד נתכוון ולא להקל:

דרגין. פי' במ"ע בל"י נושאי כלי מלחמה לפני השרים ע' במ"ר פ"ד ס"כ וקדשן שיהיו עושין דרגין לפניו וע' עוד בערוך שם:

הנחת עסקיך. פי' שררותך וגדולתך ומ"ש כאלו מסייע פי' שלמצרים נראה כאילו מסייע שלא ידעו שהוא עברי כדלקמן ס"ל ובאמת שהשתתף בצערם והדרשה עפ"י מדת מנגד:

שסר מעסקיו. שמ"ש כי סר לראות מיותר שכבר כתוב אסורה נא ואא"ע לכאן תנהו ענין למ"ש וירא בסבלותם. וע"ל פ"ב ס"ו בא"א:

פסקה כח

את יום השבת. ע' לקמן פ"ה סי"ח שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם בשבת וכו' ע' מש"ש:

מה ראה. כמ"ש ולקמן סימן זה שראה מה שעשה לו בבית ובשדה. וכאן חסר המאמר והגי' בתנחומא. וירא איש מצרי מי היה המצרי אביו של מנדף שנאמר ויקרא כ"ד והוא בן איש מצרי מכה איש עברי בעלה של שלומית בן דברי וכו' עיין בשיר פסוק גן נעול. תד"א סוף פרק כ"ג ושם בריש פרק כ"ד ובמכילתא בא פסוק והיה לכם למשמרת מדרש תהלים קכ"ב ויק"ר פר' ל"ב ס"ד ובמ"ר פי"ג ס"כ ע"ש השינוים:

וסבורה אני שאתה הוא. לפי מה שכתב כאן והיתה סבורה שהוא בעלה א"כ גם היא לא נחשדה ואיך אמר אחת היא ופרסמה הכתוב אך בויק"ר ל"ב שם איתא שהיא רמזה למצרי שיבא עליה ניחא גם לפי מה שכתב כאן יש ליישב שאם לא היתה חשודה לא בא לידה מכשול גדול כזה:

מה שעתיד לעשות לו בשדה. שהבין שכוונת הכאתו אותו להרגו אם היה מניחו:

שבא על אשתו של דתן. שמ"ש וירא כי אין איש היינו שלא היה שם איש אחר רק המוכה לבדו שראה וידע מה שעשה משה למצרי ולמחר בהכרח שהוא אמר למשה הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי כי לא היה שם אדם אחר והוא דתן שהכה לאבירם כדלקמן סי' זה התבונן בדברים וע' יד"מ:

פסקה כט

וירא כי אין איש. והלא המכה והמוכה בוודאי היו שם על כן דורש על המכה שלא נחשב עוד לאיש חי:

שיקנא להקב"ה. כמ"ש ישעיה נ"ט ט"ז וירא כי אין איש וגו' שפי' לקנא להקב"ה ודורש גז"ש. ע"כ במקום שאין אנשים השתדל להיות איש וא"כ היו שם הרבה מישראל:

עומדת הימנו. וזהו כי אין איש חשוב מזרעו שיהיה ראוי שבזכותו ירוחם ויחיה ע"ד שאמרו ב"ק ל"ח שלכך כתוב אל תצר את מואב על שרות עתידה לצאת מהם:

שראה משה כך. חוזר לתחלת דבריו שראה מה עשה לו בבית ובשדה ובא לפרש סירוס אחר על מ"ש וירא כי אין איש:

נמלך במלאכים. כמ"ש מלכים א' כ"ב כ'. ויאמר זה בכה וזה אומר בכה ובפסוק הקודם וכל צבא השמים עומד עליו וגו'. אחר זמן רב מצאתי כן בילקוט בשם מדרש אבכיר וז"ל ד"א למלאכים המקיפים אותו שאל שנאמר זה בכה וזה אומר בכה:

הכהו באגרוף. כמ"ש ולהכות באגרוף רשע כן הוא בויק"ר פל"ב ס"ד. ומ"ד במגריפה של טיט הדבר למוד מענינו שעמדו במקום עבודתם בטיט ולבנים:

הלהרגני אתה אומר. כאשר הרגת את המצרי. הרי המצרי בא ללמד ונמצא המצרי למד ממנו כמ"ש אתה אומר שבאמירה הרגו מדה י"ב ועיין לקמן פר' זו ס"ל ועי' פר"א פמ"ח:

ויטמנהו בחול. היל"ל ויקברהו ומה לנו לידע אם בחול ואם בעפר בארץ. ע"כ דורש שטמן סוד זה בין ישראל שנדמו לחול כמ"ש בראשית כ"ב י"ז וכחול וגו' ועי' במ"ר פ"ב בסי"ב:

זה דתן ואבירם. פר"א פמ"ח הנ"ל לקמן פ"ה ס"ד ד"ר פ"ב סכ"ט תד"א פרק י"ח קרוב לסופו כל הענין עד שכל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה עכ"ל וזה כלל גדול בתורה וע' לקמן פכ"ה ס"י ופ"ל ס"י:

נצים על שם סופן. כמ"ש במדבר כ"ו דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו וגו' בהצותם וגו' ודורש גז"ש משם גם דורש נצים בהווה שתמיד הם נצים. ובתנחומא מסיים כאן הוא דתן ואבירם הם שעמדו ברשעתם מתחלתם ועד סופם. ובילקוט בשם מדרש אבכיר מפיק לה מדכתיב הלהרגני אתה אומר נתנבא על עצמו שבאמירה הוא מבליען. ואם בריאה יברא ה':

זה את זה. גז"ש כאן נצים ושם ינצו מה שם מריבה של מיתה אף כאן של מיתה. עי' סנהדרין ע"ד ילקוט משפטים ולקמן פ"ל סי' י"ז וע' במ"ר פי"ח סי' י"ב שסובר דכאן לא היו דתן ואבירם ומדרשים חלוקים הם:

פסקה ל

בן כ' שנה וכו'. לעיל סכ"ז ובתנחומא כאן ולקמן פ"ה סי' י"ב איתא בן י"ב שנה וכך נוטים דברי התנחומא על פסוק מי שמך לאיש ועדיין אין אתה איש ועודך נער וע' ב"ר סוף פ"ק מ' שנה היה בפלטרין של פרעה כר' נחמיה כאן:

עלינו. שאנו אנשים חשובים וגדולים כ"א על אנשים קטנים:

בנה של יוכבד. משמע שפרעה היה סבור שהוא בנה של בתיה בתו ולא ידע שהוא מן העברים וכמ"ש ויהי לה לבן שאם ידע פרעה היה מקיים בו גזירתו. וע"כ כתוב לבן ולא כבן וכמ"ש בילקוט בשם מדרש אבכיר הלכו ואמרו לפרעה מבזה הוא על פורפירא וכו' עד שאמרו אינו בן בתך וכו' ועי' בד"ר פ"ב סכ"ט:

נודיע עליך. שזהו כוונתם במ"ש הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת וכו' וא"כ אתה חייב הריגה וכתוב מיד וישמע פרעה כי הם הודיעו:
שם המפורש. כמ"ש לעיל סכ"ט ע"פ מדה י"ב:
אכן נודע הדבר. שאם כפשוטו על דבר המצרי עדיין לא נודע עד שהלכו ואמרו והיל"ל עתה יִוָדע הדבר ע"כ דורש מדה כ' אא"ע לדבר המצרי ת"ע לדבר משה שעד עתה לא ידע ועתה נודע לו:

פסקה לא

והלשינו עליו. כמ"ש בסימן הקודם בשם מדרש אבכיר וד"ר:
שלח פרעה. דייק מ"ש ויבקש להרוג והיל"ל ויצו להרוג אלא כמ"ש ויצילני מחרב פרעה הרי שרצה להרגו בחרב ועל שהיה משה גבוה יו"ד אמה וכן מדת עביו ע"כ ביקש חרב שאין כמותה וזהו ויבקש להרוג שביקש חרב שיהיה ראוי להרגו בו ע"פ מדה ט' וי"ז:
יו"ד פעמים. צ"ע מנין לו ואולי דורש ויבקש להרוג נוטריקון י' ביקש להרוג ויש רמז לזה כפי דברי הפייטן בשם המדרש נחרתו בו מיתות עשר שי' פעמים כתוב מיתתו בתורה ע"פ מדה י' שבעת שהיה עומד להריגה היה י' פעמים:
צוארך כמגדל השן. ע' שי"ר פסוק זה כל הענין ד"ר פ"ב סכ"ט ובשי"ר פסוק שני שדיך הא' וכמ"ש לקמן סל"ה שמ"ש בפסוק הקודם שני שדיך על משה ואהרן ומ"ש צוארך הכוונה על משה:
אלא בשעה שתפסו. כאן חסר דברי ר' ינאי והגי' בד"ר שם ובשי"ר שם א"ר ינאי בא הקוסטינער ליתן החרב על צוארו וכו' אמר ב"ק מלאך ירד בדמות משה וכו' כמ"ש כאן ובמדרש תהלים מזמור ד' הגי' וקהת החרב מעל צוארו ונשברה וכו' והיא נהפכה על צוארו של קוסטינר. ובירושלמי ריש פ' הרואה הגי' ניתז החרב וכו':

פסקה לב

דרך אבות. יצחק ויעקב וזה לסימן טוב כמו המקור והמעין הנמשך ואינו פוסק כך ימשוך זרעו ולא יפסוק וכמו שמשחו את שלמה על גיחון לסימן זה:
ויצחק בא. וס"ד וישא עיניו וירא והנה גמלים באים ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק:
ועוד שנזדווגה. פי' אם תאמר שאין מכאן ראיה שהרי כשראה את רבקה לא היו אצל באר אלא שבא לבדו מהבאר הרי אליעזר השיג את רבקה אצל הבאר בשביל יצחק:
יעקב והנה באר. וכל הענין עד והנה רחל באה וגו'. ובזוהר מאריך בזה:

שונא עובד גלולים. ובתנחומא ביתר באור וז"ל כל שבחו של אותו צדיק להיות הולך אצל עובד כוכבים אלא יתרו כומר היה לעבודת כוכבים ולעולם עבודת כוכבים בסורה על עובדיה וכו' עי"ש וע' מ"כ וביסר:

ותבאנה ותדלנה. ואח"כ כתיב ויבואו הרועים ויגרשום. שאחר שרחקוהו היו מקדימות לבא קודם שיבאו הרועים שיוכלו להשקות מעט מקודם שיבואו והשאר אחר שילכו ועל כן היו תמיד מאחרות לבא לביתם. וכמ"ש יתרו מדוע מהרתם בא היום:

ויגרשום. היל"ל וידיחום ויהדפום אלא רומז על גרושי אשה כמ"ש ואשה גרושה מאישה ופי' שהסכימו שלא ישאו נשים מהם:

ויגרש את האדם. ע' ב"ר פכ"א ס"ח פלוגתא דר"י ור"ל ויתכן גם כאן דלר"י כאשת כהן שלא ישאו מהן לעולם ולר"ל על איזה זמן ועי' בריש תד"א:

שישב עליהי בדין. שמ"ש ויקם מיותר שהיל"ל ויושיען משה אלא לדרוש שתחלה ישב וכמ"ש וישב על הבאר וכמ"ש ב"ר פ"נ ס"ג ולוט ישב עי' מש"ש ותבין כאן וכשהסכים על הדין קם והושיע אותן ולענין הישועה שייך הקימה כמ"ש קומה ה' הושיעני:

ויצילן לא נאמר. וכמ"ש אח"כ איש מצרי הצילנו שלפי הפשט יקשה שלא עשו רק מה שגרשום שלא ישקו הצאן ואיזה ישועה היו צריכים ואיזה הצלה אלא להשקות הצאן אלא שע"פ גז"ש אנו יודעים מתיבת ויושיען איזה ישועה היו צריכין:

ריע לאל. ע"ד שאמרו חז"ל שהדן דין אמת נעשה שותף להקב"ה ויתרו תיקן שופטים בישראל אנשי אמת:

ליתן רגליו במים. כמ"ש ברכות (דף ל"ג) ברש"י:

איש מצרי שהרג. וכמ"ש איש מצרי מכה איש עברי וגו':

דליה אחת דלה. שכתוב דלה דלה לנו וישק את הצאן ע"פ מדה י' שני דליות אחת לצאן ואחת להבנות עצמן וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב וגם דלה וישק את הצאן ודלה לנו שהשליכון הרועים למים והעלן עם הדלי:

והבאר מתברכת בשבילו. לשון התנחומא שהבאר מכרת אדוניה וכמ"ש פר"א פרק ל"ה ר"ע אומר כ"מ שהיו אבותינו הולכים היתה הבאר מהלכת לפניהם וכו' ע"ש עוד. והיינו הבאר שנברא בה"ש והיא בארה של מרים במדבר ועתידה לצאת מירושלים וזהו מכרת אדוניה ראשי דורות ישראל:

עזבתן את האיש. קראן לו ויאכל לחם לפי הפשט שיסעוד אצלו וע"פ מדה ט' כאלו מפורש ויקראו לו ויאכל לחם ומ"ש ויואל משה לשבת את האיש ע"פ מדה הנ"ל כאלו מפורש ויבקש מאתו שישב אתו ויואל משה וכו' אך חז"ל דורשים שיתישב הפסוק גם

כפי מה שכתוב קראן לו ויאכל לחם על נשיאת בתו ועל זה אמר ויואל משה לשבת את האיש ויתן לו את צפורה בתו לאשה וזהו מ"ש חז"ל הפך בה והפך בה ודו"ק:

כי אם הלחם. עי' ב"ר פ"ע ס"ה ומש"ש וכמ"ש נתן הנביא לדוד מפתו תאכל וגו'. ובתנחומא וכן הוא אומר ולחם סתרים ינעם. וכה"א עד ככר לחם. (ויתכן פי' שעל האשה נקראת לחם ע"כ מדה כנגד מדה עד ככר לחם ודו"ק):

שטהרה הבית כצפור. שמלקט כל פירור אפילו קטן מאד עד שנשאר המקום נקי וגי' הילקוט בשם מדרש אבכיר מיד יצתה צפורה כצפור והביאתו וי"א שטהרה כל בית אביה בדם הצפור עכ"ל. (וע' מ"כ שכוון לשני פירושים אלו). והכוונה בפי' הב' כמו שמטהרים בית מצורע והמצורע בדם צפור כך טיהרה בית אביה מכל טומאה ועבודת כוכבים ומ"ש לבן לאליעזר ואנכי פניתי הבית וע' ב"ר פ"ס ס"ס ז':

פסקה לג

ויואל שאול את העם. וס"ד לאמר ארור האיש וגו' והוא השבועה כמ"ש שם בפסוק הסמוך כי ירא העם את השבועה וגו' ויהונתן לא שמע בהשביע אביו וכאן היתה השבועה מ"ש לשבת את האיש שלא ילך מאתו בלא רשותו. ובמכילתא ריש יתרו מביא עוד ראיה מפסוק הואל וקח ככרים. וכן הוא בערכין (דף טו) שאמר נעמן לגיחזי השבע וקח ככרים. וע' לקמן פ"ה ס"ס א' להתיר שבועתו:

ללון עמו. שתיבת ויואל פי' רצון וקבלה ולא פי' מה שקבל ודורש ע"פ גז"ש על הלינה והכוונה שלא ינהג פרישות מעונת בתו וכמ"ש לבן ליעקב אם תענה את בנותי שדרשו ביומא פר' ח' ובתנחומא מהעונה וע' לעיל ריש סי' י"ב:

לרעות את צאנו. דורש סמוכין שכתוב מיד ומשה היה רועה את צאן יתרו ולדעת כולם למד מיעקב עם לבן:

התתיל וקיבל עליו. עי' ספרי דברים פסוק הואיל משה אין הואל אלא התחלה ע"ש הראיות ובמדרש שמואל פט"ז ר"י אומר אין הואל אלא תחלה וכו' ר"נ אומר אין הואיל אלא לינה כו' וכמ"ש ר"נ כאן ורבנן אמרי אין הואל אלא שבועה ומ"ש וקיבל עליו בתיבת ויואל נכלל קבלה וכנ"ל:

יקרא את שמו גרשום. כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. משמע שקובל על צרתו וגירותו וא"כ היה כפוי טובה חלילה שהרי כאן מצא הצלה ומנוחה אשה טובה ובנים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אע"פ שהייתי כאן גר ועכ"ז הצליחני כאן שע"פ מדה י"ז ביוסף וכדומה דורש כאן מדה ט'. אך לשיטת המכילתא ריש יתרו שהתנה יתרו עמו שהבן הראשון

יהיה לעבודת גלולים ע"ש יתכן שקראו משה גרשום על גירותו שהוכרח להתרצות וע"כ זכר הנס על בן השני ולא על הראשון:

פסקה לד

בימים הרבים. הוקשה לו מ"ש בימים הרבים ההם וימת וכו' וכי בימים רבים מת ועוד איך גרם במיתתו מ"ש ויאנחו וכו' יותר מאשר מקודם ע"כ דורש מ"ש ימים רבים על הצער של שחיטת הבנים שנתחדש ע"י וימת שנצטרע וכמ"ש בספר הישר:

בשנת מות המלך עוזיהו. כמ"ש בתרגום יונתן שם ובתנחומא סדר צו סי' י"ג. ודורש כאן שהרי פסוק זה הוא תחלת הספר כמ"ש מכילתא בשלח פסוק אמר אויב. ובמדרש קהלת פסוק אני קהלת הייתי מלך. וכתיב חזון ישעיה בימי עוזיה. ואם נאמר שמ"ש בשנת מות כפשוטו אחר שמת אם כן לא נתנבא בימיו. והם בכ"מ ע"כ בהכרח לדרוש ולהכריע שמצורע חשוב כמת כמ"ש אל נא תהי כמת:

אלא לשון קינה. וקינה שייך במתים כמ"ש זעק והילל בן אדם וכו' ובפסוק הקודם לתת אותה (החרב) ביד הורג וכן שועתם ונאקתם ע"פ גז"ש על המתים:

מעיר מתים ינאקו. וס"ד ונפש חללים תשוע שהאנקה ג"כ על החללים. וגזירה זו אינה בכלל הד' גזירות שהד' גזירות כולן מפורשות בקרא וכמ"ש לעיל פ' זו ריש סי' י"ב:

אלא בזכות אבות. שועתם ונאקתם הועיל להם שיזכור להם ברית אבות לגאולה. ומ"ש שרשעים היו כמ"ש בסל"ו מרומז לעיל ס"ס ל' וגם הועיל להם שיתרפא מצרעתו:

פסקה לה

וירא אלהים את בני ישראל. כאן אינו מפורש מה שראה בהם ומפורש לקמן בענין שראה בענים וכן וידע אלהים וכו':

רבבה כצמח השדה. וסיפא דקרא ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו' כל הפרשה ע"ש. והשדים רמז על משה ואהרן כמ"ש לעיל סל"ב והשער שבסוף הגוף משל על הקץ ועי' עוד במ"כ ועי' תנחומא ובתד"א פרק כ"ז:

פסקה לו

את בריתי. את אברהם את יצחק ואת יעקב. וזה ואעש למען שמי שנשבע להם בשמו. ועי' לקמן פ' י"ג ס"ס א' וסי' ב' והפרשה של יחזקאל כ' מדברת מסוף גלות מצרים ומגאולתם. ופי' הפסוק וירא אלהים את בני ישראל שאינם ראוים מצד עצמן וידע אלהים מצד אלהותו ית"ש וכבוד עצמו וע"פ מדה י"ז מיחזקאל דורש כאן מדה ט':

שעשו תשובה הבינונים. הדבר למוד מענינו דכאן מדבר ברחמים לזכותם וחולק על הנ"ל וכמ"ש ותעל שועתם וישמע נאקתם שמלבד שהיה בם הרבה צדיקים גמורים

כיהושע וכלב והנשיאים וע' זקנים אלא אפילו סתם בני ישראל כולם הם הבינונים ואפילו אותם שהיו תחלה רשעים וכמ"ש לקמן ריש פט"ו בגירסאות שונות ועי' מכילתא יתרו פסוק בחודש השלישי:

ויקח משה את הדם. ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם. ובזכות התשובה זכר להם זכות התורה וזכות אבות במ"ש המשקוף ושתי המזוזות ועי' לקמן פי"ז ס"ג:

פרישות שביניהם. כמ"ש באגדת פסח וירא את ענינו זו פרישות ד"א כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ולעיל בסל"ה הביא על פסוק וירא אלהים את בני ישראל כמ"ש וירא את ענינו וכו' היפך מ"ש באגדת פסח ודברי המדרש כאן כמ"ש באגדת פסח:

שאמר לאברהם. ידוע תדע כי גר וכו' עד ואחרי כן יצאו וכו' ומשנולד יצחק כבר עבר הזמן. וכמ"ש תהלים כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו בששון. וכאן דורש גז"ש וידע ידוע תדע וע' ד"ר פ"ב סכ"ב מתוך הקץ וידע אלהים:

כשהיה רועה. דורש סמוכין שסמוך לו מיד ומשה היה רועה וגם מרומז במ"ש ומשה בוי"ו המוסיף על ענין ראשון ולחברו:

פרק ב

פסקה א

הה"ד יודיע דרכיו למשה. וס"ד רחום וחנון ה' ארך אפים ירב חסד. לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו ונו' כדלקמן. ופי' יודיע דרכיו הם כלל מדותיו ואח"כ פרט איזה מדות רחום וחנון ה' ולא כל מדותיו וזהו מ"ש אבל מדותיו וכו'. ואותן מדות וכי' דרכיו כלל רחום וחנון פרע ואין בכלל אלא מה שבפרט עי' מדרש תהלים ק"ג ברכות (דף ז) ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים על מדרש זה. ודורש ע"פ מדה י"ז שכתוב בתורה שבקש משה הודיעני את דרכיך ולא פירש אם הודיע לו וכאן מפורש יודיע דרכיו למשה וכו' רחום וחנון ה' ובתורה כתוב וחנותי כו' ורחמתי לתשובה על שאלה של הראני את כבודך וכאן דורש מדה ל"א ע"פ מדת ממעל וי"ז הנ"ל שפסוק י"ט וחנותי וכו' שייך לפסוק י"ג הודיעני את דרכיך או שפסוק י"ג מקומו אצל פסוק י"ט. וזה מוכרח לפי מה שכתבתי לקמן פל"ב ס"ג והדברים מאירים אחר העיון. ועיקר הדרשה השייך כאן הוא הדרשה הסמוכה:

יודיע דרכיו. הכוונה ד"א יודיע דרכיו למשה על ענין גאולת מצרים כמ"ש בסוף פ' הקודמת ומ"ש כאן דרך הקץ הוא הסיבות והעלילות שנתגוללו בזמן זה כמפורש בסדר וארא בא בשלח:

תספר באזני בנך. את אשר התעללתי במצרים:

רחום שריחם וכו'. שהצילם מעלילות שעשה במצרים הם היו"ד מכות וחנון מלשון חן כמ"ש וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום ע"פ מדת ממעל וגז"ש ומ"ש שהאריך אף עמהם כמפורש ביחזקאל כ' פסוק ח' ט' ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו' בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל וכמ"ש לעיל פ"א בסל"ה ומ"ש שהוא מטה כלפי חסד כוונתו על מ"ש בפסוק יודיע דרכיו הנ"ל שדורש עתה ורב חסד וכמ"ש ר"ה (דף י"ז) ורב חסד מטה כלפי חסד. ומ"ש שנסתכל בטוב כו' שהיו עתידין כוונתו למ"ש בפסוק הסמוך לא לנצח וגו' לא כחטאינו עשה וגו' וכמ"ש לקמן פ"ג ס"ב ע"ש ותבין כאן:

פסקה ב

ומשה היה. כוונתו ד"א ומשה היה ועל זה מביא לדרוש פסוקים של תהלים י"א ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו ב"א ה' צדיק יבחן ומה שנסמן כאן חבקוק ב' הוא ט"ס גם מ"ש כאן הכין כסאו והוא בתהלים ק"ג וכאן הוא בטעות הנ"ל וכמ"ש במדרש תהלים י"א כל הענין ועיקר הדרשה השייך כאן הוא בסוף הסימן על פסוק ה' צדיק יבחן הנ"ל ואגב דורש גם הפסוק הקודם שסותר עצמו תחלה אמר ה' בהיכל קדשו היינו בביהמ"ק למטה ואח"כ אמר ה' בשמים כסאו מדה ט"ו והכריע רשב"נ וכמ"ש הושע ה' אלך ואשובה אל מקומי היינו בשמים וזהו הפסוק המכריע וכדומה ודעת ר"א שאין כאן בכ"מ וכך פי' ה' בביהמ"ק אף לאחר החורבן שבשמים כסאו והביא ראיה מפסוק מהר קדשו סלה שבעת חורבנו נקרא הר כמ"ש ב"ר פנ"ו ס"ס י' וכן הוא במדרש תהלים שם:

כורש אומר. עזרא א' וכורש אמר זה קודם שהתחיל לבנות בהמ"ק הב' והודה ששכינתו בירושלים ובמד"ת שם הביא עוד ראיה מפסוק כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב אע"פ שחרב כמ"ש ציון שדה תחרש שכינתו עומדת שם:

אחר כתלנו. ולא בבית היינו אחר החורבן שכותל מערבי קיים כמ"ש במדרש איכה פסוק היו צריה לראש באריכות:

רבי ינאי. במדרש תהלים מבואר שכוונתו כדעת ר"א ורא"ח וכמ"ש בסמוך בנמשל אע"פ שנראה כמסלק וכו' שבאמת לא סלק עכ"ז עיני השגחתו פתוחות. ועפעפיו שפעולתו לכסות העינים כשפועל בהם הכוונה רק לבחון בני אדם:

אף הקב"ה. פי' אף בפסוק זה כך פירושו אע"פ שבשמים כסאו עכ"ז עיניו וכו' ומ"ש תחלה בני אדם ואח"כ ה' צדיק יבחן הוא כלל ופרט צדיק יבחן ולא כל בני אדם ע' ב"ר פל"ב ס"ג ובמ"ת שם באריכות:

ויקחהו ממכלאות. דיר שסוגרים בו הצאן הלא דוד היה רועה בשדה במדבר וכמ"ש בסיפא מאחר עלות הביאו ולא מהדיר ע"כ דורש ממכלאות מחמת ובעבור מכלאות ומניעות הצאן ומאחרם לזקנים ובחורים וזהו מאחר עלות שבעבור העלות היה מאחר הצאן:

ואף משה. כשחוזר לענינו אומר ואף שהקדים תחלה דוד שאינו לענינו. וע' לקמן פכ"ד ס"ג פר"א פרק מ' ילקוט יחזקאל ל"ד מענין צאן יתרו:

אמרו רבותינו. ממ"ש וינהג את הצאן וכו'. ויבא אל הר האלהים משמע שבא בעצמו בלא צאן ע"י צאן שברח לו גדי לשם במכוון מאת ה' כדי שיבא משה לשם. שעי"כ וירא מלאך ה' אליו וכו':

חסית. ע' בערוך והוא מין ירק וענין המים דרשו ממ"ש חורבה ולא אמר לסיני ע"כ דורש מלשון חורב ויבש שבא אל ההר בחורב ויובש אך קודם לכן היה מים לצאן ועי' לקמן בס"ה שהסנה גדל על המים ושם נמצא גם ירק:

אתה תרעה את צאני. וכמ"ש בסמוך ס"ס ג':

פסקה ג

כל אמרת. פסוק זה בג' מקומות בשמ"ב כ"ב בתהלים י"ח אמרת ה' ובמשלי ל' כל אמרת אלוה ובכולם הס"ד מגן הוא לכל החוסים בו ואם יפורש מלשון אומר אין לו חיבור לסיפא דקרא מנן הוא ע"כ דורש מלשון גדולה כמ"ש את ה' האמרת וה' האמירך וזהו שאמר אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקו ומצרפו וזהו מגן הוא וכו' וכ"כ היפ"ת:

מקיים המשנה. ב"ק (דף ע"ט ב') וע' בגמרא שם (דף פ') ועי' ב"ר ריש פע"ב ומש"ש וכל זה בתנחומא כאן ס"ז:

נחית כצאן. בא ללמוד מה שרעה ביד משה את ישראל ממרעה הצאן ונמצא למד שרעה משה את הצאן יפה וע"כ זכה לרעות את ישראל מדה י"ב וע' פר"א פ"מ וכמ"ש בסימן הקודם וע' ילקוט תהלים ע"ז. וכאן בתורה מרומז ומשה היה רועה וכו' אחר המדבר ויבא עד הר האלהים וזכה להיות גואל ולעלות אל אלהים:

פסקה ד

ומשה היה. מיותר לדרשה שעל דבר שהיה מתוקן מכבר עתה נהיה ע' ב"ר פ"ל ס"ג ובמדרש אסתר פסוק איש יהודי באריכות וז"ל התנחומא כאן סימן י"ז הרבה נתיחדו עד

שלא באו לעולם המות מתוקן היה שיבא לעולם שנאמר וחושך על פני תהום זה מלאך המות וכו'. ולא הביא המות אלא ע"י הנחש שהיה מתוקן שנאמר והנחש היה וכן מאריך אצל כל אלו שחושב כאן עד עתידין היו ישראל להגאל ממצרים והיה משה מתוקן להם שנאמר ומשה היה רועה:

מתוקנת היתה המיתה. בב"ר פ"ל שם הגי' הן האדם היה מתוקן למיתה וכן הוא במדרש אסתר שם:

מתוקן לגאולה. שם בב"ר הגי' מתוקן לנס:

ויוסף היה. בריש שמות ויוסף היה במצרים ומה שלא הביא פסוק הקודם לזה יוסף בן י"ד שנה היה רועה על שמפסיק:

מן המדבר. תנחומא כאן ושי"ר פסוק זה וכי כל המדבר בעמק שאמר מי זאת עולה ע"כ דורש מלשון עלית מעלה על ישראל:

אתה עתיד לעלות. כמ"ש ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אעלה אתכם מעני מצרים המעלך מארץ מצרים והמדרש דורש מ"ש עולה היינו ממצרים ע"פ מדה י"ז וא"כ מהו מן המדבר ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל א"ת המדבר אלא הדיבור שעליתם מן הדיבור לאברהם וכמ"ש תהלים ק"ה כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו וכו' וכמ"ש בס"ד של זאת עולה מקוטרת מור זה אברהם בשי"ר שם:

ומדברך נאוה. ובר"ד כחוט השני שפתותיך ומדברך מלשון דיבור וזהו וינהג את הצאן אחר המדבר שבזכות הדיבור לאברהם נהג צאן ישראל כמ"ש לקמן פכ"ד ס"ד:

ואמר ר' לוי. צ"ל אמר ר' לוי בלא ו' ודורש אחר המדבר שהיה צ"ל במדבר ומאי אחר ומרומז ע"פ מדה ל"א מדבר אחר לרמוז מדבר לעתיד וע' במ"ר פי"ט סי' י"ג:

עתיד להחריב כרכים. פי' של מצרים ומדין ושל סיחון ועוג:

הנה אחרית מדבר. וזהו אחר המדבר גז"ש:

ד"א וינהג. לשון התנחומא כאן:

הקרוים צאן. כמ"ש ואתנה צאני צאן מרעיתי וכמ"ש ואנתנו עמך וצאן מרעיתך:

וכן כשתבע משה. ולשון התנחומא שאמר לו הקב"ה לך בשליחותי וא"ל משה הגידה לי וכצ"ל כאן אמר לו להקב"ה הגידה לי ואף שם בשרו שעתידין הצאן למות במדבר כדלקמן וכן הוא בשי"ר פסוק הגידה ולקמן פ"ג ס"ד בתיקון וכאן חסר ובשיבוש:

אם לא ידעת. הוקשה לו מ"ש אם לא תדעי איזה תשובה הוא על מ"ש הגידה וא"כ השאלה במקומה ע"כ דורש ע"פ מדה ט' וממעל אם לא ידעת מהעבר תדעי לך מן העתיד אם אין לך ליקח ראיה מן העבר איך אפרנס את כל ישראל תדע ממה שאעשה בעתיד

מן החררה שהוציאו ישראל ממצרים אכלו שלשים יום תדע איך אפרנסם כמ"ש בהדיא לקמן פ"ג ס"ד:

הצאן והגדיים. הצאן הם הדור שיצאו ממצרים הם הזקנים והגדיים הם הדור שנולדו במדבר ושניהם אתה רועה אלא שהזקנים ימותו במדבר ותראה עקיבם וסופם וזהו צאי לך בעקבי הצאן אך הגדיים תרעה:

שלא ימותו. על משכנות הרועים ובתנחומא מסיים לפיכך וינהג את הצאן אחר המדבר:

הרועים בארץ סיחון ועוג. בשי"ר שם הגי' על משכנות הרועים הרעים והקשים זה סיחון ועוג. ומצאתי בזוהר בלק בדפוס אמשטרדם דף קצ"ח הרעים חסר ו' אינון בישין אינון מלכי אמורין דנטלי ישראל ארעיהון לרעי' מקניהון:

ה' שמות. לקמן פנ"א ס"ח ג' שמות ובמ"ר פ"א ס"ח ו' שמות עשו"ש. ושם במ"ר חושב הר חמד ועי' ב"ר ריש פצ"ט דבזה פליגי ר"ע וריה"ג ע"ש בביאורי וכאן כר"ע ע"כ לא חשב אותן כאן:

הר אלהים הר בשן הר גבנונים. הוא בתהלים ס"ח עד זה סיני ובתורה נקרא הר אלהים חורבה עי' שבת פ"ט ושם בא"א ומ"ש כאן על הר סיני שם בגמרא באריכות:

נקי כגבינה. שהגבינה נעשה מחלב שאין בו פסולת כמ"ש בשי"ר כשחושב מעלת החלב כך ישראל בסיני כמ"ש בשי"ר פסוק כולך יפה רעיתי ומום אין בך שנתרפאו כולם ממומם וכל זה ע"פ ממעל ודרך קצרה ומדה י"ז:

פסקה ה

וירא מלאך ה' אליו. בלבת אש מתוך הסנה והיל"ל בלהבת אש ע"כ דורש מלשון לב ע"ש ולבי ער וכמ"ש שי"ר פסוק זה ובפסיקתא פט"ו ס"ו ע"ש כל הענין וכאן חסר:

תמתי בסיני. סוף הפסוק של אני ישנה פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי וכאן קיצר עשו"ש:

שנתממו עמו בסיני. וכמ"ש שבת (פ"ח א') אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן תומת ישרים תנחם וזהו תומתנו שהקדמנו נעשה לנשמע:

התאומים הללו. דורש תמתי תאומתי מלשון תאומים עי' רש"י שם:

בכל צרתם לו צר. שמודיעים לו צרתם ויתכן יותר שפסוק זה שייך לדרשה הא' של עמו אנכי בצרה שחבירו מרגיש ועל זה אמר אי אתה מרגיש שאני שרוי וכו':

מתוך הקוצים. כמ"ש מתוך הסנה כמ"ש בפר"א פרק מ' והסנה צרה וצוקה וכלו קוצים ודרדרים:

זה מיכאל. כמ"ש בדניאל מיכאל אחד השרים הראשונים ושם י"ב העומד על בני עמך וכאן שנראה אצל גאולת ישראל מן הסתם שהוא השר מיכאל:
זה גבריאל. שעליו מפורש שנראה ליחזקאל ולדניאל שהוא הנקרא איש לבוש הבדים עי' מ"ש בזה לקמן פר' י"ח ריש ס"ה שם ועל מיכאל אינו מפורש שנראה לאדם:
ר' יוסי הארוך. שהיה ארוך וגבוה בקומתו והוא יוסי הפרתי כמ"ש בירושלמי כלאים פרק ט' ב"ר פ"ק בס"ב וע' כתובות (ק"ג ע"א) שצוה רבי שישמשנו במותו ע' ב"ר פצ"ז ס"ג וע' לקמן סוף פל"ב:
וראיתי אני לבדי. וס"ד והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא ומן הסתם גם כאן היה כך:
ללבבו. לקרב לבבו למראה אשות העליונות הרמוזים במ"ש וההר בוער באש וכמ"ש במ"ר פי"א ס"ג שבע מחיצות בוססות זו בזו והוא בתוכן על ראש ההר:
משני חלקיו של סנה. שמ"ש בלבת קאי על מתוך הסנה כי אצל האש לא מצינו כתוב תיבת לב ואצל האילן מצאנו כמ"ש אצל אבשלום בלב האלה וכן כאן וע' מכילתא בשלח פסוק קפאו תהומות בלב ים ואכשר שנם כאן רמז על זה ודו"ק:
את ריב"ק. במ"ר פר' י"ב סוף סימן ד' הגירסא ר"ג:
מלאך אחר ממוצע ועומד באמצע. שתחלה כתוב ברא מלאך ה' ואח"כ וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים פתח במלאך וסיים באלהים ומ"ש מלאך אחד פי' סתם מלאך דלא כר"י ור"ח וכמ"ש אצל הגר ואברהם וגדעון ומנוח ומ"ש ממוצע ועומד באמצע הם ב' דברים ממוצע שהמלאך היה ממוצע בין השכינה ומשה כמ"ש בילקוט שלא יתבהל וגם היה המלאך עומד באמצע האש וזהו בלבת אש ואח"כ ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ולא מתוך האש:
לפיכך נגלה עליהם. מתוך הסנה הירוד וכמש"ל פר' א' ס"ס ט' כשישראל בירידה תחתונה הם עולים ע"ש וע"כ אמר וארד להצילו במצרים הירודה בסנה הירוד לישראל הירודים להעלותם ע"פ מדת ממעל:
אין יוצא בשלום. שהענפים עקומים וסבוכים וחדים וקוצים וז"ל הילקוט בשם מדרש אבכיר דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו ניזוק לפי שקוציו כולן כפופים למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצים תופסים לו ואינו יכול להוציאה וכמ"ש בסמוך:
ב' פעמים. ע"פ מדה י' ב' ראיות:
כי ידעתי את מכאוביו. פי' משותף בצרתו ומרגיש מכאוביו לא בידיעה בעלמא:
גדר לעולם. שהצדיקים מגינים על הדור מכל צרה:

על כל מים. פי' דווקא על המים ולא במקום אחר:
בגינה ובנהר. בגינה במקום מים וכמ"ש בפר"א פ"מ והסנה אינו נצמח אלא א"כ יש מים תחתיו עכ"ל:
שנקראת מים. כמ"ש ב"ר פר' פ"ד בסט"ז:
באותות ובמופתים. דברים ד' ל"ד שעי"כ נתפרסמו בעולם:
בזכותך ובזכות אהרן. לקמן פט"ו ס"ג:
כמנין הסנה. דאל"כ היל"ל סנה וזהו אליו דבר השייך אליו לבד ע"פ מדת גמטריא:
מעלה לולבין. ממ"ש בלבת ע"פ מדת ממעל ומ"ש שורפת פיר' גומעה הלחלוחית כמ"ש שורפה חיה ואינה אוכלת גוש הגוף וכמ"ש בוער באש והסנה איננו אוכל וצ"ע שהרי אש של מעלה שירדה על המזבח במשכן ובמקדש היתה אוכלת העולה וחלבי השלמים תמיד בכל יום וכן אש של אליהו וכדומה בהרבה מקומות ואולי הכוונה שרק כאן היה באופן זה וזה דוחק שהרי אמר זה נכלל. ומ"ש והיא שחורה צ"ע שהרי במ"ר פ' י"ב ס"ח איתא שהראהו אש אדומה שחורה לבנה וירוקה ואצל התורה אמרו אש שחורה ע"ג אש לבנה וביומא כ"א על אש המערכה שהיתה ברה כחמה ומנין דורש כאן שהיתה שחורה. ומ"ש שאש של מטה אוכלת ואינה שורפת צ"ע שהרי אנו רואים שאוכלת ושורפת. אולי תיבת ואינה ט"ס וצ"ל ושורפת:
כשם שהסנה בוער. כל דמוים אלו שדורש הם בכלל מדה כ"ו ממשל שניתן לדרוש:
מדבר עם משה. פי' שזה ענין הקריאה וההתראות כדי שיכין עצמו וכשהראהו דבר חדש ונפלא אז אמר אסורה ואראה וכן עשה כמ"ש וירא ה' כי סר לראות ואז ויקרא:

פסקה ו

ג' פסיעות. וכן הוא בתנחומא וצ"ע מנין הוא לו ובמדרש אחר ה' פסיעות ועי' רד"ל ורש"ש:
הפך פניו. מדכתיב כי סר ולא כתיב כי הלך:
שהביט בו הקב"ה. שמ"ש וירא ה' כי סר לראות מיותר אלא פ' וירא ה' שהביט בו כי ה' יראה ללבב ומ"ש לראות דורש בחילוף א' בע' באתה"ע א"ת לראות אלא לרעות:
מהו כי סר. שהוא מיותר כנ"ל ודורש שהוא לשון צער ועצב וכמ"ש במ"כ ומ"ש לראות כמ"ש וירא בסבלותם אצל משה ולכך ויקרא לו להיות רועה ע"פ מדת ממעל ומנגד עי' לעיל פ"א סכ"ז:
אברהם אברהם. בראשית כ"ב י"א יעקב יעקב שם מ"ו ב' שמואל שמואל ש"א ג' י' ובכל אלו יש הפסק קו בין שני השמות ואצל משה אין הפסק:

וקורא פלוני פלוני. במהירות בלא הפסק מכובד המשא והצרה. וכמ"ש לעיל ס"ה אך אצל כל הנ"ל לא היה מתוך צרה:

לשון חבה. במ"ר פי"ד סכ"א וע"כ כפל שמו שמשתעשע בזכרו. וכמ"ש ירמיה ל"א כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד:

בעוה"ז וכו' בעוה"ב. ע"פ מדה י' וכמ"ש ראב"כ בסמוך וכן הוא בתנחומא כאן ובב"ר פ"ל ס"ד ופל"ח סי' י"ב:

שעתידין ישראל. לעתיד כשישובו לציון:

שלמד יותר ממני. שאברהם היה נרדף מנמרוד ודור הפלגה והיה גולה הרבה כמ"ש לך לך וכו' וכמ"ש הלוך ונסוע וכו' ויתהלכו מגוי אל גוי וכו' אך יצחק לא יצא מארצו ואברהם היה לו מלחמות ולא יצחק גם חי יותר מאברהם:

ששימש יותר ממני. כמ"ש ויעקב איש תם יושב אהלים ות"א משמש בבית אולפנא בבית מדרשם של שם ועבר וכמ"ש ב"ר פס"ג ס"ס י' ילכו מחיל אל חיל מישיבה לישיבה עד יראה אל אלהים בישיבת משה כשישוב משה עם ישראל לציון כמ"ש לעיל פ' זו ס"ד ר' לוי:

הנני לכהונה. ע' זבחים ק"ב ב"ר פנ"ה ס"ו ד"ר פ"ב ס"ז ובתנחומא ושם המאמר בשלימות וכאן חסר ודרש כן על מ"ש אברהם אברהם משה משה. כי כהונה ומלכות הם השני כתרים הגדולים והעליונים. ודבר ה' עליון כשקורא לאדם קוראהו ומקרבו לממשלה היותר גדולה היינו לכהונה ולמלכות ואברהם ביקש לזרעו אחריו לכלל האומה ונתקבלה בקשתו. אך משה ביקש לו ולזרעו אחריו ביחוד ועל כן לא נתקבלה בקשתו רק על עצמו כמ"ש בסוף הסימן ולא לזרעו:

במקום עמודו של עולם. שם בד"ר הגי' מפסוק אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד וכן בב"ר שם:

אל תקרב. משמע שלא יקרב למקום הקודש ואח"כ אמר שהמקום שעומד קודש הוא ולדעת ר"ל לא רצה רק להפוך פניו ולא לילך כלל ולדעת ר"י רק ג' פסיעות למה הוצרך להזהירו אל תקרב על כן דורש אל תקרב מלשון הקרבת קרבן ע"פ מדת ממעל:

עד הלום. דוד אמר כן על שהביאו למלכות:

עוד הלום. אצל מלכות שאול כתיב. ודורש ע"פ מדה כ"ב כאלו כתיב אל תקרב אַל הלום:

זכה משה. לעצמו ולא לבניו:

ששימש בז' ימים. לקמן פל"ז בס"א וש"נ:

ויהי בישורון. במ"ר פט"ו ס"ס י"ג וש"נ עמש"ש:

וכן ביהושע. ויאמר שר צבא ה' אל יהושע וגו' כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא. וכמ"ש עוד בב"ר פצ"ז ס"ג שר צבא של מעלה אני ובכל מקום שאני נראה הקב"ה נראה ולזה כוון המדרש:

פרק ג

פסקה א

אנכי אלהי אביך. משמע אביך ממש הוא עמרם ולא מצאנו בתורה שיקרא הש"י אלהי פלוני רק על השלשה אבות ע"כ דורש דכאן הוצרך להזכיר אביך לפיתוי למשה וכמ"ש לעיל פ"ב ס"ה ללבבו ולקרבו. כי היה עדיין נער וטירון לנבואה וטירון פי' המ"ע אדם שלא נתחנך ולא הורגל וע' לקמן פמ"ה ס"ה באיזה שינויים ועל שדורש הפסוק על משה ע"כ בא לדרוש שמ"ש פתי אין פי' שוטה כמשמעו ברוב מקומות אלא נער או מפותה ובפסוק הקודם מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב ומשה קרוי טוב כמ"ש לעיל פ"א ס"כ ועליו אמר פתי יאמין לכל דבר שהאמין שאביו מדבר אליו ושנקרא אלהי אביו:

בקולו של אביו. דורש כן שתחלה כתיב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וכו' ויאמר הנני משמע שידע שהש"י מדבר אליו וענה לו הנני ואח"כ אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכו' ויסתר משה פניו היה לו להסתיר פניו מיד כשקרא לו קודם שאמר הנני. ע"כ דורש שתחילה אצל ויקרא אליו וגו' היה סבור שהיא אביו ע"כ אמר הנני עד שאמר לו אנכי אלהי אביך וגו' אז הסתיר פניו:

אחד מהם אומר. ולקמן אמר בהדיא ר' הושעיא רבה אומר הרי שהדעה הראשונה הוא דעת ריב"ק וכן הוא בהדיא לקמן פ' מ"ה שם וצריך להגיה ריב"ק אומר:

אני באתי להראות לך וכו'. דורש שמשה אמר הראני את כבודך והיה לו להשיב מיד לא תוכל לראות את פני ומה זה שהפסיק בפסוק אני אעביר כל טובי וגו' וקראתי בשם ה' לפניך ע"כ דורש שהשיב לו אני אעביר כל טובי על פניך היינו מה למעלה וכו' היינו בשעה שנראה לו בסנה ואז קראתי בשם ה' לפניך שאמרתי לך אנכי אלהי אביך ואז אלו רצית היית יודע כל טובי אך עתה לא תוכל לראות פני וגו'. וזה לפי סידור הכתוב. וע' לעיל ריש פ"ב שדורש בא"א דוק והתבונן:

אעפ"כ. סובר כריב"ק שלא יפה עשה ולא זכה כפי שאלתו ורצונו עכ"ז זכה שעל שמתחלה היתה כוונתו לכבוד הש"י ומוראו. אך לשון הגמרא ברכות (דף ז') ופליגא דרשב"ל א"ר יונתן בשכר שלש זכה לשלש ואם כן היה לו להביא דברי ר"י דסכנין בדברי ר' הושעיא. ועי' כל זה לקמן פמ"ה ס"ה ויק"ר פ"כ סי' י"א:

ודבר ה' אל משה. שמות ל"ג. ויראו מגשת. שם ל"ד. ותמונת ה'. סוף בהעלותך:
ליהנות מזיו השכינה. שזה יהיה מחייתך כמ"ש לקמן פל"ב ס"ס ד' ופמ"ז ס"ס ה' בהדיא וכן בס"ז שם במ"ר פכ"א סט"ז:
קרן עור פניו. וזה בא לו מזיו השכינה:
לא שלח ידו. ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו כמ"ש ויק"ר פ"כ סי' י"א מכאן שהיו ראוים להשלחת יד וכו':

פסקה ב

ראה ראיתי. שני ראיות ע"פ מדה יו"ד. תנחומא כאן סי' כ':
כי הוא ידע. וס"ד וירא און ולא יתבונן וגו' ועיר פרא אדם יולד. ודורש על ישמעאל ע"פ גז"ש שכתוב בו והוא יהיה פרא אדם. מדרש תהלים מזמור ה':
המתים על השוא. שמוסרים נפשם למיתה כדי לעשות שוא:
לעשות שוא ונהרגים. שאע"פ שעתידים לחטוא מאד עד שיהרגו עליהם עכ"ז אינו מעניש מקודם שיחטאו כמו בלעם ועל שעתה דורש מתי על מיתה של הריגה הוצרך לגז"ש מתיך בחרב:
כיצד אתה מוצא. תנחומא ויצא סי' ה' כל הענין:
ותשב לה מנגד. הרחק כמטחוי קשת ודורש בב"ר פ' נ"ג סי' י"ג שמטחת דברים כלפי מעלה ומ"ש קשת פי' דברים קשים שעל הריחוק דורש שם מתיבת הרחק לר"ב ע"ש ועי' לקמן סי' ט' הטיח. ופי' זורקת ומשלכת דברים בכעס נגד הש"י:
לקטרגו. מרומז במ"ש כאן מלאך אלהים ובסדר לך לך כשנראה לה המלאך כתוב שם מלאך ה' ד"פ. דכאן מלאך של דין:
להמית בניך בצמא. איכה פסוק בלע ה' ולא חמל ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' שמ"ר פר' כ"ז סי"א:
מעלה לו את הבאר. מבואר בב"ר נ"ג סי' י"ד:
שעתידין לומר זה אלי. על נס מי הים ולא לזה שיחטא במים. וצ"ע שהיל"ל שעתידין לומר לפניך שירה על הבאר:
אתה רואה אותם. תנחומא כאן. לקמן פמ"ב ס"ה כל הענין וסוף פמ"ג. ד"ר פ"ג ס"ט. ומ"ש אתה רואה אותם וכו' שע"כ נקרא הר אלהים וע"כ נתקרב משה לשם לעיל פ"ב ס"ד:
טטרומולין. עי' במ"כ וכ"ה במ"ע:
שומטים אחד מדם. וכמ"ש ריש יחזקאל ופני השור מהשמאל ועגל הוא שור כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור וכמ"ש לקמן פ"ל ס"ז שור גנבנו ועשינו עגל:

אע"פ שידעתי וכו'. דורש מ"ש בפסוק ראה ראיתי כי ידעתי את מכאוביו פי' אע"פ שידעתי. וכן וסלחת לעוני כי רב הוא אע"פ שרב הוא. וכן כי קרוב הוא אע"פ שקרוב הוא:

מהו כי ידעתי. הרי כבר אמר את עני עמי הם הצרות שלהם וזה מיותר ע"כ דורש אא"ע על הצרות ת"ע על עונות וחטאים כמ"ש ימרוהו יעציבוהו בלשון עתיד ובפסוק הקודם ויזכור כי בשר המה אע"פ שכמה ימרוהו וכו':

שפט עתניאל. דרש כן ממ"ש ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ויצא למלחמה והנה אצל גדעון ושמשון שכתוב ותהי עליו רוח ה' הוא רק לענין המלחמה והגבורה וכאן לענין המשפט ע"כ דורש אח"ע לענין הדין ת"ע לענין שפיטת וויכוח לזכות ישראל נגד מדת הדין שעי"כ ויצא למלחמה:

פסקה ג

וארד להצילו. היינו מ"ש ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה לכוונה שבעת גלותם וצרתם לא יאבדו וזהו להצילו שירדתי כבר עם יעקב ועתה ירדתי להעלותו וזהו ולהעלותו כאלו אומר וארד להעלותו שהוי"ו מושך לתיבת וארד:

אשר הוצאתים וכו' אשר נשבעתי וכו'. שע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהאבות דרו כבר בא"י וגם מפורש בסוף ויחי והעלה אתכם אל הארץ אשר נשבע דורש כאן מדה ט' כאלי מפורש גם כאן שאמר ולהעלותו וכו' אשר נשבע וכו':

עד עתה לא בא. אע"פ שזעקו והתפללו תמיד לא עלתה זעקתם לפני אך עתה וכמ"ש ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכמ"ש בזוהר על פסוק עד עת בא דברו ולעיל סוף פ"א באה תפלתם לפני:

ה' בסוף התיבה. שה"א יתירה באה לחזק התיבה שהוא לעכב בל ישונה. ועי' ייק"ר פ"א ס"ה:

פסקה ד

מי אנכי. לקמן פט"ו סי' י"ד בביאור התשובה על זה ובסי' י"ח שם. שהיל"ל מי אני. דורש גז"ש על הש"י שאמר אנכי ארד וכמ"ש בסי' הקודם שבא לקיים פסוק זה ומאחר שבאת לקיים הירידה והעלייה קיים גם כן מ"ש אנכי:

מטרונית. שרית ואדונית וכושית מבני חם הנמכרים לעבדי עולם כמ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואיני יודע איך שייך כאן משל של שפחה:

ד"א מי אנכי. הכוונה על ס"ד וכי אוציא את בני כנגד מ"ש והוצא את בני:

בשיר השירים. כמ"ש בשי"ר שם פסוק זה הובא לעיל פ"ב סי' י"ד וש"נ ומ"ש מן חררה מבואר שם מפסוק אם לא תדעי. וכמ"ש במכילתא פסוק ויבואו אלימה. ומן החררה שהיו טועמין בו טעם מן כמפורש בסדר עולם סוף פ"י שהיו אוכלים עוגה שהוציאו בידם ממצרים שהיתה יפה להם כמן ל' יום. מזה תדע איך אכלכלם במן. ומזה תלמוד בנין אב על כל צרכיהם שיהיו בכל למעלה מן הטבע:

למקום לסטים. כמ"ש פר"א פ' מ' וז"ל ולא עוד אלא שאתה משלחני ליד אויבי ומבקשי רעתי לא על כן ברחתי מפניהם וכו' א"ל אל תירא מהם שכבר מתו כל האנשים המבקשים את נפשך וכדלקמן פר"ה סי' ד'. והשיבו על ראשון שהיה מתירא כי אהיה עמך. וכי אוציא באיזה זכות והשיבו בזכות התורה ומהתשובה כי אהיה עמך אנו למדים ע"פ מדה ט' שהיה מתירא היינו שלא יהרגוהו וזה ע"פ מדה י"ז כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך הרי שזה היתה יראתו. וע' לקמן סוף פ' זו ואני אהיה עם פיך וע' ב"ר ריש פ' ע"ו ופ' מ"ד סי' ב':

וזה לך האות. יהיה לך האות והיכר בדבר שאתה שלוחי. וכמ"ש כר"א ריש פרק מ"ה שביקש שישבע לו שכל מה שיבקש יעשה לו ונשבע לו שהכל יעשה חוץ מב דברים וכו' ע"ש:

ד"א האלהים. ט"ס וכך צ"ל ד"א וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ותיבת האלהים נמשך לכאן מסיפא דקרא. וכמ"ש ב"ר פ' צ"ז סי' ו' וש"נ הבא בסיננון שלו אנכי וע' פסיקתא פ' ל"ג סי' ח' בענין אנכי:

פסקה ה

הנה אנכי בא. הי"ל אם אבא או כשאבא ושייך לפסוק הקודם תעבדון את האלהים וכו' שדורש על מ"ת על זה השיב הנה אנכי בא למתן תורה שפותח באנכי אך לא להוציא ממצרים:

נתברר על עסקיו. ע' לקמן ריש פ' ד' ובר לבב שנתברר על עסקיו ואמרו לי מה שמו וע' מ"ש ויק"ר פי"א סי' ב':

היה מבקש משה. ע"פ מדה ט' שמאחר שאמר ואמרו לי מה שמו וכו' הרי בכח מאמר זה אמור לי שמך שאומר אליהם:

פסקה ו

לפי מעשי אני נקרא. פי' שמ"ש אהיה אשר אהיה אין זה שמו המיוחד שהרי לא נמצא בתנ"ך שנקרא בשם זה רק כאן. ע"כ דורש שזה הודעה על כל שמותיו המפורשים בתנ"ך שהוא נגלה ונקרא כפי המעשה שעושה והנה שם הויה ואדני ואלהים ואל שדי

כבר הודיע ע"פ האבות מפורשים בתורה רק צבאות הובא דרך אגב כי אינו בתורה רק בנביאים וכתובים:

כשאני דן. שאלהים הוא דיין כמ"ש עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים וכדומה:

מלחמה ברשעים. כמ"ש ש"א ט"ו ב' אצל מלחמת עמלק. וכמ"ש ישעי' י"ג ד' ה' צבאות מפקד צבא מלחמה ובתנחומא הגיר' כשאני עושה נקמה ברשעים כמ"ש קנאת ה' צבאות תעשה זאת ישעיה ט"ו:

תולה על חטאיו. שאיני מעניש כפי חטאו ואומר ליסורים די וכמ"ש ב"ר פר' צ"א סס"א ע"ש. והמדרש פי' טעם אחד בשמות אלו אבל יש עוד טעמים גלוים ונסתרים:

ג"פ אהיה. ע"פ מדה י' על ג' זמנים עבר הוה עתיד ולדעות הנ"ל יוכל לומר גם לישראל אך ר"י ב"ר אבינא מחלקם שנים אמר למשה ואחד לישראל כמ"ש כה תאמר לבני ישראל אהיה וכו' ולא ב' אהיה הנ"ל:

נהייתי ונחליתי. לכך הודיע לו עתה שם אהיה על שעתה עומד עם ישראל במעמד של מכאוב וצרה וע"פ מדת ממעל:

ביחידים. הרשות נתונה אהיה עם הצדיק ולא עם כל היחידים וזהו אהיה ולא בהכרח:

ד"א דאמר ר"ע ב"ר ששון. פי' ד"א אהיה אשר אהיה על פי מה שדרש רעב"ש במקום אחר כן. ודרש ג"כ כאן:

וישלח תבנית יד. מן השמים לארץ:

אחד משלישו של עולם. כמ"ש ב"ר פס"ח סי' י"ב וש"נ. ופי' שאני עושה מעשה כפי רצוני שלא בהכרח כלל וזהו אשר אהיה פעם כך ופעם בהפכו. ועי' ב"ר פ"ד בסי' ד':

פסקה ז

ויאמר עוד אלהים. פתח באלהים ואח"כ אמר ה' אלהי אבותיכם ע"כ דורש שהוא שייך לפ' ו' שכבר אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכו' וכאן אמר עוד הפעם לתקן מ"ש תחלה אלהי אביך וכמ"ש בריש הפרשה ששמח על הזכרת אביו ובהכרח שכאן עצב ושאל. וע' תנחומא כחן סי' י"ט:

בשאול א"ל לאו. כמ"ש בקהלת כי אין מעשה וחשבון בשאול אשר אתה הולך שמה:

חסר ו'. כפי הכתוב בתורה מלשון העלמה וסתר שיסתור אותיות השם שיזכירנו בכנוי וזהו וזה זכרי וזכירה הוא בכה כמ"ש מכילתא פסוק זכור את יום השבת פסחים ק"ו:

פסקה ח

לעולם זקנים מעמידים. ופי' הפסוק כשישראל ביחד עם זקניו ושוטריו ושופטיו שתיבת עומדים מיותר על כן דורש אם אינו ענין על העמידה ת"ע על הקיום ועי' ספרי בהעלותך פסוק אספה לי באריכות ולקמן פ"ה ס"ו ופ' ט"ו ס"ג וס"ד וריש פט"ז ופ' ל"א ויקרא רבה סוף פרשה י"א:

בשהיה בית המקדש קיים. כמ"ש דברים י"ז י' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה':

ובאו חמדת. וכתיב אחריו לי הכסף ולי הזהב הרי שהכסף והזהב הם חמדה:

את מחמד עיניך. וכתיב שם ותמת אשתי בערב:

מתוך חמדה. חמדה נבחרת וזה כל מחמד עיניך. ועיין סנהדרין ק"ב ביתר ביאור:

מסורת בידם מיוסף. כמ"ש פר"א פמ"ח פ"ף בי נגאלו אבותינו ממצרים שנאמר פקוד פקדתי אתכם ולא נמסרו האותיות אלא לאברהם אבינו ולאברהם מסר ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לסרח בת אשר וכו' אין באותות האלו ממש והלא אמר לנו פקוד פקדתי אתכם אמרה להם הוא החיש שעתיד לגאול ישראל ממצרים שכך שמעתי מאבא פ"פ שנאמר פקד פקדתי אתכם מיד האמינו וכו' ע"ש וכן הוא בתנחומא סכ"ד. וע' לקמן כ"ה ס"ב וסי' י"ג וכ' ט"ו סי' כ"ז ב"ר פצ"ז ס"ו:

מהו פקד פקדתי. כופל התיבה ע"פ מדה י'. כמו במצרים י' מכות כך בים כמ"ש אבות ריש פר' ה' ועשרה על הים. ועי' במ"ר כר' י"ח ריש סימן כ"א מה שהעתקתי שם בשם הפר"א פרק מ"ח ותנחומא שם ועי' מכילתא ריש בשלח על פסוק יפקוד. ופקדתי אף שהוא עבר דורש על הים כי עיקר הדרשה מהכפל ולקיים מ"ש פקד יפקוד בעתיד:

כלומר אני פוקד. שמ"ש פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי שהוי"ו מתיבת ואת מושך אליו תיבות פקוד פקדתי כאלו מפורש ופקוד פקדתי את העשוי לכם במצרים ואין הפקידות שוים שהראשון פי' לטובה לגאולה והב' על מצרים כמ"ש אצל עמלק לרעה וסידור הפסוק לדעת המדרש ופקד פקדתי במצרים את העשוי לכם ע"פ מדה ל"א:

ליעקב אביהם. לעיל סי' ג':

חלק כבוד לזקנים. מכילתא בא פסוק ויקרא משה לזקני ישראל:

למה קורא אותם העברים. שאם על שם חברהם העברי או על שם מ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם כמ"ש ב"ר סוף פר' מ"ג הי"ל בני העברים וכמ"ש בני ישראל ולמה קורא איתם בעצמם עברים ע"כ דורש על שעברו ים ומגיד מראשית אחרית. וע"פ נוטריקון ועי' שיר פסוק גן נעול ולא שינו לשונם להלן כתיב ויגד לאברהם העברי וכן אלהי העברים:

למדוד להם מדה במדה. שכל מכות מצרים היה על עבודת פרך ושאר גזירות מפורש בפרשות הבאים אצל כל מכה אך על שפיכת דמים לא נתכפר כ"א בדם שוככו וע"פ מדת מנגד בים כנגד יאור:

דרך ג' ימים. ע' לקמן פי"א ס"ג ועי' פט"ו בסי' ע"ו ופ' י"ח בסי' א' ומש"כ:

פסקה ט

ראה הקב"ה. עי' לקמן סוף פ"ה ופ"ו ס"א וס"ב:

כי העושק יהולל. לקמן פ"ו ס"ב וש"נ ומבואר:

פסקה י

אעשה מה שדברתי לאברהם. ע"פ מדה י"ז וכמ"ש בסי' הסמוך ושני הבטחות אלו דן אנכי ורכוש גדול הם בפסוק אחד לאברהם:

פסקה יא

שלא יהיה פ"פ. שבאמת יש לפקפק על הבטחה זו שההבטחה של רכוש גדול היה בתנאי של ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה ומאחר שלא היו במצרים אנא רד"ו שנה אין לקיים ההבטחה של הרכוש. אלא שלא יאמר אברהם שעכ"פ נתקיים ענוי ועבדות והרכוש לא קיים כלל:

שהשמלות חביב עליהם. שכתוב כלי כסף וכלי זהב כסדר יקרותם וא"כ השמלות שכתב אחר הזהב יקרים יותר מפני צרכם בדרך עי' מכילתא בא פסוק וישא העם את בצקו:

הוא מכסיף. מתבייש בבואו לעיר וישראל במדבר עברו כמה מדינות של גוים כמ"ש בסדר נצבים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם. וע"כ היו צריכים לשמלות יפות. וכמ"ש במ"ר פי"ט סי' ט"ו התירו להם כספם שלא יאמרו עניים הם תראו להם עשרכם וכו':

מצולה שאין בה דגה. ברכות דף ט' ע"ב שהדגים משוטטים בנהר לצד העליון שמוצאים מזונות יותר מאשר בתהומות ומצולות שאין בהם כלום וזהו ונצלתם ע"פ מדת ממעל מלשון מצולה:

פסקה יב

בשיטתו וכו' לפי דבריו. שאם לא אמר כן היה מסתייע מילתא שיאמינו לו ולא היו צריכין לאותות אך מאחר שיצא מפיו שלא יאמינו לו הוצרך לאותות בשיטתו והאותות ג"כ מורים על חטאו בזה:

מזה בידך. בתנחומא הגי' מזה כתיב תיבה אחת. וכן הביא רש"י בחומש והכוונה א"ת מַזה בידך אלא מִזֶּה שבידך ועפ"י מדה ט' מזה שבידך תשולם ותלקה כי המטה עומד להכאה כי החושד בכשרים לוקה בגופו. בסי' הסמוך:

כי יודע אלהים. ע' ב"ר פי"ט ס"ד התחיל לומר דלטוריא על בוראו וכו' ודרשה זו ע"פ מדת מנגד:

אנה היה בורח. כמ"ש תהלים קל"ט אנה מפניך אברח. ומה שהסתיר פניו שמגודל היראה היה לו כובד ראש:

כמעשה דר"ת ב"ר. ברכות דף ל"ג שנתן רגלו על החור של הנחש שיגע בו וכן משה שלח ידך ואחוז בזנבו:

מה אות היה לישראל. שהרי כתוב למען יאמינו ועפ"י מדה ט' פירושו עשה לפניהם למען יאמינו ע"כ שואל מה אות לישראל:

התנים הגדול. בפסוק הקודם שים פניך על מצרים ובס"ד והרג את התנים אשר בים וע' לקמן פ"כ ס"ו:

על לויתן נחש בריח. ישעיה כ"ז א' ודורש על מצרים כאן ע"פ גז"ש ודבר הלמד מסופו שם עד נחל מצרים עי' לקמן פ"ט ס"ד:

עשה להם אות זה. שכתוב למען יאמינו ולא פירש שיעשה לפניהם ובהכרח שזה הכוונה ע"פ מדה ט' כאלו מפורש עשה להם למען יאמינו:

פסקה יג

הכיתי אותו בצרעת. ב"ר פ"כ סס"ד במ"ר פ"ז ס"ה:

צרעת ממארת. משמע מכבר ולא פירש היכן איררו ודורש מדה ז' וי"ז שנתארר אצל הנחש:

ולמה הכניסו בחיקו. למה צוה לו הש"י הבא נא ידך בחיקך ושם יוכה בצרעת ולא הכהו בגלוי:

אותו אצמית. ע' ערכין דף י"ד ב' ט"ו א'. ותחלה הביא ראיה שלשון אצמית פי' מוחלט לעולם וכמ"ש לצמיתות וכו' ולשון מוחלט שייך בצרעת הטומאה לעולם כלשון המשנה:

וכשם שהוא נמהר. לשון התנחומא וישב ידו אל חיקו והנה שבה כבשרו כך אני מטהר את ישראל מטומאת מצרים וכן כוונת המדרש במ"ש כמו שכתוב והנה ידו מצורעת כשלג ובסיפא דקרא והנה שבה כבשרו:

וברפואה כתיב. דרשה אחרת היא תחלה כתוב ויוציאה מחיקו והנה ידו מצורעת כשלג אחר שהוציאה וברפואה כתיב מחיקו והנה שבה כבשרו שמחיקו כבר נטהר:

לעז על בשרו. וע' לעיל פ"א סי' כ"ב ב"ר פרשה ע' סי' ט"ז שאין לחשוב שום חסרון ומום על הצדיקים:

שהפורענות שוהה. אף אותו הפורענות שצריך לבא מתעכב כל מה דאפשר וע"כ נצטרע כשהוציא ידו לא בחיקו ונתרפאה בחיקו ועי' שבת צ"ז ע"א:

ולקחת ממימי היאור. ושפכת היבשה והיו לדם ביבשת. והיה בזה אות למשה שעל שחטא בהן לא יאמינו לו עתיד להכשל שלא יאמינו לו ולא ישמעו בקולו ויאמר נהם שמעו נא המורים ויהפכו המים שבצור לדם וזהו מ"ש והכה הסלע והוציא פי' שהוציא דם והוא לא יאמין ועתיד ללקות כמפורש יען לא האמנתם בי וגו'. כמ"ש ב"ר פ"ד סס"ו וכמ"ש שבת צ"ז שם לא יאמינו לי אתה אין סופך להאמין וכו' ועי' שי"ר פסוק ישקני מדה ז' וי"ז וע' במ"ר פ' י"ט סי' ט' ותנחומא וילקוט שם בא"א. ובמדרש תהלים מזמור ק"ה פסוק שמח מצרים כמו כאן:

לא חזר לכמות שהיה. מרומז במ"ש והיו לדם ביבשת שתיבת והיו הב' מיותר לדרוש והיו בהווייתן יהיו שישארו תמיד דם. וב' אותות הראשונים שהיה על חטא לשון הרע שאמר רק לפני הקב"ה נמחל לו וחזר הפורענות אך אות הג' שרומז לחטא המים שנהפכו לדם שהיה בפני רבים לא נמחל לו ולא חזר הפורענות. וכמ"ש במ"ר פ' י"ט סי' י"ד:

אמר להם בזה אות. פי' משה בשעה שעשה אות זה אמר לישראל על מה רומז ובהכרח שתחלה הודיע הקב"ה כך למשה וזה ע"פ מדה ט':

פסקה יד

אתה אדון העולם. שתחלה אמר ויאמר משה אל ה' ואח"כ בי אדני. ודורש ע"פ מדה ט"ז שתיבת אדני מיוחד במקומו כאן. ומ"ש בי אדני שמשמעו בקשה ואינו מפורש כאן שום בקשה ע"כ פי' בי כמו עמדי ועמי. וכמ"ש ב"ר פ' צ"ג סי' ו'. ופי' אתה אדון העולם ויש לך מלאכים ושלוחים רבים ובי אתה רוצה לשלוח וזה ע"פ מדה ט':

ז' ימים. קודם מעשה הסנה ומעשה הסנה היה ביום הז':

לא איש דברים חד. מדקאמר גם מתמול הרי שמ"ש לא איש דברים אנכי היה היום. תמול חד הרי ב' גם מתמול ג' שלשום ד' גם משלשום ה' מאז ו' דברך ז'. וצ"ע שאין בתיבת דברך רמז על יום. על כן נראה שהכוונה מאז דברך ו' גם מאז דברך ז' ובשי"ר פסוק הגידה גירסא אחרת ובויק"ר פר' י"א סס"ב איתא שהיה כל ז' הימים בסנה. ובזה מרומז שיש כאן ז' הפצרות. א' מי אנכי כי אלך אל פרעה. ב' ואמרו לי מה שמו. ג' והן

לא יאמינו לי. ד' אם לא יאמינו לקול האות הראשון וכי איכא ספיקא קמי שמיא אלא שמשה אמר גם כאן שלא יאמינו לו והשיב לו אם לא יאמינו לקול האות הראשון והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות ג"כ באופן זה שמשה אמר והש"י השיב לו וזה ע"פ מדה ט'. ו' לא איש דברים אנכי ז' מ"ש כאן שלח נא ביד תשלח היינו ז' הפצרות לז' ימים ובויק"ר י"א שם איתא ובז' אמר לו שלח נא ביד תשלח כנ"ל משמע דשאר הפצרות בשאר ימים. ועי' מ"כ:

איני וכו' איני רואה. דאי כפשוטו הי"ל איני יכול לדבר ועוד שדי במ"ש כי כבד פה וגו' ע"כ דורש ששליחות זו לא יתוקן בדברים:

עבד הוא. זרע חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים וגו' וכמ"ש ב"ר ריש פר' ס"ו הקנוין קונין ע' מש"ש. וכמ"ש פר"א פל"ט שנתיירא יעקב לירד למצרים לתוך העבדים בני חם. בארץ שאין ביניהם יראת שמים עכ"ל ופי' עוד עבד הוא שמי שאין בו יראת שמים נמסר ביד יצרו ואין בן חורין אלא וכו' וזהו עבד הוא יאינו מקבל מוסר ושני מיני העבדות שייכים זה בזה. והתשובה על דברי משה בסוף הפרשה וכ"כ היפ"ת:

פסקה טו

ואם חפצת כו'. שלכך הקדים למשה כל פסוק זה לומר שאשר עשיתי אותך ככד פה ואין אני מרפא את פיך לא מקוצר יכלתי ח"ו אלא שזה יהיה למופת ונס שדיבורך בעצמך בכובד פה אך בדברייי תדבר נכונה וזהו עם פיך שלא תתרפא:

מורה אני דברי כחץ. שמ"ש והוריתיך שיורה אותו מה לדבר שמה יועיל זה לעילג לשון ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון יריית חץ וכמ"ש ישעיה וישימני לחץ ברור שדברי נבואה אינם מתערבים עם כלי דיבור האדם אלא הולכים דרך הפה כחץ וכמ"ש חז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה:

בריה חדשה. כמ"ש ד"ר פ"א ס"ס א' עד שלא זכה לתורה כתוב לא איש דברים אנכי משזכה לתורה כתוב ואלה הדברים אשר דבר משה ע"פ מדה ט"ו שאם מלשון יריית חץ הול"ל ויריתיך:

פסקה טז

בי ה'. כנ"ל בריש סי' י"ד. וכאן הוסיף לדרוש אדני על אברהם שהוא הראשון שקראו אדון כמ"ש ברכות (ז' ב'):

שאתה רגיל לשלוח. ע"פ מדה י"ו אצל לוט והגר ע' ב"ר פמ"ה סי' ז':

ואודע להם. תחלה מביא ראיה שנגלה לנביאים במצרים ואח"כ דורש ע"פ מדה י"ז שזה היה אהרן כמ"ש הנגלה וגו' לי לכהן היינו אהרן כמפורש בתורה שאהרן הוא הכהן וא"כ מ"ש הנגלה נגליתי לבית אביך הכוונה ג"כ על אהרן:

פ' שנה. ע' תנחומא בסי' כ"ז. שמשה בעת השליחות היה בן פ' שנה ואהרן בן פ"ג שנה וכשהיה בן ג' התחיל להתנבאות. וכדלעיל פר' א' סכ"ב שמרים היתה בת ה' כשהתנבאה על משה שעל כן ותתצב אחותו וגו' ע"ש ועיין בספרי מדרש תנאים מדה א' ומש"ש. ולקמן פ"ה ס"י וזה לבית אביך על מרים ואהרן ומ"ש לבית פרעה היינו בעת שנתחברו לבת פרעה שנתנה את משה ליוכבד אמו להניקו על ידי מרים וזהו פ' שנה שהיה מתנבא מ"ש מפורש ביחזקאל כ' וזהו ביד תשלח ששלחת כבר לאהרן במצרים:

פסקה יז

מה חרון אף. כמ"ש זבחים (קי"ב) הובא ברש"י בחומש ביותר ביאור וילקוט כאן שאין חרון אף בלא רושם:

אחיך הלוי. שעד עתה היה לוי ופי' במעלת וקדושת לוי שאם פי' על שם שבטו שבא מלוי אביהם וכי משה אינו לוי ואיזה סי' היה צריך מאחר שאמר אחיך אלא לדייק זה ע"פ מדה ט"ז. ועי' לקמן פ"ה ס"י פ"ז ס"א ויק"ר פ' י"א סס"ב שי"ר פסוק הגידה:

לפי שאמרת לא. שאם לא הפצרת והלכת בשליחות בתום היית בעצמך איש דברים. אך עתה שהרהרת אחרי בזה דבר ידבר הוא:

ילבש אורים ותומים. שי"ר פסוק נאוו לחייך הלב של אח גדול ששמח בגדולתו של אח קטן שבא בגבולו. ומסיים בתנחומא כיון ששמע כך קיבל עליו לילך:

ממה שאתה מתירא. ממ"ש אני אהיה עם פיך הרי שהיה מתירא בדיבור פיו על שהיה כבד פה כמ"ש לעיל פר' זו ס"ד שאין אומרים אהיה אלא למי שמתירא וכמ"ש לעיל סי' ט"ו:

ודבר הוא לך. והיה הוא יהיה לך לפה לתורגמן לתרגם לפרעה בלשון מצרי וכמ"ש אצל יוסף כי המליץ בינותם וישראל לא היו צריכים תורגמן כי בלשון הקודש היו מדברים כמ"ש לעיל פ"א סכ"ט. ואולי גם ישראל היו צריכים תורגמן כי לשון העם משונה מלשון הנבואה:

ואתה תהיה לו לאלהים. וכי לעבודת כוכבים עשאו לאהרן ע"כ דורש על המירא כמו מאלהים:

עבד. לעיל סי' י"ד:

פרק ד

פסקה א

נקי כפים. ע' כל זה בתד"א ריש פרק י"ז ד"ר פ' י"א ס"ב מדרש תהלים כ"ד. ובפסוק הקודם מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים וגו' ובמקומות הנ"ל הגי' מי יעלה בהר ה' זה משה דכתיב ומשה עלה אל האלהים. ומי יקום במקום קדשו זה משה כדכתיב ואתה פה עמוד עמדי. והדרשה ע"פ מדה י"ז:

ואין נשיאה אלא לשון עמיסה. עיין מ"כ וכן הוא בישעיה מ"ו נשואותיכם עמוסות משא לעיפה. עוד העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם:

עד שנתברר על עסקיו. לעיל פ"ג ס"ה. וצ"ע בויק"ר פי"א ס"ב ע' מש"ש. וכאן סי' שדקדוק המעשים ודבורים המדויקים באים מטוהר לב. ובתד"א שם ובר לבב זה משה שהיה לבו של משה ברור ביראת אלהים אשר לא נשא לשוא נפשי אמר הקב"ה נפש רוח ונשמה שנתתי בך לא טענה דבר שוא שלא כתבתי בתורה עכ"ל וכמ"ש לקמן סוף פר' מ"ז שעל זה כתוב בכל ביתי נאמן הוא:

זה נפשו של מצרי. כמ"ש לעיל פ"א סכ"ט ע"ש איך דורש שהיה בדין:

נשבע לו. ע' תד"א ריש פרק י"ז שם בביאור. ספרי ריש דברים פסוק הואל משה לעיל פ"א סי' ל"ג לקמן פ' זו סי' ד':

וישב אל יתר חותנו. ובס"ד אלכה נא אל אחי אשר במצרים הרי שלקח ממנו רשות וזהו אל יתר חותנו שהול"ל וישב אל מדין תנחומא. ומ"ש והתיר שבועתו היינו במ"ש לך לשלום הרי שנתן לו רשות. ובילקוט חותם ישא ברכה מאת ה' זה משה וזאת הברכה ועי' לקמן סי' ד':

פסקה ב

פוסקת מביתו. פי' מבניו אחריו. ומיתרו אנו למדים על אחרים ע"פ מדת בנין אב. ועי' תנחומא כאן כל הענין. וכמו שקבל יתרו גואל שברח מפני שונא והיתה בזה תשועת ישראל כן עשו בניו שקבלו שונא שברח מפני גואל סיסרא שברח מפני ברק הגואל ע"פ מדת מנגד:

מתגורר עמה. תלה הטעם על אשר גר עמה ע"כ הוא מחפלל עליה שיחיה בנה:

ולא עור. שחייב למסיר נפשו עליו להתפלל אלא שגם חייב למסור נפשו על כבודו:

וזכה ליטול פי שנים. ע' חולין דף ז' וש"נ וע' בספרי מדרש תנאים מדה א' בענין המופתים:

פסקה ג

דרש ר' פנחס. צ"ל ר' פפוס עי' כל זה שי"ר פסוק לסוסתי ובמכילתא פסוק וינער ה' את מצרים תנחומא כאן וילקוט איוב כ"ג:

והוא באחד. וס"ד ונפשו אותה ויעש. ע"פ מדה ט' שעל שהוא יחיד ברא הכל בעצמו ודן הכל בעצמו ומי ישיב על משפטו ומה שנפשו אותה ויעש:

וילך משה וישב. ומסיים בתנחומא ונפשו אותה ויעש כמ"ש וילך משה וישב וכו' ויאמר לו אלכה נא וכו':

פסקה ד

אלא וישב משה. ומ"ש וילך הוא מיותר. וגם וילך משמע הליכה חדשה מקים שלא בא משם. והשבה משמע למקום שבא משם ע"כ דורש שמ"ש וילך הליכה חדשה היינו לפרעה וכמ"ש כ"פ בפ' זו שליחותו לפרעה בלשון הליכה ואח"כ וישב ליתר חותנו להודיעו וליקח אשתו ובניו. וחולק על מ"ש לעיל סוף סי' א' דשם כבנו של ר"ח כאן:

ליטול אשתו ובניו. וזהו הליכה חדשה בדבר שלא היה וישב בדבר שהיה להתיר נדרו:

ולעמוד על הר סיני. עי' לעיל פ"ג סס"ד וס"ה דאל"כ לא היה מניחו ליטול אשתו ובניו למצרים ואולי מרומז במ"ש לך לשלום כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום שנדרש על התורה ובהכרח שמשה הודיעו תחלה והשיבו לך לשלום:

ותבא לשלום. כמ"ש בתנחומא כאן סימן כ"ח לקמן פ"ה סימן ג' ברכות דף ס"ד מי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר:

פרק ה

פסקה א

כל סימן זה אין מקומו כאן אלא לקמן ריש סי' י' וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן בסי' כ"ז וע' שי"ר פסוק זה:

באיזה אח. ל' התנחומא ישראל אומרים להקב"ה מי יתנך כאח לי את מוצא כל האחין שונאים זה לזה:

הא גרסינן. ב"ר פ' נ"ג סי' י"א שמ"ר פ"א ס"א. ובתנחומא הגי' שביקש להרגו:

כיוסף לבנימין. שהיו בני אם אחת וזהו יונק שדי אמי:

כמשה לאהרן. מרומז במ"ש אמצאך בחוץ אשקך כמ"ש כאן ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. ולשון התנחומא ובאיזה אח אמרו ישראל להקב"ה כמשה ואהרן שנאמר מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד:

כל נשיקות. ב"ר פ"ע סי"ב וש"נ:

של גדולה. כמו שמואל שנשקו לשאול שמשחו למלך:
ותשק ערפה לחמותה. **שנתפרדה ממנה ע"י נשיקה זו: של פרקים**. **שנפגשים זה בזה ומוצאים זה את זה בדרך** ומחמת שמחה נושקים זה לזה וזה נקרא פרק כמ"ש ואל תעמוד על הפרק עובדיה א' היינו על הדרך לפגוש ולפגוע:
שהיתה קרובתו. בת אחי אמו שאף שהוא של פרקים שהרי בדרך נפגשו אעפ"כ אם לא מחמת קרבות לא היה נושקה משום חשד עריות. וכמ"ש ב"ר פ' ע' סי' י"ב שחשדוהו הרועים:
איני מרגלת. התנצלה על נשיקתה אותו על שהיא רחוקה ממנו ואינה באה אליו תמיד ובפרט עתה שהיה בצרה ונמלט ממנה גדלה השמחה בכפלים ואין להאשימה על הנשיקה ועל דמיון זה חיבת כ"י להקב"ה. ע' לקמן פט"ו סי"ב:

פסקה ב

א"ר חמא. לפרש פסוק ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' שהרי לא ראו אותו מהיותו י"ב שנים עד פ' שנה וס"ח שנה שכחוהו וע' מ"כ ע' לעיל פ"א סי' כ"ז וסי' ל' ומדרשים חלוקים הם וגם סי' זה אין מקומו כאן לפי סדר הכתובים אלא אחר סי' י"ג פרשה זו:
ואמר לישראל המעשים. קיצור לשון הוא והכוונה ואמר לישראל הסימנים דלעיל פ"ג סי' ד' ועשה לפניהם המעשים הם האותות. וכמ"ש בפסוק וידבר אהרן וגו' ויעש האותות וגו':
שיוסף מסרה ללוי. ע' לעיל פ"ג ס"ח ומ"ש יוסף ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם על שאלו נזכרו מיתתם בתורה. יוסף בסוף ויחי לוי קהת עמרם בריש וארא ובעת מיתתם מסרו הסימנים זה לזה בסוד שכולם היו גדולי ישראל ומנהיגי דורם ע"כ נזכרו שמותם ומיתתם וכמ"ש לעיל פ"א סי' י"ד וסי' י"ט על עמרם וכמ"ש שמואל א' ב' הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ועל שהיה משה אז בן י"ב לא גלו לו הסוד ולא חשדוהו וע' לקמן סי' י"ג שיוסף מסר לאחיו ואשר מסר לסרח בתו וכו' אך לקמן פט"ו סכ"ז איתא שעמרם מסר למשה היינו קודם שברח:

פסקה ג

ואשובה. עד ויאמר לו יתרו לך לשלום. ע' ברכות ס"ד ותנחומא כאן ומ"ש הלך ולא חזר נלמד מדוד ואבנר שכתוב שם וישלחהו וילך בשלום כן הוא בתנחומא כאן ועוד ראיה מאבשלום שאמר לו דוד לך בשלום הלך ונתלה. והענין בזה כי בשלום משמע במעמד השלום שאתה בו לך והשטן מקטרג שיחטא להפריע ולבטל השלום אך לשלום משמע שאף שעתה אינו במעמד השלום על ידי הברכה ילך למעמד השלום שעי"כ אמרו בגמרא

שם שהנפטר מן המת אומר לו לך בשלום פי' בשלום שאתה בו שלא יתכן שישיג שלום יותר מאשר הכין בחיים ואשר הכין לא יחטא עוד לבטל השלום שהכין לו:

פסקה ד

שהנשבע בפני חבירו. לעיל פ"ד סי' א' וס"ד נדרים (דף ס"ה א') ממ"ש ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים להתיר הנדר. ושבועת משה מפורש ממ"ש לעיל פ"א סל"ג פסוק ויואל משה:

והלא דתן ואבירם. לעיל פ"א סכ"ט ב"ר פר' ע"א ס"ז וש"נ:

במסכת עבודת כוכבים. (דף ה') בקיצור ובנדרים ס"ד באריכות:

פסקה ה

לקבל התורה. לעיל ספ"ד ע"ש:

וירכיבם על החמור. ע' תנחומא בסי' כ"ג:

זה אחד מי"ח. מגילה (דף ט') ששינו וכתבו וירכיבם על נושאי ב"א מכילתא בא פ' י"ד פסוק ומושב ב"י:

פסקה ו

בלכתך וגו'. ראה כל המופתים אשר שמתי בידיך וכמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך וגו' וכמ"ש לקמן סוף פ' ח' וכדעת ר' יהודה באגדת פסח והוא מהספרי:

פסקה ז

בני וגו' בני בכורי וגו' עד אנכי הורג את בנך בכורך וזה בעת מכה האחרונה מ"ב. וגלה לו בראשונה מה שיעשה באחרונה סוף מעשה במחשבה תחלה:

לפרסם לו בסוף. לפרש לו שאחר מכת חשך אמר לו סתם עוד נגע אחד וגו' אחר כן ישלח אתכם. שעי"ז אמר משה כה אמר ה' כחצות לילה אני יוצא בתוך מצרים וע' לקמן פט"ו סי"ד וסכ"ז ופ' י"ח ס"א מש"ש:

מהו בני בכורי. שאם הכוונה על כל בני ישראל הי"ל בני ישראל ואיך הם כולם בכורים ע"כ דורש על ישראל סבא הוא יעקב אבינו. על שקנה את הבכורה שיוכל לעבוד את הקב"ה כמ"ש ב"ר פ' ס"ג סי' י"א. במ"ר פ"ד ס"ח וש"נ ומבואר וזהו מ"ש שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו שיעבדני וע"פ מדה ט' וממעל ומנגד. וע' לקמן פ' ט"ו סי' כ"ז:

פסקה ח

בדרך במלון. ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ולא פי' למה. ועל שלא בא לסתום אלא לפרש בהכרח שמפורש בפסוק זה עצמו בדרך במלון שתיבת במלון מיותר ע"כ דורש שעל

שהיה עוסק בדרך במלון ממקום שהיה לו לעסוק במצוה מילה שמרומז ג"כ בתיבת במלון במקום מצות מילה או נתעצל למול ע"פ מדת נוטריקון:

למול אליעזר בנו. שמאחר שהיו לו שני בנים ושם הבכור גרשום ובריש יתרו כתוב ואת שני בניה שזה היה בשנה השניה מתחלת שליחותו ולפי מ"ש בד"ר סוף פ' י"א שמיום שנראה לו בסנה פירש מאשתו וכן הוא בזוהר וא"כ בהכרח שהוא אליעזר שנולד לו בהתחלת שליחותו ונרשום נולד מיד כשלקחה כמ"ש שמות ב' ב"ב. ובמכילתא ריש פ' יתרו שזה היה על גרשון בנו הבכור שנתרצה משה ליתרו שימסרנו לעבודת כוכבים ולא מל אותו. וע' מ"ש לעיל פ"א ס"ס ל"ג:

מראשו עד המילה. ממ"ש ותגע לרגליו שהמילה נקראת רגליו כמ"ש מימי רגליהם וכמ"ש ואץ ברגלים על השוכב בעת הוסת וכן להסך רגליו:

חתני תהיה וכו'. הוקשה לו מ"ש חתן דמים משמע כמו איש דמים שפי' עונות שחייבים עליהם דמים ואיך אמרה אתה לי ע"כ דורש ע"פ מדה ט' ול"א כאלו כתוב חתני תהיה (פי' שלא תמות אף שהיית קרוב למיתה) אתה (נתון) לי דמים (בזכות דמים של מילה):

היה החייב. מדקאמר דמים למולות הרי שדמים אינו של מילות ע"כ דורש דמים על המיתה ולמולות פי' לא מילות על שנתעצל בשתי מיני מילות. גם ניצל ע"י מילה הרי נודע כח המילה שיש בה להמית ולהחיות עי' נדרים דף ל"א כל הענין במשנה וגמרא:

פסקה ט

הראה בקולו לישראל. שהיל"ל ישמיע בקולו ע"כ דורוש א"ת ירעם בע' אלא יראם בא' והמ"ם אינו מהשרש אלא לסימן הרבים וזהו הראה לישראל שהיו רואים ושומעים את הקולות בנפלאות רבות. וזהו בקולו נפלאות וס"ד עושה גדולות ולא נדע וכמו שמפרש והולך שלא ידעו איך הקול יוצא:

מן הדרום. התחיל בדרום שהוא בימין כמ"ש צפון וימין וכמ"ש מימינו אש דת למו וכמ"ש שי"ר פסוק ישקני שהיה הקול יוצא מימינו ע"ש באריכות ומפסוקים שהביא כאן אלוה מתימן יבא וכו' וס"ד כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ הרי מעלה ומטה וד' רוחות:

מן השמים השמיעך. ועל הארץ הראך את אשו הגדולה היינו הקול הנ"ל שהיו רואים וע"פ מדה י"ט מן השמים השמיעך את קולו והראך את אשו ועל הארץ הראך את אשו ואת קולו. וכמ"ש וההר בוער באש עד לב השמים הרי שהקול והאש היו בשמים ובארץ:

והחכמה מאין תמצא. בסוף הענין כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה וכו' וכנ"ל:

וזרח משעיר. מלשון מזרח אלוה מתימן יבא היינו מן הדרום. ובתנחומא הגירס' מהיכן הקב"ה בא מן המזרח או מן המערב מן הצפון או מן הדרום והביא ראיה על מזרח ודרום וה"ה צפון ומערב:

ונותן חיים. ע' ד"ר פ"א סי' ו':

מתוך האש. וס"ד כאשר שמעת אתה ויחי אתה שמעת וחיית אבל עובדי כוכבים שמעו ומתים. וכן הוא בתנחומא וילקוט שם. וע' ויק"ר פ"א סי' י"א וש"נ:

בסוף כ' שנה. כי יתכן להיות שמחמת חרדה מתו מיד ואשר לא מת מיד מת לאחר זמן ע"כ אמר בסוף מ' שנה שאז ידעו שלא מת אחד מחמת הקול של מ"ת. כי אלהים חיים נתן תורת חיים משיבת נפש:

היאך הקול יוצא. ולשון התנחומא בא וראה היאך הקול יוצא לכל ישראל:

בכחו של כל אחד. עי' לקמן סוף פר' כ"ח וריש פרשה כ"ט וריש פרשה ל"ד שי"ר פסוק חכו ממתקים מדרש תהלים צ"ב:

הבחורים. עי' לקמן פ' כ"ה ס"ס ג' ודורש מדה ט"ו בשמות ט"ז נקרא לחם הנני ממטיר לכם לחם עוד שם וטעמו כצפיחת בדבש ובפרשת בהעלותך והיה טעמו כטעם לשד השמן והכריעו חז"ל לבחורים לחם וכו' וליונקים וכו' כמ"ש והיה טעמו כטעם לשד השמן מלשון שדים:

ולחמי אשר נתתי לך. הוא כלל סולת שמן ודבש הוא פרט אין בכלל אלא מה שבפרט שזהו הלחם שנתן להם:

ונר הוא מר. וכמ"ש בערוך ערך גד ט'. לענה ת"י מריר כגידין ע"ש עוד כמה ראיות. ועיין בבמדבר רבה פרשת י"ט סימן כ"ב:

הקול שהיה כח בו. דיבור שיצא מפי הקב"ה קול ה' בכח שהיה בו כח אלהי ודרשה זו במדה ו' ע"פ מדה ט"ו וי"ז:

רואים את הקולות. כבר הביא פסוק זה לראיה שהיו שם קולות הרבה ועתה הביא עוד לראיה על מ"ש שלא ינזקו ממ"ש וכל העם רואים באופן שהיו כולם רואים בלא נזק וקלקול וכן ממ"ש בס"ד וירא העם וינועו וכו' אך בלא נזק רק גרם להם פחד ה' ויראת ה' לחיים וזהו ויעמדו שיכלו לעמוד:

ג' קולות. ב"ר ס"ו ס"ז עי' מש"ש בשם הפר"א:

היום. פי' השמש שעושה פעולת היום וכן מ"ש הכוכב פי' השמש וה"ה כל הכוכבים ובב"ר שם לא גריס ליה וה"ג שם היום את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שנוסר בעץ ושף פי' שהולך בנחת ובשתיקה כמ"ש וילך שפי ומסר פי' מגרה:

יש אילן ששרשיו וכו'. עי' ב"ר סוף פי"ג:
והנפש. בב"ר שם באריכות והביא מעשה לראיה:
משה שומע וכו' ואהרן וכו'. ומי שהיו באמצע לא היו שומעים כלום תנחומא וילקוט איוב שם. וזהו ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע וכאן דורש מדקאמר אצל שניהם בלשון אחד ויאמר ה' אל משה לך וגו' וכן ויאמר ה' אל אהרן לך. ופגשו זה בזה בדרך אצל הר האלהים זה ראיה שהיה הצווי בזמן אחד לשניהם. מצורף לזה מ"ש חז"ל כשנאמרה נבואה לנביא היו גם שאר הנביאים יודעים אלא שלזה נאמר בשליחות ובפרט כאן דבר ששניהם צריכים לה ונאמרה לשניהם ביחד. ואחר כתבי זאת האיר ה' עיני בתנתומא סוף סי' כ"ז וז"ל וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו וכיון שאמר לו כך קיבל עליו לילך מיד נגלה הקב"ה על אהרן ואמר לו לך לקראת משה המדברה וא"כ האמירה לאהרן קודם לאמירה שנאמר למשה שזהו משמעו של לקראת משה שהוא הולך ואתה לקראתו ובהכרח שאמר אז גם למשה שילך ושם כתוב הנה הוא יוצא לקראתך וזה ע"פ מדה ל"ב. ובמדרש שמואל פ"ט אלא בשעה שאמר הקב"ה לאהרן לך לקראת משה המדברה שמע משה בדבור אחד ויצא הרי ראיה למה שכתבתי שהקדים אהרן למשה ודו"ק:

פסקה י

וילך ויפגשהו. בהר האלהים וישק לו ע' מ"ש ריש הפרשה שהוא שייך כאן:
חסד ואמת. ע' תנחומא כאן סימן כ"ח וילקוט תהלים פ"ה כי הוקשה לו מ"ש חסד ואמת שהם שמות של מדות ופגישה משמע פגישת גוף בגוף. וכן צדק ושלום נשקו ע"כ דורש ע"פ גז"ש על ב"א בעלי פגישה ונשיקה שכתוב בהם ויפגשהו וישק עי' ב"ר כ"ח סי' ד':
תומיך ואוריך. וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך הוא אהרן שלבש אורים ותומים:
לא כן עבדי משה. בכל ביתי נאמן הוא ואמת ואמונה ענין אחד ע' ב"ר ריש פרשה ע"ג באופן זה:
צדק זה משה. ב"ר פ"א סי' י"א במ"ר פ' י"ב סי' ט' ופ' י"ט סימן י"ג ד"ר פר' י"א סס"ה:
בשלום ובמישור. וכל הפרשה מדבר באהרן. כי שפתי כהן ישמרו דעת. וע' ילקוט מלאכי ב' באריכות. וע ב"ר פ' צ"ט ס"ה תורת אמת היתה בפיהו וכו':
כדכתיב לעיל. פר' זו סימן א'. ושם העתקה ממקום אחד וכאן ממקום אחר:
זה שמח. אהרן שמח שנתקבל משה לנביא ה' ולגאול ישראל ומשה שמח על שאהרן היה נביא לה' זה פ' שנה כמ"ש לעיל פ"ג סי' ט"ז ולעיל בסימן א' קרי לה נשיקה של פרקים

זהו לפי מ"ש ויפגשהו וישק לו כפי פשוטו וכאן דורש לנשיקה של גדולה שנתבאר לעיל ס"א:

נטלו כהונה ולויה. שניהם ביחד קבלו זה מזה שאהרן היה ללוי ומשה היה ראוי להיות כהן ועתה נטל אהרן ממשה כהונה ומשה נטל מאהרן לויה. וזהו וישק לו (מלשון הזנה כמ"ש בן משק ביתי ות"א ובר פרנסה הדין די בייתי וכן ועל פיך ישק כל עמי). שכל אחד השיק לחבירו וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ז:

לנשקו אלא לנשכו. כמ"ש ב"ר פ' ע"ח ס"ט:

לפסולת. שאינה נשיקה של אמת. שפתים דולקים שנושקים ומראים אהבה עזה ברשפי אש והלב רע מלא שנאה:

שעשה חסד עם יוסף. כמ"ש ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכמ"ש בסוטה דך ט' במשנה ולקמן סוף כ"כ וזה נקרא חסד כמ"ש ביעקב ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים ומ"ש צדק ושלום נשקו דורש כר"י בר"ס וא"כ השווה מדותיו שבירושא וסיפא הקדים משה לאהרן. שלפי דרשת ר"י בר"ס הקדים בירושא אהרן למשה ובסיפא משה לאהרן:

וישק לו. שאחד נשק ולא השני. ודורש שהנשיקה מקטן לגדול להראות שמגדילו עליו. וכמ"ש במכילתא יתרו וישתחו וישק לו איני יודע וכו' מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הלא משה שנאמר והאיש משה הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחותנו מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבד חמיו ומ"ש חלק הקב"ה כבוד היינו במ"ש סתם וישק לו:

שהיה במצרים. ע' לעיל פ"ג סי' ט"ז. וצ"ע שהרי הנשיקה היה במדבר אין רואה ויודע. וי"ל שדורש מזה בנין אב שלמוד מכאן שכן עשה באופנים אחרים לעיני רבים:

פסקה יא

התחיל משה. כך הוא דרך לשון המדרש לדבר בתיבת התחיל וכמ"ש לקמן פ"כ סס"א כמה פעמים בתיבת התחיל ובהרבה מקומות:

לעשות לפני העם. ולא לפני אהרן אלא שיאמר לאהרן:

פסקה יב

וילך משה ואהרן. ויאספו זקני ישראל:

נמשלו ישראל כעוף. וכמ"ש בתורה כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ובנביאים יחרדו כצפור ממצרים וכיונה וכו' ובכתובים יונתי בחגוי הסלע וכדומה הרבה:

אלא בכנפים. על ידיהם יוצאים ובאים כך ישראל ע"י זקניהם יוצאים ובאים. ע' לעיל פ"ג ס"ח וש"נ וע' תנחומא כאן סי' כ"ט:

גדולה הזקנה. ובתנחומא הגי' גדול כח הזקנים ופי' כח החכמים הנקראים זקנים ואם הם גדולים גם בשנים הרי בוודאי טוב ואף אם קטנים בשנים מאחר שגבר בהם החכמה הרי כח הילדות נטפלה בהם ולא ניכר בהם:

ואל משה אמר עלה אל ה'. אתה ואהרן וזקני ישראל וכן ויקרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל:

בגורן. כדרך שהיו סנהדרין יושבים כחצי גורן עגולה וכמ"ש בשי"ר פסוק שררך אגן הסהר שררך אלו סנהדרין אנן הסהר פי' חצי עגולה כסהר. והוא בסנהדרין דף ל"ו במשנה וגמרא שם דף ל"ז:

ה' במשפט יבא. בפסוק הקודם נצב לריב ה' ועומד לדין עמים שיריב עם אשור ובבל שהחריבו את ישראל ואח"כ אמר ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו שיריב עם הזקנים של עמו והם ב' כ"מ ע"כ דורש שפי' שיבא עם זקני עמו הם הסנהדרין לשפוט ולריב עם אשור ובבל:

ויושבים בגורן. תיבת ויושבים אינו בפסוק וט"ס הוא כאן וסיגנון הפסוק מלובשים בגדים בגורן פתח שער שומרון ועל זה שואל וכי בגורן ישבו כי מה ענין גורן לשער שומרון כי השער הוא מקום מושב השופטים והדיינים כמ"ש שופטים וכו' בכל שעריך ועלתה יבמתו השערה וכדומה וכדמפרש והולך על הדיינים:

נודע בשערים בעלה. כל הפרשה של אשת חיל על הקב"ה וכנסת ישראל:

פסקה יג

מה שאמר למעלה. כמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות:

ולא על ראיית המופתים. כמ"ש פר"א פרק מ"ח שאמרה סרח בת אשר לישראל אין באותות האלו ממש אלא בסימן הפקידה העתקתי לשונו לעיל פ"ג ס"ח:

ועדיין היתה קיימת. בגאולת ישראל ממצרים. וכמ"ש ב"ר פר' צ"ד סימן ט' שהייתה קיימת בימי דוד ומ"ש היתה היא הם שני נוסחאות היתה משמע שהיתה מקדם בעת הגאולה והיא קיימת משמע גם עתה ועיין ב"ר פר' צ"ז:

פקוד פקדתי. הנה כאן כתוב פקד פעם אחת וישמעו כי פקד. רק דרש שכאן כתוב ויאספו את זקני ישראל לקיים מ"ש לעיל לך ואספת את זקני ישראל עד פקוד פקדתי אתכם. הרי שאמרו כאן פקידה כפולה כמ"ש לעיל פ"ג סימן ח' הנ"ל:

ויקדו על הפקידה. קידה עבודה קשה מורה על קבלת שררות וכמ"ש אצל ר' שמעון בן גמליאל שאין כל בריה יכולה לעשות כן. והשתחואה הוא הודאה על בשורה טובה וכמ"ש ב"ר פ' נ"ח סס"ו וישתחו אברהם לבני חת מכתן שמודים על בשורה טובה. וזהו שאמרו ויקדו על הפקידה שהוא עיקר הסימן לגאולה. וישתחוו על הבשורה טובה:

פסקה יד

ובאת אתה וזקני ישראל. אל מלך מצרים. שמות ג' פסוק י"ח הרי שנצטוו שגם הזקנים יבואו אל מלך מצרים. ותיבת ואחר מיותר שהיל"ל ויבואו משה ואהרן אלא שאחר ההליכה עמהם באו לבדם ועיין תנחומא כאן סי' כ"ד:

א"ר חייא ב"ר אבא. באותיות דר' עקיבא אות ק' באיזה שנוים. תנחומא פר' וארא סימן ה' כל הענין:

פרוזכוטי. פי' במ"ע יום שלוחים היו המלכים משלחים לבקש שלומו:

דוראות. מלשון דורון ופי' מתנות:

והיו מעטרין אותו. בתנחומא הנ"ל הגירסא מעטרין אותו קוזמיקרטור על כל המלכים. ופי' תופס העולם. ובתנחומא הגי' נכנסו עבדיו ואמרו לו זקנים עומדים על הפתח אמר להם יש להם עטרות אמרו לו לאו אמר להם באחרונה יכנסו נמצאו עומדים לפני פרעה. וזה מרומז במ"ש ואחר באו משה ואהרן אל פרעה וגו' כה אמר ה' וגו' פי' שקודם לכן אמרו אחרים בשם אלהים אחרים ובעטרות ואח"כ אמרו משה ואהרן בלא עטרות בשם ה'. וע' לקמן פ' ט"ו סי' י"א כי כן הוא וזה ע"פ מדה ט':

חפשתי בבית גנזי. זה מרומז במ"ש מי ה' משמע שהיה מסופק ושואל ומחפש ואח"כ אמר לא ידעתי את ה' אחר שחפש ולא מצא:

הוא אלהים חיים. ירמיה י' י':

נוטה שמים ויוסד ארץ. ישעיה נ"א י':

חוצב להבות אש. תהלים כ"ט:

מפרק הרים ומשבר סלעים. מ"א י"ט:

חרבו ברק. דברים ל"ב אם שנותי ברק חרבי:

יוצר הרים. עמוס ד' י"ב:

מכסה הרים בעשבים. בתנחומא הגירסא מכסה שמים בעבים תהלים קמ"ז:

לי יאורי. ע' לקמן פ"ח ר"ס ב' ופ' י' ס"ס ב' ורישא דקרא הנני אליך פרעה מלך מצרים וגו' אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני ואימת אמר היינו בעת שאמר מי ה' וגו':

בן החכמים אני. הנביא אומר בשם ה' שמתמה איך תאמרו עלי שאני בן חכמים וכו' והרמז שהיה זה אצל תשובת משה מ"ש שם בישעיה י"ט קודם פסוק אך אוילים וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה ומלך עז ימשל בם שנדרש במדרש הובא בילקוט על משה שהוא מלך עוז מלכה של תורה:

ואבדה חכמת חכמיו. ע' מ"כ וכאן הכוונה שבפרשה הנ"ל כתוב בדומה לזה ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע. וכן אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה וגו':

השיבם אלוה שלכם. יתכן שהוא עוד העתקה ממקום אחר שכבר אמר מה שהשיב:

מ"י אתה לוקה. גמטריא ע"פ מדת ממעל ומנגד כמ"ש כל זה באגדת פסח והוא מהמכילתא בשלח פסוק ויושע דעת ר' יוסי הגלילי:

ויאסרו החרטומים. אצל מכת כינים שמות ח' ט"ו ונדרש ע"פ מדה כ"ה שמכת כינים יצא מן הכלל שהיה באצבע ללמד על כל המכות שהיו באצבע וצ"ע שהרי גם במצרים כתוב יד כמ"ש שמות ז' ד' ונתתי את ידי במצרים ובפסוק ה' בנטותי את ידי על מצרים. וכמ"ש הנה יד ה' הויה וי"ל שדורש מדה ט"ו שבמצרים כתוב יד כנ"ל וכתיב אצבע והכריע מפסוק וירא ישראל את היד הגדולה שאצל הים היה ביד של חמש אצבעות ועשה כביכול בכל היד אך במצרים היה עיקר העשיה באצבע שגם למעשה אצבע אחד צריך לטלטל כל היד ועי' לקמן פר' כ"ג סי' ט' הלימוד בא"א גם יתכן שהדרשה ע"פ גז"ש דכאן כתיב אצבע אלהים ואצל הלוחות כתיב כתובים באצבע אלהים מה שם עשר אף כאן עשר. ועיקר הדרשה על שכתוב מי ה' אשר אשמע בקולו ולא אמר לא אשמע בקולו ודורש שפיו הכשילו שע"י מי אשמע בקולו על פי גמטריא ע"י חמשים או ע"י סירוס אותיות מי ים שהוא בכלל מדה ל"א בין בפסוקים או בתיבות או באותיות בכדי שיבא תיבת אשמע כמשמעו שישמע. וגירסת התנחומא הים סוף עתיד להודיעך מי ה' וכמ"ש בריש בשלח אצל הים וידעו מצרים כי אני ה':

אתה אמרת. לקמן פ"כ ס"ס י' מכילתא ריש בשלח ותנחומא כאן:

וגם את ישראל לא אשלח. כאן חסר וגירסת התנחומא אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח מחר אתה בידך תאחוז ביד כל אחד ואחד ותאמר לכו לשלום גם צאנכם גם בקרכם קחו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם לכך נאמר ויהי בשלח פרעה:

אלו היה שם אותו ישראל. שהיל"ל וגם את בני ישראל לא אשלח ותיבת גם מיותר ע"כ דורש על ישראל סבא אבינו העיקר של בני ישראל וגם ישראל עצמו. וזה ע"פ מדה ט' ומדה א':

פסקה טו

שנינו אותו הלשון. מ"ש בשמות ג' פסוק י"ח אלהי העברים נקרה עלינו והם אמרו אלהי ישראל. וחלילה למשה שישנה ציווי הקב"ה אלא הענין כמ"ש לעיל ריש סי' י"ד שאסף את הזקנים ולא באו עמו שהשמיטו עצמם ובאו לבדם ובזה נתערבב שנשתנה המעשה שנצטוה שכשיבא עם הזקנים יאמר אלהי העברים כמפורש שם ולא ידע איך לעשות ע"כ שינה הלשון לשבח שתחת אלהי העברים אמר ה' אלהי ישראל וזהו שנכשל ונתירא ועי' בתנחומא:

הקשה כנגדנו. שאצל פסוק אלהי העברים כתוב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך אך לא שידבר על ה' תועה מי ה'. וע"כ כאן כשאמרו אלהי העברים השיב רק לענין השליחות למה משה ואהרן וכו' ולא דיבר תועה על ה':

אלא פן יפגעך. תנחומא וארא סוף סי' ב':

לחלוק כבוד. לקמן פ' ז' סי' ג' וש"נ:

פסקה טז

מהו למה. שאיך שואל למה הלא פירשו לו הטעם על שרוצה להוציאם מידו. ע"כ דורש שתיבת למה אינו לשון שאלה אלא מלשון תוהו והבל וכמ"ש ב"ר פ"ב ריש ס"ג תוהו ובוהו ללמה וללא כלום עי' מ"כ שם. ובתנחומא וארא סימן ו' הגירסא אתם למה ודבריכם למה כביכול ויתכן שכוונתו וַדַּבְּרִיכֶם מלשון דבר אחד לדור שפי' מנהיגכם על הש"י:

פנוי מעבודת פרך. כמו שכתב רש"י בחומש לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבט לוי תדע לך שהרי משה ואהרן היו יוצאים ובאים שלא ברשות ויתכן שחז"ל דורשים כן ע"פ מדה כ"ה שמשה ואהרן בכלל כל שבט לוי ויצאו מן הכלל ללמד על כל שבטם ע' במ"ר פ' ג' ס"ז:

פסקה יז

א"ר נהוראי. מכילתא בא פר' י"ב ר' נהוראי אומר העבודה אחד מחמש מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וכו' ובסנהדרין דף קי"א רבי סימאי אומר נאמר ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם ומקיש יציאתם ממצרים לביאתם לארץ מה ביאתם לארץ שנים משש רבוא אף יציאתם ממצרים שנים מס' רבוא עי' רש"י שם:

שלא עכב. כמ"ש ביום ההוא באותו היום שבאו משה ואהרן באותו היום גזר:

גזירה רביעית. ע' לעיל פ"א סי' י"ב ומש"ש בביאור. וע' מ"ש ס"פ ו' ור פ כ"ו:

פסקה יח

השוטרים אלו זקני ישראל. כי כאן כתוב את הנוגשים בעם ואת שוטריו. הנוגשים אלו המצריים שנאמר והנוגשים אצים לאמר וגו' וכמ"ש לקמן סוף סי' י"ט וכאן כתיב ויוכו שוטרי בני ישראל ובסדר בהעלותך כתוב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו ע' במ"ר פט"ו סי' כ':

בפה רך. לעיל פ"א ס"ס א':

התחיל מחרק שיניו. כמ"ש רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס:

לשון טינוף. שהיל"ל רפים אתם על שרוצים לבטל ממלאכתו ואמר נרפים גם לכוונה זו:

תכבד העבודה. ואל ישעו בדברי שקר והו"ל ואל יפנו או ולא ידברו וכדומה ע"כ דורש ישעו ע"פ מדת ממעל מלשון שעשועים ותענוגים ומלשון שוע ושיחה שהשוע והשיחה היה ביום שעשוע ותענוג כמ"ש וקראת לשבת עונג וכמ"ש במדרש תהלים קי"ט פסוק לולי תורתך שעשועי וכן פרעה אומר תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת לכך נאמר לולי תורתך שעשועי עכ"ל הרי שדורש גז"ש מ"ש ישעו ממ"ש שעשועים והמגילות הם כל דברי ספר בראשית מגילות של סיפורי אדם ונח והמבול והפלגה וסיפורי האבות וכל הנבואות וההבטחות שהתנבאו וסובר כמ"ד שהתורה ניתנה מגילות וכמ"ש בסמוך בסימן כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו':

פסקה יט

ועשה שם ששה חדשים. צע"ג שהרי משפט מצרים היה י"ב חודש עדיות פרק ב' משנה י' וכן בס"ע פרק ג' ולקמן פ"ט סי' י"ב שכל מכה שמשה חודש א"כ לא יתכן שנתכסה מהם אלא שני חדשים. ועי' ר"ה (דף י"א) ובתוספות שם אך בשי"ר פסוק דומה דודי לצבי וכן בפסיקתא פט"ו סי' יו"ד איתא שלשה חדשים וזה יתכן שהיו ג' חדשים מקוטעים ומה שיתכן להראות פנים לגירסא של ששה חדשים שמכות אלו שהיו בהתראה דם צפרדע ערוב דבר ברד ארבה היו בו' חדשים. אך כנים שחין חשך ג' אלו היו בלא התראה א"כ כנים שחין בב' שבועות חשך ו' ימים כמ"ש לקמן פ' י"ד סי' ג' ואז אמר פרעה למשה שלא יראה עוד פניו. ואז אמר למחר כחצות יהיה מ"ב כמ"ש לקמן פר' י"ח ס"א הרי ביחד ששה חדשים וכ"א יום וא"כ יתכן שנתכסה מהם ה' חדשים וט' יום. ולפי הגירסא של ג' חדשים בהכרח לומר שגם כנים שחין חושך היו בהתראה אף שאינו מפורש והיו בג' חדשים נשארו ג' חדשים שנטמן מהם כי למ"ב לא היה התראה שהיה מותרה בו מתחלה כמ"ש לעיל פר' זו סי' ז' ודוק כי דרך נכון וברור הוא:

החזיר משה. שהרי הוליך את אשתו ואת בניו עמו למצרים כמפורש ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור ובריש יתרו כתוב אחר שילוחיה והיינו כשחזר למדין:

מפני שהיה משה במדין. לכך נתפזרו בכל ארץ מצרים לבקש ולחפש את משה דאם כפשוטו בעבור תבן הלא מקומם היה בארץ גושן פיתום ורעמסס ואיך נתפזרו בארץ מצרים כולה ע"כ כאילו כתוב ויפץ העם לקוששׁ קש לתבן ומ"ש בכל ארץ מצרים אא"ע על קשוש קש ת"ע על חיפוש משה שהיה בכל ארץ מצרים. וכמ"ש בשי"ר פסוק על משכבי בלילות זה לילה של מצרים (ולילה הוא משל על גודל הצרה) בקשתי את שאהבה נפשי זה משה בקשתיו ולא מצאתיו וכו' ע"ש:

אמר להם הקב"ה. דרשה אחרת על פסוק ויפץ העם וגו' שלכך הביאם הקב"ה לצרה זו כדי שיבינו וידעו הכל אמיתת משפטו:

ומשבר את שוקיו. וגירס' התנחומא מבריחו ומשבר את שוקיו ודורש ויפץ מלשון ונפוץ הכדים ונפץ את עולליך שהוא לשון שבירה וגם מלשון ומשם הפיצם וזהו מבריחו ומשבר וכו':

אלו מצריים הרשעים. כנ"ל ריש סי' י"ח:

פסקה כ

אספה לי וגו'. אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו. במדבר י"א. וע' במ"ר פ' ט"ו ס"כ:

אחר ששה חדשים. לעיל בריש סי' י"ט:

בא משה ממדין. וכמו שהיה הדיבור הראשון ביחד עם אהרן כמו שדרש לעיל פר' זו סימן ט' כך בהליכה שניה מאחר שרמוזים בדיבור אחד ודעת המדרש שמ"ש ויפגעו את משה ואת אהרן וגו' היה ג"כ אחר ו' חדשים שבאו משה ואהרן לפרעה ולא הלכו השוטרים לפרעה עד אחר ו' חדשים וכשיצאו מאת פרעה פגעו במשה ואהרן:

דתן ואבירם. שתיבת נצבים מיותר ע"כ דירש גז"ש. וע' לעיל פ"א סי' כ"ט מהו נצבים שאצל קרח בחירוף וגידוף כמ"ש במ"ר פר' י"ח בסימן י"ב וגם שם דורש תיבת נצבים מגלית הפלשתי אף כאן בחירוף וגידוף:

פסקה כא

אם באמת. שכתוב וישפוט ולא פי' את מי ישפוט והנה אצל שרה בראשית ט"ז ה' כתוב ישפוט ה' ביני וביניך וכן אצל דוד ושאול ש"א כ"ד י"ג. ובשופטים י"א כ"ז כתוב ישפוט ה' בין בני ישראל ובין בני עמון וכאן דורש ע"פ מדה ז' וי"ז אם באמת באו בשם ה' א"כ

למוד את מי ישפוט כמ"ש אצל בני עמון וכאן על מצרים ואם בעצמכם ישפוט כמ"ש אצל שרה ודוד:

ריחן מבאיש. ע' לקמן פ"י ס"ו ולר"י אמרו השוטרים על עצמם ודעת ר"ל כמ"ש לתת חרב בידם להרגנו הרי שבהריגה מדברים וזה לא נראה לר"ח שאם מדברים בהריגה לבדו לא היו מכנים בשם הבאשת ריח:

ועכרתם אותו. שעי"כ הכבידו עולם יותר וע' ב"ר סוף פרשה פ' מש"ש וענין הריח שביד מצרים שכל זמן שלא ראו סימן לשמועה שבידם לא חששו אך עתה מתחזקים לבטל הריח:

בין הרועה ובין הזאב. שאם היה הרועה יכול להציל כרגע היה טוב אך מאחר שלא הציל כרגע בזה גרם להחרות אף הזאב יותר לטרוף השה וכן בנמשל שמאחר שלא הצליח בפעם ראשון גרם שיכביד עולם:

פסקה כב

בא משה והשיב דברים. דורש מ"ש וישב משה אל ה' שאין פירושו שהיה לו מקום קבוע במצרים לשכינה ולדיבור עם משה שהלך משה משם ושב לשם אלא פירושו שטען והשיב דברים לפני הקב"ה במקום שבא לשם וכענין שכתוב כצאתי את העיר אפרוש כפי לפני ה' ואא"ע להשבת מקום ת"ע להשבת דברים:

האומר לחבירו. בתנחומא ריש וארא הגיר' לחבירו הגדול ממנו עכ"ל וק"ו לפני הקב"ה:

נטלתי ספר בראשית. משמע שספר בראשית היה כבר כתוב כולו. וע' לעיל פר' זו סימן י"ח מגילות שהיו משתעשעים בהם. וכמ"ש ב"ר פ"ו ס"ט ספר הישר ע"ש ובמכילתא יתרו פרשה ג' בחודש השלישי ויקח ספר הברית ויקרא וגו' ר' יוסי בר"א אמר מתחלת בראשית ועד כאן היינו עד ענין של מתן תורה דס"ל כמ"ד מגילות נתנה תורה ובשעת מ"ת כבר נכתב כל ספר בראשית עד ענין מתן תורה. וע' לקמן פ"ו ס"א בי' של שרה:

ומדת הדין היתה. שפסקו עליהם הדין לפי מעשיהם. וזהו מרומז במ"ש למה הרעות לעם הזה. לדור המבול והפלגה הרעות כי חטאו אך מה חטאו אלו:

דורו של יצחק וכו'. נכלל ג"כ במ"ש לעם הזה שבדורי ובזה תירץ מה שהקשה האומר לחבירו וכו' כי טען שאינו כפי התורה שכבר נכתב:

לדבר בשמך. והיה לו להתירא ולקבל לא די שלא קיבל אלא עוד הזיד:

והצל לא הצלת וודאי. עיין יד"מ כפשוטו וכמ"ש ב"ר פ' צ"ח סי' ד' כי עלית בוודאי. ור"י ור"ע אזלי לשיטתייהו דר"י סובר דברה תורה כלשון ב"א ור"ע סובר שכופל לשון ריבוים הם ועי' בירושלמי יבמות פרק הערל העתקתי לשונו בב"ר פ' מ"ו סימן ט' ובירושלמי

חגיגה פרק אין דורשין ור"ע דורש מ"ש והצל משמעותו שמציל וזהו יודע אני שאתה עתיד להצילם אך לא הצלת אותם שכבר נהרגו תחת הבנין:

בקשה מדת הדין. כמ"ש בריש פ' הסמוכה וידבר אלהים אל משה במדת הדין וכמ"ש לקמן פ"ו סס"א ובתנחומא ריש וארא באריכות:

פסקה כג

במלחמת פרעה. שמ"ש אשר אעשה לפרעה מיותר שהרי בו מדבר ודי במ"ש כי ביד חזקה וכו' אלא לדיוקא אשר אעשה לפרעה תראה אך מה שאתה עתיד לומר אעברה נא ואראה את הארץ היינו מלחמה של ל"א מלכים לא תראה:

פרק ו

פסקה א

וידבר אלהים. דורש כפל לשון ושינוי שמות וידבר ואח"כ ויאמר תחלה אלהים ואח"כ ה' כמפורש בסוף הסימן:

על שלמה כיצד. הקדים שלמה למשה כי כן דרך המדרש שמתחיל לדרוש בענין שאינו מאותה פרשה ואח"כ חוזר לענין הפרשה:

נתן בה מצות עשה. פי' שנתן לכולם בשוה. רק למלך מצות מיוחדות. וחטא שלמה במצות המיוחדות למלך:

לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב. בתורה סדר שופטים מסודר. לא ירבה לו סוסים ולא ישיב וגו' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו שאצל כסף וזהב לא נתן טעם כלל אך המדרש נתן על כולם טעם אחד. וזה ע"פ מדה י"ז וכמ"ש בריש שי"ר שעל ג' אלו אמר ארבה ולא אסור:

אמר הקב"ה לא ירבה. תפס לשון המפורש בפסוק לבד דרשה הנ"ל ועי' תנחומא כאן סי' ה':

י' שבירבה. שג' לאוין הנ"ל עיקר היו"ד שבתיבת ירבה שהוא צווי על העתיד. וכפי מ"ש ויק"ר פ' י"ח סי' י"א על פסוק קוצותיו תלתלים על קוצי התורה ושלזה הביא שם ראיה מי' שהוא מקוצי התורה וכמ"ש בסמוך וקוצה ממך וע"ש מנין לו שקטרג ולשון התנחומא תני רשב"י עלה ספר משנה תורה וכן הוא בויק"ר שם בשם רשב"י:

לא כך אמרת. כמפרש בסמוך ומנין שבטל וכו' וחזר וכו' שבא לפרש מ"ש לא כך אמרת:

ומנין שבטל. וק"ו מהשי"ת על האדם. ומה שקורא אותה ביטול מן התורה שכבר נקראת בשם שרי כמה פעמים בתורה ועי' ב"ר פר' מ"ז בלשון יותר ברור וע' סנהדרין ק"ז י'

שנטלתי משרה עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו. ועי' לעיל פ' ה' סי' כ"ב שספר בראשית כבר היה כתוב:

דברי אגור. עי' במ"ר פ"י ס"ד ובריש שי"ר ובריש קהלת ותנחומא כאן סי' ה' ודרש שמות אלו על שלמה כמ"ש ריש משלי שלמה בן דוד שכל הספר ממנו וכן במשלי י' וכ"ה:

נאם הגבר לאיתיאל. וס"ד לאיתיאל ואוכל והוקשה לו כפל לשון שם לאיתיאל ודורש נוטריקון לאיתיאל לא יסור לבבו מאל בחילוף ת' רפויה בסמ"ך ומ"ש עוד הפעם לאתיאל דורש בא"א לא. אתי אל. פי' לא יסור לבבי שאוכל ואנצח יצרי להיות עם אל:

גורף ביבין. שהיא מלאכת אדם בזוי שאין משגיחין על מעשיו. כי מה שכתוב עליו שחטא אינו אלא לפי גודל חשיבותו העלו לו כאלו חטא. כמ"ש שבת נ"ו ב' כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה אלא שנשיו עשו כן ולא הוא. וטוב לו שלא היה חשוב:

ופניתי אני. בקה"ר פסוק זה ופי' שפינה עצמו מן התורה והחכמה וכמ"ש כאן יקא שהקיא ד"ת:

מחכים על ד"ת. וזהו לראות חכמה ומ"ש מראה לעצמי מתיבת אני מדעת עצמו על ד"ת. וזהו לדעת הוללות וסכלות שנהפכה לו לסכלות:

כי מי יבא אחרי. והרי כתוב אחרי ה' אלהים תלכו ולא לבא אחריו בדעת עצמינו אחריו ולהרהר כי בא משמע שכבר בא והשיג הכל ויכול לדון כחפצו. וכמ"ש איוב כ"ג אבא עד תכונתו אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות והבן:

נמלך בפמליא. דורש עשוהו לשון רבים הוא ופמליא שלו. והכוונה שאינו עושה וגוזר לפי גדלו וכחו. אלא לפי כח הברואים והמלאכים משרתיו שברא להנהיג העולם:

צרופה. דבריו ואמרותיו אינם מגיעים לברואים אלא ע"פ מלאכיו ושלוחיו שע"י נצרף ונברר הדבר שיבא בצמצום לפי כח הברואים שלא להוסיף ולגרוע:

בגזרת עירין פתגמא. ובמאמר קדישין שאלתא שכ"י שואל למלאכיו ואח"כ גוזר בהסכמתם. ועי' לקמן פ' ט"ו ריש סי"ג וש"נ ומבואר:

כמו שכתוב למעלה. לעיל פ"ה סי' כ"ב כל הענין עי' עוד פ"ג ס"ט:

בעבודה קשה. כי עיקר הגזירה לא היה כ"א גירות ועבודה ועינוי מעט אך לא להרוג הבנים ולא להטביעם ביאור לא להפרישם מד"א ולא בעבודת פרך:

פסקה ב

וידבר אלהים. ע' ריש סי"א וכן בסימנים הסמוכים:

הה"ד כי העושק. תנחומא וארא סי"ה קהלת רבה פסוק זה ע"ש בא"א. ודורש שאם פירושו מלשון עושק וגזל הי"ל יעכיר או יכאיב את הכל ולא חכם לבד ע"כ דרש ע"פ

מדת ממעל מלשון עסק ועב"ר פ' ס"ד ס"ח עשק שבו נתעסק. ורוב בני אדם העסק הוא עיקר חיותם אך החכם יהולל מחכמתו:

שנתנה מתנה. שנאמר וממתנה נחליאל כ"ה בילקוט כאן. וכמ"ש עירובין דף מ"ח א' במ"ר בסוף פ' י"ט ועי' לקמן פ' מ"א סי' ו' נתן לו הקב"ה את התורה מתנה:

ס' הלכות. שם בקה"ר הגיר' פ' הלכות:

יהולל חכם זה משה. כמ"ש עיר גבורים עלה חכם ועושק פי' מלשון מריבה כמ"ש ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו וכמפורש בתורה שהתעשקו עמו דתן ואבירם וכמ"ש לעיל פ"ה ס"כ וש"נ:

שאתה עניו. פי' סבלן שלא להקפיד כמ"ש סוף בהעלותך והאיש משה עניו מאד והתורה היתה כתובה לפני הקב"ה קודם העולם אלפים שנה וכמ"ש ריש ב"ר וש"נ:

טוב אחרית דבר. סמוך לפסוק כי העושק הנ"ל ורוה"ק אמרה למשה למה אבדת את לבך טוב אחרית דבר וגו':

מדין הדין. לעיל סוף ס"א ופ"ה ס"ס כ"ב:

שנאמר וידבר אלהים. ואח"כ אני ה' תחלה דין ואח"כ רחמים ובילקוט כאן הגי' ואין אלהים אלא דין שנאמר אלהים לא תקלל נכנסה סנגוריא ולמדה עליו זכות שנאמר ויאמר אליו אני ה' ואין ה' אלא רחמים שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון עכ"ל ובקה"ר שם הגי' ויאמר אליו אני ה' א"ל את בו"ד לא יכולת לסבול אותם אני ה' בעל הרחמים במדתי ארחם שנאמר אני עשיתי ואני אשא:

פסקה ג

קרתני. הוא בן כפר קטן שאינו רגיל בנימוסים:

אני הוא שגדלתי לך. וזהו אני ה':

במדת הרחמים. אע"פ שאינם ראוים כמ"ש סוף הפרשה. שמא עד שבאתי גרמו עונותיהם ונתגבר הדין עליהם כאשר הם ראוים והשיב אני ה' ברחמים אני עליהם לגאלם:

פסקה ד

חבל על דאבדין. סנהדרין קי"א תנחומא כאן עיין רש"י בחומש:

הרבה פעמים. פי' שמ"ש כאן וארא אל אברהם וגו' ואם פי' שנראה להם פעם אחת באל שדי כמפורש אצל אברהם בראשית י"ז אצל המילה. ואצל יעקב בראשית ל"א י"א שזהו מ"ש בריש ויחי אל שדי נראה אלי בלוז וגו' א"כ מה מלמדינו כאן במה שכבר מפורש ואם ללמד על יצחק שאינו מפורש אצלו א"כ למה הזכיר לאברהם ויעקב אלא ע"כ פי'

שנראה לכולם הרבה פעמים באל שדי. שפי' מלשון די וצמצום ואע"פ שמפורש כתוב אצל כלם שנראה להם בשם ה'. אך לא היה באופן שהודיע למשה וזה מ"ש המדרש לא הודעתי להם וכו' כשם שאמרתי לך וזה ע"פ מדה ט' וכמ"ש לעיל פ"ג ס"ה שהוצרך לברר עסקיו לידע ולהודיע לישראל ובדברים אלו יתורץ קושית רש"י על המדרש וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם וע"פ מדה ט' כאלו מפורש אבל לך הודעתי:

כי לך ולזרעך. אתן את כל הארצות האל:

עם רועי. לאמר לנו המים:

במאה קשיטה. בראשית ל"ג:

לא שאלני. צ"ל ולא שאלוני שפי' שכולם לא שאלו אותי. וההרהור אחר מדותיו ושאלת ידיעת שמו דבר אחד הוא שעל שלא הרהרו לא שאלו שמו ואתה שהרהרת שאלת:

ועל זה נאמר. לא די שאמרתי להם שאתן אלא שגם הקמותי בריתי אתם ואעפ"כ לא הרהרו וזהו וגם. שכל הענין סובב על ההפרש בין האבות למשה בענין הרהור על מדותיו. וזהו אשר גרו בה שלא הרהרו על גרותם. וכן פסוק וגם אני שמעתי נאקת ב"י שייך לכוונה הנ"ל שעל שלא הרהרו וכו' אשמע נאקתם:

ולכן נשבעתי. מה לכן שנאמר שם אצל שבועה אף לכן שנאמר כאן שבועה גז"ש עי' ד"ר פ"ג ס"ב פסיקתא פ' ט"ו סי' י"ז תנחומא כאן סי"ב ותיבת לכן פי' כמו אל כן אל דבר אמת וברור ועי' ב"ר פ' מ"ח סימן י"א והוא ענין שבועה:

ד' גאולות. תחלה והוצאתי אתכם וגו' היינו מעבודת פרך ואח"כ והצלתי אתכם מעבודתם מכל עבודה ואח"כ וגאלתי אתכם היינו היציאה מרשותם לגמרי. ואח"כ ולקחתי אתכם לי גאולת הנפש:

כנגד ד' גזירות. ע"פ מדת מנגד ד' לשונות של גאולה שהיה די במ"ש וגאלתי ולקחתי אלא כנגד ד' גזירות כמ"ש לעיל פ"א סימן י"ב פ"ה סימן י"ח וש"נ ומבואר מה הם הד' גזירות:

כוס ישועות. פי' הכוס לפי הישועות ד' כוסות כנגד ד' ישועות. ועי' ב"ר פר' פ"ח סי"ה ירושלמי ריש ערבי פסחים שם ושם מביא ד' פסוקים של כוסות:

אעשה להם וכו'. בא לפרש מ"ש בפסוק והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם וגו' והרי לא נתן להם כדלעיל אלא פי' על פי מדה ל"א ומדה ט' אשר נשאתי את ידי לאברהם ליצחק וליעקב לתת אותה לכם ונתתי אותה לכם מורשה. וזהו מ"ש המדרש אעשה להם (לישראל) מה שאמרתי לאברהם שאתן להם (לישראל):

פסקה ה

ולא שמעו אל משה. ענין שמיעה בכתוב הונח על קבלת דברים לעשותם. וכאן לא ציוה משה דבר שיפול עליו שמיעה וקבלה. על כן דרשו שהיה כאן צווי מעשה ע"פ מדה י"ז שמפורש ביחזקאל כ' ואודע להם בארץ מצרים ביום בחרי בישראל היינו בעת ששלח את משה להוציאם וכתיב שם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי. וזהו מ"ש כאן ולא שמעו אל משה. ובזה מבואר היטב מ"ש בסמוך הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהק"ו מופרך מתוכו שב"י לא שמעו מקוצר רוח ועבודה קשה מה שאין כן פרעה. ולפי הדרשה ניחא מה בנ"י לא קבלו מה שצויתים להשליך עבודת גלולים ולקבל מלכות שמים אף כי פרעה. ומ"ש מקוצר רוח פי' רוח אמונה ושכל ומעבודה קשה שהיה קשה עליהם לפרוש מעבודת אלילי מצרים. ובמכילתא בא פ' ה' פסוק והיה לכם למשמרת מבואר היטב וז"ל ר"י ב"ב אומר הה"א ולא שמעו אל משה וגו' וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה טובה ואינו שמח וכו' ע"ש אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים וזה ע"פ מדה כ' ועי' לקמן פ' ט"ז ס"ס ב':

בא דבר וכו' המשל אומר. עי' מ"כ שלא פי' השי"ת מה שידבר שמ"ש וישלח פי' שע"י הדיבור ישלח. ע"כ דורש שמ"ש בא דַבֵּר מלשון דבָר וכמ"ש תהלים ב' ידבר אלימו. ותדבר כל זרע הממלכה. ועי' ב"ר פר' צ"ג סי"ו ידבר נא עבדך ועי' במ"ר פ"ט סי"ח ואת דברי. וזה מן קציא לקוצצו ולחתכו וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ד אם איני הולך לרדותו איני הולך. בתנחומא כאן בא"א בסי"ב וז"ל לכן אמור וגו' הלך משה ואמר להם כך ולא שמעו אל משה וגו' חזר משה ואמר הן ב"י לא שמעו וגו'. וידבר ה' אל משה דבר אל פרעה המשל אומר וכו' דעתו שפסוק י"ב היה קודם פסוק י' י"א. שעל שפירש הפסוק בא דבר פי' על המכות כנ"ל א"כ איך אמר בפסוק י"ב הן ב"י לא שמעו איזה ק"ו הוא בדברים לא ישמע כמו ישראל אך ע"י המכות ישמע ודורש ע"פ מדה ל"א וצריך להגיה כן במדרש כאן ודו"ק:

פרק ז

פסקה א

בכל עצב. פשט הכתוב שבכל עמל יהיה יתרון והכתוב אומר מה יתרון לו לאדם בכל עמלו וגו' והם בכ"מ וההכרעה כמ"ש במדרש קהלת בעמלו אין לו יתרון אבל בעמל תורה יש לו יתרון ותחת השמש וכו' אבל למעלה יש לו יתרון ומ"ש כאן בכל עצב וגו' ע"כ בעמל שיהיה מהם ד"ת. ועי' ב"ר פ' פ"ט סי"ב בא"א:

ת"ל ודבר שפתים וגו'. באין הפרש בין עמל יד ובין עמל פה ושפתים אם הוא של תורה יש בו מותר ושל בטלה היא למחסור כי מותר האדם מן הבהמה אין וגו':

ולא היה יוסף. ע' פר"א פרק ל"ט שעל שיצא מקורו מי' אצבעותיו לכך היה בבית הסוהר י' שנים ניחא שהב' שנים הוסיפו לו על דבר שפתים אך לפי מ"ש כאן על שהוציא דיבה א"כ כל הי"ב שנים היה על דבר שפתים. וי"ל שדבר שפתים פי' שאין בדברים עצמם עון אלא דכאן היו יתרים והדיבה הוא עון גדול שנקרא לשון הרע. וע' ב"ר פר' פ"ט סי"ג מש"ש למה נענש על ב' תיבות אלו:

וכן אתה מוצא ואף כאן. דרך המדרש כשחוזר לענינו אומר וכן או אף וכאן שניהם יחד שעל שהגיע לענין משה אמר וכן ועדיין אינו ענינו ממש וכשהגיע לענינו ממש אמר ואף:

וע"י שאמר שלח. עי' לעיל פ"ג סימן י"ז בא"א:

לא שמעו אלי. עי' לעיל פ"ג סי' י"ב שמ"ש והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי שהוא ענין מלשינות וכן כאן:

ואל אהרן. ותחלה בפסוק י' כתיב וידבר ה' אל משה לו לבדו ואחר שאמר הן ב"י לא שמעו כתוב בפסוק י"ג אל משה ואל אהרן ודרשה זו לפי סידור הכתובים וע' בסוף פר' הקודמת:

פסקה ב

ג' פעמים. כי מדתו להעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק שאם לא שב מצרפו לו כמ"ש יומא פ"ו הובא ילקוט עמוס א' ע"פ על שלשה פשעי ישראל ובילקוט איוב על פסוק הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר:

הרי ג' פעמים. צ"ע שהרי על מ"ש והן לא יאמינו לי נענש מיד בנחש ובצרעת ידו כמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ב וכאן אמר שלא נענש אלא עד הד'. וגם על מ"ש שלח נא ביד תשלח נענש כמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ז ופ' זו ס"ס א'. ויתכן שהכוונה שעל פעם א' ב' ג' אין העונש אלא לשעה ויועיל התשובה אך בפעם ד' עונש החלט שלא יועיל תשובה ומצרף הראשונות. אך צ"ע דלעיל פ"ה סימן כ"ב חושב מ"ש ומאז באתי אל פרעה לחטא גם בפ"ו סי"ד חושב מ"ש ואמרו לי מה שמו לחטא:

פסקה ג

ויצום אל ב"י. דורש ויצום מלשון חברותא וצוותא ע"פ מדת ממעל. שאם לא יתרצו על מנת שיקללום ויסקלום לא יתכן חברתם ועי' ב"ר פ"ק ס"ס א' ויצו אותם:

בני סרבנים. אינם מקבלים ציווי ופקודה. רגזנים. בדבר שנגד רצונם. טרחנים. מטריחים על הגדולים. עי' ספרי בהעלותך פסוק למה הרעות:

לחלוק כבוד. לעיל פ' ה' סימן ט"ו ועיין (זבחים ק"ב) פלוגתא דר"י ור"ל ועי' לקמן פ' י"ח ס"ס א' ועיין מכילתא בא פסוק ויקם פרעה ונו' ויקרא למשה ולאהרן לילה. תנחומא כאן ס"ב:

לא פרסם. פי' שלא כתב בהדיא את פרעה:

ר"י אומר כו' שתפו הראשים. דורש ג"כ לשון צוותא כנ"ל אלא שדורש סמוכים שהצוותא יהיה עם הראשים כי לא יתכן הצוותא עם כל העם:

פסקה ד

מעין ישיתוהו. וס"ד גם ברכות יעטה מורה. עי' מדרש תהלים פ"ד וילקוט שם עירובין י"ט:

יפה דנת וכו' עד יפה חייבת. כל זה ליתא שם ושם. אלא כך הגירסא יפה למדת יפה הורית ולא שמעינן עכ"ל:

שנאתי השומרים הבלי שוא. וס"ד ואני אל ה' בטחתי ומדקאמר שנאתי א"כ ההיפך אני אוהב לשאינו שומרים הבלי שוא והם הבוטחים על שמך. ע"פ מדה ט' כאלו מפורש. וע' בלשון הילקוט תהלים סוף ל"א שנאתי השומרים הבלי וגו' ודורש על ג"ע וגיהנם שכל המזמור הוא תפלה שיצילנו מגיהנם ויכניסנו לג"ע כמ"ש שם ישובו רשעים לשאולה וגו' מה רב טובך אשר צפנת וגו' וכל טוב הנפשות וענשם נקראו בפי חז"ל בשם ג"ע וגיהנם ועל זה סובב כל פסוקי המזמור. ועל זה אמר שנאתי וגו':

שתי בנות. וס"ד הב הב והוא משל. והנמשל על ג"ע וגיהנם שכל אחת אומרת הב:

בשיר השירים רבה. פסוק כולך יפה רעיתי ומה ראה הכתוב ליחס שלשה שבטים אלו ע"ש הטעם וע' במ"ר י"ב סי' ח' באריכות:

פסקה ה

שהיא אחות נחשון. שנחשון נקרא ג"כ בן עמינדב במדברא' וז' וי"א ובסוף רות. ואין עמינדב אחר בתורה וא"כ היינו יודעים שהיא אחות נחשון:

ותנינן. כ"כ דף ק"י א':

מבנות פוטיאל. והנה שם פוטיאל לא נזכר במקום אחר בתורה ולא בא לסתום אלא לפרש ובהכרח שהודיע כאן מפורש מי הוא. ועוד שמ"ש מבנות פוטיאל משמע שפוטיאל היו לו בנות רבות ולקח מהם שתים ושלש דאל"כ למה זכר כלל מבנות ואח"כ אמר לו לאשה הרי שלא לקח אלא אחת לבדה והיל"ל בת פוטיאל והם בכ"מ

וכמ"ש חז"ל על פסוק ויקח מאבני המקום ואח"כ כתוב את האבן שהם בכ"מ והכריעו שנעשו מאבנים רבים אבן אחד וכאן בהכרח לדרוש ולהכריע שלקח אחת שהיא משתי משפחות ומ"ש מבנות יוסף ומבנות יתרו. דמאחר שכתב בנות בהכרח לנו לחפש בתורה אצל מי שכתוב בנות ולא מצאנו אלא ג' אצל יתרו שבע בנות ואצל יוסף בן פורת יוסף וגו' בנות צעדה. ואצל בנות צלפחד אך מפורש אצלן למי נישאו ע"כ בהכרח שנשא אלעזר מזרע יוסף ומזרע יתרו. ואותם קרא פוטיאל בבירור על פי נוטריקון על שם מעשיהם שיתרו היה כהן מדין והיה מקריב לעבודת כוכבים ואצלו בהכרח לדרוש שהיה מפטם פרים לעבודת כוכבים. ויוסף שהיה צדיק בהכרח לדרוש אצלו על נסיונו הגדול שכבש יצרו. ועי' רשב"ם בגמרא ב"ב ק"י שם בפירוש הב' דקדוק מהי' של פוטיאל שלא כדברי המדרש. וכן ברש"י בסוטה מ"ג א' וא"כ הגי' שבילקוט כאן אין לה עיקר ודו"ק. וכן הוא לשון הערוך בערך פט ג' מבנות פוטיאל תרתי משמע משנים שפיטמו וכו' ומ"ש שפטפט ביצרו לשון חז"ל הוא על דיבור יתר ובזיון וכמ"ש בערוך שם הרבה ראיות מדברי חז"ל ובב"ר פר' פ"ו סי"ג מבנות יוסף לקח אלעזר וכו' ע"ש. וכולהו איתנהו. אחר זמן רב האיר ה' עיני בזוהר ריש יתרו וז"ל לבתר אתבר ואתכפיה ההוא כהן און יתרו דמשמש תחותוי וכו' ואמר ברוך ה' אשר הציל ואמר עתה ידעתי ודא הוא כהן וכו' ועד בקדמיתא כהן און ולבתר כהן מדין ובכן יתכן לומר שזהו ג"כ דעת המדרש שיתרו הוא פוטיפרע וגגי' מכילתא ריש יתרו בא"א. ובערוך ערך פט ב' העתיק מהילמדנו בא"א ע"ש. ועי' בספרי סדר בהעלותך ודו"ק ועי' ויק"ר פל"ג ס"ד במ"ר פ"ב ס"ס י"ד ופר' כ"א סי"ג:

פרק ח

פסקה א

שאו שערים. וס"ד ויבא מלך הכבוד וכמ"ש בסוף הסימן:

עשה ארון של י' אמות. בתנחומא כל הפרשה בסי' ז' וז"ל. עשה ארון של י' אמות והכניס את הארון ונשא אותו. פי' שהכניס ארון של משה לארון שעשה. ויתכן שהכניס לתוכו הארון עם הכפורת והכרובים. ומן הסתם היו הכרובים פורשי כנפים מקיר לקיר כמו שמפורש במלכים א' ו' אצל הכרובים של בהמ"ק וכמ"ש סוכה (דף ה' ב') דיליף כרובים של משכן מכרובים של בהמ"ק לענין גובה וכן לענין רוחב הכנפים כנ"ל. ומדת ק"ק של אוה"מ היה עשר על עשר ומצאתי בברייתא דמלאכת המשכן פרק ו' וז"ל אע"פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה אלא הכניס הארון של משה לבד. והביא ראיה מפסוק של ד"ה ב' ה' וישאו הלוים את הארון ונו' ואת אהל מועד עכ"ל ובשבת דף

ל' שדבקו שערים. וכן הוא במ"ר פ' י"ד סי"ג. ועי' מדרש תהלים כ"ד וצע"ג שם ובמ"ר פ' ט"ו סי' י"ג שהיו השערים שפלים. וכן הגירסא בתנחומא בהעלותך סי' ט' ובקה"ר פסוק וטוב משניהם שיטה רביעית על ירידת האש. הרי ד' שיטות שהוצרך להתפלל:

ועוד שהיו טוענים. שהיו הטוענים אותו בצדי הארון וצריכים ריוח יותר:

חיה דוד וכו'. ובקהלת רבה שם איתא ר' יודא וכו' הוא שדוד אומר בפיו ה' העלית מן שאול נפשי. וכתוב אחד אומר ה' אלהים אל תשב פני משיחך דהוא קיים קדמך וכו' ע"ש ופסוק ה' העלית כו' כתוב אחר פסוק מזמור שיר חנוכת הבית לדוד על שתשב לבנותו נקרא על שמו כמ"ש במדרש תהלים שם ובכמה מקומות ואז היה מ"ש העלית מן שאול נפשי חייתני:

מיד נענה וכו' ואש ירדה. צ"ע שפתח בשערים שדבקו זה בזה וסיים באש שירדה והענין שעיקר הדרשה על מ"ש בד"ה ב' ה'. קודם התפלה ויביאו הכהנים את ארון וגו' אל מקומו וגו' עד ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן. ובסוף התפלה אמר ועתה קומה ה' לנוחך אתה וארון עוזך וגו' הרי שלא באה השכינה והארון למנוחת הק"ק והתפנל שיבא והם בכ"מ ע"כ דרשו והכריעו ע"פ מדה ל"א שהכנסת הארון לק"ק היה אחר התפלה והשראת השכינה וכבוד ה' והענן וחאש מן השמים על המזבח הכל תלוי בהכנסת הארון לק"ק למנוחתו וכמו שהיה באוה"מ במדבר. ועי' מ"ש במ"ר פר' י"ד סי"ג:

ושבה אני. עי' לקמן פ' מ"ד סי"ב בא"א:

התחיל שלמה אומר. היינו כשאומר קומה ה' לנוחך אתה וארון עוזך אז אמר שאו שערים ראשיכם וגו' ויבא שעדיין לא בא:

אמרו השערים. מה שדלג כאן הפסוקים פירשתי טוב טעם במ"ר פר' ט"ו סימן י"ג:

למה קרא להקב"ה. עיין כל זה באגדת בראשית פרק מ"ט וכמ"ש אבות פרק ד' איזה מכובד המכבד את הבריות וזה מ"ש חולק כבוד ליראיו:

אין רוכבים ואין יושבים. בתנחומא וילקוט כאן חושבם אחד אחד. ועי' במ"ר פ' ט"ו סי' י"ג בקיצור ד' דוגמאות וב' מהם בא"א:

הושיב לשלמה. עי' לקמן פ' ט"ו סי' כ"ו באריכות:

ויקח משה את מטה. שמות ד' כ':

ראשו כתם פז. איזה דמיון ושבח הוא לראש שהוא מפז ע"כ דורש אא"ע לראשו ת"ע לעטרה שבראשו וע"פ מדה י"ז שהעטרה הוא מפז:

בשמו אגוסטא ובילקוט כאן גורס גם בסיליוס ועי' מ"ש בזה בב"ר פ"ח סי' י':

אלהים לפרעה. וחותם בתנחומא הוי"ה צבאות הוא מלך הכבוד סלה שהוא חולק כבוד ליראיו: בתחומא הביא עוד הפעם ראה נתתיך וגו':

לי יאורי. עי' לעיל פ"ה סי' י"ד:

שזה אלוה. עי' ילקוט סוף שמות. ובילקוט וארא על פסוק קח את מטך. והוא ממדרש אותיות דר"ע אות ק' מגודל המורא והפחד שנפל על פרעה מדמות משה ואהרן שנדמו לו כמלאכים ושם דברים נפלאים מאד:

פסקה ב

והרעו לנפשם. ע' תנחומא כאן סי"ט שכאן חסר ב' תיבות אצל כל אחד ע"כ הוא מחוסר ביאור. ועי' במכילתא פסוק אמר אויב וכו' אריק חרבי על פרעה וחירם:

נתתיך לראוה בך. לראוה בך שיסתכלו בך ועי' עוד במ"כ וע' ב"ר פ' צ"ו בסי"ה לראות בך:

בדמות. בתנחומא שם איתא בדמות בהמה ועוד שאמרו אין חיה מושלת באדם עד שנמשל לו כבהמה:

ולבב אנוש יהיב ליה. בדניאל ז' ד' קדמייתא כאריה על נבוכדנצר וכל הענין שם עד ולבב אנוש יהיב ליה. וכמו שכתוב בתנחומא כאן וכתיב ביה ולקצת יומיא וגו' עד ומנדעי יתוב עליה וכן פי' כאן:

ופרעה. בתנחומא גורס פרעה אחר יואש כי כאן עיקר הדרשה בפרעה דרך המדרש להביאו בסוף:

את פרעה חפרע. ובילקוט כאן הגירסא הפרע שקבל פרעון ע"פ מדת ממעל:

יואש מנין. עי' פל זה במ"ר פ' כ"ג סי' י"ג:

מהו וישתחוו למלך. ולא פירש כוונתם ואיך ע"כ שמע המלך אליהם ולא פי' מה שמע. ודורש שפי' ע"פ מדה ט' מענין ההשתחואה:

והשחית לנפשו. עי' תנחומא:

אלא שפוטים. כמ"ש יחזקאל כ"ג י' ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה (בפירוש תולדות נח שעל המדרש כאן) ובמכילתא פ' ויבא עמלק ואת יואש וכו' שפוטים שהעמידו עליו ברניות קשים וענו אותו כמ"ש וענה גאון ישראל וכן הוא בירושלמי קדושין פרק א' הלכה ז'. ועי' קהלת רבה פסוק ראיתי את כל הענין זה שפוטו של ממון ג"כ מלשון תאוה ועי' ב"ר פ"נ סי"ז וישפוט שפוט ג"כ כנ"ל:

עושה מהן שחצים. יראה לעשותם שחץ:

סנחריב. נתגאה שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל וגו' כי יציל ה' וגו' ויק"ר סוף פ' ג':

אם יסתר איש. במ"ר פ"ט סי"ט וע' עוד ב"ר פ"א סי"ו גלי עמיקתא:

ואני לא אראנו. כבר מפורש שרואה הכל ומיותר ודורש א"ת אראנו בסגול אלא אראנו בפת"ח:

ואם יטמין עצמו לעבודת כוכבים. או לעבירה תנחומא:

אני ממלא ממנו. לשון התנחומא מהו את השמים ואת הארץ אני מלא פי' שהיל"ל אני רואה ודרש ע"פ מדה כ' אא"ע לה' תנהו ענין לאדם המסתתר שממלא ממנו שמים וארץ. ובתנחומא הגי' ומראה שבחו לבריות ותרוייהו איתנהו שחצו של מסתתר לרע ושבחו של מסתתר לטוב:

פסקה ג

לך הפרע ממנו. בתנחומא הגי' א"ל נתתיך אלהים לפרעה לך הפרע ממנו וכצ"ל כאן והוא ד"א על פסוק ראה נתתיך אלהים לפרעה וכל דברי סימן זה צע"ג למה דווקא כאן דרש לשון פרעון ומ"ש ואיך אבוא כו' אמר לו ואת המטה וכו' שאינו שייך כאן אלא בשמות ד' בפסוק י"ז אך חז"ל דרשו שכאן כתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. ועניין הנביא הוא שמקבל נבואה מאת אלהים א"כ משה כאלהים לאהרן ולא לפרעה וכמ"ש בהדיא שמות ד' פסוק ט"ז והוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים היינו שיהיה אלהים לאהרן ואיך אמר כאן אלהים לפרעה. ואהרן נביאך. והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריע שמ"ש לפרעה נוטריקון לך לפרעה הפרע ממנו ע"פ מדת ממעל וכך פירושו ראה נתתיך אלהים לאהרן ע"פ מדה י"ז שמפורש לעיל ואתה תהיה לו לאלהים וזהו מ"ש ואהרן אחיך יהיה נביאך כמ"ש שם. ושם ד' ט"ז כתוב ואת המטה הזה וגו' אשר תעשה בו את האותות ושם פרעה אינו נזכר בכל הענין שם. ונלמד מכאן כי שני הענינים אלו ענין אחד הוא ונאמרו זה אצל זה. וע"ז אמר כאן לצרף הדברים לך הפרע ממנו והביא עליו עשר מכות כ"ה בתנחומא. ומשה שאל איך אביא עליו עשר מכות והשי"ת השיבו ואת המטה הזה תקח בידך:

משקל מ' סאה. ממ"ש תקח בידך משא שנקח בשתי ידים וכמ"ש סוטה ל"ד א' אצל אבנים שציוה יהושע הרימו לכם שהיה לכל אחד משקל מ' סאה וכן כאן לא פחות:

של סנפרינון היה. הוא במכילתא בשלח ע"פ והכית בצור מכאן היה ר"י בן זמרא אומר המטה היה של סנפרינון. והכית על הצור אינו אומר אלא והכית בצור. פי' עם צור שהמטה היה של צור אבן. והרב מוה' יוסף אב"ד דסאקאלקע צ"י דייק מדכתיב והכית

בצור שעשה רושם בצור וע"כ שהיה של סנפרינון שקשה מכל צור שמפוצץ הפטיש ושני הפירושים אמת ופי' והכית עם הצור בתוך הצור כנ"ל:

בטכסיס הזה. לפרש המטה הזה באופן שכתוב במטהו ומ"ש בו פי' בפרעה ועליו. ומ"ש המכות חקוק עליו כמ"ש לעיל פ"ה סי"ו ע"ש פירושו בהדיא באריכות:

וע"י שניהם. פי' כשם שהדיבור ע"י שניהם כך המעשה כמ"ש שמות י"א פסוק י' ומשה ואהרן עשו. עי' בתנחומא הוספת דברים. ומ"ש כשם שהדורש כוונתו לדרוש מ"ש לעיל לאלהים לאהרן פי' לרב כמ"ש לקמן פ"ט סי"ה בהדיא מורא רבך כמורא שמים. ונביאך פי' אמורא ומתורגמן:

פרק ט

פסקה א

ויעזבו את ה' ולא עבדוהו. וכן הוא בתנחומא כאן סי' י"א ע"ש שם מצויין שופטים י' ולא יתכן המדרש לפסוק זה שהרי אמר שזה היה אחר מיתתו של יהושע ופסוק זה נאמר אחר יאיר קודם יפתח שהוא בערך ע"ר שנה אחר יהושע בהפסק הרבה שופטים ביניהם ע"כ שהכוונה על פסוק בשופטים ב' י"ב ויעזבו את ה'. ושם לא כתוב ולא עבדוהו:

פלנקרא. בערוך ערך פלנק בשם ילמדנו הגי' פילונקייא וכן בתנחומא כאן סי' י"א ופי' בל' יוני מחלוקת. שמשמע שיש חולקים עליו וצריך לנצחם. ודורש שאינו רצון של נצוח אלא רצון פשוט של מקור חסדו אף לחייבים וע"פ מדה י"ז שמפורש מהו חפצו. למען צדקו. ועל ההיפך כתוב אם אחפוץ וגו' כי אם בשוב רשע וגו' מדה ט':

מבקש סימן. והקימותי את בריתי ולא יהיה עוד וגו' כתוב אחריו ויאמר אלהים זאת אות הברית ותיבות ויאמר אלהים מיותרים שהיה הכל בדיבור אחד. אלא שנח שאל אות על מ"ש והקימותי והפסיקו וע"כ כתוב ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר שאלת את קשתי:

כיצד לא לנו. שהיה ליל פסח ואמרו הלל כמ"ש לקמן פר' י"ח סי' י"ב פסחים קי"ח שאמרו כל ההלל עד ואמת ה' וכו' ועי' מדרש תהלים קי"ז ומזמור לא לנו כנגד צלמו של נ"נ כמ"ש עצביהם וגו' וצ"ע מנין לו כל זה:

וגבריאל. עי' לקמן פר' י"ח ס"ה שהצלתם על ידו. וכאן אמר שהוא אמר פסוק אי' נא אלהיהם שאם חמו"ע היו יכולים לומר ואיה נא אלהינו וכמ"ש ואלהינו ע"כ דורש שהמלאך אמר בשבילם:

כיון ששגרו. זהו עיקר המופת שלא זזו הפסוקים מפיהם כל הלילה וכמ"ש אצל רחב"ד אם שגורה וכו' וחלילה לומר שאם לא כן לא ירדו שהרי מפורש והן לא וגו' אלא על שאמרו בפירוש הן איתי די אלהנא וגו' יכיל לשביזתנא רצו שיפילו אותם לכבשן האש ויתקדש שמו יתברך שיעשה להם נס שיצילם לעין כל ועי' שי"ר סוף פסוק זאת קומתך באריכות ראיה לדברים אלה:

אם אין לך ללמוד. שאין הדברים מפורשים במקרא יש רמז על זה עפ"י מדה י"ז שמפורש בזכריה כי אנשי מופת המה כמ"ש ב"ר פר' נ"ג סי' י"ב שענין המופת הוא על איזה דבר שנאמר או שנעשה לסימן קיום הבטחה ובירור דבר מבוכה ואצל חמו"ע נעשה להם מופת שיתקדש ש"ש בשגירת הפסוקים כנ"ל עי' סנהדרין דף צ"ג ועליהם העיד כי אנשי מופת המה שהם בקשו אות ומופת וזהו מ"ש יחזקאל ריש כ' כנ"ל בשי"ר שם:

פסקה ב

מציון. ס"ד רדה בקרב אויביך וזהו שאמר אין רודים וכו':

פרעה רשע הוא. שמבקש אות בעלילה שידע איך להתדמות ולהכחיש ע"י חרטומיו ולא יודה על האמת ע"כ צריך להכיניעו ע"י מטה ויסורים ע' לקמן סי"ח וכן בגוג לעתיד וכמ"ש כימי צאתך וגו':

פסקה ג

מה ראו. שגם המשנה נדרשת במדת סמוכין ובכל המדות. וע' ב"ר פ' נ"ז סי"ב על משנה גשמים בשורות טובות:

קולה **כנחש**. בנבואת מצרים כתיב:

מלחש והורג. ועי' מדרש קהלת פסוק אם ישוך הנחש על שלשונו שותת. ופי' ב' שמלחשים לו משמים:

פסקה ד

ויתלה את המטה. שיהפך לנחש שעם עקש התעקש:

אני הורגו. רצה לבלעו כתנין שבולע ירמיה נ"א ל"ד ונהפך התנין למטה עי' לעיל פרק ג' סי' י"ב באריכות:

פסקה ה

כשנים. כמ"ש כאן פסוק ז' ומשה בן פ' ואהרן בן פ"ג:

גדול מאד. בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. הגם שזה כתוב אחר מכת חושך. שם נכתב דרך אגב שזכר שנתן חן העם בעיני מצרים זכר גם משה. והאמת שהיה גדול

שם מיד בבואו. וכמ"ש לעיל פ' ח' סי"ב מהילקוט ע"ל פט"ו ריש סי' י' ביתר ביאור ותבין כאן ומשה העיקר וגם מרבה אהרן:

הרב נכנס. עמש"ל סוף פ"ח:

שלא עשו עד. דורש מ"ש ויעשו כן כאשר צוה כפול לשון. כן שהמתינו עד ששאל. כאשר צוה על המעשה:

פסקה ו

ויקרא פרעה וגו'. וס"ד ויעשו גם הם חרטומי מצרים ולא החכמים והמכשפים ולמה קראם ועוד מה גם. ע"כ דורש שפי' ויקרא שקרא וצעק ולעג שבאו לעשות בחכמת הכישוף במקום חכמים ומכשפים שהיו ראשי החרטומים יוחני וממרא וסידור הכתוב לפי הדרשה ויקרא לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם גם פרעה שתיבת גם שייך למעשה ולא לקריאה וזה ע"פ מדה ל"א. ותיבת גם שאצל חרטומים מרבה תלמידיהם וגם שאצל פרעה מרבה אשתו. והחרטומים היו שם בעת עשית משה המופתים ולא הוצרך לקראם:

יוחני וממרא. דורש כפי סידור הכתוב ויקרא גם פרעה לרבות שגם החכמים ראשי החרטומים קראו וצעקו. ועי' כל זה בספר הישר ובזוהר קורא אותם יונוס וימברוס:

פסקה ז

וחכם באחור מסלקו. שמ"ש באחור פי' באיחור זמן. וישבחנה פי' כיבוש וסילוק. וזה פשוטו על סתם חכם וכסיל. ואח"כ דורש ע"פ מדה י"ז:

הרשע הזה. וכסיל פי' רשע לקמן סי"ח:

וביטל מלאכת בהמ"ק. כמ"ש עזרא ד' ו' ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה וגו' ובימי ארתחשסתא וגו' שארתחשסתא הוא אחשורוש שביטל כמ"ש באותה פרשה בעזרא וכמ"ש כל זה באסתר פסוק ויהי בימי השני ופסוק בהראותו:

מה כתוב בו. פי' שמשמחה זו של ביטול מלאכת בהמ"ק ושחשב שלא יגאלו ישראל עוד כמ"ש בהדיא במגילה אז הוציא כל רוחו שהראה כל אוצרותיו ק"פ יום:

ו' גיסין. במוסיף ערוך גורס גסין בלשון יוני אוצר מלכים עי' מ"כ ודורש לשונות כפולים מדה י':

ואח"כ הוא משלח וכו'. כמ"ש אצל משתה אסתר ויתן משאת כיד המלך ומן הסתם שגם כאן היה כן:

מיני יציאות. שהראה להם חשבון הוצאותיו על חילותיו וסוסיו ורכבו. וכדומה וכמה ההכנסה:

ובגדי כהונה. שמ"ש עושר כבוד הוא בכמות וריבוי ומ"ש ואת יקר וגו' הוא באיכות יקרותו וגדולתו מכל מלכי ארץ ומלכות ישראל עם כלי בית המקדש עם בגדי כה"ג שהם תפארת ישראל ג"כ בידו:

והרג ושתי. זרע נ"נ ונהפכה לו כל שמחתו לאבל:

ויבלע את תניניהם. נ"ל שפי' בלשון קושיא שהיל"ל ויבלע מטה אהרן את תניניהם ותירץ ר"א נס בתוך נס שבת דף צ"ז א' שהרי דרך הבולעים לבלוע דבר שיש בו לחלוחית אך אינם בולעים עצים ומטות:

י' עומרים. של חרטומי מצרים ותלמידיהם הרבים:

פסקה ח

ומה הכבד. שהיל"ל חזק לב פרעה כמ"ש ויחזק ה' ע"כ דורש על אבר המעיים שנקרא כבד שמטבעו לכעוס. ואם רגיל בכעס הלב מתהפך לטבע הכבד ועי' לקמן פ' י"ב סי"ג לענין כבד ולעיל סי"ז לענין כסיל ולעיל סי"ב לענין מטה:

ושבט לגו כסילים. כמ"ש לקמן ריש פ"כ:

בלשון שהכבדת. תנחומא כאן סי' י"ב שלכך אמר כבד ולא חזק מדת ממעל ע"פ מדה י"ז:

בשעה שהוא נצרך תפוש. תנחומא סי' י"ד ולשון הילקוט בשם מדרש אמר הקב"ה למשה בשביל שעשה עצמו אלוה הודיעו שהוא ב"ו אחז בו משה אמר לו הנח לי שאעשה צרכי וכו' אמר משה יש אלוה שעושה צרכו לפיכך א"ל הקב"ה השכם בבקר:

שיתירא ממנו. כדלעיל סי"ז:

פסקה ט

שלא ירגיש. ויבקש לו דרך הצלה אך השי"ת שהוא שגיב בכחו כל יכול ע"כ מי כמוהו מורה ומודיע מה שרוצה לעשות בכחו שאם פירוש מורה על חכמה היל"ל הן הוא חכם מי כמוהו מורהע"כ דורש מורה כחו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה ומדבר ברשעים שעליהם צריך להשגיב כח לנצחם כפרעה וכדומה:

הה"ד בזאת. וס"ד אנכי מכה וגו' ונהפכו לדם. ואצל צפרדע הנה אנכי נוגף וגו'. וע' לקמן ריש פ' י"ב בא"א. והכונה בהודעה זו למען צדקו כדלעיל בריש הפ' וכן היה בכל המכות. ובתנחומא סי' י"ד חושב גם משאר מכות:

עובדים ליאור. לקמן פ' י"א סי"ג שהיו עובדים לכל דבר שיש בו תועלת. והיאור היה האלוה הגדול כי תועלתו גדולה אף כי פרעה עצמו שאמר לי יאורי וגו':

יפקוד על צבא. שדורות הקדמונים היו עובדים לצבא מרום:

והדגה אשר ביאור. דרך המדרש להביא פסוקים בפרשה שעומד בו אף שאינו דורש:

פסקה י

המים ששמרוך. ע' לקמן פ"כ סוף סי"א:

הכל מה שביאור. לקמן סוף סי' י"א פירשתיו מדרש תנאים מדה י"ג:

דם מכ"מ כו' עד דן אנכי. שבמ"ש אשר יעבודו מרומז היאור שעבדוהו כנ"ל בסי"ט ובתיבת דן מרומז מדה כנגד מדה שזהו מדת דינו וכמ"ש בב"ר פ"ח צ"ד סי' ט' דזה יען מכ"מ וכמ"ש בתד"א פרק ז' מפני שהיו רואין את ישראל טובלין מטומאתם ובנות ישראל טובלות מן הנדה. ע"ש בתד"א שמונה כל היו"ד מכות למה בא עליהם בפרק הנ"ל וכן הוא בתנחומא כאן סי' י"ד טעם על כל המכות ביחד והמדרש כאן העתיק עלכל מכה במקומו. ועי' במ"ר פ"י ס"א בקיצור. ואף שעדיין לא נתנה תורה ידעו מנהגי תורה מהחבות כמ"ש ב"ר פ' מ"ט בסי"ג וכמ"ש ב"ר פ' מ"ח סי' י"ד:

העשירו ישראל. תנחומא כאן סי' י"ג. ומרומז בפסוק הנ"ל אשר יעבודו ועל היאור כנ"ל ויצאו ברכוש גדול מדין היאור. ועי' ד"ר פ"ג סי"ח וכמ"ש אבות ריש פ"ה י' נסים וכו' היינו שנצלו מי' מכות וכמ"ש בפי' הרמב"ם על משנה זו ועי' מדרש תהלים ע"ת שם איתא דר' יוסי פליג על זה דס"ל שהעשירו ממ"ש ושאלה אשה וגו':

פסקה יא

ר' אייבו בר נגרי. בסנהדרין דף ס"ז ב' בלשונו:

ואת להט החרב. ור"ד את הכרובים הם מלאכי חבלה וכמ"ש בהדיא ב"ר פ' כ"א ס"ט ודורש גז"ש ובפסוק כ"ב בלטיהם וכן אצל צפרדעים וכנים בלטיהם שעושים בלט ולחש על ידי שדים והיאור שהיו צריכים להפוך היה ע"י להט המתהפך והשאר שהיו צריכים להכניס היה ע"י לחש כנ"ל בסנהדרין שם:

ולא חשש ולא הרגיש. לפרש מ"ש ויפן פרעה וגו' ולא שת לבו וגו' שמ"ש ויפן פרעה פי' שפנה מדעתו שלא לחשוש על מופתי ה' ובמ"ש לעיל ריש פ"ו ופניתי אני ממ"ש ולא שת לבו שלא הרגיש בצרת המכה:

שביאור לקו. לפרש מ"ש ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם ומה בא למעט הלא מפורש כתוב על מימי מצרים על נהרותם ועל יאוריהם וגו' אלא למעט שתחת היאור. ולשיטתו ניחא מ"ש ויחפרו כל מצרים סביבות היאור להשיג מים מתחת היאור (ולשתות פי' מעט כדי שתיה) ודעת ר' נחמיה שגם מלמטה לקו שאם לא היה כתוב ריבויים היינו דורשים המיעוט כנ"ל אך מאחר שכתוב רבויים רבים א"כ אם נדרוש המיעוט. היה

מכחיש למ"ש שהיה דם בכל ארץ מצרים. ומ"ש ויחפרו היינו שהמצריים היו מדמים ומנחשים אבל אינו מפורש שמצאו:

מ"ד ויהפכו. למה הזכיר לשון הפיכה. ותלה ההפיכה ביאור שהפך עצמו. והנמשל קשה מאד להולמו איך שייך ביאור שהוא עצמו יהפך ומה הפרש בין חלק זה של יאור לחלק זה:

כלל ופרט וכלל. וכמ"ש לעיל בסי' י' ע' מש"ש:

בעצים. לפי פי' הא' על אלילי מצרים פירושו שהיה עליהם דם אף שאינם מקום מים כלל וכמ"ש בהדיא בזוהר אלא שא"כ היל"ל ועצים ואבנים. אלא פי' על כלי עץ ואבן שיש בהם תוך ואם כלים של מצרים כבר הם בכלל המפורש כנ"ל אלא אא"ע לכלי מצרים ת"ע לכלי ישראל ששתה המצרי עמו:

בימסאות. ע' ב"ר פנ"ג סי' י"א פי' תיבה זו וע' בב"ר פ"א ריש סי' י"ב פי' תי' דימסאות והוא בבלל כל מקוה מימיהם. ובהכרח שכצ"ל בימסאות וכנ"ל:

פסקה יב

כ"ד ימים. וכן הוא בתנחומא כאן בסי' י"ג עי' ד"ר פ"ז ס"ט בסופו ושם איתא לדעת ר"י עשרים ושלשה ימים בין מכה למכה ע"ש. וכן הוא במדרש תהלים ע"ח פסוק והוא רחום לדעת ר"נ עשרים ושלשה ימים מכה משמשת ובהכרח שכצ"ל כאן ובתנחומא:

הכאה. לתחלת המכה:

שהיה מתרה. מתחלת ההתראה על צפרדעים. וממכת דם דורש בנין אב מדה ח' על שאר המכות ועי' תנחומא ע' לעיל פ"ה סי' י"ט מש"ש ותבין כאן ענין השלשים יום וע' יד"מ:

פסקה יג

כך עתיד. ע' לקמן סוף פ' כ"ג וסוף פ' כ"ט ע' בפסיקתא סוף פ' י"ז ובילקוט וארא פסוק הנה יוצא המימה שחושב כל היו"ד מכות ומאריך וע' תנחומא כאן ס"ס י"ג כל הענין:

אר"א כן פדת. ב"ר סוף פ' ס"א. ופסוק כשמע צור כתוב חסר על שהצירה:

לקו בדם. כמ"ש ונהפכו לדם וכן שם ונהפכו נחליה שיהפכו לדם ולזפת. ובפסיקתא ובילקוט גורס פסוק ונתתי מופתים וגו' דם ואש וגו' כאן נהפך עפרה וכן שם ועפרה וגי' הילקוט ואין עפרה אלא כינים וזה ע"פ מדה י"ז וכ"ה גם בזוהר:

לא תכבה. שהתורה נמשלה לאש הלא כה דברי כאש. מדת מנגד ע"פ מדה י"ז:

והבית ימלא עשן. היינו הענן כמ"ש מלכים א' ח' והענן מלא בית ה'. ובתנחומא כאן וילקוט הגי' שהיה עשן יוצא ממנה. הכוונה על עשן המערכה:

וכן הוא אומר קול וכו'. כאן חסר וכצ"ל במצרים צפרדעים שהיה קולן קשה וכו' קול שאון וגו' כן הוא בתנחומא בא סי' ד' ובפסיקתא שם ובילקוט כאן שהוא מהפסיקתא שם:

בשביל קול שאון מעיר קול מהיכל. כצ"ל קול שאון מעיר בשביל קול מהיכל ולשון התנחומא כאן וכה"א קול שאון מעיר אומר להם הקב"ה אלא קול מהיכל וכו' ע"ש ועפ"י מדה י"ז מ"ש קול נתנו וגו'. וקול שאון הוא על צור ועי' כל המקומות הנ"ל ויותר מפורש באיכה רבתי סוף פסוק זנח עיין מש"ש ותראה כי כן הוא:

פרק י

פסקה א

בויקרא רבה. ריש פ' כ"ב. ומ"ש בוזאת חוקת לפנינו הוא בסוף קרח. ע' מש"ש במ"ר פ' י"ח ריש סי' כ"ב ותבין כאן:

זבובים ופרעושים. שהם מצערים ב"א אף על פי כן הם לצורך העולם ותיקונו ליקח מוסר. כי ברצות ה' דרכי איש ניצול מהם כמ"ש ב"ר פ' נ"ד ס"ס א'. וכמ"ש שי"ר פסוק נופת תטופנה ועי' שבת דף ע"ז בענין צרכם. ובירושלמי פרק הרואה בהלכה א' ב' טעמים. א' שהבריות חוטאים אומר הקב"ה אם אלו שאין בהם צורך הריני מקיימם. אלו שיש בהם צורך עאכו"כ. והב' זבוב וכו' לצרעה ע"ש שינויים ממ"ש שם בשבת:

נחשים ועקרבים. מוסיף על הנ"ל על שנעשים שלוחים להמית:

לנביאים. כמו משה וירמיה ויונה שסרבו והלכו ע"כ ורוצה יותר בשליחותם להצדיק שיודיעו העונש מקודם וישובו. או יתקדש ש"ש:

הצרעה. שמות כ"ג כ"ח ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי וגו':

פסקה ב

דוחק עליו. שיבואו המכות זה אחר זה:

הדבר. במדרש תהלים ע"ח משמע שהיה הדבר באדם מפסוק לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר. ושם ג"כ ריב"ל אך לפי מ"ש בדברי ריב"ל כאן הגז"ש מתיבת הנה וגו' במקנך. ואם הכוונה על האדם היה לו לדרוש מתיבת נוגף כמ"ש החל הנגף וצ"ע.

שיעשו שלום. לקמן פ' י"ג סי"ד פ' ט"ו ס"י:

המעולות. מדה ט"ז וממעל שכאן הוצרך לכתוב ועלו לדרוש ועלו המעולות:

ואוכלים הבצק וכו' בפת. שהיל"ל במשארותך ואח"כ בתנורך לדרוש שמדבר גם בעיסה שלאחר היסק התנור שנקרא פת לבד מה שאכלו מהמשארות כמשמעו על עיסה

הנלושה. וזה ע"פ מדה ט' ומסיים בילקוט ומה פרע להם הקב"ה שכל הצפרדעים מתו ואותן שירדו לתוך התנור לא מתו וכו' ודורש משארותיך מלשון שארית שאחר התנור נשארו:

ק"ו בעצמן. פסחים נ"ג הובא ילקוט כאן. ועניין הק"ו כמ"ש לעיל פ"ט סי"א כיון ששיגרו שלכוונה זו דרשו ק"ו אם הצפרדעים ירדו לאש ונצטנן התנור. עבדי ה' עאכו"כ שלא ישרפו ודו"ק:

לי יאורי. לעיל פ"ה סי' י"ד וש"נ:

ממנו תבא. נ"ל דצ"ל ממנו תבא עליו ואני גוזר עליו והוא מעלה וכו' שמכת פרעה מיאור תבא עליו. מדת ממעל ע"פ מדה י"ז ושרץ כמ"ש שם ישרצו מי שברא הוא שולט ומביא:

פסקה ג

התחיל. לעיל פ"א סי"ט לקמן פר' י"א סי"ג:

ובכה ראיה. שהיל"ל עליך יעלו. ובכה משמע שבגופו יתהוו ובהכרח ע"י טיפת מים ומ"ש ונבקעת פי' שיצא ממנה הרבה:

עפר והיה טיפה. כמ"ש מד"ת ק"ה א"ר יוחנן בכ"מ שהיו רובצים שם נעשה צפרדעים ורביצה היינו להשכיב האבק והעפר ע"י מים שדורש מדה ט"ו דכאן כתוב ושרץ היאור. ובתהלים ק"ה כתיב שרץ ארצם צפרדעים והכריע שנעשה ע"י אבק ועפר ומים:

בתיהם של גדולים. דורש מ"ש תהלים ק"ה שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם ולא היה שם אלא מלך אחד ע"כ דורש בענין זה בתיהם של גדולים שאין שם עפר ואבק ומים וע"כ שעלו מן התהום וזהו ועלו ובאו בבתיך. ע"פ מדה י"ז לקמן פ' ט"ו סי' כ"ז:

כי משחתם בהם. וכמ"ש בפסוק הקודם ומעוך וכתות וגו'. וע"ז אמר כי משחתם בהם ומקרא מפורש במלאכי א' וארור נוכל ויש בעדרו זכר. ונודר וזובח משחת לה':

פסקה ד

המים ששמרוך. לעיל פ"ט ס"י אצל דם ופר' זו סי"ז אצל כינים:

למה הביא. תד"א פ"ז ותנחומא סי' י"ד:

שהיו מוזגין. בתנחומא סימן י"ד איתא ראיה ע"ז מפסוק ועלו ובאו בבתיך. שהיל"ל אל ביתך או לביתך. ודורש כשיבואו אל ביתך אז יעלו על השולחן אל הכוס:

ותעל הצפרדע. ז"ל התד"א שם כתוב אחד אומר ותעל הצפרדע וכא"א ושרץ היאור צפרדעים והם ב' כ"מ ור"ע מכריע ששרצה כמ"ש ושרץ היאור שעלתה אחת והשריצה הרבה וראב"ע מכריע שעלתה אחת וקראה להרבה שהשריץ היאור ושם בתד"א צפרדע

ציפור שיש בו דעה שקורא לעופות שישתו. ועי' במ"ר פר' י"ט סי' כ"ג אצל הנחש ומש"כ:

שהיו סבורים. כמ"ש בלטיהם וכדלעיל פ"ט סי' י"א:

פסקה ה

ויקרא פרעה למשה ולאהרן וגו'. ובמכת דם לא קרא. כי שם המכה חוץ לגופו וכאן המכה בגופו. כמ"ש בס"ס ג' ולקמן סי"ו ועי' לקמן פר' ט"ו ס"י ובתד"א איתא שנשכו אותו בנקביו:

ישתארו וכו' הנשארות. שכתוב ב' פעמים רק ביאור תשארנה ע"כ דורש שאותם שנשתארו ולא עלו ישארו שם:

ז' ימים. כמ"ש לעיל פ"ט סי' י"ב שז' ימים שמשה המכה. וזה היה עדיין ביום ו' וכן למ"ד כ"ד יום. ועל פחות מזה לא יועיל התפלה. והיה מתירא שלא יומשך יותר:

רז"ל אמרו. בתד"א הנ"ל ושם איתא עד שנשמע מתוך כריסיהם שהיו אומרים קוקו והובא גם בילקוט כאן:

פסקה ו

על דבר הצפרדעים. מיותר שבהם מדבר ע"כ דורש מלשון דיבור. ומאחר שפורט הדיבור בפ"ע הרי שהיה קשה מהמכה:

הנאה בנבלתן. כמ"ש לקמן פר' י"א סי"ג אצל ערוב:

ד' אשפתות. דורש מדה י' חמרים חמרים וע' מ"כ:

הארץ מבאשת. ממ"ש ותבאש הארץ וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"א לר' יוחנן:

היכן דיבר. שבהכרח שמפורש באיזה מקום ע"פ מדה י"ז. ובמכילתא בא פר' י"ב מביא פסוקים מכל התנ"ך שכתוב שם כאשר דיבר ה' ופסוק זה לא הביא ויתכן שלא פי' אלא המקומות שאינם מהענין אך כאן מבואר באותו הענין. וכן בהכרח לדרוש אצל מופת התנין שאמר ג"כ כאשר דיבר ה' ע"ש:

כך דרך הרשעים. כמ"ש לקמן סוף פ' י"ב:

פסקה ז

עפר שהגין. עי' מ"כ. והגין עליו לשעה עד שהלשינו עליו. עי' תנחומא סי' י"ד ולעיל פ"ט סי"ט ופ' זו סי"ד:

למה הביא. תנחומא סי' י"ד תד"א פ"ז לעיל פ"ט סי"ט ופר' זו סי"ד וילקוט כאן ובתד"א חושב י"ד מינים של כינים וכולם בשמות ע"ש:

אמה על אמה. כתוב בפסוק זה ב"פ עפר הארץ ע"פ מדה י' שהמחרישה עושה עפר בארץ ג' טפחים וגם השרשים עושים עפר ג"ט וע' ב"ר פ' ל"א סי"ז ומש"ש:
פחות מכשעורה. כ"ה בתנחומא שם. ובסנהדרין ס"ז ב' אך בתד"א שם הגי' פחות מכעדשה:
ועוד לא חששו. שמאחר שהודו לפרעה הרי שלא עמדו עוד בפני משה לדמות עצמם לו. אך בפר"א פרק מ"ח איתא קרא לחרטומים וכו' עד שהביא הקב"ה עליהם את השחין ולא יכלו לעשות כן שנאמר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין. דעת הפר"א שמ"ש כאן שהודו היינו לפני פרעה אך עדיין עמדו לפני משה עד שחין וכן בהכרח דעת המדרש ועי' לקמן פר' כ' ס"ס א' שכן הוא:

פרק יא

פסקה א

בפרשת ותשלם כל המלאכה. כוונת המדרש על פ"ו שבפסיקתא רבתי שמתחיל שם בפסוק ותשלם כל המלאכה והפסיקתא נחלקה לפרשיות ועיין לקמן ריש פר' ט"ו. ושם דורש פסוק חזית על יוסף ועל משה. ועל דניאל. ועל שלמה. ושם חושב שלמה לבסוף כי עיקר הדרשה שם בשלמה וכאן סומך עצמו על המבואר שם מיוסף ודניאל ושלמה. ומתחיל ד"א וכו' זה משה. וע' כל זה בריש שי"ר באריכות:
במלאכת המשכן. ולא פירש המדרש ויתכן שכוונתו על מ"ש ויק"ר פ"א ס"ז שע"י מלאכת המשכן זכה משה שקרא לו לכנס לפני ולפנים לפני ממ"ה ע"ש וע' בריש שי"ר שם באו"א ובפסיקתא שם ליתא:
והתיצב לפני פרעה. לפי מ"ש כאן פי' בדוחק אך לפי גרסת הפסיקתא ניחא וז"ל זה משה מנהיג את הצאן (של יתרו) וכו' א"ל הקב"ה נזדזרת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב והתיצב לפני פרעה א"ל ר"נ וכו' אלא א"ל הקב"ה נזדזרזת במלאכתך לפני פרעה וכו' לפני ממ"ה:
חשוכים זה יתרו. שהיה שפל וחשוך נגד פרעה:
הקדש חול. יתרו צדיק וקודש:
שהחשיך הקב"ה לו. וזהו בל יתיצב שאמר פרעה במכת חושך לא תוסיף ראות פני וגם משה השיב לא אוסיף עוד ראות פניך:
בכל בוקר ובוקר. בכל יום וכן לעיל פ"ט סי' י"ב ז' ימים היה מתרה. ולכן למ"ד כ"ד יום משמע בכל יום ומדקרי מהיר וזריז וכל זריזות מצפרא כמ"ש ריש פסחים ואולי יליף

ממכת דם בנין אב שכתוב שם בבוקר וכן כאן וכמ"ש אצל מ"ת שכל עליותיו בהשכמה וכמ"ש בסוף משפטים ובסוף תשא:

להקב"ה שהוא בוחן. צ"ל והקב"ה וכן הוא בדפוס אחר וכן הועתק ביד"מ:

קדם לפניו. וזהו התיצב לפני פרעה ולא אמר לקראת כמו במכת דם אלא פירושו קודם שיצא פרעה:

וחנפי לב ישימו אף. וס"ד לא ישועו כי אסרם (איוב ל"ו י"ג). דעת ר' פנחס שמ"ש לפני פרעה פי' כנ"ל קודם פרעה ופי' ע"פ מדה ט' וממעל התיצב קודם שיתיצב פרעה שתתיצב אתה בשם ה' לפניו קודם שיתיצב הוא לקרא בשם ה' וכמ"ש חז"ל שאין עמידה אלא תפלה. וכן יציבה ג"כ כמ"ש ונצבת לי שם על ראש ההר. וכן אלהים נצב בעדת אל לקבל תפלתם כמפורש ב"ר ריש פ' מ"ח. וכמ"ש מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ודרשו במכילתא מחר נגזור תענית ונהיה מעתדים על מעשי אבות וכו':

עד שלא יצא. שביתו מלא גילולים וכשרוצה להתפלל לה' צריך לצאת אל המים וכמ"ש אצל משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה'. ומ"ש ישימו אף כמ"ש פן יאנף ותאבדו דרך וכמ"ש ודרך רשעים תאבד. וע' לקמן סוף פ' זו ולקמן פ' י"ג סי"ג וצ"ע ויש לישב:

פסקה ב

השכם. עד כאן לא כתוב תיבת השכם אצל שליחות משה ודורש מדה ט"ז במכה קשה זו הזהירו בהשכמה וזריזות:

מלמעלן. זה לשון מדרש תהלים ע"ח ישלח בהם ערוב ר"נ אומר מלמעלן ערוב בר גזין (פי' המפרש שם העזניה תרגם ירושלמי בר גזון) ראות (פי' דיות) ועורבין ועופות. מלמטן אריות. ונמרים. וזאבים עי' בסי' הסמוך שמאחר שכתוב ערוב ולא פירש הרי שמפורש בתיבה זה עצמה מה היה הערוב ומ"ד מלמעלן דורש ערוב ע"פ מדת ממעל עורב ופי' ערוב מעורב בעורב והיינו עופות מלמעלן. ומ"ד מלמטן דורש מלשון זאב ערבות ירמיה ה' חבקוק א' צפניה ג'. ופי' ערוב מעורב עם זאבי ערב והיינו חיות מלמטן ור"ע דורש כמו שניהם ערוב מעורב בעורב וזאבי ערב:

המונים. כמ"ש וישימו עליו שרי מסים נוגשים ושוטרים וע"ש במ"ת:

פטרונו עומד עליה. ע' לקמן פ' י"ב ס"ס ד' כלשון הזה ודורש שמאחר שמפורש ארץ גושן למה הוצרך ליתן סימן אשר עמי עומד ע"כ דורש כמ"ש בסוף דניאל מיכאל שרכם העומד על בני עמך פי' למליץ טוב ולפטרון. וכן כאן ופי' שהש"י שומרם ומגינם:

ראוים ללקות. שרק כאן כתוב לשון פדי'. ע"פ מדה ט"ז משמע שנכללו במכה ונפדו במצריים כו'. כמו שכתוב ישעיה י"ג ג' כי תלך במו אש לא תכוה וגו' היינו אש הגיהנם

ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים וגו' פי' נתתי מכבר היינו מ"ש כאן פדות. ועיין לקמן פרשה ט"ו ס"ס י"א:

פסקה ג

לקה תחלה. לעיל פ"י סי"ג וש"נ וכאן כתוב ביתה פרעה ובית עבדיו:

לא נכון לעשות כן. כי תועבת מצרים נזבח לה' ות"א ארי בעירא דמצראי דחלין ליה כו' ועי' מכילתא בא פסוק והיה לכם למשמרת. ולקמן פ' ט"ז סי"ג באריכות:

להטעותן. עי' לעיל פ"ג ס"ח:

הנה. משמע מוכן ומיד כדי שיסור הערוב מחר. והטעם כמ"ש לעיל פ"י סי"ה להשלים ז' ימים:

למה הביא עליהם ערוב. תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד ובילקוט כאן. כדי שיתרחקו ביערים ומדברות שלא יפרו וירבו כ"ה שם ושם וזהו מ"ש כאן כדי שיהיו מצירין בהם:

הנאה בעורותיהן. לעיל פ"י סי"ו:

פסקה ד

למה הביא. תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט:

לבני ישראל דבר. שתיבת דבר מיותר לדרוש שיש לו בה טענה ודיבור:

עד אחד. תיבת עד מיותר ודורש עד ולא עד בכלל:

פסקה ה

מחזיק המרובה. ע' ב"ר פ"ה ס"ז וש"נ ומבואר:

ע"י הקב"ה. לקמן פ' י"ב ס"ד ופר' ט"ו סי' כ"ז:

שחין למה בא. תד"א פרק ז'. תנחומא סי' י"ד וילקוט:

אינו הולך מאה אמה. ובב"ר פ' נ"ג סי' י"ג שני טחווים בקשת מיל ע' מש"ש:

פסקה ו

את פיח הכבשן וגו'. לשחין אבעבועות פורח ובצווי בפסוק ט' כתיב פורח אבעבועות. ובמעשה בפסוק י' כתיב אבעבועות פורח וגו' ומאחר שקורא אותם אבעבועות שכבר פרחו מהו פורח ע"כ דורש גז"ש שלבד אבעבועות היה פורח צרעת ע"כ אינו דורש על פסוק ט':

למה לא יכלו. ע' לקמן פ"כ ס"ס א'. פר"א פרק מ"ח. לעיל סוף פ"י:

שהם השיאו עצה. לעיל פ"א סי' כ"ד וסי' כ"ו:

ראשונות. עי' לעיל פר' זו סוף סי"א דצ"ע ויש ליישב דשם אעפ"י שישימו אף יועיל ההתחזקות לתשובה ותפלה לבטל הגזירה אך כאן לא יועיל כי גרמו שיבוטל בחירתם:

פרק יב

פסקה א

אחד אלהינו. שתיבת הן מיותר ואמר ישגיב בפועל יוצא. והיל"ל טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך. ע"כ דורש על שאחד אלהינו. רוצה שידעו ויכירו שהוא אחד ע"כ ישגיב כח הצדיקים נביאיו ועל ידם מי כמוהו מורה דרך לרשעים לעשות תשובה וזה ע"פ מדה י"ז כנ"ל יורה חטאים דורש כאן מדה ט' ולזה צריכים כח אלהי כמ"ש ישעיה נ' וה' אלהים יעזר לי וגו' שמתי פני כחלמיש. וכן בירמיה א' ואני נתתיך היום וגו' ולעמוד ברזל וגו' ועי' ב"ר פ"ז סי"ה הן אדוני. ע' נזיר דף ח' ב' ערוך ערך הן. ולעיל פ"ט ס"ט בא"א:

נותן כח במשה. כמ"ש ילקוט שמות פסוק קח את מטך שלפני פלטין של פרעה היו הרבה דובים ואריות וחיות רעות שומרים. וע"כ היה צריך לכח אלהי כמבואר שם שבבוא משה הותרו הכפירים ממאסרם והלכו עם משה ושחקו לפניו. והליכתו היתה להודיעו שהוא אחד כמ"ש כאן למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ ותחלה פי' דרך כלל ואח"כ על משה בפרט וכשחזר לענינו אמר וכן ומה שכופל ענין שליחות שהוא העתקה משני מקומות בשינוי לשון:

שלא לצאת. באותו דרך עי' לעיל פרשה י"א בסי"א שתחלה היה יוצא ליאור ואח"כ המימה. ואח"כ למקום אחר. וזהו מ"ש כאן עד שלא יצא ודו"ק:

אמר לו הקב"ה. דורש מ"ש כי עתה שלחתי ידי שיהיה לו שייכות לפסוק הקודם ופי' על שאין כמוני שאני אחד שבראתי הכל ומושל בכל וכולם מוכרחים לקבל ולשמוע דברי ומי שאינו שומע אלי אני מכחידו. והייתי יכול להכחידך כאשר כחדתי בדבר את המקנה. וזהו כי עתה וגו' ואולם בעבור זאת העמדתיך. משמע מנפילתו. ופי' על שהיה לו להכחידו ולהפילו אך העמידו למען הראותך כחי וגו'. וכל זה ע"פ מדה ט' וממעל דוק בפסוק. וע' מכילתא פסוק וינער ה' את מצרים שדורש ממ"ש כאן העמדתיך שהעמידו מהים אחר שהפילו שם. ובפר"א פרק מ"ג והעמידו הקב"ה מבין המתים לספר כחו וגבורתו. ומנין שהעמידו שנאמר ואולם וגו' וע' מש"ש בפר"א בפירושו:

כמסלה. שהיל"ל עודך מחזיק ודורש מסתולל ע"פ מדת ממעל:

פסקה ב

סריטה. תנחומא סי' ט"ז ע' מ"כ. שהיל"ל למחר אלא פי' כעת ורגע זאת למחר ע' ב"ר סוף פ' ל"ג:

כמוהו בעולם. ע' מ"כ ומאחר שכתוב תחלה אשר לא היה פי' בעולם וגם במצרים. ועיקר הדרשה מתיבת כמוהו שבעולם שיורד מטר וברד שייך לומר שלא היה כמוהו אך

במצרים שאינו יורד שם מטר איך יאמר כמוהו ולכוונה זו הקדים תיבת כמוהו לתיבת מצרים ועי' ב"ר פ"ב ס"י לקמן פ' כ"ו ס"ב. ולקמן פ' ל"ז ס"ס א'. ובריש פ' ל"ח:

שאמר במכת בכורות. שמות י"א והיתה צעקה גדולה במצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף:

אשר חשכתי. בפסוק הקודם הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה. ופי' ע"פ מדה י"ז שחשכתי וחדלתי במצרים כמ"ש ויחדלו הקולות והברד לצורך יום קרב שמפורש ביחזקאל שבמלחמות גוג יהיה ברד ולקמן סי"ז ביתר ביאור. וע' לקמן פר' כ"ג סי"ו ביום צר לי בגוג דזהו לעת צר:

אלא על יבול. כמ"ש לקמן סי"ג הטעם:

וזה היה איוב. סוטה י"א א' לעיל פ"א ס"ט עי' מש"ש ע"פ גז"ש הירא ואיוב נקרא ירא אלהים בריש איוב. עי' מכילתא בשלח פסוק ויקח שש מאות רכב וגו' מאין היה הלא מתו בדבר אלא מהירא את דבר ה'. וע' ב"ר פ' נ"ז ריש סי"ד:

פסקה ג

כל אשר חפץ ה'. עשה בשמים ובארץ:

כשברא. היינו אחר חטא האדם כמ"ש ב"ר פר' י"ט סי"ז וש"נ ומבואר:

וירד ה' וגו' ואל משה. וצ"ע שהרי קודם וירד ה' כתוב ומשה עלה אל האלהים. ובאמת שגם פסוק ואל משה היה קודם מ"ת כמ"ש במכילתא יתרו כל הענין ורש"י בחומש במקומו ואיך אמר ואני המתחיל. ויתכן שהכוונה שהתחיל בסנה ושם הבטיח על מ"ת תעבדון את האלהים על ההר הזה. והראיה שהביא מהפסוקים כפי פשטות סידורם בתורה וצ"ע:

כשביקש אמר יקוו. לפרש סוף פסוק כל אשר חפץ בימים וכל תהומות שתחלה היה הכל מים במים. ואח"כ חפץ ואמר יקוו המים ונעשה יבשה ואח"כ בדור אנוש והמבול בחפצו חזרו המים ע' ב"ר פ"ה סי"ו וש"נ. וע' לקמן פ' כ"א סי' ו' וכשביקש הפך ים ליבשה:

בתהומות כמדבר. וזהו בימים וכל תהומות:

וכן במצרים במשה. תחלה פירש בים במשה וכשחוזר לענין הפרשה אמר וכן. ודורש ד"א כל אשר חפץ על משה במעשה ברד:

למה הביא. תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט וארא:

הברד על הכל. שתחלת כוונת הברד היה רק על יבול הארץ כמ"ש בס"ס ב':

פסקה ד

המכות האלו. תנחומא ס"ס י"ד ולקמן פר' ט"ו סי' כ"ז. ועי' לעיל פ' י"א סי"ה אצל שחין:
שהיו בארץ. פי' שהיה למטה בימים בכלל הארץ ואצל דם ע' לעיל פ"ט ס"ט. ואצל צפרדעים לעיל פ"י ס"ד. ושם ס"ז. ואצל כנים על שניצל משה ממים ועפר. וכאן טעם אחר:
ערוב דבר מ"ב. שכך מפורש בתורה אצל כל אחד. דם. ויאמר ה' וגו' אל אהרן קח מטך וגו' ובצפרדע וכנים ויט אהרן. ואצל ברד ארבה חושך. ויט משה. ואצל ערוב ודבר כתיב ויעש ה'. ומכ"ב וה' הכה וגו' ואצל שחין מפורש שמשה ואהרן לקחו פיח הכבשן וה' הפכו מלמעלה מכסא כבודו עליהם לשחין כדלעיל פר' י"א סי"ה ועיין לקמן פ' ט"ו סי' כ"ז:
וה' הוא וב"ד. ב"ר פ' נ"א סי"ב. ויקרא רבה פרשה כ"ד סימן ב' וש"נ. ותנחומא כאן סימן ז' שי"ר פסוק לסוסתי ויליף מדכתיב וה' דבר וגו' וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו שפי' אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה דזהו מ"ש זה אומר בכה וזה אומר בכה וזהו בית דינו וסנקליטין פי' בערוך בית דין ובמו"ע פי' יועץ מב"ד:
כמשפט רשעים בגיהנם. כמ"ש תשלג בצלמון. ואש כידוע שנקרא תנור:
היה יושב. ע' מ"כ:
ר"י ר"נ. עי' במדרש רבה פ' י"ב ס"ח ושי"ר פסוק צאינה וראינה שם ושם מבואר ר"י אומר צלוחית של ברד מלאות אש. רנ"א אש וברד פתוכים זה בזה א"ר חנן טעמא דר"י כהדא פרטתא דרמונא וכו' טעמא דר"נ כהדא עשישתא וכו' שהתנאים בלה"ק מדברים. והאמוראים בארמית וכאן חסר:
כפרנותא. שם ושם הגי' פרטתא דרמונא ובערוך ערך פרט ח' מביא הגי' בשם ילמדנו ג"כ פרטתא ופי' כקליפה של רמון שהגרעין נראה מתוכו והמו"ע בערך פרניתא הביא הגי' שבכאן פרנותא וכתב פי' בלשון יוני גרעין ושניהם צריכים כאן כמ"ש דחרצנותיה מתתמי הוא הגרעין ומ"ש מלגיו מתוך הקליפה. עששיתא הוא כלי זכוכית שקורין לאמפ:
מהו מתלקחת. שהרי מתלקחת פי' מתלהבת ועולה שמאחר שדורשים שהיה נראה מתוך אבן הברד כחרצן אם כן לא היה להב עולה ע"כ דורש נוטריקון מת לקחת והוא על מ"ש ברד ואש מת על ידי ברד שהוא עיקר המכה אח"כ לקחת על ידי האש אשר לקחו ושורפתו תנחומא כאן סי' ט"ז. וע' לקמן פ"כ ס"ס א'. ומ"ש לוקחו האש נ"ל שפי' מלשון לוהט ולהב כפשט תיבת מתלקחת:

אנבטאות. הביאו במוסף אך ומביא דברי מ"כ ודעתו נוטה לגרוס אנטיכאות שפי' בל"י כותלים וז"ל המדרש תהלים מז' ע"ח ויסגר לברד בעירם כיון שבא הברד נעשה ככותל בפני צאנו וכו' נוטלה ושוחעה להאכיל בניו וכו' ונוטלה על כתיפו והיה עוף יורד וחוטפה מעל כתיפו וכו' והובא בילקוט תהלים מז' ע"ח:

בחנמל. תיבה שאין דוגמתא ודורשה נוטריקון בא נח מל שבא אל האילן ונח אצלו ומל וכורתו:

בפילקין. עי' מ"כ. ובילקוט תהלים ע"ח חסר כאן כמו במדרש תהלים ע"ח אך בילקוט תהלים ק"ה כמו במד"ת ק"ה המאמר בשלימות שאצל הגפנים כתוב יהרוג בברד גפנם על שהם דקים הרגו בפעם אחת אך שקמותם שהם קשים נח וחן אצלו עד שמלו וכרתו. וכן בהכרח לפרש במדרש כאן כמו במ"ת ק"ה ולזה הובא הציון בפנים המדרש במדרש תהלים:

פטרונה עומד עליה. ע' לעיל פ' י"א ס"ב בלשון הזה כי שם כתוב אשר עמי עומד עליה וכאן לומד משם שהענין אחד:

אחר כן וכו' קודם לכן. דעת המדרש שמ"ש טרם פי' קודם שלא יתכן לפרש עדיין לא תיראון כמו בשאר טרם שבמקרא טרם יהיה בארץ. טרם יצמח. טרם ישכבון. שפי' עדיין לא כי היה ראוי ועומד להיות. ועומד לשכב ועדיין לא שכב אך פרעה אינו עומד לירא לעולם ולא ראוי ואינו בידו וגם בסוף במכ"ב עשה בהכרח ונתחרט מיד על כן בהכרח שבכאן אינו מלשון עדיין לא. אלא מלשון קודם ותיבת קודם תיראון דורש המדרש כנ"ל כאלו כתוב קודם יראתם תיראון כמו שקודם יראתם כך תיראון בעתיד שהכוונה ע"פ מדה ט' בהיפך שכמו שקודם לא יראתם כך לא תיראון. וגם התרגום לא מתרגם ככל מקום עד לא שמחובר לתיבה של אחריו וכאן הבדילו שתרגם עד כאן לא אתכנעתון וע' רש"י בחומש בכל מקומות הנ"ל:

אבל כדי שתכיר. כמבואר בפסוק הקודם למען תדע:

פסקה ו

מהו כי אפילות הנה. בתנחומא סי' ט"ז לא גרסינן ליה רק בדברי ר' פנחס וכאן כפול ומיותר. והכוונה שהרי אצל השעורה ופשתה מפורש הטעם אביב. וגבעול. והיל"ל והחטה והכוסמת רכות וקטנות ועוד הוקשה לו שהרי מפורש ואת כל עשב השדה הכה הברד ובכלל זה גם הם. ע"כ דורש ומכריע שאע"פ שהכה הברד גם את החטה והכוסמת אך לא נוכו פי' שלא פעלה בהם ההכאה כי נעשה בהם פלאים שלפי הטבע היה ראוים לשרוף מהאש ולהעקר משרשם אף שהיו רכות:

פסקה ז

בתחום העיר. כמו שדרשו את בשרו את הטפל לבשרו וכן כאן את העיר הטפל לעיר וכמ"ש המה יצאו את העיר לא הרחיקו:

תלאו ברפיון. עי' מ"כ תנחומא כאן ס"ס ט"ז ב"ר סוף פ' כ"ב ופ' צ"ח ס"ס ד' ולקמן פ' ל"א סי' י"ז:

בימי יהושע וכו' בימי נוג. כמ"ש לעיל פ' זו סי"ב. וביחזקאל נקראו אבני אלגביש ודרשו ברכות דף נ"ד עמדו על גב איש זה משה וירדו ע"ג איש זה יהושע. והענין בקיצור כמ"ש תנחומא בא ס"ס ד'. ילקוט וארא פסוק הנה יוצא המימה לעיל סוף פ"ט שדורשים פסוק כאשר שמע למצרים שמרומז במדרש לעיל סוף פ"ט בקיצור שכנגד מכת ברד במצרים יהיה לעתיד אצל גוג אבני האלגביש. כמ"ש תד"א ריש פרק ויק"ר פ' כ"ז ס"ס י' על פסוק של זכריה י"ד שעל גוג כתוב ויצא ה' ונלחם וגו' כיום הלחמו ביום קרב היינו מלחמת יהושע. וזהו מ"ש אשר החשכתי לעת צר ליום קרב בימי יהושע ובימי גוג ומ"ש כיום הלחמו בא ללמד מיהושע על יום גוג ונמצא למד שהיה אבני אלגביש דוק והתבונן. עי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים חדוש ט' ביותר ביאור. וחותם בתנחומא והקולות היו תלוים עד מ"ש וה' השמיע את מחנה ארם קול וגו':

כך הם הרשעים. עי' לעיל פ"י סי"ו ותנחומא כאן:

כען אנא נ"נ. צ"ע שפסוק זה אמר נ"נ כשחזר למלכותו. ואצל פרעה כשנפטר מן הצרה לבד קורא אותה רווחה ונ"נ שנתוסף לו גדולה קורא אותה צרה. אך הענין שהוקשה לחז"ל שאיך אמר על זה די כל מעבדוהי קשוט וכל ארחתיה דין שזהו צידוק דין על צרה והיל"ל זה כשהיה עדיין במדבר אצל מ"ש ולא איתי מן וגו' ועוד איך אמר ודי מהלכין וגו' דכאן היל"ל די מהלכים בשפלה יכול להגבהה ע"כ דרשו שפסוק על כן אנא נ"נ מקומו למעלה כשהיה עדיין בצרה ע"פ מדה ל"א דשם מקומו הראוי לו כשהיה עדיין במדבר במקום החיות שאמר שבחת והדרת שבחת מ"ש כאן אנא משבח. והדרת מ"ש כאן ומהדר ע"פ מדות כלל ופרט או מדת ממעל וכאן מקום מ"ש לעיל פסוק ל"א די שלטניה שלטן עלם וגו' כמ"ש בתחלת הענין פסוק ל"ג ובמה דפתח סיים. וראיה לדבר מב"ר פ' פ"ה בסי' ב' לסמוך הפסק מלכות בלשצר להפסק מלכות נ"נ וכפי מה שכתוב כאן הוא החזרת מלכות נ"נ אלא שדורש שפסוק זה נאמר אצל הצרה ונכתב כאן לדרוש סמוכין. התבונן בפסוקים:

פרק יג

פסקה א

כובד אבן. עיקר השייך כאן הוא הדרשה השניה ואגב שהביא הפסוק דורשו:

שאל אבנימוס. הוא הקדמה להראות איך בריאת הארץ אין זה יגיעה לפניו כו'. ע' ענין אבנימוס ב"ר פ' ס"ה סי"כ ומ"ש רבותינו הוא ר"מ ודורו וכמ"ש רות רבה פסוק אשה לבית אמה:

נטל הקב"ה עפר. עי' ב"ר פ"א ס"ו ושם פירשתי מאמר זה:

וברור הדבר. פי' שע"י הפסוקים שמביא ודומיהם יתבאר מה שמפרש והולך:

מהו כובד אבן. באיזה אבן מדבר וכן ונטל החול כמה חול ולא בא לסתום וכו' ע"כ דורש על אבנים היותר גדולים שבעולם כהרים שבמדינות אזי"ע שהם כולם של אבן וכמ"ש שמונים אלף חוצב בהר. וכן נטל החול על חול היותר גדול הוא חול שנושא וסובל הים. שהם מפליאים ומתמיהים את האדם וכמ"ש בריש פרק הרואה שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית. ודורש מדה ט' ע"פ מדה י"ז כובד אבן ונטל החול אינו כבד כמ"ש לא יעף ולא יגע ומי כבד עליו כו' כעס אויל כמ"ש הוגעתם ה' וגו' עי' לקמן פר' ל' ס"ס י"ח:

ד"א כובד אבן. המדרש שינה לשון הפסוק אלא שהמובן אחד ויותר נראה שצריך להגיה כי הנוגע בכם נוגע וכו':

עיני כתיב. משמע שהקרי עינו וכתיב עיני. ולא נראה ונשמע כן בספרים שלנו ונראה דכאן בשיבוש וצ"ל כמ"ש במכילתא בשלח פסוק וברוב גאונך הובא בילקוט כנוגע בבבת עינו ר"י אומר בבבת עין אינו אומר. אלא בבת עינו כתיב כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב ע"ש שהביא הרבה פסוקים בדומה לזה שכנה הכתוב. והכתיב והקרי הוא עינו והכוונה עיני אלא בעבור כבוד הש"י כינה הדבר כלפי האדם. אך בתנחומא פסוק הנ"ל נוספו דברים מפליאים. והעיקר כגירסת המכילתא והילקוט וע' לקמן פ"ל סי' ט"ו כבבת עינו אלא הסופרים והחכמים שתיקנו הסייג הזה וכן הכוונה כאן:

ועמדו והכעיסו. במצרים כמפורש באריכות ביחזקאל כ' פסוק ח' ט' וכמ"ש לעיל סוף פ"א ובקש לכלותם כמ"ש שם ואומר לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' אשר המה בתוכם היינו פרעה ועמו. הוי וכעס אויל על הש"י כבד וכמ"ש לעיל פ"ט ריש סי"ח כבד לב פרעה כועס הוא ולקמן פר' זו סי"ג כי אני הכבדתי את לבו שיהיה כועס שבשביל כעס אויל עשיתי יותר ממה שעשיתי בשביל כובד אבן ונטל החול ע"פ מדה י"ז:

אפאיהם. תיבה קשה במשמעותיה ודורש הנוטריקון וכמ"ש רואיו יאמרו איו שאינו וכוונתו למ"ש בפסוק יחזקאל הנ"ל ואומר לכלות אפי בם וזהו אמרתי אפאיהם. לולי כעס כמ"ש שם ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני וגו' דוק בפסוקים:

פסקה ג

פ"פ למינים. ר"י אמר דרך קושיא ור"ל תירץ שמכאן ראיה לסתום פיהם כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ס א' כר' פנחס:

ה' פעמים. מכת ארבה מכה שמינית אלא שאצל כינים ושחין לא כתב התראה ולא היו אלא ה' התראות ואצל ארבה השישית:

ככבד. עי' לעיל פ"ט ריש ס"ח:

וארסטוס. במ"ע גורס ארטסיס פי' בל"י דבר נפוח נקבים מלאים רוח:

פסקה ד

וכתב משה ברמז. שאמר שיבא אל פרעה ולא פירש מה שאמר לו וכשבאו אל פרעה כתוב כה אמר ה' כל הענין של מכת ארבה. גם מ"ש למען תספר באזני בנך וגו' הכוונה על משה וישראל ולמה שינה דווקא בכל זה במכת ארבה. על כן דרש מדה ט"ז על שמכת ארבה עתיד להביא על ישראל בימי יואל ומ"ש למען תספר וגו' מרמז גם שישראל עתידים לספר ענין הארבה שיבא עליהם על כן העלים משה מישראל וכתב ברמז למען תספר שבימי יואל יבינו על פי גז"ש שזה כוונתו בתורה ולא עתה כי דיה לצרה בשעתה ודו"ק:

ולא בגבול בני הם. הם פוט. וכוש. וכנען. וכמ"ש בני חם כוש ומצרים. פוט. וכנען. ועי' לעיל פ"י סי"ב אצל צפרדעים וכבר למוד משם ומה חידש כאן. והתבוננתי דשם אמר המדרש גבול כוש וכאן אמר בני חם כי שם נקוד גבולך בכ' קמוצה אך כאן נקוד גבולך בסגו"ל ויתכן שדורש כפי הנקודה כאלו כתוב גבוליך ביו"ד הרבה גבולים ודורש שם על כוש שהוא הגבול הגדול כידוע. וע' עוד לקמן פרשה ט"ו סי' י':

ויפן מהו כן. שלא כתב כן בשאר המכות ומהו מעם פרעה ע"כ דורש ע"פ מדה ט"ז שבכמה זו היה ויפן ואא"ע למשה ת"ע לשרים שעם פרעה ועפ"י מדה ל"א ויפן מעם פרעה. ויצא משה וזהו תיבות המדרש הספורים שהיו פונים זה לזה כנ"ל ולא מעם פרעה דווקא:

פסקה ה

מהו רעה וכו'. שהיל"ל רעה בלבבכם או רעה אביא עליכם. ודורש שכולל שתי הכוונות יחד וכמ"ש בתרגום ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאסתחרא. ומ"ש רעה פי' מחשבה ועצה רעה ע"פ מדה ט':

הה"ד לכו נא. וכפי הפשט תיבות לא כן מיותר והיל"ל כי אותם ואיך אומר אותה אתם מבקשים הרי משה פירש לו מהמבקשים ע"כ דורש לא כן כמו אם לא כן כאשר אמרתי ע"פ מדה הנ"ל:

פסקה ו

ארבה למה. תד"א פרק ז' באריכות. תנחומא וארא סי' י"ד. ילקוט וארא:

זמן למכות. כמ"ש הנני מביא מחר ארבה. כדי שיחזרו לפי מ"ש לעיל סי"ג יתכן שהש"י עשה כפי מדת צדקו אף שבכאן אינו לתועלת שילמדו מצרים ילמדו אחרים ולפי מ"ש לעיל פ"י סי"ה בהכרח לומר דחדא ועוד קאמר:

פסקה ז

מהו לא נשאר. תנחומא שם ויתכן שהוא מרומז במ"ש פרעה ויסר מעלי רק את המות הזה שהוא מיעוט ופי' ויסר מעלי הארבה רק שלא יסר הארבה המת שיהיה מזה מחיה לעמי שהרי כלה כל מחיה ולא נעתר בזה ומ"ש הזה פי' מה שהיו מלוחים בחביות ובקדירות:

פרק יד

פסקה א

נטה ידך על השמים. ויהי חושך וגו' וימש חושך ב"פ חושך כמ"ש בסוף הסי' ותחילה דורש הסיפא דקרא ואח"כ הרישא ששייך כאן ועי' ילקוט תהלים ק"ה:

ולא מרו. אם כפשוטו מלשון כי המרו את רוחו. וימרו על ים. והרי המצריים המרו והמרו. ואם פירשו שהחושך לא המרה הוא מיותר מה מלמדנו ודורש ע"פ מדת ממעל בארמית מלשון אדנות ומרות על שהמצרים לא הודו באדנותו ומרותו וכן הוא בתנחומא ריש בא. ועי' ילקוט תהלים ק"ה:

ד"א אמר הקב"ה. דורש דכאן כתוב שלח חושך ושם כתוב ישלח בם משלחת מלאכי רעים בתהלים ע"ח ושם לא כתוב חושך שבמקום חושך כתוב פסוק זה הרי שהחושך על ידי שליחות ומלאכים. וכמ"ש בגזירת עירין פתגמא שכל מה שגוזר נמלך בביכול במלאכים. ע' לעיל פר' י"ב ס"ד וש"נ ומבואר. ובכל המשפטים העליונים יש מימינים

ומשמאילים. אך במשפט החושך לא היה מימינים כלל כי החושך מתוקן לרשעים מראש הבריאה. כמ"ש ב"ר פ"ב במ"ר ריש פ"א וכמ"ש וימנע מרשעים אורם:

מהו וכו' ויחשיך. מה מלמדנו במ"ש ויחשיך. וע"י המשל שהשליח הבין שכוונת האדון לרעה על העבד והוסיף לו מכות. וכן עשו המלאכים שלוחי החושך למצרים ומרומז בתורה בכופל החושך:

עבה כדינר. נרגש במשמוש היד ודמיון הדינר צ"ע:

פסקה ב

ישת חושך. תנחומא כאן כל הענין סי"ב וז"ל המדרש תהלים י"ח ישת חושך סתרו מהיכן היה החושך על מצרים מן החושך שבסתרו ופי' שבמצרים ישת חושך היה חושך של סתרו וע"כ כתוב נטה ידך על השמים וכמ"ש יושב בסתר עליון. שע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתוב ישת חושך מחושך מסתרו:

ארץ עיפתה. ובפסוק הקודם בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך. ארץ עיפתה כמו אופל וגו'. אל ארץ חושך הוא הגיהנם והשאול והצלמות. ומ"ש ארץ עיפתה הוא מצרים שהיה שם החושך כמו בגיהנם. ומ"ש עיפתה פי' אל כופל החושך בתורה כנ"ל סי"א ובסי"ג. כפול ת"א עיף. ויותר נראה שמ"ש אל ארץ חושך שאיוב היה דר במצרים כמ"ש לעיל פר' י"ב סי"ב וזה מ"ש בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך שכבר היה שם ולא ישוב שם וקראה ארץ חושך על שם מכות החושך מחושך של צלמות ולא סדרים:

אור שלה. פי' שכל הצלחתה וחכמתה הכל מתוך החושך שהיה במחשך מעשיהם ע"י כישוף. ומלאכי חבלה ושדים ולהט כמ"ש לעיל פ"ט סי' י"ד וע' ב"ר סוף פ' כ"א שהם מהגיהנם. על כן החושך נכון ומתוקן להם:

הובלתי כתיב. הובלתי רשעים לגיהנם כ"ה בב"ר ריש פ' ל"ג ויק"ר ריש פר' כ"ז במ"ר ריש פ"א:

פסקה ג

חושך למה הביא. תד"א פ"ז תנחומא וארא סי' י"ד וילקוט וארא. וע' שי"ר פסוק התאנה. פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"א:

שיהיו קוברין. שיהיו ישראל קוברים מתי הרשעים הנ"ל:

נ' ימים לא ראו. עי' תנחומא כאן סי"ג ועל שכתוב כאן ב"פ ג' ימים. דורש ע"פ מדה י' על ששה ימים של חושך וגם דורש מדה י"א מסדור שנחלק שמ"ש לא ראו איש את אחיו שייך לפסוק הקודם. גם לא קמו איש מתחתיו עוד ג' ימים על שהיה בחושך ממש כנ"ל וסובב אותם ומכביד עליהם:

עליהם נאמר. על הרובצים מפורש. וה"ה העומדים והיושבים זיל בתר טעמא:
ובני ג' אפלה. לאו דווקא אלא תופס המדרש כפי הנראה מהפשט. וכל הדרשה מתיבת במושבותם שפי' במושבות של מצרים. ומ"ש ומאיר לו דייק דהיל"ל ולבני ישראל לא היה חושך אלא דא"כ היה משמע שהיה להם כמו בשאר ימים ע"כ כתב היה אור נוסף על שאר ימים להאיר בתוך הכלים של מושבותם ואין זה ע"פ אור טבעי אלא אור תורה ודעת רוה"ק וזה מ"ש נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי:

פסקה ד

משלנו כלום. צ"ע שהרי כתוב גם מקנינו וגו' כי ממנו נקח לעבוד את ה'. ואולי צ"ל משלנו כולם. ועדיין צ"ע מ"ש שלא תהא סבור שהרי אמר צאנכם ובקרכם יוצג ומה יקריבו. ויתכן שהמדרש דקדק שאחר שאמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יוצג איך אמר גם אתה תתן היל"ל תחלה פסוק גם מקנינו ואח"כ גם אתה. ומאחר שזהו הסידור הנכון כך הוא כוונת התורה ע"פ מדה ל"א וכן פי' רש"י בחומש ע"ש. וזה יתכן אם הגירסא כולם. אך בכל הדפוסים שראיתי הגי' כלום. ויתכן לצדד וליישב קושיא הנ"ל בא"א שאחר שאמר פרעה גם טפכם ילך עמכם אמר משה גם מקנינו ילך עמנו וגו' וגם אתה תתן וגו' כי ממנו נקח לעבוד ה' היינו מפרעה ע"פ מדה ל"א ולא משלנו כלום. שאם הכוונה מהמקנה היל"ל מהם נקח ומ"ש וגם מקנינו הוא לענין הליכה שילכו כולם ולא להקרבה ודו"ק:
לך מעלי. אל תוסף עוד ראות פני וגו':
יפה כוונת. כמ"ש כן דברת אין פי' שמודה ומסכים לדבריו חלילה שהרי עתה הרשיע יותר מאשר מלפנים אלא שכוונתו שיפה כוון השעה לנזור כן שאינו צריך עוד לבוא שנגמרה השליחות ומכה אחת שאני צריך להביא אני אומר לך עתה ולא אבא עוד אליך אבל אתה תבא אלי כמפורש:

פרק טו

פסקה א

כל הענין בפרשיות. היינו בפסיקתא רבתי ועי' לעיל ריש פר' י"א בפרשיות ארבע שבתות שדורש שם ודרשות אלו בפרשת החודש פר' ט"ו שם. ועי' לקמן ריש פ' ל"ט כלשון זה. וכאן קיצר וסמך על המבואר שם. וכן הוא כל הענין בשי"ר פסוק קול דודי וכאן בסי"ד הביא דרשות משם ומקומה בסימן א' אלא שתחלה העתיק מהפסיקתא

ואח"כ ממקום אחר ותיבת עמכם צ"ע ולא מצאתיו במקום אחר. וצ"ל וכל הענין בפרשיות עד שנאמר ענה דודי:

מה את עושה. דורש מ"ש קומי לך:

ועדיין לא שלמו. שהטעם על מ"ש ולכי לך כי הסתיו עבר ולמה צריך טעם על גאולה מצרה ויורש ע"פ מדה ט' שהם אמרו שעדיין לא עברו וא"כ יתכן שיצטרכו לבוא עוד בגלות להשלים הזמן וע"ז אמר כי הנה הסתיו הם ימי הקור וחום שהם ימי צער משל על גלות מצרים שעבר ונשלם כי החשבון מלידת יצחק:

גלו הצדיקים. כמ"ש בסדר וארא שבעת הגאולה חשב סדר יחס שבט לוי שהיו כולם צדיקים כתוב שם אלה ראשי בית אבותם. וזהו גלו ראשיהם כמו אחר המבול ראשי ההרים. ובכן צדיקים יראו וישמחו. ומ"ש הנצנים על הכהנים כמ"ש והנה פרח מטה אהרן לבית לוי:

אלעזר בנו. ד"ה א' ל"ה וכן בריש וארא ואלעזר בן אהרן וגו' ותלד לו את פנחס אלה ראשי וכנ"ל:

אלו המלכים. כמ"ש ועליו יציץ נזרו ויתכן שהוא לדעת רבנן בפסוק ישקני דס"ל בבית עולמים נאמר. גם יתכן שאם לא חטאו נכנסים מיד לא"י והיה נגלים מיד מלכי ב"ד וצ"ל אביה אסא:

אסף הראש ומשנהו זכריה. ד"ה א' ט"ז ה' והיו בימי דוד ושלמה וכנ"ל וזהו עת הזמיר שהם שאמרו שירה לפני הארון כמכורש שם:

כיון ששמע. בליל פסח כמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג:

אלו הצדיקים. בשי"ר שם הגי' אלו הרשעים שמתו בג' ימי אפלה וכ"ה בפסיקתא הנ"ל ובתנחומא בהעלותך סי"ח ובמ"ר פ' ט"ו ס"ח כי הפגים הם הענבים שמתחילים לגדל שאינם ראוים לאכילה כלל והוא משל על הרשעים וכצ"ל כאן כנ"ל:

כשיצאו ישראל. פי' כשהגיע זמנם לצאת:

ד"א ראשון הוא. פסחים דף ה' ב"ר פ' ס"ג סי"ח ויק"ר סוף פ"ל. ובא ללמדינו מהו חשיבותו שהוא ראשון שבו נודע וניכר גדולת חשיבתו של הראשון האמיתי שבחר בציון בביהמ"ק שנברא קודם העולם כמ"ש ב"ר פ"א סי"ד. הרוצה להתדמות לומר אני ואפסי עוד וכופר בראשון. הראשון האמיתי יפרע ממנו להראות לו שהוא הראשון האמיתי ומ"ש ויצא הראשון עיקר הכוונה על מ"ש ראשית גוים עמלק וע' יוצר של פרשת החודש ופרשת זכור לפני הקדושה של יוצר. שעיקר הכוונה על עמלק כו'. ודורש מדת ממעל ע"פ מדה י"ז:

פסקה ב

אימתי וכו' המועדות. ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ג'. פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"ט לקמן פ' זו סי"כ מדרש תהלים מזמור ד' ד"ר פ"ב סי' י':

בגזירת עירין פתגמא. וס"ד ובמאמר קדישין שאלתא ששואלים והוא ראיה כללית שכל גזירת עליון ע"י מלאכים. וכמ"ש סנהדרין דף ל"ח ב' דאר"י אין הקב"ה עושה דבר אלא א"כ נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזירת עירין פתגמא ונקראו המלאכים עירין על שאין להם שינה. וכן מצאתי בהדיא במדרש תהלים ריש מזמור קכ"א. וע' לעיל פ"ו ס"ס א' מ"ת קי"ט פסוק לעולם:

אקרא לאלהים. הם המועדות שאנו קוראים ומקדישים אותם לה':

מקראי קדש. אשר תקראו אותם וחותם בד"ר פ"ב סי' י"ד עד שלא נעשית וכו' מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אותם ודורש מדה ט"ו ב' כ"מ:

עשה ירח. ב"ר ריש פ"ו וש"נ ומבואר:

מסורה בידכם. קביעת הזמנים והמועדים:

הן הן. ועי' לקמן פ' זו ס"ס כ"ד:

לעבר את השנה. לקמן פר' זו סי"כ וגם עיבור השנה מרומז כאן כמ"ש בסנהדרין י"ב ב' זה ניסן וכו':

פסקה ג

בני היצהר. עי' במ"ר פ' י"ד סי' י"ג וש"נ שדורש על אהרן ודוד שנמשחו ולא על משה. אך בסנהדרין דף כ"ד א' שדרשו פסוק זה על ת"ח שבא"י שנוחין זה לזה כשמן שיצהר הוא שמן ובאופן זה דרש כאן על משה ואהרן כמ"ש לעיל ריש פ"ה ע"פ מי יתנך כאח לי כמשה ואהרן מפסוק שבת אחים וגו' כשמן הטוב וגו'. ומ"ש העומדים כמ"ש סוף דניאל העומד על בני עמך וכמ"ש לעיל פ"ג ריש סי"ח פסוק עומדים מזה ומזה לארון וכאן פי' שאדון כל הארץ ביקש ומצא שנים אלו מגינים ובהכרח שהכוונה לצרפם לאבות כמ"ש לעיל פ"ב ס"ס ה'. וכאן בסי' הסמוך וזהו לכם בזכותכם וע' שי"ר ריש פסוק הנצנים:

פסקה ד

קול דודי. ע' ראש הפרשה והוא העתקה ממקום אחר:

היה עומד. כמ"ש בפסיקתא רבתי פר' ט"ו ס"ס ג' הובא בילקוט משלי על פסוק תוחלת ממושכה מחלת לב ועץ חיים תאוה באה אלו ישראל כיון שאמר להם כו' פקוד פקדתי אתכם וכו' אמרו לו עדיין פקידה היא מה כחי כי איחל וגו' כיון שאמר להם בחודש הזה אתם נגאלים וכו' הה"ד ועץ חיים תאוה באה. וזה מ"ש כאן הנה זה בא עומד וממתין:

וגם אני שמעתי מצורף לפסוקים הקודמים שבמדבר בזכות אבות שבזכותם שמעתי:
ואין הרים. לקמן פ' זו סי"ז וסי' כ"ו לקמן פ' כ"ח סי"א ובמקומות הנ"ל ר"ה דף י"א:
בזכות הזקנים. לעיל פ"ג ריש סי"ח וש"נ:
וכי אל ההרים. מה תועלת תשיג מההרים והיל"ל ועליתי אל ההרים. אלא להראות לזקני ב"ד ולברר בראיות שהוא טהורה אולי ירחמו עליה להסיר הנדר. ויתכן שמ"ש יורדתי מלשון אריד בשיחי. יורד בבכי:
שהוא מעמיד. ע' ב"ר ריש פר' כ"ג:
היאך עומדים. וכבר הובטחו ולאום וגו' ורב וגו':
אלה אלופי. וסמיך ליה וישב וגו'. שע"י שנעשו אלו אלופים היה לו ישיבה וקיום:
מכין שני ההרים. ממלכות דוד מיהודה וממלכות אפרים מישראל כמ"ש בהדיא בילקוט זכריה ו' ע"ש:

פסקה ה

בארץ מצרים. ויאמר ה' אל משה בארץ מצרים לאמור החודש וגו' שדיבר עמהם במקום אויר בארץ ולא בעיר לבד הנבואה דלעיל של מכות בכורות שהיתה בבית פרעה וכן המכה בעצמו כו' וכמבואר בסמוך:
בחוץ תעמוד. וס"ד והאיש וגו' יוציא אליך את העבוט החוצה כך כאן רצה למשכן את מצרים בעבור חובו כמ"ש נתתי כפרך מצרים כדלעיל פר' י"א ס"ב עמד לו בחוץ וגבה אותם וע' לעיל פ' י"ב ס"ה לקמן פ' י"ח ס"א כדברי ר' שמעון כאן:
במקום טנופות. הוא זנות ושארי תועבותיהם ובמקום טומאה כמ"ש כי אין בית אשר אין שם מת. ועוד שהיו קוברין מתיהם בבתיהם כמ"ש מכילתא פ' בא פסוק ותהי צעקה. וע' לקמן פ' זו סי' י"ט:
למקום טומאה. ולא על הטומאה ומתירא שלא תטמא ומ"ש ולא אאבד כי אוכלים טמאים אין להם טהרה במקוה:
קודש ישראל. וס"ד ראשית תבואתו היינו תרומה שנקרא ראשית. המשל מתרומה ולא מקודש כי הקודש יתכן שבעליה הוא ישראל אך תרומה בעליה כהן:
בין הקברות. כפי פשטיות המשל וכוונת הנמשל כנ"ל במקום עבודת כוכבים וטנופי העבירות:
להניחן אי אפשר. בעבור שבועות האבות ולמען כבוד שמו:
כשהוציא קרא. אחר שהוציאם ובא להשרות שכינתו במשכן:

וכפר על הקודש. והכפרה על הטומאה היא הטהרה וכמ"ש ויק"ר פ' ל"ה ס"ג את חוקתי והדרת פני זקן אני ה' אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה לזרז את ישראל לקיים מצותיו. גם רומזים לדברים מסתרי סודות הזוהר:

פסקה ו

ד' דברים. שחר לבנה חמה נדגלות:

נ"נ היה משתחוה. כמ"ש שי"ר פסוק כמעט שעברתי שהיה בנו של מרודך בלאדן שעבד לחמה ע"ש בביאור. ובסנהדרין צ"ו איתא שהיה סופר של מרודך. ע' ילקיט מלכים ב' כ':

הילל בן שחר. ועמוד השחר הוא בא מזריחת השמש ששולח לפני בואו קרני אור והילל פי' מלשון בהלו נרו והכתוב הוא בפרשה משא בבל:

היה שוחר. פי' ודניאל ג"כ נקרא שחר על שהיה שוחר ומתפלל וכמ"ש ב"ר פר' צ"ט ריש סי"ב ביד מי בבל נופלת ביד דניאל:

וכוין פתיחין ליה. וס"ד וזמנין תלתא ביומא הוי מצלי וגו' ומרומז בתיבת הנשקפה כמ"ש בעד החלון נשקפה ואף שזה היה בימי דריוש כמפורש שם הרי כתיב שם כל קבל די הוא עביד מקדמת דנא כל ימיו בימי נ"נ:

שוחר טוב. זה דניאל שהתפלל על ישראל ונענה בסוף גלות בבל כמפורש בסוף דניאל באריכות:

אני אוהבי אהב. וס"ד ומשחרי ימצאוניני:

וכן מצינו. כשהושלך לגוב האריות בעבור שהיה מתפלל ועמדה לו תפלתו וניצול והאיר לעולם כשחר כדמפורש ואזיל אלא שהפסיק באמצע בחמו"ע שהאירו ג"כ כשחר כמו דניאל:

ובאתה אסתר והאירה. על שהיא עצמה המלכה במדי והיא הגואלת לא הוצרך לבאר שמדי נמשלה ללבנה ודו"ק:

זה שלשים יום. כדמיון לבנה שמאירה לשלשים יום כך אמרה שלא האירה זה שלשים יום מעתה צריכה להקרא ולהאיר:

סנדראוס אם אליאוס. במוסף ערוך הגי' סנדריאוס איס אליאוס בל"י שם רחוב בעיר אתינס אשר שם תחת השמש והשמים בלי גג ואוהל היו יושבים הדיינים לשפוט. אליאוס הוא השמש. סנדריאוס איש מקום העצה באותו רחוב עכ"ל היינו מקום העצה של כל המדינה וכאלו כל המדינה נקראת כן:

בתקופת תמוז. תקופה מלשון גבורה וחוזק שאז מאירה שמש בגבורתו:

כתואתיכם. וכמ"ש שם ובני יהודה וגו' ועל זה אמר החלש יאמר גבור אני כנגד מתתיהו בניו:

כן יאבדו. וס"ד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו והכוונה שביד מתתיהו נפלה אז ממשלת אנטיוכוס:

כנדגלות. כצבאות השמים ומחנותיהם כמ"ש במ"ר פ"ב ס"ה ושי"ר סוף פסוק מי זאת הנשקפה וע' מדרש תהלים כ"ב:

ממעל לו. פי' אצלו וסמוך למקום כבודו. וכן אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם:

מתחדשים. ב"ר ריש פר' ע"ח וש"נ וכמו שמשתקעין ויוצאים מנהר דינור כך ישראל משתקעין בלבם ביצרם וחוזרים ושבים מלבם. וכל דרשה זו ע"פ מדת ממעל ומנגד זה לעומת זה המשעבדים והגואלים ועיקר הדרשה החודש הזה לרמוז לעתיד שיהיה כנדגלות שיתחדשו כמ"ש ונתתי להם לב חדש ודו"ק ועי' מכילתא פסוק ומושב בני ישראל:

פסקה ז

ולקחתי וגו' ועבר וגו'. עיקר סמיכת הדרשה לכאן כמ"ש לקמן פ' י"ז ס"ג ולקחתם אגודת אעשה אתכם אגודה לשמי ע"ש ביאור המאמר וביאורו כאן שעל שיעשו אגודה לשמו יזכו שינגפו המצרים וזהו הן עם לבדד באגודה מיוחדת ואגב שדורש סוף הפסוק הן עם לבדד דורש רישא דקרא כי מראש צורים וגו' ומאריך בו:

שמעו הרים. ע' לעיל פ' זו ס"ד וש"נ וע' במ"ר פר' כ' סי' י"ט:

מתחלה היה המקום. ע' ב"ר פר' ל"ד ס"ס ט' ששייך לכאן:

עושה כימה וכסיל. מה שנרשם כאן איוב ט' טעות הוא והוא בעמוס ה' ח' וס"ד הקורא למי הים וישפכם ע"פ הארץ שדרשו ב"ר ע"ה ס"ו על דור אנוש:

נהר יוצק יסודם. ואח"כ כתוב האומרים לאל סור ממנו והמדרש מהפך תחלה החטא ואח"כ העונש ובפסוק זה מבואר מ"ש שלא הניחו ליתן היסוד ע"כ הקדימו לפסוק של תורה:

וישת עליהם תבל. וס"ד רגלי חסידיו ישמור והם מצוקי ארץ:

כל האותיות. פי' מאל"ף עד ט' לעשיריות הוא הי'. וכן מי' עד צ' לענין מאות הוא הק' ואות ה' מפסיק באותיות היחידות. ואות נ' מפסיק בעשיריות וזהו ענין של א"ב שנקרא א"ט ב"ח:

הן עם לבדד. דרש ע"פ מדת ממעל על שהן עם לבדד ע"כ הן עם כלביא וס"ד לא ישכב עד יאכל טרף:

ואתם לא תצאו. ויעסקו במצות פסח ומילה ומצות ומרורים ובשיר והלל לקיים הן עם לבדד ולהעשות אגודה כנ"ל וע"כ יזכו למ"ש ועבר ה' לנגוף הן עם כלביא וגו' ודו"ק ולזה כוון בריש הסימן:

פסקה ח

שנאמר ואני נתתי וכו' אלהים דבר בקדשו וגו'. המדרש הזה פליאה דעת. ואחר העיון נ"ל כמ"ש ב"ר פ' מ"ב ס"ה עמק השידים וג' שמות כו' ועמק סוכות דהיינו מ"ש כאן אלהים דיבר בקדשו וגו' אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד ואא"ע לדוד כמ"ש שם ת"ע לאברהם שנזכר בפסוק הקודם נתתה ליראיך נס להתנוסס וגו' שדרשו בב"ר ריש פר' נ"ה על אברהם. וכן פסוק הסמוך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני שאברהם נקרא ידיד כמ"ש מה לידידי בביתי וכמ"ש אברהם אוהבי. וימינך נדרש ג"כ באברהם כמ"ש וימינך תסעדני ב"ר ריש פר' מ"ח א"כ גם פסוק אלהים דיבר בקדשו אמרו אברהם ושם דרשו כפי פשוטו על עיר ומקום של עמק סוכות שמדד שם וחלק הביזה ע"ש וכאן דורש בא"א אלהים דיבר ולא פי' מה דיבר אלא שמפורש כאן היינו תי' בקדשו הוא הדיבור שהבטיח על מקום קדשו הוא ביהמ"ק ואחלקה שכם פי' חלק כמ"ש ואני נתתי לך שכם. וכמ"ש ב"ר סוף פ' צ"ז וכאן הכוונה על חלק ביהמ"ק. ומ"ש ועמק סוכות עי' מ"ש ב"ר מ"ב שם או כמ"ש ויהי בשלם סוכו. אמדד. על מדות של ביהמ"ק. למזבח. לאולם. ולהיכל. ילק"ק הכל בכתב מיד ה'. ודורש כאן החודש הזה וגו' ראשון הוא לכם וביהמ"ק נקרא ראשון כמ"ש לעיל פ' זו ס"ס א'. ובניסן עתידין לגאול ואז יבנה לנו מרום מראשון ראשון לציון. ובהכרח שכן צ"ל וכיון ששמע אברהם כן מה אמר אלהים דיבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם כד"א ואני נתתי לך שכם אחד ודו"ק:

פסקה ט

משל למלך. שהיה עושה בכל שנה יום שמחה ללידת בנו וכשנשבה עשה בכל שנה יום אבל. וכשנפדה התחיל לעשות יום שמחה ביום פדיונו ולא ביום לידתו. והנמשל שתחלה עשו השמחה לבריאת העולם וליום לידתם וכשירדו למצרים עשו אבל על הירידה למצרים וכשנפדו עשו שמחה חדשה על חודש ויום הפדיון ולא ללידה. והמדרש נלקה בחסר וחילוף וכצ"ל כך עד שלא ירדו למצרים היו מונים לבריאה ללידה משירדו למצרים היו מונים אבל לשעבוד וכשנפדו התחילו מונים לחודש שנפדו ע' פסיקתא פ' ט"ו סי' י"ז וילקוט כאן ראיה לסוף הדברים:

פסקה י

הביא עליהם מכות. פי' שבאותו מזמור חושב המכות שהביא על המצריים והתחיל בפסוק שלח חושך ע' מ"כ עד שמגיע לפסוק שמח מצרים בצאתם וכל הענין עד סוף המזמור ויתן להם ארצות וגו' ותיבת מצרים צ"ע:

שהיו הכל מכבדין. צ"ע משל זה למה:

פרעה היה שולט. לעיל פ"ה סי' י"ד ב' וש"נ וצ"ע איך שייך כאן. וע' רד"ל. ועיינתי שם באותיות דר"ע וז"ל שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליה' מקיש ביאתם למצרי' לצאתם מה בצאתם נפל פחדם אף בביאתם נפל פחדם ועל זה הביא שם באריכות. איך נפל פחדם בביאתם ע"ש דברים נפלאים הובא בילקוט וארא רמזתי עליו לעיל פ"ט ריש סי"ה וכאן חסר התחלה זו וגם שאר מאמר המדרש משם נעתק:

משל לעני. והשופט לא צוה ליסר העני אך אחר יסר לעני על חטאו בפני השופט כי גם השופט היה בחטא עם העני ועל שלא הרגיש השופט ביסורי העני הניחו ליסר את העני וכשנגע המכה בשופט הרגיש שהמכה אין כיוצא בה והציל את עצמו עם העני וכמ"ש לעיל פ"י ס"ה:

משגיא לגוים ויאבדם. כמ"ש לקמן בסי' ט"ו שאם הכביד עליהם במכת דם שימותו בצמא כמו במ"ב איך היה מרבה נפלאותיו. אלא השגיא למצרים במכת דם ותן ריוח שיוכל להביא שאר מכות וכן בכל מכה:

מהו וכו' הצדיק. איך הכיר מדת צדקו הי"ל ה' מלך התקיף וכל יכול וזה כתוב אצל מכת ברד וע' לעיל פ"י סי' י"ב אצל צפרדע ובפ' י"ג סי"ד אצל ארבה וע"פ מדה י"ז דורש מדת ממעל:

ממלאה את כולה. שלא הניח המכה לארץ ביד על כל מצרים ביחד. אלא תחלה הביא מעט ונתן רשות וכח להמכה להתפשט ועכ"ז לא התפשטה המכה רק על גבול מצרים אע"פ שניתן רשות למשחית. וזה רק למען צדקו:

משל למה. עיין שי"ר פסוק מה יפו מדרש תהלים כ"ב באריכות ותבין כאן שקיצר ודורש מדה ט"ו שתחלה כתוב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב ואח"כ כתוב מה יפו פעמיך בת נדיב ומכריע על פי מדה ל"א שתחלה מה יפו פעמיך ואח"כ מרכבות עמי נדיב שפסוק מה יפו אמרו השונאים כמ"ש שובי שובי וגו' שלפי מעשיך ראוי שתהיה עליו ותלך ברגל אך בת נדיב בזכות אברהם שנקרא נדיב כמ"ש נדיבי עמים עם אלהי אברהם שהוא הנדיב הראשון לה'. והשיבה כן הוא שגם אני תמוה איך זכיתי במעשי למרכבתו של ממ"ה אלא עמי נדיב כנ"ל והמרכבה הוא מ"ש פרש ענן למסך שדורש

בסימן זה כל הענין שבתהלים ק"ה כמ"ש בריש הסי' משלשל ויורד וכמ"ש ענן אבק רגליו וזה מרכבתו רוכב על עב קל וכמו שהרכיבם במרכבתו כך האכילם מעדניו. מן ושליו כמ"ש שם שאל ויבא שליו ולחם שמים ישביעם. אך המדרש הביא על זה פסוק וימטר עליהם וגו' שבתהלים ע"ח לפרש מ"ש שאל שלא מצאנו אצל שליו של סדר בשלח ששאלו לרמז על שליו של בהעלותך ע"כ הביא הפסוקים של ע"ח. ועוד בא ללמדנו לדמות ולהקיש אליו שליו של בשלח ותהלים ק"ה לשליו של בהעלותך ותהלים ע"ח בביאור הפרטים וכמ"ש בהדיא באריכות במכילתא בשלח בפרשת המן והשליו. ולזה כוון המדרש. ודו"ק מאד בכל הנ"ל:

ויוליכם בתהומות. שייך לענין המשל בעבר הנהר. והנמשל על בקיעת ים סוף וצריך להקדימו לפסוק וימטר. ובתהלים ק"ה לא זכר קריעת ים סוף ע"כ הביא מתהלים ק"ו. ופסוק וה' הולך לפניהם יומם בריש בשלח לפרש פסוק פרש ענן למסך המרכבה הנ"ל:

הכל בזכות אברהם. חוזר למה שהקדים תחלת הסימן בעבור ישמרו ולפני זה כתוב כי זכר וגו' היינו הנדיב הנ"ל בעבור ישמרו שאברהם צוה ג"כ שישמרו כמ"ש למען אשר יצוה וגו' ושמרו דרך ה' וגו'. ונתינת הארץ בזכות אברהם והאבות כמ"ש בריש וארא. וכן החודש הזה לכם ראש התחלת ציווי על המצות ורמוז כאן אברהם במ"ש ראש הוא אברהם ראש אמנה ראש צורים ע' שי"ר:

פסקה יא

משבחר. כמ"ש ב"ר פ"ט ס"ס ב' שהיה בונה עולמות וכו' ואמר דין הניין לי וקבע על שמחה זו המאורות שעושים ר"ח ושנים וכמ"ש ב"ר פ"י ס"ה שנשתכללו שמים בחמה ולבנה וכוכבים וכדעת ר"נ לקמן פ"נ עטרה בנרות ופנסין ע"ש כפי מנהג העולם הטבעי כמ"ש לעיל ריש סי"ט. אך ביציאת מצרים בהנהגה למעלה מן הטבע קבע ר"ח ניסן למנות לגאולה ולא לבריאת עולם הנ"ל:

ובו נולד יצחק. ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב פרוס הפסח היה. ר"ה י"א:

ובו נעקד. צ"ע מנין לו. ויתכן כמ"ש חז"ל שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום עי' ב"ר ריש פר' נ"ח הסברא נותנת שהיה ביום הולדו:

ובו קבל יעקב. כמ"ש פר"א פרק ל"ב שהפסח הוא זמן ברכת טל (ועל שם זה אנו מברכים) טל ביום א' דפסח) וע"כ ברכו מטל השמים:

ראש להם וכו'. בכל הדורות ולעתיד ליל שמורים לקמן פ' י"ח סי' י"ב:

מוציא אסירים. וכמ"ש מכילתא פסוק היום אתם יוצאים בחודש האביב בחודש כשר לצאת לא חמה ולא צינה הובא בילקוט:

יוצאים מחושך וצלמות. כמ"ש בר"ד יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל והיינו ממצרים מכור הברזל:
גואלם חזק. צ"ע למה לא הביא מן התורה וגאלתי אתכם. וגם צ"ע שהביא כל לשונות אלו ודורש אותם מן הפסוקים כל תיבה כאלו היה פסוק:
הוא נפרע מאויביהם. אולי צ"ל שבו נפרע והכוונה כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ס ב' ושמתי פדות וכמ"ש נתתי כפרך מצרים. וזהו החודש וכו':

פסקה יב

לי ולכם. על שכתוב ב"פ לכם ושניהם מיותרים ודורש נוטריקון. וע' לקמן ריש פ' כ"ד וש"נ וע' מכילתא פסוק ויהי בעצם:
שאני רואה דם. דורש מ"ש בפסוק י"ג פעם ג' והיה הדם לכם שאני רואה ונחת רוח לפני בראיה זו כמ"ש הרואה אתה שובה העיר. רואה אני דברי אדמון:
שמחתכם שלמה. כל ישראל באין הפרש בין עשיר ועני ע"כ העשירים מחויבים לזכות העניים שישמחו גם הם שיתנו להם פסחים וכמ"ש בד"ה בחזקיהו ויאשיהו:
שה בשביל. כדלעיל סי' י"א שבו נעקד:
זכר. כפי הפשט והמפורש על בכור זכר ולא נקבה כך הפסח זכר. וע' לקמן פ' י"ח ס"ג וצ"ע:
הורג האדם וכו'. פי' בכור אדם וכו' ומ"ש השבי והשפחה בסדר זה בנבואת משה לפרעה כתוב עד בכור השפחה. ובמעשה כתוב וה' הכה וגו' עד בכור השבי. ומ"ש מכל מקום פי' בין כבשים ובין עזים והדמיון צ"ע:
שמחה גדולה. אצ"ל שמירה גדולה וכן מצאתי בדפוס אחד נ"א שמירה גדולה:
פוסח ומגין. כמ"ש בפסוק י"ג ופסחתי עליכם. ולא יהיה בכם נגף היינו שיהיה מגין מהמשחיתים:
ויהיו זהירים בו. שלא יבא לידי נותר שאינו נאכל אלא עד חצות:
בשביל אברהם. שהיה ראוי להיות צלוי באש וניצל:
בשביל שרה. שאמר לה אברהם לושי ועשי עוגות הוא לחם ולא הביא לפניהם לחם כי נטמאת העיסה כמ"ש ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב ועל נס זה אחר שחדל להיות לה אורח השיגה עתה האורח צוה על המצות:
מרורים. שני מרורים של יעקב ושל בניו וכן הוא ביד"מ:
אלוגין שלכם לאחר. כן וכו'. כך בדפוסים אחרים. ואלוגין פי' במ"ע בלשון רומי ספר זכרון אשר בו ישובח ויגונה וגם ספר עדות. ומ"ש לאחר כמ"ש לעיל פ' זו ס"ס י"א:

שהעברה. שלא היו ראוים לנס רק שהעביר הדין מהם למצרים. ומ"ש בדם פסח וגם דם מילה מרומז בפסוק זה במ"ש שני פעמים דם וע' לקמן פ' י"ט ס"ה באריכות ועפ"י מדה י"ז דורש כאן מדה י':

ויהי ה' משגב לדך. כמ"ש ב"ר פ"נ ס"ג. ובמדרש תהלים ט'. וע"ז אמר ויהי ה' משגב לדך שהציל בכורי ישראל וכמ"ש עוד במ"ת שם:

פסקה יג

משל לדוכוס וכו'. כך הקב"ה כי מעת בריאת עולם לא נודע מלכותו בעולם. וכ"ו דורות י' מאדם עד נח וי' מנח עד אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה ועתה פנה לופס מה שישללו ובזזו מישראל החזיר להם על ידי ביזת מצרים שנצלו אותם וזהו ביד רמה בעושר וכבוד והשט"ח הוא מ"ש ועבדום וענו אותם ת' שנה ולא היו שם אלא ר"י עכ"ז כתב ומושב ב"י ת"ל שנה. והוציא לגיונות שהיו בשבי במצרים וכל זה עפ"י הנהגת שלמעלה מן הטבע שהיא רק בכח התורה אשר היא באמת אמיתת מלכותו ית"ש בעולם וזהו בי וגו' שהתורה מתפארת כן. וזהו החודש הזה וגו' ראשון הוא לכם. ראשון הוא הקב"ה אני ראש הוא לכם למלך בחודש זה ע' מכילתא יתרו פסוק אנכי בדומה לזה:

פסקה יד

החודש הזה. ובפסוק הקודם ויאמר ה' אל משה ואהרן וע"ז הביא פסוק כי העליתיך ממצרים וגו' ואשלח לפניך את משה וגו' שהקב"ה בעצמו גאלם והם השלוחים וזהו שלח אורך ואמתך:

וללוי אמר תומיך. לאיש חסידך הוא אהרן וכן פסוק תורת אמת הוא אהרן כמ"ש בפסוק הסמוך כי שפתי כהן וגו' ועל משה סמך עצמו על מ"ש לעיל פר' ה' סי"ד חסד ואמת וכו' ואמת זה משה בכל ביתי נאמן הוא. אך בפסיקתא פט"ו ס"ד איתא אורך זה משה כי קרן עור פניו. ואמתך זה משה בכל ביתי נאמן ע"ש כל הענין והנה הפסוק הוא לעתיד ואיך דורש על העבר במצרים. היינו כמ"ש במדרש תהלים שדורש שם כל המזמור כמו שעשית במצרים כך עשה לנו עתה וגם ע"ל פסוק זה וז"ל למה קודר אתהלך בלחץ. כמו שגאלת לאבותינו מן הלחץ וכו' הלא שלחת להם הגאולה שנאמר שלח משה עבדו אהרן וגו' וכן שלח לנו שנים כנגדם שלח אורך ואמתך וכו' ע"ש ופי' כמו ששלחת שם אורך ואמתך כך שלח לנו וכאן בא לפרש איך היה במצרים אורך ואמתך:

מלמד שלא היה. משה לא היה מבקש ובא להביא ראיה מפסוק מי אנכי. ע' לקמן סי' י"ח ועי"ל פ"ג ס"ד:

אני יורד ומצילן כמ"ש בסנה וארד להצילו מיד מצרים ודורש ק"ו סתום ו"ש ליעקב אנכי ארד עמך וגו':

ס' רבוא נשים אין החשבון בדווקא כי היו יכולים לישא כל אחד כמה נשים וכל אחת תוליד כמה בנים אלא תפס מספר המפורש באנשים. ויתכן הק"ו של שרה כאן מרומז בפסוק עוד נגע אחד כמ"ש אצל שרה וינגע ה' וגו' נגעים גדולים וגו' וזהו עוד נגע וע"פ מדת ממעל דורש הק"ו שיעשה בעצמו כו' ע' לקמן פ' י"ח סימן א':

פסקה טו

שלח משה וכו'. כמ"ש בריש סי' הקודם עד ויך כל בכור במצרים בעצמו כו' וזהו מ"ש כיון שנכנס הקב"ה וכו':

ואגוף את מצרים. ולשון הפסוק ואשלח את משה ואת אהרן ואגוף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם שמ"ש ואשלח את משה ואת אהרן הוא לענין כל המכות כנ"ל עד מ"ב ואח"כ ואגוף את מצרים בעצמי זה מ"ב שנקרא ננגף כמ"ש ולא יהיה בכם נגף למשחית אלא במצרים יהיה הנגף. ומ"ש כאשר עשיתי בקרבו לרמוז שבמכת בכורות עשה שפטים באלהיהם וכמ"ש בפרשת ועברתי וגו' והכיתי וגו' ובכל אלהי וגו'. אך בעת המעשה אינו מפורש כאן שעשה שפטים באלהיהם ומביא המדרש ראיה שגם במעשה היה כן וזהו כאשר עשיתי בקרבו וכמ"ש בסדר מסעי ומצרים מקברים וגו' כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים. וזהו מה שאמר המדרש וכן באלהיהם פי' שמשני פסוקים אלו ראיה שגם במעשה היה כן ובא לפרש טעם הדברים וכמ"ש במכילתא פסוק ועברתי:

להטעותן. לעיל פ"ג ס"ס ח' וש"נ מכילתא ריש בשלח. כמ"ש ויוציא לאור צלמות כמ"ש לעיל סי' י"א פ' זו על יצ"מ אז הטעה למצרים. וכן בס"י ע"ש:

הנותן בים דרך המוציא. והיל"ל בהיפך תחלה המוציא ואח"כ בים דרך ע"כ דורש קודם שהוציא חיל מצרים נתן בים דרך על ידי שאמר וישובו ויחנו וגו' ובין הים וגו' תחנו על הים בזה נתן דרך שיטעו מצרים וירדפו בים ויאבדו יחדו ישכבו וגו':

וסגר פום אריותא. דרש גז"ש וכן הוא במכילתא ריש בשלח:

שרן של מצרים. לקמן פ"כ ס"ה פ' כ"ב סי"ב לפרש מ"ש ועיני רשעים וס"ד ותקותם מפח נפש להשר שקוו לו ולבעל צפון:

ילכו איש בשם. יתבונן הקורא שחבר המדרש פסוקים מד' מקומות פסיק זה ממיכה ד' והיה באחרית הימים וגו' וכל הענין. כי כל וכו' ילכו ולא פי' למה ילכו ומפורש יותר בישעיה ב' ג"כ הפרשה של מיכה הנ"ל והיה באחרית הימים וגו' ישפוט למחריבי

ביהמ"ק כי יום לה' צבאות וגו' ואז והאלילים כליל יחלוף שמתוכן יבאו במערות צורים וגו' מפני פחד ה' וגו' ביום ההוא ישליך אדם את אלילי כספו וגו' וחסר בישעיה שבעת שיטמינו עצמם עם אליליהם ונלמד ממיכה. ובמיכה אינו מפורש מה יעשו עם אליליהם ומפורש בישעיה שישליכו ויחלופו. ובב' מקומות לא ביאר אם ינצלו המטמונים במחבואם. זה מבואר בעמוס בפרשה דומה לב' הנ"ל וה' צבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה כנ"ל בישעיה שאז יטמינו עצמם ויחבאו עם אלהיהם כנ"ל במיכה. ועל זה אמר אם יטמינו ויחבאו לא יועילו כלום כמו חיאל שנטמן לבעל וזהו מה אם יחבאו בראש הכרמל. ומ"ש בורחים אתם כמ"ש ואנה מפניך אברח. ובכל המבואר יובן הפסוק ועיני רשעים וגו':

חיאל שנטמן. ע' לעיל פ"א סי' כ"ב ע"פ מדה י"ז ע"ש ותבין כאן איך דרשו שכן היה המעשה. ודרשו ע"פ מדת סמוכין אל חיאל שתחלה כתוב בימיו בנה חיאל וגו' וסמוך לזה ויאמר אליה כל הענין של העצירת גשמים והמעשה בהר הכרמל. ובלי ספק שדרשו גם על מ"ש אם יעלו השמים וגו' יחתרו בשאול וגו' בקרקע הים וגו' על מעשים כנ"ל אעלה על במתי וכוונה שירדו בני קרח בשאול וכדומה אלא שאנו חסרים מדרשים רבים:

אותה שעה. בא לחתום מ"ש וכן לעתיד:

מגדל עוז. וס"ד בו ירוץ צדיק ונשגב. לפרש הפסוק הנ"ל ואנחנו נלך ולא פי' אם יועיל וכאן מפורש ומי שחפץ לטעום טוב טעם צוף דובשם בעיניו יראה כל הפסוקים ויבין עמקות חז"ל וע"ז נצטווינו להבין דברי חכמים וחידותם:

פסקה טז

בשביל ישראל. כל ימי גלותם במצרים עי' זוהר בחוקותי באריכות ועי' לעיל פ' זו סי"ו ולקמן ריש סי' י"ח וי"ט:

מקטרגת. מכעסת ומריבה:

מה איכפת לך. מאחר שאתה בכעס עליה:

וגלה הקב"ה. מכילתא בא בפסוק ומושב בני ישראל ירושלמי תענית פ"א סוף הלכה א'. ספרי סוף מסעי ולקמן פ' כ"ג ס"ה במ"ר פ"ז ס"י:

למענכם שלחתי. במכילתא הגי' שולחתי וכן בירושלמי שם וע' ויק"ר סוף פר' ל"ב ופי' שכתוב שלחתי ויקשה את מי שלח למענם ודורשים א"ת שלחתי אלא שולחתי:

ועוררתי בניך. על בניך יון:

גן נעול. עי' לעיל פ"א סי' כ"ט וש"נ:

לא כתבו. כמ"ש ב"ר פ"ב ס"י שהיו אומרים כתבו על קרן השור וכו':

אם יאמר הן. לגאלם ועיין ילקוט ישעיה פסוק זה:
משל לעשיר. וענין המשל שהגורן הוא מקום הטבה לרבים לכהנים ללוים ולעניים ולכל מבקש מתנה ואתנן כמ"ש אהבת אתנן על כל גרנות דגן העניק תעניק לו וגו' מגרנך. אך הגת אינו מקום הטבה כ"א מקום דריכת הענבים והזיתים וכן שונאי ציון אומרים שהקב"ה יטיב להם בדמיון גורן אך הוא בגת כנ"ל:
מה שאי אפשר. לסבול ולספר:
ונער פרעה. מפסוק זה ראיה שגם פרעה עצמו טבע בים ולא מפסוק אחר כי בתורה כתיב כי בא סוס פרעה מרכבות פרעה ובזה מבואר הפסוק מצרים לשממה וגו' מראש ועד סוף:
ירושלים ועמך. ובפסוק הקודם ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך ממצרים ופי' כמו שהוצאתם ממצרים כך תפדה ירושלים וגו':
ונשבע. וזה מ"ש בסיפא דקרא למען ה'. וכמ"ש השבועה כ"פ בתנ"ך בי נשבעתי:
פרוסבוטוס. בערוך הביא מאמר זה בשם ילמדנו בהעלותך וגורס פרופסיטו והמ"ע כתב בלשון רומי שרים ונגידים. ובמ"ע ערך פרסבוטים הביא המאמר מכאן וגורס נכנס פרסבוטים לרחוץ ופי' בל' יון שר וחשוב:
פרוטומי. פי' במ"ע בל"י דמות אדם עד טבורו יע"ש זה נקרא גם עושה האקונין כן. בולי ודימוס ע' ב"ר פר"ו ס"ד ופי' במ"ע בל"י המון עם וע' מש"ש בשם רש"י:
וה' הולך לפניהם. וס"ד ולילה בעמוד אש להאיר להם וכן מ"ש לעתיד כי הולך לפניהם פי' ג"כ להאיר כמפורש בתורה:
הראשונות הנה באו. במצרים. וחדשות אני מגיד לעתיד כמו במצרים כנ"ל סוף סי' הקודם. וזהו מצרים לשממה וגו' כמ"ש ריש הסי':
פנס. פי' במ"ע בל"י עששית ובו נר דולק ועי' כל זה מכילתא ריש בשלח:

פסקה יח

בשביל עצמו. לעיל ריש סי' ט"ז אמר בשביל ישראל וע' לקמן ריש סי' י"ט. ופי' לקיים הבטחתו שיבא בעצמו:
בן בית. שעובד אצל בעל מלאכתו בעל הבית הוא אדונו ונתפס הבן בית בחובו של בעה"ב להפונדק ושלח בעה"ב עבד לפדות את הבן בית מהפונדק ולא רצה הפונדק ואמר בעה"ב שהדין עמו ובנמשל בן הבית הוא ישראל והפונדקי הוא פרעה ומצרים כמ"ש לגור בארץ באנו והבעה"ב והאדון הקב"ה:
דן אנכי. לעיל פ' זו סי' י"ד:

פסקה יט

למקום טמא. עי' לעיל פר' זו ס"ה:

משא מצרים. וס"ד הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים ומלמדנו שנבואה נאמרה על ידי משה שאז בא למצרים ושפט לאלילי מצרים. ומ"ש אמרו מלאכי השרת כמ"ש בגזירת עירין פתגמא וע' מ"ש לעיל ס"ב מש"ש ותבין כאן:

פסקה כ

קידוש החודש. בריש סנהדרין במשנה עיבור החודש בג' ובדף י' שם קיה"ח בג' ועי' לעיל פר' זו ס"ב:

בי' זקנים. פר"א פ"ח מפסוק אלהים נצב בעדת אל וכן דברו אל כל עדת ועי' ב"ר פ' צ"א ס"ג בשם ירושלמי ואף שמתחלת דברי הפר"א נראה שמדבר בקיה"ח אף מסוף דבריו משמע שמדבר בעיבור השנה וסובר דשניהם שוים וע"ש בפר"א בדרך פלא ובאו"א ממ"ש כאן:

שליטים. שלפי קביעותם משתנה סדר הזמנים שגם הבתולים חוזרין כמ"ש בירושלמי:

ז' **משיבי טעם**. כמ"ש עוד עזרא ז' י"ד ושבעת יעטוהי. וכמ"ש התיב עטא וטעם. וזהו משיבי טעם. והעצל הוא הגולם המבואר באבות חלופי החכם. שמדבר אפילו בפני החכמים הגדולים:

כי תשב ללחום. כמ"ש לכו לחמי בלחמי והמושל הוא הרב החכם בין תבין שיהיה מוראו עליך כמושל. ואומר בפסוק הסמוך ושמת סכין בלועך לחתוך אם תדבר לפניו רק דרך שאלה ולא לפסוק:

פסקה כא

מה שהיה הוא שיהיה וגו'. וס"ד ואין כל חדש תחת השמש והם בכ"מ והכריע שמ"ש וחדשות שפי' כמו חדשים לבקרים שמחזירים לכמו שהיה בתחלתו קודם חטא האדם וקללתו כמ"ש בתו"כ ריש בחוקותי:

לא יהיה לך. וס"ד והיה ה' לך לאור עולם. והרי כתיב כי לא יראני האדם וחי והם בכ"מ. והכריע מפסוק והיה אור וגו' ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים הם ז' ימי הבריאה כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ד. וס"ד ביום חבוש ה' שבר עמו וכמ"ש שם ושלמו ימי אבלך:

כל נפש וגו'. וס"ד וירפא וחי ויתכן שהכוונה על רפאות בריאות המים כמפורש בפסוק הקודם ונרפאו המים:

ועל הנחל וגו' לחרשיו וגו'. וס"ד והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה וכמ"ש ד"ר ריש פ"א ומ"ש אוכל מהם משמע מהפירות והכתוב אומר והיה פריו למאכל ועליהו לתרופה

וכמ"ש בהדיא פר"א סוף פרק נ"א לוקח מעליהו ומתרפא ויתכן שפי' הפסוק שפריו למאכל ולתרופה והעלים שאינם למאכל עכ"פ יהיו לתרופה:

ערים החרבות. כמ"ש ישעיה נ"ח י"ב ובנו ממך חרבות עולם וגו' וכדומה בפסוקים:

ואפילו סדום. כמ"ש יחזקאל ט"ז נ"ד ושם מפורש שישובו בשוב ציון:

בפוך. וס"ד ויסדתיך בספירים וכן בשאר אבנים טובות כמ"ש ושמתי כדכוד וגו':

והלכו לאורך. ובפסוק הקודם ועליך יזרח ה' וגו' ואיך אמר שילכו לאורך וכמ"ש בריש הסי' על פסוק באותה פרשה והיה ה' לך לאור עולם ועל כן דורש על כדכוד שמשותיך כמו בריש הסימן ודו"ק:

ופרה ודוב. וגו' שיהיה שלום בין החיות והבהמות:

וכרתי להם ברית. בעבור האדם עם כל החיות והרמש. ובפסוק של פרה ודוב כתוב ג"כ ושעשע יונק וגו' והיינו האדם עם הנחש שהוא חי' אך כאן מפורש יותר הברית:

ובאו ציון ברנה. וס"ד ששון ושמחה ישיגו וזהו החודש הזה לכם שעתיד לחדש לנו דברים אלו. והנה בב"ר פ' י"ב ס"ו חושב ו' דברים שעתידין לחזור ובתוכם דברים שאינו חושב כאן וגם צ"ע שאינו חושב כאן תחית המתים ועוד הרבה דברים שהבטיחו הנביאים. פליאה דעת ממני:

פסקה כב

עשה ירח. עיקר הדרשה ששייך כאן הוא מ"ש בסוף הסימן מה דוד אומר עשה ירח אלא שדורש אגב זה כל המזמור:

סתומים עמד דוד. ב"ר פ"א ס"ו ע' מש"ש:

מאחד שברא. כדעת ר"י בב"ר ריש פ"ג ולקמן פ' ל"ד ס"ב וריש פ"נ וכאן צ"ע מאחר שדוד סותר מ"ש בתורה איך אמר ופרשה עי' מש"ש בריש פר' הנ"ל ותבין כאן:

ג' בריות וכו'. מאמר זה מסתרי ספר יצירה. ומרומז בפסוקים. המים וכו' כמ"ש חשכת מים. האש כמ"ש בעמוד אש להאיר. הרוח כמ"ש רוח חכמה:

אדם רואה. ודורש שבא להורות ראיה ומופת על מציאת גדולת הבורא ית"ש ממציאת וגדולת מעשיו שמי שרואה עמוד שיש נאה מבין שלא נמצא כן מעצמו רק שחצבו אומן ממחצב של אבן גדול. והנמשל מאחר שאנו רואים עולם מלא ברואים אנו מבינים שיש בורא שבראו ומאחר שהבריאה מסודרת בחכמה ויכולת וחסד אנו מבינים שהבורא בעל החכמה. והיכולת. והחסד. ומ"ש ובראו בדבר כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו וכדומה. והנה העמוד מעת שהותקן על מכונו אין האומן שייך לו עוד אך העולם אינו יכול לעמוד רגע בלא שפע ית"ש וזהו מ"ש אשריך העולם שהקב"ה מלך בך: והם ג' מדרגות. ברוך

המקום על מציאותו ובריאותו כנ"ל. ב'. ובראו בדבר. על הבדילו וקדושתו מן העולם שברא מאין רק בדברו. והג' שמולך בעולם ואנו משיגים בהיפך תחלה מלכותו בעולם. ב' הבדלו וקדושתו. ג' מציאותו. וזהו הסוד של השבח ואנחנו כורעים וגו' לפני מלך מה"מ. ב' הק'. ג' ב"ה ודוק מאד:

צר אקונין. מכאן עד עשה ירח מהתנחומא סדר חיי שרה ס"ג:

ואיקונין שלו גדולה. בתנחומא כאן הגי' גדולה מכל העולם וזהו מ"ש כאן. העולם קטן פי' בערך האיקונין. ומ"ש שני עולמים וכו' ופי' שבשני אותיות אלו ברא ב' עולמות העוה"ז בה' והעוה"ב ביו"ד כמ"ש ב"ר פר' י"ב סי' יו"ד והיו מתמתחים והולכים עד שאמר להם די אם ב' אותיות כך ק"ו וכו' ע' בתנחומא שמאריך בזה מהפסוקים ואם האיקונין כך ק"ו הטבלא וק"ו הבית. השמים כסאי וגו' איזה בית וגו'. וזהו גדלת מאד התבונן בזה:

משעטף האור עד כשלמה. בתנחומא ליתא וכבר כתוב בריש הסימן ונראה שהוא כאן בטעות. ואולי הוא העתקה ממקום אחר ולסדר הפסוקים:

משבונה את הבית. כדעת ב"ש ב"ר פ' א' סי' ט"ו שהשמים נבראו תחלה והארץ בשלישי. וכמבואר שם פר' י"ב ס"ה לב"ש. וכן לקמן בסי' זה יבשה בג' יסד ארץ. ולכוונה זו הגי' בתנחומא משמתח את הכסא שזהו ההכרעה של כ"ס בב"ר א' הנ"ל. ומ"ש על אויר העולם על בלימה וכפי המשל היה לו לסיים משבנה את העליה בנה הבית וזהו כוונתו העליה על האויר והאויר על הארץ על בלי מה וכמ"ש תולה ארץ על בלי מה אלא שחושב בריאות משמים עד הארץ כסדר:

האסטים שלו. בתנחומא הגי' האצטבא וצ"ל במדרש האסטיו שלו כי סטיו ואצטבא ענין אחד הוא וע' ערוך ערך סטיו. ובערך אסטווה א' וב' ובמ"ע הביא מאמר זה בערך אסטיס ופי' בל"י מושב:

רכסים של מים. בתנחומא הניר' רכסיו של מים על עליותיו ויתכן שהוא מלשון גובה והר כמ"ש והרכסים לבקעה ובערוך ערך רכס ד' בריש ילמדנו אימתי רכס הקב"ה עליותיו במים ביום השני פירוש ענין חיזוק כמ"ש וירכסו את החושן עכ"ל:

סרגלא שלו. לפי הענין עגלה וקרון מ"ע וכמ"ש עבים רכובו וע' ב"ר ריש פר' ד':

דרך של שקיעה. פי' של טיט ומים מניח שם אבנים להלך עליהם:

הענן הנראה. פי' שיש לו ממשות שיכולים לראותו מה שאין כן ברוח:

סטרטיוטין. פי' במ"ע בל"י אנשי מלחמה וע' בערוך ערך אסטרטיא עכ"ל:

קסדא. שבת דף ס' כובע נחושת:

והברק. גיר' התנחומא והרוח מוציא ברק:
אחריו מלאכים ביום ב'. ב"ר פר' א' ס"ג וש"נ:
גיהנם. שם פר' ד' ס"ו וש"נ ומבואר. וחותם בתנחומא אבל חללה של גיהנם נברא ב' אלפים קודם וכו' וכן בפסחים נ"ד אש בשני וחללה קודם וכו' וצ"ע איך יברא החלל קודם שנברא המקום ויתכן שמ"ש חללה פי' מחשבתה וכמ"ש חללה של רשות עי' תד"א פרק ל"א. פר"א פרק ג':
אספתין. פי' במ"ע חרב:
ברא יבשה. כמ"ש ביום ג' יקוו המים וגו' ותראה היבשה:
אחד ערום ואחד לבוש. ובתנחומא שם הגי' ועשה אחד ערום ואחד לבוש פי' שתחלה עשה התהום ערום וכוונתו על מ"ש איוב כ"ו ו' ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון וכאן אמר תהום כלבוש כסיתו והם ב' כ"מ והכריע שתחילה היה ערום והארץ מכוסה במים ואח"כ יקוו המים לגלות הארץ והוא הפסוק הג' המכריע וכסה התהום הוא תחתית הים במים שעל הארץ:
והכרם לבצור. ובתנחומא הגי' ויש לו כרם לבצור:
אני עושה גת. פי' אעשה באופן שתחזיק הגת כל הענבים שבכרם:
בעט באוקינוס. שהמים הראשונים היו חלולים מלאים רוח והיו ממלאים העולם וכשדרכם ועצרם הוציא הרוח מהם וזהו הריגתם כמו הריגת כל בע"ח בהוצאת הרוח. ונבראו תחלה ע"פ כל הארץ שיהיה טבעם בארץ וכשנתנם לים רוצים תמיד לשוב לארץ וע"כ הומים גליו ומתגעשים תמיד וזהו ענין בכיתם וצערם וזהו מ"ש שם גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ כי זה חפצם מטבעם וכמ"ש ב"ר פר' ה' ס"ו ע"ש ועי' במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב. ובתנחומא הגי' והרג שר שלו וע' ב"ב דף ע"ד ב' נבכי ים מלשון בכי ע"פ מדת ממעל. וכל הענין במדרש תהלים צ"ג שם בהדיא שהוציא הרוח מהם:
ונרפאו המים. שישקטו וינוחו:
בכחו רגע הים. ובפסוק הקודם עמודי שמים ירופפו וגו' שמדבר בתחלת הבריאה ב"ר סוף פר' ד' ורגע פי' בקיעה ודורש מס"ד ובתבונתו מחץ רהב:
כמו חמר ב"ו. פי' מוליך חמורים ולפניו חמורים רבים זה אחר זה וכשמכה את החמור שלפניו שילך מהרה הוא דוחק את שאצלו וכן כולם זה לזה וכולם הולכים מהרה:
מן נערתך ינוסון. סובר שמ"ש נערתך אין הכוונה על מ"ש יקוו המים וגו' כי נערה פי' מכעס או מצרה גם מ"ש מקול רעמך על נערת אוקינוס ורעם המון מימיו שבעט בהם

ועצרן. ותחלה אמר. ינוסון יחפזון שלא ידעו להיכן ילכו כדרך הנס והחפז ואיך אמר אל מקום זה הרי ידעו על כן דורש ע"פ משל:

בצד פטרון. פי' במ"ע בל"י ורומי אבן חלמיש וגירסא התנחומא בצד תיטרון פי' בתי תיאטראות:

פלטון של אפרכוס. והיה לו להבין שהיתה כוונתו שילך לשם ולא למקום אחר כי שם הוא רגיל לילך להשתעשע עמו:

לויתן זה. דורש גז"ש ומ"ש בו הכוונה על לויתן וכמ"ש איוב סוף מ' מפורש התשחק בו וברש"י שם:

סטרו מסטר. ע' מ"כ גם יתכן מלשון סטר בארמית שצדדו האדון שילך לצד זה. ע' ב"ר פר' ה' ס"ג באו"א:

ותרעה את התבואה. שזהו טבעה וחיותה וכן הים טבעו לצאת בעולם כנ"ל:

עקלים של זיתים. פירוש בערוך כפיפות של בית הבד ובתנחומא הגי' שני עקלים ומ"ש כבש הקורה זה על זה כן הוא גם בתנחומא אבל אין לו ביאור. ונראה שצריך להיות על זה ועל זה שעיקר הדרשה על מ"ש בין הרים יהלכון שהמעינות יוצאים מבין שני ההרים שכובשים על המים משני צדדין ובהכרח שיצאו מבין שניהם מאפס מקום וכמשל הכפיפות והסולם שנותן קורה על שניהם והשמן יוצא מביניהם ואפשר שהכוונה שנותן קורה על קורה להכביד. ומ"ש יורד מלמעלה אינו מיושב שהרי עיקר הדרשה על מ"ש בין הרים יהלכון היינו למטה ובתנחומא ליתא:

אח"כ וכו' עשה ירח. על שעתה חוזר לפסוק עשה ירח שהתחיל בו לענין החדש וגו' אומר אח"כ:

שס"ה חלונות. כנגד שס"ה ימות החמה שהשמש עושה בכל יום סיבוב חדש לפי גלגלו החוזר ממערב למזרח כפי חגורת המזלות שנוטה מקו השוה כ"ג מעלות כידוע וזהו ענין החלונות וכן הוא בירושלמי פרק ב' דר"ה ובפר"א פרק ו' איתא שס"ו ועי' שו"ש. וי"א מהם מיוחדים לשמש לבד שימות החמה יתירים על ימות הלבנה שהם שנ"ד ימים. ומ"ש שיהא העולם שט אחריו פי' שיהיה מתנהג אחר מהלך השמש והירח כמ"ש פר"א שם:

אפרכוס ודוכוס. דוכוס גדול מאפרכוס עי' ד"ר פר' ב' סימן ג' וש"נ וכמ"ש המאור הגדול לממשלת היום וגו' והשמש דומה לדוכוס והירח לאפרכוס:

בשביל מוערות. שכמו שהלבנה מתמעטת ומתרבה כך המונים לה ואין זה חסרון ללבנה שפעמים מתחסרת שבזה אנו יודעים איך לתקן המועדות. ע' ב"ר פר' ו' ס"ג ד':

והוא שיודע קיצו. שהילוך השמש עושה הימים והשנים בעולם ואוצ"ל שמודיע קיצו. שזריחת השמש ושקיעתו מודיע כמה שנים וימים הוא חי:

חודש של לבנה. שאין זה לפי מהלך השמש שאין השמש עושה רק שנים ותקופות וימים. והלבנה עושה חדשים והמועדים לפי החדשים. וזהו החודש הזה על המועד פסח שבו לכם:

פסקה כג

ולא לזרים אתך. מיותר שכבר אמר לך לבדך. ועוד איך יעלה על הדעת שמי שיעמול בתורה ובמצות יותן השכר לאחר ודורש שלא ציוה לזרים:

כי לכם המשפט. ע' ב"ר ריש פר' פ':

כל מקום אשר תדרוך. וס"ד לכם נתתיו:

ולקחתם לכם. פרי עץ הדר כפות תמרים וכו':

פסקה כד

בזמן שהיו ישראל מקדשין. צ"ע שמ"ש הרואה את הלבנה משמע כל יחיד ואח"כ אמר בזמן שהיו ישראל מקדשין ולא עתה. וברכת מחדש חדשים אנו מברכים גם עתה וכמ"ש סנהדרין מ"ב א' הני נשי דידן נמי מברכין אלא כדרב יהודה אשר במאמרו וכו' מחדש חדשים. ועי' בירושלמי פרק הרואה הלכה א'. על כן נראה לי ברור דכאן תרתי קאמר הרואה את הלבנה וכו' ובזמן שהיו ישראל מקדשין היינו ב"ד בעת שהיו מקדשין ע"פ הראיה וראיה לדבר במסכתא סופרים פרק י"ט הלכה ט' וצריך בברכת היין לומר בא"י כו' אשר גידל כו' בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים היינו ברכת ב"ד ע"ש ובריש פרק כ' בברכת יחידים וז"ל ואין מברכים על הירח אלא במוצאי שבת וכו' ומברכין ברוך אשר במאמרו וכו' עד בא"י מקדש וראשי חדשים הרי שהעתיק שתי הברכות אלא שבמ"ס לא השווה דרכיו בענין החתימה. והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים יעיין בכל המקומות הנ"ל:

שאם אין ישראל. לעיל פר' ז' סימן ב'. ובביצה דף י"ז ופי' שאם לא היו ישראל מקודשים תחלה לא היה קידושם כלום:

יכול היה משה. וכי היה משה יכול לקדש הכלים של דורות הבאים במשכן ובבית המקדש וע' במ"ר פר' י"ב סוף סי' ט"ו ופר' י"ד סי' י"ג וספרי נשא שם:

היה הכהן. שמקודש מקדושה ראשונה שקדשם משה על ידי אבות הכהנים המשוחים. ואם כלי חול מעשה ב"ו מתקדש. ישראל והחודש שהוכנו מן השמים לקידוש ק"ו שמתקדשים:

אני קדוש אני. ואיני צריך שיקדשוני אחרים אלא לצורך ישראל שיתקדשו בזה שיקדשוני. וזהו ואתה קדוש בעצמך כנ"ל אלא לתהלות ישראל אתה יושב ומצפה שיתקדשו בקדשם אותך:

במצרים. ע' לעיל ריש ס"כ:

פסקה כה

כי חוק לישראל. ור"ד תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו:

גרמסיון. הערוך לא הביאו רק המ"ע בערך גרמטיון וגורס כן במדרש ופי' בל"י שטר חוב. ולי נראה שהוא מלשון גמאטריא שפירוש חשבון:

פסקה כו

יפרח בימיו צדיק. כל הענין בפסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' י"ז ובזוהר יתרו קודם פסוק אנכי:

עד שלשים דור. הכוונה אלא עד שלשים דור וכן העתיק בס' בעל עקידה שער ל"ח וכדמפרש והולך ומרומז במ"ש החודש הזה לכם ראש והמלך הוא ראש העם וע' לעיל ריש סי' י"ג:

דסקוס. פי' המ"ע ערך דסקס בל"י ורומי מין כלי עגול וקערה פי' שהעיגול שלה מתמלא:

מי העיר ממזרח. בב"ר פר' ג' ס"ג א"ת העיר אלא האיר. באור החיים בהכרת הבורא והכרת הצדק:

אור ישראל. וישראל סבא אבינו. וכמ"ש ויזרח לו השמש:

יהודה פרץ חצרון. כו' כמ"ש סוף רות ומאחר שהביא על ג' האבות שהאירו אין צורך עוד להביא ראיה על השאר שהאירו כמ"ש ואני זאת וגו' לא ימושו מפיך וגו' תורה מחזרת וכו' שכולם היו צדיקים וראוים ומאירים עד דוד שמפורש בו שנקרא נר ישראל ש"ב כ"א י"ז וכמ"ש ה' אורי תהלים כ"ז וכדומה:

על כסא ה'. ע"פ מדה כ':

וכל הארץ. פי' מלכי ארץ וכמ"ש בפסוק הקודם ויגדל שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה וכמ"ש עוד שם ויבואו מכל וכו' מכל מלכי הארץ מדה ט':

ועל המסגרות. במכונות כתוב ואינו שייך לכסא אלא הכוונה שביהמ"ק בכלל כסא ה' והדום רגליו. ובילקוט מצאתי וישב שלמה על כסא ה' למלך שמלך בירושלים שנקרא כסא ה' ירמיה ג' י"ז הייינו ע"י ביהמ"ק:

ובן שלמה רחבעם. כל היחס בד"ה א' ג' ומ"ש יהויקים צ"ע שהרי כאן חושב ט"ו דור אחר דור עד יאשיהו. ובנו צדקיה הוכרח להביאו לרמז ואת עיני צדקיהו עור אך שאר בני

יאשיה אחי צדקיה למה הביאם וגם בפסיקתא ובזוהר לא הביאום והיה ראוי שתחשך הירח בימי יאשיה שהוא הט"ו אך בעבור צדקתו כמ"ש מלכים ב' סוף כ"ב יען רך לבבך וגו' ולא תראינה עיניך וגו':

כיון שבא צדקיה דכתיב. אולי צ"ל כתיב ואת עיני וגו' או דרצ"ל כיון שבא צדקיה חסר אור הלבנה דכתיב ואת עיני צדקיהו עור. ובפסיקתא ל"ג תיבת דכתיב. ועיקר הכוונה כאן על הפסק מלכות ישראל שעל זה רמז כמ"ש החודש כנ"ל אלא שהביא פסוק ואת עיני שחושך עיני צדקיה מרמז על חושך הלבנה ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו:

ואין הרים. לעיל פר' זו ס"ד וכן ס"ד וגבעות בצדקה על אמהות ושם כתוב ולפני ירח דור דורים שלפני ירח היה מ"ש ישאו הרים שלום וגו' שלום עד בלי ירח. ב"ר פר' פ"ט סימן ד' ובמדרש תהלים ע"ב:

היו האבות מתפללים. ע' שבת נ"ה א' ובויקרא רבה סוף פרשה ל"ו אימתי תמה זכות אבות וכאן עוד דעה אחרת. אולי מ"ש מתפללין ענין אחר וזכות ענין אחר:

פסקה כז

ואמרת אל פרעה. במדין קודם לכתו למצרים כתוב שמ"ב האחרונה אמר לו בראשונה וכן בישר לאברהם שאמר לו דן אנכי ע"פ גז"ש אנכי הורג וגו'. וע' לעיל פר' ה' ס"ז מש"ש ולקמן פרק י"ח ס"א באריכות ותבין כאן:

והסימן הזה. ע' לעיל פר' ג' ס"ה ופר' ה' סי"ב וסי' י"ג מש"ש:

מהו בני בכורי. באיזה אופן הם כולם בכורים ע"כ דרש א"ת בני בכורי אלא בני ברוכי. בני האבות שאחרים ברכום על מעשיהם הטובים. [וכ"כ היפ"ת] ע' פר"א פרק ח' שגם אברהם נקרא בכור:

בנו של מי. א"ת בני אלא בני וזהו בני בכורי ישראל שלקח הבכורה:

ד"א אמר הקב"ה. דורש למה הודיע לפרעה מבכירותם ולמה קודם כל המכות אלא שרמז לו שילקה ארבעים כדין עובד בבכור שהביא עליו יו"ד מכות כל מכה כלולה מארבע כדעת ר"א באגדת פסח ודין המכות שיהיו משולשים וגם זה קיים בו ואם אינם שוים ודומים ממש. וע' לעיל פר' י"ב ס"ד וש"נ:

בחרטומם. כי חרטום פי' פיו של עוף עיקר חיותו וכאן הכוונה על שר שלהם ע' ערוך ערך חרטום:

עשר מכות הביא. בתנחומא בא ס"ד באריכות פסיקתא פר' י"ז סימן ז' בטכסין וכו':

מסרסין. ע' לעיל פר' יו"ד ס"ג וש"נ ומבואר ותבין כאן וכאן הגז"ש בא"א ומרומז גם במקומו בתורה שבמכה זו הזכיר בחדר משכבך ועל מטתך מדה ט"ז כאן ע"פ מדה י"ז בתהלים ע"ח ושם ע"פ גז"ש:

מוניטה. הוא צורת מטבע. כמ"ש בסנהדרין ל"ז א' במשנה טבע הכל בחותמו של אדה"ר וזהו בצלמנו כדמותנו והמצרים רצו לבטלם מפו"ר ולמעט הדמות כדלעיל פר' א' ריש סי' י"ב:

שהיו מדברות. ע' לעיל פר' יו"ד סי"ו ושם מבואר ולמוד מענינו מה היה הדיבור:

אחד היה אברהם. שמ"ש נגע אחד תיבת אחד מיותר ודורש גז"ש על אברהם שנקרא אחד ביחזקאל ל"ג וכן בישעיה נ"א כי אחד קראתיו שאמר לו דן אנכי וכנ"ל בריש הסימן:

כי את הבכור. כוונתו על עיקר הדין שכתוב בס"ד הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה ואפשר שאגב מרמז על מ"ש ב"ר פר' ס"ג סי"ז שני שנואי ע"ש:

סוד הלבנה. שמושלת ביום ובלילה וכמ"ש ב"ר פר' ו' ס"ג פסיקתא פר' ט"ו סי"כ:

בוער כתנור. ס"ד והיו כל זדים ועושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא ע' ב"ר פר' כ"ו ריש ס"ו ומש"ש:

פסקה כח

זה אחד מד' דברים. ובמקום שכתוב זה מורה באצבע ב"ר פר' ק' סי"ו ולקמן פר' נ"א סי"ז. ובמכילתא באפר' א' מאמר ר"ע ג' דברים חודש שרצים מנורה וי"א אף שחיטה וזה אשר תעשה. במ"ר פר' ט"ו ס"ד ותחת שרצים מונה בהמה וחיה פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' כ"א ושם איתא ג"ד שאינו חושב שמן המשחה ובכל דברים אלו נתקשה שמן המשחה על שהיו מעשה נסים. במנורה כמ"ש מקשה היא וראה ועשה אשר אתה מראה. שרצים איך יהיה בקי בהם ושמותיהם ביערים ובאגמות ומקומות קצי הישוב ובריה שבאש:

קול ה' בכח. בכח בגי' שלשים וזהו הלבנה ל' יום:

בהדר. המנורה שהיתה מהודרת בכפתורים פרחים וגביעים ומזהב טהור:

אלו סממני הקטורת. שגדלים ביערים. וכמ"ש שיר רבה פסוק באתי לגני וכו' אכלתי יערי ע"ש ומהם היה גם בשמן המשחה:

ובהיכלו כולו אומר כבוד. אם פי' על הש"י למה דווקא מהיכלו הלא בכל מקום מוקטר ומוגש. וכולם אומרים כבודו ע"כ דורש ובהיכלו כולו של כל מלכי ארץ כולם אומרים כבודו כל אחד מהיכלו. וכמ"ש במכילתא יתרו פסוק אנכי וז"ל קול ה' וגו'. עד ובהיכלו

כולו אומר כבוד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה באותה שעה נכנסו כל מלכי אדמה אצל בלעם וכמ"ש פסיקתא רבתי ריש פר' כ':

פסקה כט

סנגוריא קטגוריא. כל אחד ממונה ומיוחד לאותו דבר בפרט והקב"ה כל חפצו בסנגוריא ואין חפצו בקטגוריא ע"כ מי שלומד קטגוריא צריך לחזור וללמוד סנגוריא ומביא ראיה מישעיה וכל פסוקים אלו מישעיה וכן שאר נביאים. כמ"ש במ"ר פר' ב' בסי' י"ב כי אתם לא עמי וגו' והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי וגו' יאמר להם בני אל חי:

מתנה הם. כמ"ש פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' י"ח באריכות. ירושלמי פ"א דר"ה ומרומז בסי' הסמוך. ועיין במ"ר סוף פר' כ"א:

פסקה ל

משל. עיין פסיקתא וירושלמי שמצויין בסי' הקודם. ועיין לקמן פ' ל"ו סי' ט"ו:

פסקה לא

אירוסין היו. כמ"ש לקמן פר' ל"ג ס"ז א"ת מורשה אלא מאורסה מלמד שהתורה ארוסה. שנאמר וארשתיך לי כו' ועי' במ"ר פ"ט סי' מ"ה ופ' י"ב סי"ד והעיקר בזה שהתורה ארוסה לכל מקבליה וכל החפץ להתיגע בה בכל כחו זוכה שתבא חכמה בלבו בדמיון נשואין כמ"ש אילת אהבים וגו' ולעתיד תהיה לכולם במדרגת נשואין ומלאה הארץ דעה את ה' וגו':

כי וגו' עושיך. ה' צבאות שמו וגו' אלהי כל הארץ יקרא:

פרק טז

פסקה א

שיגאלו ישראל ע"י. שבמצות פסח נגאלו ישראל והפרשה נאמרה על ידי זקנים. וע' לעיל פר' ג' ס"ח וש"נ:

ואומר ויאמן העם. שאומר שם הפסוק ויאמן העם:

ואומר להם ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם. לא נמצא פסוק כזה והכווה על פסוק י"ג ואמרתי להם אלהי אבותיכם וגו' שאמר משה להשי"ת שיאמר כן לישראל. וע"כ כתוב כאן בפרשה משכו ע"י הזקנים על שמשכו את ישראל ודורש ממעל ומנגד:

בישישים חכמה. תפס פסוק של איוב ולא פסוק של תהלים מזקנים אתבונן וכן בשאר מקומות בתנ"ך וכוונתו על פסוק הקודם הלא אוזן מלין תבחן וגו' כמו כאן שאוזן ישראל רצו להבחין דבר משה כנ"ל אז בישישים חכמה:

פסקה ב

בשובה ונחת. עיקר הדרשה על תיבת משכו שמיותר ודורש משכו מעבודת כוכבים כמ"ש בסוף הסימן ועל כן הביא כל הדרשה של עבודת כוכבים:

תנינן. פסחים כ"ה מאמר ר"י וע' עבודת כוכבים דף כ"ז:

והרוג וכו' ואתה מתרפא. צ"ע איך יתרפא בהריגת נפש. ואפשר שהכוונה על דרך חומד אשה שיתכן שימות אם לא ידענה כך מי שהתכעס על אדם להרגו יתכן שיחלה וימות אם לא יהרגנו:

שתי פרשיות. במ"ר פר' יו"ד סוף סי"א ובסי' ח':

אמר לו הקב"ה וכו' ואמר הקב"ה. הדברים כפולים כי הם העתקות שונות מב' מקומות כנ"ל:

זובח לאלהים יחרם. זה כולל מיתה כמ"ש ונחרם כל עיר מתים:

עושה ארץ בכח. ה' פסוקים סמוכים כפולים בירמיה יו"ד ובירמיה נ"א:

והיא כאבן דומם. חבקוק סוף ב' עורה לאבן דומם:

איש שקוצי עיניו. במצרים על ישראל נאמר ע' לעיל סוף פר' ו' ותבין כאן:

משכו ידיכם מעבודת כוכבים. שכתוב משכו וקחו והיל"ל קחו ומשכו ע"כ דורש שקודם שיקחו אותם ימשכו ידיהם מהעבודת כוכבים:

וישחטו וכו' ועשו פסח. שמ"ש קחו לכם צאן ושחטו הפסח היל"ל ושחטו הצאן או צאן לפסח ושחטו ע"כ דורש אחר שימשכו עצמם מעבודת הצאן עוד ישחטו אותם לכוונה שהם שוחטים אלהי מצרים וכמ"ש הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו וכאן ציוה שיעשו כן ולא ייראו מהם כמ"ש בסימן הסמוך. ובזה יהיה לכם הפסח שפוסח עליכם וכן הוא במכילתא פסוק זה וכן בפסוק והיה לכם למשמרת ביתר ביאור. וזהו מ"ש בשובה ונחת תושעון. שובה הוא תשובה כמ"ש שובה ישראל. ומ"ש ונחת פי' כמו מפני שמי נחת הוא יראה והכנעה:

פסקה ג

הן נזבח וגו'. זה היה תשובת משה לפרעה כשאמר לו זבחו לאלהיכם בארץ נמצא כשאמר לו השי"ת לשחוט צאן לפסח נשאר הקושיא במקומה ושאל משה להקב"ה והשיב לו שבנסיון זה תלוי גאולתן שלא יראו מעתה מהמצרים כלום ובזה יחשב להם לתשובה שלימה. ודורש שזה בכלל מ"ש ובאלהיהם עשה ה' שפטים ששחטו הצאן (לבד מ"ש לעיל פר' ט"ו סי' ט"ו) וזה היה בחצי הלילה דין הבכורים ואליליהם יחד ועי' בזוהר פסוק ועצם לא תשברו בו באריכות:

פסקה ד

שוין כאחת. פי' שקולים ודומים במעלתם ואין כוונת המדרש לסתור מה שמפורש בתורה ולא קם עוד נביא בישראל כמשה וגו' אלא כוונת המדרש לדרוש תיבת הפסוקים כפי משמעותם ומ"ש שאצל משה כתוב ובבוא משה. ואצל שמואל כתוב ויבא ה' ואין זה אלא שהכתוב חולק כבוד לשמואל ואף שלא כתוב בו אלא בפעם הראשון שנראה לו כשהיה נער ושפיטתו את ישראל היה ביו"ד שנה האחרונים שלו משנת מ"ב עד נ"ב כמ"ש במ"ר פר' ב' סי"א וש"נ שדורש מדה ח' בנין אב שהיה כן תמיד ודורש מדת ממעל ומנגד ויתכן שמרומז דמ"ש ויבא ה' וגו' ויקרא כפעם בפעם וגו' שבכל פעם שנראה לו בא אליו. וע' מדרש שמואל פר' ט' עוד חילוקים בין שמואל למשה וכאן קיצר:

ג' נפשות. ע' ב"ר פר' צ"ט בסי"ח ד' נפשות ומש"ש בשם מד"ש פר' ט' הנ"ל:

פ' שנה. צ"ל כמ"ש במ"כ פ"ו שנה:

ותופס איל או צבי. כי הבהמות הן תועבות מצרים ע"כ אכלו בשר חיות:

זינקתם. כמו סינקתם כמ"ש ריש פסחים גדי מסנקן גדי עיף וכן כאן עיף מן הריח כמ"ש לקמן פר' י"ט ס"ה עייפים מן הריח:

פרק יז

פסקה א

השמים כסאי. פי' כמ"ש כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזהו ביהמ"ק של מעלה ומ"ש והארץ הדום רגלי פי' על ביהמ"ק של מטה שבארץ שנקרא הדום רגלי אלהינו ד"ה א' כ"ח ב' וזהו לכבודו ולרצונו:

אור כשלמה. כבגד והבגד הוא לכבוד כמ"ש חז"ל מאני מכבדותא. וכ"א בשבת קי"ט כבדהו בכסות נקיה:

אף ישירו. ור"ד ועמקים יעטפו בר:

לעשות מהן מצות. וזהו לכבודו ולרצונו:

בפרה אדומה. במדבר י"ט מהזאת מי נדה שם בפרשה ושם לא נזכר רק אזוב בלבד ע' מ"כ וטהרת מצורע ויקרא י"ד ולקמן ס"ב מקדים טהרת מצורע כסדר התורה:

ולקחתם אגודת אזוב. וטבלתם וכו' והגעתם כו':

שכינסם. וכינוסם הוא עיקר תיקונם שאז נגמר מלאכת המים ב"ר פר' ד' סוף סי"ו פר' ה' סי"ב. ולעיל פר' ט"ו סי' כ"ב:

משברי ים. וס"ד אדיר במרום ה' וזהו השיר שאומרים המים. עי' מדרש תהלים צ"ג ב"ר פ"ה ס"ג. בהדיא וזהו לכבודו:

פסקה ב

כתפוח בעצי היער. כן דודי בין הבנים והנמשל על הקב"ה ע' שבת פ"ח. למה נמשלו ישראל לתפוח:

לעין בלא כלום. שיש תפוחים שאינם יפים למראה ועכ"ז יש בהם טעם וריח. וטעם הוא בתורה כמ"ש טוב טעם ודעת למדני. וזהו טעמו וראו כי טוב וכו' ע"י התורה שנקראת טוב. וכן הריח כמ"ש בר"ד נופת תטופנה וגו' דבש וחלב תחת וגו' וריח שלמותיך שנדרש הכל על התורה ומ"ש ולא רצו לקבל. כמ"ש בס"ד הנ"ל כתפוח וגו' בצלו חמדתי וישבתי אני חמדתי כו' כמ"ש בשי"ר פסוק זה:

ללמדך שהקטן. לקמן סוף פר' מ"ם:

פסקה ג

אגודה לעצמו. יתכן שדורש כמ"ש במכילתא פסוק זה. ולקחתם אגודת אזוב. מכאן אתה למד כל לקיחות שבתורה שאינם אלא אגודות וכו' ע"ש ע"פ בנין אב וילמוד סתום מן המפורש. ואצל ישראל כתב בריש פ' וארא ולקחתי אתכם לי לעם. בהכרח שיהיה על ידי אגודה. וזהו מ"ש והייתם לי סגולה הוא אוצר של דברים יקרים באסיפה יחד ואף שבמצרים לא היו יקרים שהיו שפלים כמ"ש בפרשה הקודמת סוף ס"ב וש"נ:

דם מילת אברהם. שבזכותו יצאו ממצרים כמ"ש לעיל פר' ט"ו ס"ס יו"ד. וע"י מילת עצמם יזכור להם מילת אברהם. ועי' לקמן פר' י"ט סוף ס"ה:

אל המשקוף. כמ"ש לעיל סוף פר' א' מה משקוף גבוה כך היה אברהם גדול שבאבות:

פסקה ד

כי יקום אל. ע' לקמן ריש פ' כ"ג וצ"ע וע' ב"ר פ' מ"ח סי' ג' מש"ש:

שר העולם. וכן דרשו חז"ל על פסוק נער הייתי גם זקנתי וגו' שפסוק זה שר העולם אמרו ע' ילקוט תהלים ל"ז פסוק זה ובזוהר מבואר בכמה מקומות שהוא מטט"ר:

אע"פ שאמרו איוב. כפי הפשט אך על שאצל משפט איוב לא מצאנו שקם האל אנו דורשים ע"פ גז"ש ומדה י"ז לענין המשפט שלעתיד כמ"ש ליום קומי לעד וס"ד כי משפטי וגו' כי באש קנאתי תאכל כל הארץ:

למבול ישב. ובישיבה יש צד מנוחה ועכ"ז היה דין של כליה בי ישיבה כולל עכוב זמן שהיה משפט של י"ב חודש ובמצרים דרך עברה בעלמא דין של רגע ימותו ולא מתו אלא בכורים. אך לעתיד שכתוב שהקימה יהיה לעד לעולם עאכ"ו. ובעמידה אין מנוחה כמו בישיבה (וזה מ"ש תהילים ע"ו:ח' ומי יעמוד לפניך מאז אפך היינו מדור המבול אך עאו"כ בקום למשפט היינו לעתיד וכנ"ל) ע' ויקרא רבה פר' ל"ג סי"ב:

משוד עניים. עי' ב"ר ריש פר' ע"ה וש"נ עי' לקמן פר' למ"ד סי' כ"ד:

פסקה ה

יש אומרים ע"י מלאך. זה סותר למ"ש באגדת פסח ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך. ובמכילתא פסוק ועברתי אין עברה אלא זעם שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם והיינו ע"י מלאך. והכיתי שומע אני על ידי מלאך ת"ל וה' הכה וגו' הרי שבמכילתא ג"כ סותר עצמו וגם המדרש כאן תחלה אמר והמשחית יוצא ומחבל כל מה שמצא ובהכרח שהכוונה רק על הבכורים ואח"כ אמר והקב"ה מחבל בכוריהם. והענין בזה כמ"ש בפסוק עצמו ועבר ה' לנגוף וגו' ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף וכאלו מפרש ואל בתי מצרים יבא המשחית לנגוף כי המלך אינו עושה בעצמו רק מצוה לאחרים לעשות אלא שעומד עליו וכאלו עשה בעצמו. רק שיש מקום שהמלך שולח איזה שר שישפוט ויקיים כפי שכלו ועכ"ז נקרא על שם המלך שאצל מ"ב היה הקב"ה כ"י עומד בעצמו על המלאך ובזוהר ראיתי שמכריע שהקב"ה כ"י עבר והכה בכורי מצרים אך המשחית הלך אם ימצא איזה פתח של ישראל שאינו רשום בדם פסח ובדם מילה וזהו לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ובזה יתכן ההפרש בין שני המשפטים:

הפילו ומתו האימהות. שבשעת הלידה עת סכנה והמשחית שניתן לו רשות על הבכור שבמעים שולט גם עליה:

ונגפו אשה הרה. וס"ד ואם אסון יהיה ופי' רש"י באשה והיינו כמו כאן שניתן לו רשות:

פירטון. פי' במ"ע שודדי הים:

היה עם בניו במצרים. כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ב וש"נ:

מחשבות עליהם כל הלילה. כמ"ש פר"א פרק מ"ח וז"ל שרחל בת בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר ויצא הולד מתוך המלבן בחצי ליל פסח ואז נגאלו ע"ש:

מוריות. חניתות וכלי זיין ובנמשל הם המצות והשגחתו ושכינתו. והמשיל לספינה על גלי ים שהוא מקום סכנה יותר מאשר ביבשה שהצרה קרובה כרגע כך במצרים אם לא גאלם כרגע היו אבודים:

בצלי. בשר באש. והקב"ה דן בשריהם באש עברתו. הם מזין על פתחיהן דברי מצותיו של דם פסח ומילה וכו' בהלל להפריש ולהבדיל בין קדושת הקב"ה ובין טומאת עבודת מצרים שאמרו פה להם וגו' וכן הפריש הקב"ה וכו':

טוחנין ולשין. משנים ומהפכים צורת הדגן לקמח ומקמח לעיסה לשמו הגדול. והקב"ה משנה ומהפך צורת מצרים. כל זה ע"פ מדת מנגד:

פודה ה'. כמ"ש לעיל פר' י"א סוף ס"ב פר' ט"ו סוף סי' י"א:
קומה ה' באפך. וס"ד הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית ועדת וגו' תסובבך. בעברות מה שעברת על צוררי שעדתם סבבוך כנ"ל ואז ועורה אלי משפט צוית לעשות בלילה הזה:

פרק יח

פסקה א

מקים דבר עבדו. כאן אינו מפורש איזו עבד וכן מלאכיו. ודורש ע"פ גז"ש על משה:
והיאך קיים. פירוש איזה דבר אמר משה בעצמו וקיים הקב"ה שלא יהיה משה בדאי. ועיקר הדרשה על מ"ש לא אוסיף עוד ראות פניך כדלקמן אלא שדורש דרך אגב גם פסוקים הקודמים:
טלף אחד. תרגומו של תיבת פרסה בסדר שמיני כמה פעמים. וע' לעיל פר' י"ד סי' ד' בא"א:
אחר שאמר כי ממנו. הרי יודע שיספיקו מקצת ממנו ואח"כ אמר לא נדע בכ"מ ע"כ דורש כי ממנו על פרעה ופי' ממך נקח ראיה איך לעבוד ה' ולירא ממנו. ומ"ש לא נדע פי' אתה עם עמך יכולים לידע עבודתם אותך כי אתה בעל גבול אבל ממ"ה אינו בעל גבול ואנחנו עם אלהינו לא נדע וזה ע"פ מדה ט'. וגם זה בכלל מ"ש לעיל פר' ג' סוף ס"ח פר' ט"ו סוף סי' יו"ד להטעות לפרעה כי שדי לא מצאנוהו שגיא כח עמנו עי' לקמן ריש פר' ל"ד:
עד מתי. לפרש מ"ש אל תוסף עוד ראות פני וגו' ואני מתחרט על הראשונים:
מה עדיין. פי' מה לעשות למשה אחר שהבטיח לא אוסיף וגו' אם יצא מפני פרעה איך יודיענו המכה האחרונה שעדיין צריך אני להביא עליו:
שנאמר כצאתי. לעיל פר' י"ב סי"ד ופר' ט"ו סי"ה:
קפץ הקב"ה. הליכה שאינו כסדר וברצון נקראת קפיצה:
שמח ונתגדל. כמ"ש לעיל פר' ט"ו ריש ס"ד בשם הפסיקתא ועץ חיים תאוה באה. ומ"ש ונתגדל דורש מ"ש אחר פרשת עוד נגע כתוב גם האיש משה גדול מאוד על שראו דבר חדש ששרתה עליו שכינה לעיניהם. וכבר היה גדול בעיניהם מעת בואו וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' יו"ד בשם אותיות דר"ע וכאן נתוסף לו גדולה. וגם נכלל בזה שמגודל השמחה נתגדל בקומתו לעיני כל כמ"ש ויק"ר סוף פר' כ"ו על דוד. וכמ"ש אצל שלמה בסוף ד"ה א' ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל. וכמ"ש בסוף הוריות על אביי חזיוהו

דאתרם רישיה ואשר העידו חז"ל על ראשי דורות שהיו ארוכים בדורם ומשה היה גבהו עשרה אמות כמ"ש בשבת דף צ"ב ובסוף ברכות ושמחה גדולה זו סבבה לו הגידול ואנחנו לומדים השמחה מן הגדולה המפורשת:

התחיל צווח בפרהסיא כה אמר ה' כחצות הלילה. משמע מלשון זה כה אמר ה' כחצות לילה אמר משה מעצמו מכח דיבור הקודם של הקב"ה עוד נגע אחד. וכפשטות לשון הגמרא ריש ברכות משה אמר כחצות והקב"ה אמר בחצות וצע"ג איך דרשו כן שמאחר שהקב"ה אמר בחצות ובשביל שלא יטעו אצטגניניו לא היה לו לשנות כמו שלא שינה מ"ש נעשה אדם. כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ח כתוב והרוצה לטעות וכו'. ואם אליהו כשנתירא שלא יאמרו מעשה כשפים הם התפלל לה' שלא יאמרו ק"ו שהיה לו למשה לעשות כן. ואשר יקשה יותר היכן מצינו שאמר הקב"ה למשה בחצות. רק שאצל המעשה כתוב ויהי בחצי הלילה ולא אצל ההבטחה. וליישב כל זה האיר הקב"ה עיני באמיתת הדברים על פי הרבה מאמרי חז"ל הסכת ושמע. שהאמת הוא שמשה שמע מהקב"ה מ"ש עוד נגע אחד וגו' ובכח נבואה זו דרש והתחיל צווח כה אמר ה' כחצות לילה וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' כ"ז וז"ל וכשאמר הקב"ה למשה עוד נגע אחד אביא על פרעה אמר משה הרי הגיע הסימן אחד היה אברהם. וענין הסימן מבואר בריש הסי' הנ"ל. באברהם הוא אומר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מהו דן מכות בכורות שנקרא נגע שנאמר עוד נגע אחד. מהו דן אנכי אמר הקב"ה פורע אני מהם במ"ב שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך. והסימן הזה מסר הקב"ה לאברהם וכו' עד ועמרם למשה. והיה משה משמרו ובא וכו' ע"ש. וכוונת המדרש בזה למה שאמר הקב"ה למשה במדין כה אמר ה' בני בכורי וגו' והנה אנכי הורג את בנך בכורך ודורש לעיל פר' ה' סי' ז' גלה לו הקב"ה שלא ישלח פרעה את ישראל עד מכת בכורים לכך לא הוצרך לפרסם לו בסוף ע"ש ופי' שבסוף כשאמר לו עוד נגע אחד וגו' אחרי כן ישלח אתכם לא הוצרך לפרסם ולפרש מכת בכורות שזהו מ"ש בתחלה אנכי הורג את בנך בכורך שעדיין לא נתקיים ובהכרח שזהו כוונתו לקיים עתה. ומ"ש עוד נגע אחד כמ"ש פר"א פרק כ"ו ר"ט אומר באותו הלילה שנלקחה שרה ליל פסח היה והביא הקב"ה על פרעה נגעים גדולים להודיע שעתיד להכות את מצרים בנגעים גדולים וכו' הרי שמכות מצרים נקרא נגעים ומכות בכורות עוד נגע אחד. ותיבת עוד משמע מוסיף על הראשונים כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ד ומה בשביל אשה אחת הכה כ"י הקב"ה בעצמו. בשביל ס' רבוא עאכ"ו שיהיה מכות בכורים בלילה זו ע"י הקב"ה בעצמו. עמש"ש. וזה היה בחצות לילה ממש כמ"ש רות רבה בריש פר' ו' חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך משפט שעשית למצרים וצדקה לשרה.

וכן הוא בפסיקתא פר' י"ז סי"ג שנעתיק לקמן. הרי מכל המקומות הנ"ל שמ"ש עוד נגע אחד הוא מכות בכורות שהבטיח לאברהם שנקרא אחד שאמר לו דן אנכי בעצמו כ"י וזהו הנה אנכי הורג כנ"ל וההבטחה לאברהם היה על חצי הלילה ממש כמ"ש בסוף סי' זה מפסוק ויחלק עליהם לילה. וכמ"ש ב"ר פמ"ג ס"ג ויחלק עליהם לילה רבנן אמרי יוצרו חלקו אמר הקב"ה וכו' וביתר ביאור בפסיקתא הנ"ל סי' ד' וז"ל תני רשב"י משה לא היה יודע עתותיו ולא רגעיו של לילה לפיכך אמר כחצות הלילה אבל הקב"ה יודע זמניו של לילה לפיכך נכנס בו כחוט השערה וכו' רבנן אמרי יוצרו חלקו הד"א ויהי בחצי הלילה ולהלן את אמר ויחלק עליהם לילה. אר"ת אביכם יצא בחצות ואני יוצא עם בניו בחצות ורבנן אמרי אמר הקב"ה אביכם יצא עמי מאמש ועד חצות ואני יוצא עם בניו מחצות ועד בוקר ועל זה אמרו בגמרא משה אמר כחצות והקב"ה אמר בחצות שמשה דרש גז"ש ממ"ש רגע אחד כנ"ל שהכוונה על הבטחת מ"ב בחצות הלילה ועל זה אמר ברוה"ק כה אמר ה' כחצות הלילה ולא שקבל עתה נבואה חדשה. אלא תחלה דרש ואח"כ אמר בנבואה וכאן סתם לו השי"ת ולא פרסם ולא גלה לו בהדיא מ"ב שרמז לו על מ"ש במדין ובכל המקומות הנ"ל וכדלעיל פר' ה' סי"ז. רק משה פרסם כאן מה שכבר גלה על מ"ב ומה שדרש שיהיה בחצות. אך שלא קבל הלשון ממש ע"כ שינה לומר כחצות בעבור הטעם הנ"ל. ותשלום דרוש זה בראיות אמתות לקמן סוף פר' מ"ז שעל שדרש משה בכל הנ"ל העיד עליו השי"ת בכל ביתי נאמן הוא. והמתבונן באמיתת דברים אלו בעיון בכל המקומות כנ"ל יחמר ברקחי. ברוך ה' שהנחני בדרך אמת:

יפה אמרת אל תוסף. שד' פסוקים הקודמים אמר משה בשם ה' אך פסוק זה אמר משה בעצמו וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי שלא כוון להתפאר בזה אלא שלפי שאמר פרעה אל תוסף עוד ראות פני הוכרח משה לומר וירדו כל עבדיך וגו' ומ"ש ושר הצבא ואפרכוס מרומז במ"ש אלה שעומדים תמיד לפניו והם היותר גדולים ומיעוט רבים שנים. ומ"ש אלא אתה כמ"ש במכילתא על פסוק ויקם פרעה והובא בילקוט וזה לשונו שומע אני ע"י שרים ושרות ת"ל הוא וכל עבדיו. וכל דברי מדרש זה לקוחים מהמכילתא ושם באריכות. רק מ"ש ושר הצבא ואפרכוס אינו מהמכילתא:

שעשה עצה עם אברהם. שדורש מלאכיו על אברהם על שהיה נביא וכמ"ש ויק"ר פר' א' שהנביאים נקראו מלאכים ואא"ע שאברהם נתן עצה ת"ע על העצה שנתן הקב"ה לאברהם וע' ב"ר פר' י"א סי"ד ופר' נ"ד ס"א על מ"ש איש עצתי והיינו כמ"ש כאן ועי' רד"ל כאן. ובפסיקתא פר' י"ז ס"ב דורש ועצת מלאכיו על משה:

ויחלק עליהם לילה. איך נחלק הלילה מעצמו ע"כ דורש א"ת וַיֶּחָלֵק אלא וַיְחַלֵּק שהקדוש ברוך הוא חלקו וכלשון המכילתא פסוק ויהי בחצי וגו' יוצרו חלקו ועי' בראשית רבה פרשה מ"ג ס"ג. פסיקתא פר' י"ז סי"ד ומש"ש:

פסקה ב

על משפטי צדקך. ובמקום משפט אין צדק ולמה דווקא בחצי הלילה ודורש ע"פ מדה כ' אא"ע לדוד שלא מצינו שעשה לו משפטים וצדקה בחצי הלילה ת"ע לישראל שמפורש אצלם משפטים למצרים וגו' וכמ"ש בסוף הסי' ועל פי מדה כ"ב כאלו כתוב על משפטיך ועל צדקתך:

עשית צדקה היאך. באיזה אופן עשה עמנו צדקה:

ויש מהם שהיו יראים. כמ"ש אצל ברד הירא את דבר ה' וגו':

היה הקדוש ברוך הוא פוסע. כמ"ש במכילתא כ"י אומר אין ופסחתי אלא ופסעתי ופי' א"ת ופסחתי אלא ופסעתי על שלא אמר ודלגתי או וקפצתי לדרוש בחילוף ח' בע' באחה"ע על כמלא פסיעה מהישראלי להמצרי:

היהודי מתעורר. וזהו חצות לילה אקום שניצל מהמגפה וקם ומי ששכב אצלו לא קם בחצי הלילה:

ופסחתי עליכם. משמע עליכם ממש אף בבית אחד. בין מצרי לבין ישראל. וכמפורש במכילתא פסוק זה רבי יונתן וכו'. הרי שהיה המצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני שניצל והיינו ממ"ש בפסוק זה והיה הדם לאות על הבתים וכמ"ש ופסח ה' על הפתח משמע אף שיהיה שם מצרי בבית ישראל והם ב' כ"מ והכריע. כאן כשיש שם מצרי ופסחתי עליכם. כאן שאין מצרי לאות על הבתים ולא יהיה בכם נגף אף כשיהיה ישראל בבית מצרי ועיין מדרש רות פסוק ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש פסיקתא רבתא פרשה י"ז ס"ג:

פסקה ג

ויהי בחצי הלילה. וה' הכה כל בכור. כל לרבות כל מיני בכורים כדלקמן כמ"ש במכילתא פסוק זה ובפסוק ותחזק מצרים. וז"ל הפסיקתא כל בכור בכור לאיש בכור לאשה בכור לזכר בכור לנקבה. הא כיצד בא אחד על עשר נשים (של אחרים בזנות) היו יולדות י' בנים נמצאו כולם בכורים אנשים וכו' עיין שם ומ"ש בכור לנקבה שגם הנקבות הבכורות מתו ובזה הצד יתקיימו כי אין בית אשר אין שם מת:

חוץ מבתיה בת פרעה. כמ"ש ד"ה ד' י"ח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד שלקח במצרים ומרד היינו כלב כמ"ש ויק"ר פר' א' בס"ג וכמ"ש פר"א פרק מ"ח שהיתה

בכורה. וזהו ותקם בעוד לילה שהיתה ראויה למות בחצי הלילה וקמה. על פי גז"ש מתיבת טוב ומתיבת לילה וכמ"ש בסוף ס"ב הנ"ל. וע' מדרש משלי פסוק ותקם ובילקוט שם. וע' פסיקתא פ' י"ז ס"ה הנ"ל וז"ל לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב בליל שימורים. והיתה בכורה מצד האם ומ"ש מבכור פרעה היושב וכו' היינו מצד האב. ובכן היתה אז לא פחות מצ' שנה שהרי משה היה אז בן פ' שנה ובעת שהוציאה אותו מן היאור היתה כבר בעלת דעת:

פסקה ד

ויהי בחצי הלילה. וס"ד ותהי צעקה גדולה במצרים שהיה ממש בחצות לילה כמ"ש במכילתא. ובפסיקתא במקומות שהעתקתי לעיל בס"א וזהו שאמר אליהוא באיוב רגע ימותו וחצות לילה יגועשו שנעשו ורעשו בצעקתם:

מיד ויקרא למשה. שבעצמו קראו. וכמ"ש לעיל ס"א בשם המכילתא ובמדרש תהלים קי"ג:

מי הקשה אליו. וכמ"ש בסוף סדר זה ויהי כי הקשה פרעה וכו' ולא השלים חפצו שבסוף שמע בהכרח:

פסקה ה

אזכרה נגינתי. מדרש איכה פסוק בכה תבכה ילקוט תהלים ע"ז בשם הפסיקתא מדרש תהלים קי"ג. ודורש שפירוש פסוק זה שייך לפסוק הקודם חשבתי ימים מקדם שנות עולמים מה שעשית במצרים ובאשור וזהו אזכרה נגינתי בלילה מזה אדע שלא לעולמים יזנח ה'. וכן מצאתי בהדיא במדרש תהלים ע"ז מדכר אנא תברי כד"א אשר מגן צריך לכך עם לבבי למצרים:

גבורי כח. תהלים סוף ק"ג ור"ד ברכו ה' מלאכיו:

הפקדתי שומרים. וס"ד כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו. וזה לא יתכן בבני אדם אלא במלאכים שאינם הולכים ולא ישנים. וזהו מ"ש בס"ד המזכירים את ה' הם המלאכים הממונים על זכרון טובות ישראל כמ"ש בסוף דניאל מיכאל וגו' העומד על בני עמך וגבריאל כמ"ש חז"ל מענין רוח פסקנית ולא נזכר עוד בתנ"ך שם מלאך אחר:

מיכאל יצא והכה. כנ"ל מפסוק ויצא מלאך ה' ויך וכו' וכמ"ש לעיל פ"ב ס"ה דעת ר' יוחנן. ודעת ר"ח שם שהוא גבריאל וכן כאן וכדעת רשב"י בסנהדרין צ"ה ב':

וגבריאל הציל לחמו"ע. שהרי ראה אותו נ"נ כמ"ש ורויה די רביעאה ולא מצינו בתנ"ך על מלאך שנראה לאדם רק בגבריאל שנראה ליחזקאל ולדניאל וע' פסחים קי"ח. איכה רבתי פסוק ממרום ובפסוק ולא זכר כמ"ש ב"ר פר' כ"א ס"ה וע"ש ותבין:

מכבשן האש. עי' פסחים קי"ח ועי' ב"ר פר' מ"ד סי' י"ג וכאן כרבנן דשם דהיינו ממ"ש אני ה' ולא מלאך. ועי' תד"א ח"ב פרק כ"ה מ"ת סוף קי"ז וע' ילקוט מ"ב י"ט:

וגזר לאש ויצא וליהט. כוונתו למ"ש במ"ת הנ"ל שרצה יורקמי שר הברד להצילם אמר גבריאל אני שר של אש אלך ואקדיח מבחוץ ואצנן מבפנים ואעשה נם בתוך נס:

ד' אומות. קדמוניות ע' מ"כ שבדניאל ג' פסוק ג' חושב ח' אומות קדמוניות ובפסוק כ"ז חושב רק ד' והם ב' כ"מ והכריע מפסוק קטל המון שביבא די נורא ע' סנהדרין צ"ה ב':

מישאל אמר שבחוהו. צ"ע מנין לו וע' פסחים קי"ח ולעיל פר' ט' ס"א:

ואמת ה' לעולם. ובו"ד אינו יודע לומר כן רק המלאך על שהוא חי לעולם:

פלומרכין ודוכסין. כמ"ש בד"ה ב' ל"ב כ"א וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבורי חיל ונגיד ושר במחנה אשור הרי שמ"ש במלכים ב' י"ט ל"ה ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף היו כולם שרים וכמ"ש סנהדרין דף צ"ה ב' וזה ע"פ מדה י"ז:

שותים יין וכו'. צ"ע מנין לו. ואולי דברי משל הם על שריפת הנפש וגוף קיים:

אתה עשית את שלך. ביד שלוחים שנקראו מלאכים. וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד. אבל פרעה שאמר בעצמו נפרע ממנו בעצמו כמ"ש סנהדרין דף צ"ד א':

ששרף גופן מבפנים. שבת קי"ג וש"נ פלוגתא דר"י ור"א בזה. וכאן כר"י:

לשם אביהם. ע' ב"ר פר' ל"ו ס"ו בא"א וע"ש מ"ש גם על יפת:

לבקרים אצמית. וס"ד להכרית מעיר ה' כל פועלי און ומפלת סנחריב אצל עיר ה' ירושלים ועיקר המכה היה בלילה כמ"ש ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך וגו' ובבוקר מתו כשהשכימו בבוקר לעבוד ה' כדרכם נודע להם. ע"כ כתב סתם וישכימו בבוקר ולא פירש מה עשו:

את ההלל שהיה ליל פסח. כמ"ש ישעיה ל' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג שיאמרו שיר על מפלה אשור כאשר אמרו בליל התקדש חג. וע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שליל התקדש חג הוא פסח טעון הלל וכמ"ש פסחים צ"ה הובא ילקוט ישעיה ועי' בשי"ר פסוק אני חבצלת. אח"כ מצאתי כן בהדיא במ"ת מזמור א' פסוק והיה כעץ שתול וז"ל השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וכו' בא פסוק זה ללמד על פרעה ועל סנחריב על סנחריב. מפשט דקרא. ועל פרעה ע"פ המדה הנ"ל וע"ע במ"ת מזמור ק"ז ולקמן פר' זו סי' י"ב:

קרא שמו מהר שלל וכו'. בכתוב מפורש שאות זה על אחז שישלול מלך אשור את דמשק ושומרון שבאו עליו כן האות של בן עמנואל והמדרש דורש זה על חזקיה אך הענין בזה כמ"ש בישעיה ז' שאל לך אות שאם היה מקבל דבריו היה האות העוב על אחז מאחר

שלא שמע לו נעשה עיקר הטוב של האותות על חזקיה עמנו אל כמפורש עליו ועמנו ה' אלהינו וכן אות הב' מהר שלל חש בז שאף שהיה בימיו ששלל אשור לדמשק לא נהנה בו אחז רק בימי חזקיה שלל סנחריב מכל הגוים בא הכל ליד חזקיה ועמו. כמ"ש בישעיה ל"ג ד' ואוסף שללכם אוסף החסיל כמ"ש סנהדרין צ"ד ב' ע"פ זה ודו"ק:

וכשם שעשה. סוף דברי ר' נחמיה לעיל ריש הסי':

ועלו מושיעים בהר ציון. שהם תמיד מושיעים כמ"ש לעיל סי' זה המזכירים את ה' ובזה הם מושיעים:

זה מיכאל בעצמו. ומ"ש מושיעים ל"ר על מיכאל ודגלו כידוע:

ויען מלאך ה'. שמ"ש העומד על בני עמך ולא פי' כאן ושם בזכריה כתוב שהתפלל עד מתי לא תרחם וכו' ולא פי' איזה מלאך הרי ע"פ מדה י"ז אחד הוא שעל שם זה נקרא מיכאל שרכם:

מיכאל וסמאל. ע' ד"ר פר' י"א סי' י"א:

אשמעה מה ידבר האל ה'. לא מה שאתה מדבר וכל ענין המזמור שירחם על ארץ ישראל וירושלים וזהו מיכאל שאמר עד מתי לא תרחם את ירושלים וזהו ידבר שלום אל עמו (שאם הנביא אמר כן היל"ל עלינו) בעת הגאולה שאז לא ישובו לכסלה וע"ז כתוב בעת ההיא יעמוד מיכאל כנ"ל ודו"ק:

ומנגנין. פירש מלשון ערמה ותחבולה ביוונית וכמ"ש ב"ר פר' מ"ג ס"ח אשר מגן שהפך מנגנין וכו' ועי' בערוך ובמ"ע בערך מגנון ומנגנון ומ"ש היאך פי' איזה ערמה ותחבולה ובאיזה אופן:

ובעקב זאת. פי' בתחבולה זאת מלשון ויעקבני גם יתכן שפי' מל' עקב וסוף וכל הנ"ל נכלל במ"ש ועקבותיך לא נודעו שאם לא אמר תחלה דרך שלשת ימים נלך במדבר לא היה רץ אחריהם ולא נטבע בים כמ"ש לעיל פר' ב' ס"ח ועי' עוד לעיל פר' ט"ו סי' ט"ו ששייך כאן:

מי יודע עוז אפך. וס"ד וכיראתך עברתך היינו מכת בכורות שעבר והיה בעברה כמ"ש ועברתי בארץ מצרים בתחבולה כנ"ל וכן דרש עליהם שעבר בעברה בהעביר את ישראל וכמ"ש חבקוק ג' ח' אם בים עברתך:

פסקה ו

מה אתם עושים. פי' שמאחר שאני סובר לנגוף המצרים בהכרח שאתם צריכים לעזוב מעשים רעים שבידכם כמ"ש לעיל סוף פר' א' ושייך למ"ש לעיל סוף פר' י"ז. ויתכן

שהביא דרשה זו כאן אגב סי' הסמוך שדורש סיפא דקרא ופסח ה' על הפתח דורש כאן גם ר"ד וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' י"ב וע' עוד שם ס"ז:

מהו ועבר ה'. הלא מלא כל הארץ כבודו ע"כ דורש אא"ע להעברת מקום ת"ע להעברת הבטחה שעל ששינו מעשיהם לרעה נשתנה עליהם ההבטחה:

על שם בני. לומר שאני אוהב אותם כבני:

כגן ה' כארץ מצרים. זה כתוב בסדר לך לך כשבחר לוט לשבת בסדום ואיך דרש שזה תשלום גמול למצרים על יעקב ועל יוסף שאחר ג' וד' דורות ויתכן שמשה בעת שכתב התורה כתב כן אצל לוט והשכר הזה היה אחר המעשה ונכתב במקום הראוי לו כמ"ש בענין גיד הנשה:

פסקה ז

מה כתיב למעלה. הנה בסי' הקודם דרש פסוק ועבר ה' לנגוף. ובסוף הפסוק כתוב ופסח ה' על הפתח. ואיך אמר מה כתיב למעלה ודורש פסוק ופסח. אך הענין בעיקר דרשת הפרשה הוא על פסוק ויהי בחצי הלילה. וכן כאן עיקר הדרשה על פסוק ויהי בחצי מענין מ"ב ובא לפרש באיזה אופן הכה בחצי הלילה וכאלו אמר ד"א ויהי בחצי וכמ"ש עוד בריש ס"ט וגם יתכן דחסר כאן הציון מפסוק ושמרתם את הדבר שדורש בסוף הסימן ועל זה אמר מה כתיב למעלה היינו בפסוק הקודם וזה נראה עיקר ודו"ק. והמשל הוא קיצור לשון והכוונה כמו שהטבח מכניס הבהמות לדיר ואח"כ עומד אצל הפתח ושבט הסיקרא בידו והניח הבהמות לצאת מן הדיר ואותה בהמה שרוצה לשחוט סוקרה בשבט הסיקרא כמו שהיה הענין אצל מעשר בהמה. כך בנמשל שעל ידי הדם שהוא אדום וע"י פתח הרג הבכורים והציל לישראל ואף שאינו דומה ממש להמשל דשם את האדום שחט וכאן ע"י הדם הציל אך עיקר הדמיון בפתח ואודם ובעה"ב שעומד אצל הפתח:

כשם שעשיתי לכם. פשט הפסוק לענין שחיטת הפסח והמדרש מוציאו מפשוטו. כי יקשה שא"כ היה לו לומר פסוק ושמרתם וגו' לחק בריש הפרשה בפסוק כ"א אצל משכו וכו' ושחטו הפסח כי מ"ש ולקחתם אגודת אזוב וגו' עד ושמרתם לא היה רק במצרים ואינו לחק לעולם. ע"כ דרש שפסוק ושמרתם שייך לפסוק הסמוך לו ועבר וגו' ופסח וגו' ומ"ש ושמרתם פי' מלשון זכירה וכ"ש ואביו שמר את הדבר וכמ"ש ב"ר פר' מ"ח ס"ח על פסוק זה כי הנה היום בא עי' לעיל סוף פר' ט'. ושם למעלה כתיב וחמלתי עליכם וגו' וכמ"ש ופסח ותרגומו וחייס וכן פי' רש"י בחומש ועפ"י מדה י"ז דורש כאן סמוכים ועי' ויק"ר פר' כ"ט סי"ה:

פסקה ח

א"ר חלפתא. פירושו כמו ד"א ויהי בחצי הלילה וצ"ע שאין להמאמר שייכות לפסוק גדול אדונינו. והנראה מהמאמר שהוא סמוך על פסוק קדוש ונורא. ע"כ נראה לי ברור שדורש פסוק תהלים צ"ט יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא. ועוז מלך וגו' משפט וצדקה ביעקב אתה עשית וזהו מ"ש ובשביל ישראל:

הקב"ה טהור וכו'. כוונתו למ"ש לעיל פר' ט"ו ס"ה ע"ש באריכות:

שאמר ליעקב אנכי. וס"ד ואנכי אעלך גם עלה שפי' במכת בכורות וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ד. וכאשר הארכתי בזה פר' זו בסי' א' וזהו מ"ש משפט וצדקה ביעקב אתה עשית. כמ"ש לעיל פר' זו ס"ב משפט למצרים וצדקה לישראל. ומ"ש אתה עשית פי' ולא ע"י מלאך כמ"ש אתה אלהים לבדך ב"ר פר' א' ס"ג:

מלאך אחר. עי' ב"ר פר' נ' סי"ב:

פסקה ט

שהיו עושין ביום ובלילה. וכמ"ש פר"א פרק מ"ח באריכות:

מלאכת איש על אשה. לעיל פר' א' סי' י"ב:

שהפך סדום בלילה. על שהפכו הדין על האורחים ועל העניים. וע' ב"ר סוף פר' נ' וריש פר' נ"א וכמ"ש איוב ל"ד הפך לילה וידכאו שהפיכת סדום בלילה:

הרבה נסים. פי' ד"א ויהי בחצי הלילה וגו':

שהם משולים לבהמה. כי למה הכה בכור בהמה אלא להראות להם שבחטאם בענין הזנות נמשלו לבהמה שפסוק אשר בשר וגו' כתוב אצל מצרים וזנותם:

לא נצא מכאן. וכן הוא בפסיקתא פרשה י"ז ס"ה על בכור השפחה:

ויך כל בכור במצרים. תהלים ע"ח נ"א שתיבת במצרים מיותר שבהם מדבר אלא פי' שהכה כל בכור בתוך אנשי מצרים ועמם שהקשו עוד כנגדם וכן בס"ד ראשית אונים באהלי חם עם אהלי חם:

וצעקו כולם. כמ"ש ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת היתכן שהיו בכורים בכל בתיהם (למד מה שדרש לעיל בסי' ג') אלא שמתו גם הרבה מאנשי מצרים:

ותחזק מצרים. וס"ד כי אמרו כולנו מתים הרי שמתו גם מאנשי מצרים שאינם בכורים. ודורש שהיל"ל וימהרו מצרים לשלחם. אלא שמ"ש ותחזק מצרים שחזקו על פרעה וזהו שאמרו כולנו מתים לבד הבכורים ולכלל גם אותו. וא"כ דעת המדרש שפסוק ותחזק מצרים קודם לפסוק ויקם פרעה ע"פ מדה ל"א שלישראל לא היו צריכים לומר טעם השילוח אלא שאמרו לפרעה שימהר לשלחם מן הארץ שאין זה בידם אלא ביד פרעה:

והן קורין הלל. ע' לעיל פר' זו ס"ה:

בואו ונקרא. לעיל בסי' א':
בלילה אתה מוציא. שכאן כתוב ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו בפסוק ל"א ולקמן פסוק מ"א כתיב ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו' ומ"ש בראש גלוי. פי' בפרסום. ועי' לקמן פר' י"ט ס"ו שיצאו בלילה ויתבאר שם:
נתפזרו וכו' באותה שעה. שהלכו כל ישראל כל אחד למכירו ולשכינו אחר מכת בכורות וקודם צאתם ובהכרח שהיה זה ביום שהרי מפורש ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר ויתכן שמ"ש ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה היה בלילה. ומ"ש ושאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה היה ביום שפסוק ל"ה בני ישראל וכו' ופסוק ל"ו וה' נתן וכו' מקומם קודם פסוק ל"ג וישא העם וגו' וזהו מ"ש באותה שעה ולא כפי מה שכתוב. וזה ע"פ מדה ל"א:
בעצמות יוסף. עי' לקמן פר' כ' סי' י"ט וש"נ:
ובכלי המשכן. עי' ב"ר פר' צ"ד ס"ד וש"נ:
ישמח צדיק כי חזה נקם. משה וכל הצדיקים שחזו נקם במצרים וס"ד ויאמר אדם אך פרי לצדיק זה אברהם שקיים מה שהבטיח לו. ויתכן שכוון למ"ש ב"ר פר' צ"ב ס"ב נגד אבותם עשה פלא וצדיק פי' לכלול האבות:

פסקה יא

אפו את הבצק שלשו. קודם שבאו לסוכות וע' יד"מ:
מקץ ל' שנה. וס"ד ארבע מאות שנה. היינו מגזירת בין הבתרים. ועי' במכילתא פסוק זה וע' בספרי מדרש תנאים מדה ל"ב בציון הרבה מקומות:
וביום שירדו. בפר"א ס"פ ט' בעצם היום נהפכו כל הימים לדם במצרים בעצם היום יצאו אבותינו ממצרים. וכמ"ש במכילתא פסוק ויהי מקץ בט"ו בניסן באו המלאכים לאברהם לבשרו. בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים. ויהי מקץ קץ אחד לכולם פי' שהיו כמה קיצים. קץ של ת"ל שנה מבין הבתרים. וקץ של ת' שנה כמ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה מלידת יצחק בפסח בט"ו. וקץ של רד"ו שנה וקץ אחד לכולם ביום שיצאו וזהו מ"ש ויהי מקץ וגו' ויהי בעצם היום הזה:
ובו ביום יצא יוסף. שדורש כמ"ש בר"ה י"ז דיליף סבל סבל גז"ש ושם לפי שיטתם שבר"ה יצא וכאן לפי שיטתו שבניסן יצא:
יהיה שבעתים. כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' שבר עמו וכו' ע' ב"ר פר' ג' ס"ו וש"נ:
גדולה לצדיקים. לדורות הבאים. לחזקיה לעיל פר' זו ס"ה. וזהו מ"ש ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ולא פירש באיזה לילה. הכוונה על הלילה הידוע ליל

שמורים כמ"ש הוא הלילה הזה וכו' שמורים לכל בני ישראל לדורותם גז"ש וכן לחמו"ע כמ"ש לעיל פר' ט' ס"ג ופר' זו סי"ה. ולדניאל. בדניאל שהושלך לגוב אריות בלילה כמ"ש ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה וכו' ובת טות וכו' כל הענין שהיה בלילה בליל שימורים כנ"ל:

משיח ואליהו. כמ"ש בסוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' וכו' והיינו לפני בוא המשיח שאז נקרא יום ה' (וזה מ"ש בגמרא שאמר רב יוסף ייתי ולא אחמיניה א"ל אביי מ"ט אילימא משום דכתיב כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב וכו' פי' שבפסוק הקודם איתא הוי המתאוים את יום הרי שפירש אביי שדעת רבי יוסף שיום ה' הוא המשיח ודו"ק). וזהו אתא בוקר עת הגאולה וגם לילה כמ"ש כאן הוא הלילה כנ"ל:

שאני בא ואני קרוב לבא. פי' בהכרח יש עת קבוע שאני בא וגם בתוך הזמן יתכן ג"כ שאבא אך שמור הסימן וכן בנמשל שבעתו וודאי שיבא וגם בתוך הזמן היום אם בקולי תשמעו קרובה ישועתי לבא. והסימן כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות בליל שימורים:

עוד אחת מעט. לעתיד מדבר כמ"ש שם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ולא אמר השני ושם כתוב ואני מרעיש וגו' ולא פירש על מה יהיה הרעש וקודם פסוק זה כתוב את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ובסוף הפרשה כתוב אני מרעיש וגו' והפכתי וגו' שהרעש לצורך ההפכה והשמדתי חוזק וגו' ובאו חמדת וגו' ומלאתי את הבית הזה כבוד לי הכסף ולי הזהב וגו' ובאיזה אופן ובאיזה זמן יהיה ההפכה פי' בפסוק את הדבר אשר כרתי אתכם ממצרים וגו' שיהיו באופן שהיו במצרים וכמ"ש לעיל בס"ז לענין ליל שימורים ורכוש גדול של כסף וזהב וזהו עמקות דברי המדרש וכשם שהפכתי את מצרים וכו' וכל זה מפורש בפסוקים של ישעיה שהביא פסוק אני ה' בעתה אחישנה וכמ"ש וינקת חלב וגו' ובפסוק לאחוז בכנפות כתיב תתהפך כחומר חותם והרעש מרומז במ"ש לאחוז בכנפות הארץ. והזמן בפסוק המימיך צוית בוקר ידעת השחר מקומו בוקר של גאולה כנ"ל. והשחר רומז על הלילה הנ"ל דוק בפסוקים ובמדרש ויאירו אמיתתם:

פרק יט

פסקה א

זאת חוקת הפסח. כל בן נכר לא יאכל בו:

היא לעצמה. כי בעלה היו לו בנים מאשה אחרת:

חי ה' וחי נפשך. היה די שתשביעו בה' לבד ובנפשו לבד אלא שהוקש חיי נפשו להחיות הבן למ"ש חי ה' בתחלה לפקדני בבן בנס אלהי כך עתה עמוד במסתורין להחיותו כמו שאתה חי וכמפורש שהחיה אותו מרוחו וחייתו:

עם אכיש לסייע אותו. כמ"ש ש"א כ"ט ומ"ש ג' ימים כמ"ש ריש פרשה למ"ד ויהי כבוא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי היינו בשובו מאכיש:

ובאו לארץ ישראל והעלו וכו'. נראה דכאן חסר וכצ"ל ובאו לצקלג בחזרתם מהמלחמה מה כתוב שם זה שלל דוד הרי ששמח לבדו וכן כשבא לארץ ישראל והעלה ארון אלהים והוכה עוזה מה כתוב שם ויחר לדוד. וכשנתנוהו במקומו מה כתוב שם וגם המלך דוד שמח שמחה גדולה ואף שאין בידי לכוון הלשון אך הענין מוכרח שהחסרון ניכר ומפורש בכתוב:

באו המצרים לאכול עמהם. ומ"ש לעיל פר' י"ח סי' יו"ד הכשרים שבמצרים וכו' פי' שאכלו ושתו עמהם בסעודה אך הפסח לא אכלו. ובהכרח שפרשה זו מקומה קודם שיצאו וקודם שאכלו את הפסח ע"פ מדה ל"ב וכמ"ש ויעשו כל בני ישראל והציווי היה קודם העשייה:

פסקה ב

יהי לבי תמים. וס"ד למען לא אבוש:

להציץ בי. להביע בי לבלבל דעתי במחשבות חוץ מהתורה שאני עסוק בה:

אהלך באמתך. יחד לבבי ליראה שמך. ומ"ש ואני מתבייש וכו' היינו מחביריו ותלמידיו שאינם טרודים כמותו וביקש שלא יטרידהו טרדת מלכותו מהתורה:

חוקת הפסח וחוקת הפרה. בחוקיך מיעוט רבים שנים ולא יותר ומ"ש בת"כ סדר מצורע ובהכרח שכוון על שני חוקים אלו שכתוב בהם בלשון אחד זאת חקת:

איזה חוקה גדולה מזו. פי' איזה מהם גדולה זו מזו:

והולכת אחריה. מפני שהיא קטנה ממנה וצריכה לה ע"כ הולכת אחר הגדולה שהפסח צריך לאכלו בטהרה ולהזות ממי הפרה הרי שחוקת הפרה גדולה מחוקת הפסח:

הוי כל בן נכר. תיבת הוי מיותר וטעות ושייך לדרשה של אמרו רבותינו יד"מ:

פסקה ג

ג' דברים. שבת פ"ז. יבמות ס"ג. לקמן פר' מ"ו ס"ג אדר"נ פ"ב הובא ילקוט תשא:

ואתה פה עמוד עמדי. נדרים ה' כ"ז כ"ח ובפסוק הקודם לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לנשותיכם אך ואתה לא תלך. וצ"ע מנין לו שעשה מדעתו דלמא לא פירש עד שאמר לו ואתה פה עמוד ועוד מאחר שדן ק"ו איך אמר שעשה מדעתו. ועי' שם בתוספות

בשבת פ"ז. ואחר העיון נ"ל ברור שפירש מכבר קודם מ"ת והיינו בעת שנראה לו בסנה וכן הוא בהדיא בד"ר סוף פר' י"א. ובזוהר ריש נשא וסוף חוקת על שידע שיצטרך לדבר עמו הרבה פעמים ועדיין לא היה לו ממי ללמוד וכשצוה אותו בסיני שלשת ימים אל תגשו אל אשה אז נתחזק בזה ודן ק"ו ומאחר שלא נאמר לו בפירוש זה נקרא מדעתו שעמד על דעת התורה ע"פ מדותיה. ואין לנו להמציא פרכא מדעתנו על ק"ו שמסרו לנו חז"ל ומה שהתרעמו עליו אהרן ומרים היינו על פרישתו של קודם מתן תורה שאז לא היה לו לדרוש ק"ו וכן משמע מפורש בד"ר שם. שע"כ לא הוצרך השי"ת לצוות עליו בעת מ"ת שיפרוש רק צוה עליו שיצוה לישראל. ודוק שהדברים ברורים ועי' במ"ר פר' ס"ג סוף ס"ד שזה נקרא מדעתו שלא נאמר לו בנבואה לדרוש כאן כן:

אל תגשו אל אשה. צ"ע שה' אמר למשה היו נכונים לשלשת ימים אלא שמשה פירש להם שהכוונה אל תגשו אל אשה ולשון הגמרא שם היו נכונים וגו' אל תגשו אל אשה ולשון רש"י בגמרא משמע שלא גרס אלא היו נכונים. והאמת שמאחר שכתוב מפורש אל תגשו אל אשה הרי בנבואה מהש"י. ומלתא דאתי מק"ו טרח וכתב לן קרא מפורש ואתה פה עמוד:

והשניה דרש. שמאחר שמפורש כתוב ואל הארון תתן וגו' ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת הרי מיד כשנתן בארון את העדות היה לו להכנס שידבר עמו שם. וע' עוד ויק"ר פר' א' ס"ז וסי' י"ג שהיה מן הדין שיכנוס ודן ק"ו שלא יכנוס. ובשבת שם לא חשב דרשה זו ובמקומה חושב יום אחד שהוסיף בהגבלה:

דרש בחוקת הפסח. ירושלמי תענית פר' ד' הלכה ה' ד"ר פר' ה' סי' י"ג:

שהיא לשעה במצרים. פי' שבאופן זה שהיה במצרים בנתינת הדם ומקלכם בידכם וכו' זה לא היה אלא במצרים אך בשבת שם איתא ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות. ולשון הירושלמי. שהיא מצוה יחידית. ולקמן פר' מ"ו ס"ג איתא ומה פסח שהוא קדשים קלים:

כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לשמים כלשון המכילתא אחד ישראל וכו' שנאמר וכל בן נכר כמ"ש רש"י בחומש:

מיד וישבור. וכאן חסר שהסכימה דעתו של הקב"ה עמו וכמ"ש בגמרא שם בשם ריש לקיש אשר שברת יישר כחך ששברת. ובאדר"נ יליף ר"מ מכאן שנצטווה מפי הגבורה וצ"ע:

פסקה ד

זאת חוקת הפסח. הדרשה על ס"ד כל בן נכר לא יאכל בו:

בחוץ לא ילין גר. וס"ד דלתי לאורח אפתח איוב ל"א ל"ב ועי' ב"ר פר' מ"ח ס"ג מש"ש ותבין כאן:

גרך אשר בשעריך. הרי שקירב את הגר אל שעריו ולשמור מצותיו. וע' לקמן פר' כ"ז ס"ב וס"ה במ"ר פר' ה' סי"ג:

שהוא סובל בריותיו. שהם לפניו כגרים ואורחים כמ"ש כי גרים אנחנו לפניך:

להיות כהנים. וזהו שלא ילין בחוץ אלא בפנים בבית המקדש ופותח לו דלתי בהמ"ק שיכנסו בפנים:

שאל עקילס. ב"ר פר' ע' ס"ה. במ"ר סוף פר' ח' לקמן פר' כ"ז ס"ה קהלת רבה סוף פסוק טוב אחרית:

יעקב ששמו ישראל. כמו שאנו אומרים בנוסח אבל אנחנו שמאהבתך וכו' ומשמחתך וכו' קראת שמו ישראל וכו' והוא מהתד"א. ולא ביקש אלא זאת וצ"ע שכששאל זאת לא נקרא ישראל:

וסוף דבר. שם בב"ר איתא שר' יהושע השיב לו כן והמדרש כאן קיצר ויתכן שמ"ש וסוף דבר פי' סוף דברי המאמר מדעת ר"י:

לבעלי תשובה. כמ"ש הנלוה אל ה':

רני ושמחי בת ציון. כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה' וכתוב שם עוד הפעם ונלוו וכו' ושכנתי בתוכך. שהוא מיותר ע"כ דורש שהפסוק בא לבאר שישכון בתוכה ע"פ ק"ו וד"ק מדה ט' הבדל במצרים יבדילני עתה:

ואל יאמר בן הנכר. הבדל יבדילני ה' ולמה יאמר כן כי ראה שהבדלתי אותם במצרים בפסח:

למה לא תשאלו לגבעונים. בא לפרש למה יאמרו הרי שע"פ מדה י"ז מפורש למה יאמרו ולמה לא יאמרו שהכל מפורש בתנ"ך:

שעשו בערמה. ביהושע ט' כל הענין:

ויקח המלך וכו'. ויתנם ביד הגבעונים:

דייקי שלהם. משפטם ביד בני ישראל:

מה הקב"ה עושה. עי' ב"ר פ' מ"ח סי"ח בא"א ובמדרש תהלים מזמור ו' כמו כאן כל הענין:

פסקה ה

זאת חוקת וכו'. כל בן נכר לא יאכל בו:

כיון שיצאו. הכוונה כיון שבאו לצאת שכל דברי הסי' מדבר קודם שאכלו. וע' לעיל פר' זו ס"א:

וכל מי שיצא עמהם. וע' סס"א הנ"ל וכמפורש בפ' זו וכי יגור אתך וכו' וע"ז חתם הפרשה ויעשו. שאם על הפסח כבר כתוב בסוף פרשת משכו ועשו. ולמד מענינו מה שעשו:

סינטירי. צ"ל סימנטירי ופי' חותם וכמ"ש בנמשל חותם וע' פר"א פרק כ"ט וכמ"ש בברכת המילה וצאצאיו חתם באות וכו':

משתה צלי אש. כמ"ש לעיל פר' ט"ז סי' י"ב צלי אש בשביל אברהם שהצלתיו מכבשן האש ולכך צריך החותם שלו:

כורתי בריתי עלי זבח. ברית מילה על זבח הפסח:

ורבותינו אמרו. שמ"ר פר' א' ס"ח. ובתד"א סוף פרק כ"א וריש פרק כ"ד איתא ששמרו כולן ברית מילה:

למה כי שמרו. למה זכו לאורים ותומים כי שמרו וכו':

ינצורו כמצרים. דאם במדבר הלא מפורש ביהושע ה' שמל את כולם בגלגל כי לא מלו כל ישראל במדבר אלא ע"כ במצרים גם תיבת ינצורו מרומז מצרים ע"פ מדת ממעל:

שנית. משמע שמל אותם גם בראשונה והיכן הרי במדבר לא נמולו אלא במצרים כנ"ל וע' במ"ר פר' י"א ס"ג באריכות שי"ר פסוק הנה מטתו ובפסוק עד שהמלך במסבו באריכות:

ומן הריחות שבג"ע. כמ"ש שי"ר שם עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו על סעודת ישראל במצרים בפסח בהסיבה כמש לקמן פר' כ' סי' י"ט וזהו במסיבו ובפסוק הקודם תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף על ביזת מצרים ואז היה עד שהמלך וגו' ומאין היה הריח של כל הבשמים כמפורש: נרד. וכרכום. קנה. וקנמון וכו' עד כל ראשי בשמים וכתוב אחריו עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו. גני הוא ג"ע. ומ"ש לד' רוחות העולם כמ"ש יחזקאל ל"ט ט' מארבע הרוחות בואי הרוח ופחי וכאן כתוב הפיחי גני וכל זה ע"פ מדה ז' וי"ז ומ"ש נתן ריחו פי' שהלך הריח על כל מי שהיה במסיבו הנ"ל היינו לישראל בכל מצרים וכל צלי נותן ריח חזק כמ"ש ביו"ד נסים שבבהמ"ק ולא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכמ"ש במדרש איכה פסוק שהם יזובו מדוקרים שהיו צולים גדיים במערבה של עיר והריח מפעפע בהם ומתים. ומ"ש בפסחו של משה היינו ממ"ש שהמלך במסיבו זה משה כמ"ש ויהי בישורון מלך:

אם אין אתם נימולים. שמ"ש וכל ערל פי' ערל מישראל וא"כ היה לו להקדימו תחלה אלא שהיתה עצת ה' שהיא תקום שתחלה קיימו בבן נכר. ובעבד. ובתושב. ושכיר. ובגר. ומכלל זה באו מעצמם לקיים מ"ש וכל ערל וכו':

בדמייך חיי. ב' פעמים ע"פ מדה יו"ד וכאשר מסודר כל זה בשי"ר פסוק עד שהמלך ביתר ביאור:

ונתערב דם הפסח בדם המילה. שתחלה נתנו דם הפסח בכלי או באסקופה כמ"ש ב' דעות במכילתא ונתנו על המשקוף וב' המזוזות ביום י"ד ובלילה כשמלו בעת אכילת הפסח נתערבו הדמים ע' לעיל פר' ט"ו סי' י"ב ופר' י"ז ס"ג. ובפר"א פרק כ"ט איתא וביום שיצאו ממצרים נמולו כולם והיו נוטלים דם פסח ודם מילה והיו נותנים על משקוף בתיהם וכשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים ראה את דם הברית ודם פסח נתמלא רחמים על ישראל וכו' בדמיך חיי בדמיך חיי וכו'. וכן הוא בזוהר ריש בהעלותך שערבו יחד משני הדמים ונתנו על המשקוף ועל שתי המזוזות ומ"ש ונושקו כמ"ש שם ביחזקאל והנה עתך עת דודים וכמ"ש ישקני וכו' כי טובים דודיך ומ"ש ומברכו כמ"ש ואומר לך בדמיך חיי:

פסקה ו

כל בן נכר. הדרשה מר"ד זאת חוקת הפסח וזהו חוקיו ומ"ש ומשפטיו כמ"ש במדבר ט' י"ג אצל הפסח ככל חוקותיו וככל משפטיו:

וככה תאכלו אותו. וס"ד ואכלתם אותו בחפזון ובסדר ראה אמר לא תאכל עליו חמץ וגו' לחם עוני כי בחפזון יצאת והיל"ל כמ"ש בפרשת בא ויאפו את הבצק עוגות מצות וגו' כי גורשו ממצרים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' וי"ז וממעל ול"א בסדר ראה וזבחת פסח וגו' כי בחפזון יצאת שעל שכתוב בסדר בא אצל פסח ואכלתם אותו בחפזון אמר כאן הטעם על הפסח כי בחפזון יצאת וגו' דוק והתבונן בעמקות כוונת חז"ל ע"פ המדות:

כי לא בחפזון ונו' ובמנוסה וגו'. במצרים היה בחפזון כנ"ל ובגאולה מבבל היה מנוסה כמ"ש ירמיה נ"א ו' נוסו מתוך בבל ולעתיד לא חפזון ולא מנוסה:

התקינו עצמם בלילה לצאת בהשכמה. דורש שמ"ש אצל הפסח ואכלתם אותו בחפזון לא על שיצאו משם בחפזה מיד אחר האכילה שהרי מפורש שמות י"ב כ"ב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד הבקר אלא צוה שיאמינו שבוודאי יצאו מיד בבקר ומחויבים להראות החפזון בפועל כאלו יוצאים עתה וע' לעיל פר' י"ח ס"י ואם לא היו עושים כן היתה מדת הדין מעכבת עליהם וזהו שסמך המדרש שלשעבר אני ובית דיני כו' וכמ"ש וה' הולך וגו' וכמ"ש ויק"ר פכ"ד ס"ב וכמ"ש ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וע' לעיל פר' י"ב ריש ס"ד וש"נ:

פסקה ז

אמר הקב"ה. דורש מ"ש כל בכור עד לי הוא שתיבת כל מיותר ודרשו ויק"ר פ"ב בס"א שכל מקום שנאמר לי קיים לעולם וכו' ע"כ דורש שרומז בתיבת כל לרבות על יעקב. ומשיח. ושעל כן ב' פעמים לי מדה י' ומ"ש הוא על המשיח שיהיה לעולמים ומ"ש כשם שעשיתי וכו' כך אני וכו' בא לדרוש מ"ש אף אני בכור אתנהו משמע שאחר נתן אותו לבכור ואף אני וכו' ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע על אחר שנתן אותו ת"ע שאף הוא יהיה בכור כמו יעקב וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב ואני אף הוא לבכור אתנהו כמו ליעקב. וע' לעיל פ' י"ח ס"ז לחק לך וכמ"ש כאן ושמרת את החוקה וגו' ודו"ק:

והזהיר לישראל ע"ד ושמרת את החוקה. שתחלה אמר זכור את היום הזה ואח"כ אמר ז' ימים וגו' ודורש ע"פ גז"ש של זכור שבכל הפרשה שמדמה ענין הפסח לענין השבת שכמו שהשבת על מעשה בראשית כך יום היציאה ממצרים לרמז על הנסים לאות שהעולם שלו שע"כ נקרא חוקה הזאת זכרון יום אחד לשבעה רק ההפרש שהשבת אחד לשבעה תמיד ויום הפסח אחד לז' פעם אחת בכל שנה:

אל תזכרו כל הגלים. פי' אל תזכרו הצרות להתאבל עליהם שא"כ תקטן מעלת הישועה אלא לזכור הצרות לצורך שמחת הישועה להגדיל הנס וכן בנמשל:

פסקה ח

דבר אחר קדש לי כל בכור. דעת רבי נחמיה שמצות פטר רחם נהג מיד במדבר ג"כ כי בפרשת והיה כי יביאך כתוב שנוהג בבואם לארץ אך בפרשת קדש לא הזכיר ביאת הארץ להורות שנוהג גם מיד במדבר וע' בבכורות (דף ד') פלוגתא בזה. וכמ"ש רש"י בחומש כאן. וכאן בשיבוש וצ"ל רנ"א אמר הקב"ה כשתבואו לארץ העבירו כל פטר רחם לי שנאמר והעברת כל פטר רחם לה' יכול שלא להעבירו מיד ת"ל קדש לי:

על שחס עליהם. כמ"ש בפסוק ויהי כי הקשה פרעה וגו' ויהרוג ה' כל בכור על כן אני זובח לה'. וגו' וכל בכור בני אפדה שע"פ מדה ט' וי"ז וממעל אנו דורשים שעיקר הטעם שכאשר הרג בכורי מצרים היה לו להרוג גם בכורי ישראל ויחמול עליהם ופדה אותם בבכורי מצרים ע"כ עלינו להקדיש הבכורים ולפדותם כמפורש ועיקר הטעם אינו מפורש כי אם ע"פ המדות:

הודיעהו נסים. שמ"ש ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' וגו' אין הכוונה שהתשובה על שאלת הבן אינו רק ממכת בכורות שהרי באמת על שהקשה לשלחנו הכה אותו בי' מכות אלא נידון ע"פ מדה כ"ה שמ"ב הוא בכלל כל הי' מכות של מצרים

ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו כל היו"ד מכות על שהקשה. ופרט מ"ב לענין פדיית בכורות אך לענין שאלת הבן בפסח הכוונה על כל הנסים:

ובשבילו הרג בכורי מצרים. כמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' י"א ובסוף פ' י"ז נתתי כפרך מצרים ובאיזה אופן שעשה בעצמו. ואף דלעיל פ' י"ב ס"ד שלש ע"י הקב"ה ערוב. דבר. מ"ב. ההפרש דשם לא נגלה הקב"ה אך במ"ב בגילוי שכינה:

עטרה וכו' שלא ישכחו. בפרשת קדש כתוב ולזכרון בין עיניך ובפרשת והיה כי יביאך כתוב ולטוטפות בין עיניך וטוטפות הוא עטרה וזהו מ"ש עטרה וכו' שלא ישכחו וע' ב"ר ריש פל"ד ומש"ש:

פרק כ

פסקה א

ומתג לחמור. ט"ס וצ"ל מתג בלא ו':

זה פרעה הראשון. פרעה שהיה בימי אברהם ולא פרעה שבימי יוסף ולא שבימי משה. ויתכן עוד שכוונתו למ"ש בספר הישר מרקיון שמלך בחכמתו והוא הראשון שנקרא פרעה על שפרע מס ממצרים קודם שמלך ע"ש בסדר לך לך באריכות והוא לקח את שרה ולקה על ידה וההפרש שבין פרעה לאבימלך שפרעה נמשל לסוס על עזותו שלא יועיל לו מתג לבד וצריך גם שוט לעצרו. וכן פרעה באו עליו הנגעים לעצרו מן החטא ואבימלך נדמה לחמור שאין בו עזות כל כך ודי לו במתג לבד וזהו ואחשוך גם אנכי וגו':

טובים השנים. שבזכות שניהם לקה והטיב להם. עי' ב"ר פר' מ"א ס"ב:

כי עצור עצר וגו'. שזהו שהכה אותו בעצר רחם למנוע אותו שלא יחטא בדמיון המתג (אך בפרעה הרבה מיני מכות. וזה כפי הפשט וע' ב"ר מ"א שם) כלשון הכתוב ואחשוך וגו' וכמ"ש ב"ר פנ"ב ס"ז:

כי עצר עצר ה'. פסוק זה בסוף הפרשה והמדרש הקדימה לשאר הפסוקים ע"פ מדה ל"א כשאמר לו הנך מת וגו' אז הכה אותו בעצור כנ"ל וזהו לא נתתיך לנגוע אליה ע"י העצור הנ"ל:

כשר היה אבימלך. אע"פ שכבר קפץ עליה ולקחה לביתו כבש יצרו ולא קרב אליה. ולא אמרו כן על פרעה שהרי אמר אבימלך הגוי גם צדיק והקב"ה העיד עליו כי בתם לבבך ועל מעלתו זכה שדבר אתו אלהים:

ושבט לגו כסילים. כאן מרומז המכות כמ"ש במדרש תהלים ק"ה על פסוק שמו בם דברי אותותיו שהיו המכות נרשמות בגופן וכמ"ש לעיל פר' ט"ו ס"י כיון שנגעו המכות בגופו התחיל מרגיש:

ויהי בשלח פרעה. ולא פירש מה היה בשלחו שמ"ש ולאנחם ענין אחר הוא ע"כ דורש ויהי וי היה נוטריקון כנ"ל:

פרעה והמצריים. שברישא דקרא שוט לסוס ומתג לחמור בלשון יחיד שלא חטאו אלא פרעה ואבימלך אך בס"ד לגו כסילים בלשון רבים שגם המצרים חטאו:

משל אבימלך. ד"א הוא על פסוק שוט לסוס ומתג לחמור:

דפלמטור. הערוך בערך דפלמטר מלא מרגליות כלי כעין תיבה ובמוסף ערוך ארגז קטן וכפול דו שנים פלומטר ארגז:

מי נתנו לך. ובנמשל כמ"ש אשר לקחת מי נתנה לך:

מהו ויתפלל בעדך. מאחר שדבר אתו אלהים והוכיחו והזהירו וקבל תוכחתו היה לו למחול ולרפאו:

ראש המדינה. ובנמשל על אברהם שהיה אב המון גוים ופלשתים מזרע מצרים מבני חם עבדי שם ויפת. ומסר דינו מעת שלקחה לביתו:

ומתג לחמור. שייך לענין אבימלך וכאשר אמר הוי ומתג לחמור. עי' פר"א פ' ל"ו שיצחק נתן לאבימלך אמה אחת ממתג החמור שרכב עליו לאות ברית שבועה וזה מ"ש אצל דוד ויקח את מתג האמה מיד פלשתים. ושע"כ דורש מ"ש ומתג על פלשתים:

משל פרעה. פרעה השני עם מצרים:

והיו ב"א אומרים. מאחר שסבל כל כך ולא שלחה מן הסתם הדין עמו והתובע בא עליו בעלילה. אך מאחר שהחזיר לו אינו יכול לטעון כן ועל שדרך הרועה לרעות רחלים עם חזירים יחד תפס המשל בענין זה:

מי ה' אשר אשמע. וס"ד וגם את ישראל לא אשלח. וזהו אין לך בידי רחל ורחל הוא ישראל כמ"ש שה פזורה ישראל וכרחל נאלמה:

היכן מצרים שותים. אף שאין שייך בנמשל שאין הש"י צריך לשאול אמר כדרך המשל:

איני יכול להפכו. לעיל פ"ט ס"י שם איתא שהקב"ה אמר לו ודורש מדה ט"ו שתחלה כתוב הנה אנכי מכה במטה אשר בידי שמשה עצמו יכנו ואח"כ כתוב שמשה אמר לאהרן שיכנו ומפורש שאהרן הכה. והכריעו מפסוק משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו אע"פ שלא הזכיר הפסוקים זיל קרי בי רב הוא ומה שכפל הלשון הם שני נוסחאות משני מקומות:

ולא היו מוצאין. כמ"ש ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור. ולא פרט המדרש אלא המכות ששייך אל מרעה הבהמות והשאר אמר דרך כלל:

ושרף את הכל. והאש שעם הברד שרף כל המרעה:

נטל מקל וכו'. היינו מכת דבר כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ד אמר הקב"ה אביא עליכם רועה יפה שנאמר הנה יד ה' הויה ודרך הרועה לרעות במקל כמ"ש רעה עמך בשבטך צאן מרעיתך:

נטל בנו וחבשו. אמר בלשון המשל והכוונה במ"ב שהרגו כמ"ש מבכור פרעה וגו':

וחבשו בצד בנו. כלשון המשל והכוונה שכמו שהרג בנו במצרים במ"ב כך הרגו בים:

ונער פרעה. בתורה אינו מפורש אם טבע פרעה בים רק ברמז כמ"ש מרכבות פרעה וגו' כי בא סוס פרעה וגו' לא נשאר בהם עד אחד רק מפורש בתהלים ונער פרעה וחילו וע' לקמן ס' ס ד'. ועי' במכילתא פסוק וינער ה' את מצרים ובפר"א פרק מ"ח חולקים ע"ז שסוברים שלא מת בים:

שעמד בדבריו. ואחר שסבל כל כך הדין עמו ובעלילה רוצה להרגו שהרי גם אחר ששלחם רוצה ג"כ להרגו:

את השחין. עי' לעיל פר' י"א ס"ו וסוף פ"י. ואף שכל המכות היו נרשמות בגופן כדלעיל בריש הסי' עכ"ז כל המכות עיקרן חוץ לגוף רק שחין עיקרו בגוף:

הרי מכה רעה. וכמ"ש ולא יכלו החרטומים לעמוד וגו' מפני השחין. ודורש גז"ש מאיוב שיסורי איוב היה שחין כמ"ש ויכהו בשחין רע וגו':

פסקה ב

כה אמר ה' צבאות עשוקים. וס"ד כל שוביהם החזיקום מאנו שלחם. ועיקר הנבואה אצל בבל כתיב ותיבת כל לרבות מצרים ושאר השובים:

כפרים עם נרדים. ור"ד שלחיך פרדס רימונים שרוה"ק אומר לפרעה שלחיך מה ששלחת דומה לפרדס רימונים וגו'. ועי' שי"ר פסוק זה בתוך פסוק גן נעול:

ולא היו לפניו כלום. לא היו חשובים בעיניו שלא ראה בהם יתרון:

אמרו לו גדולי המלכות. כמ"ש ויאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדינו הרי שאמרו מי שבידם לשלוח בצווי פרעה הם שריו הגדולים שעתה נתייקרו בעיניהם ע' לקמן סי' ה':

פסקה ג

השולח אמרתו ארץ. ולא פירש איזה אמרים והיל"ל לארץ ע"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז ומדה ט' השולח פרעה ששלח למה כי אמרתו של הקב"ה חזקה ועומדת בארץ כמ"ש כוננת ארץ ותעמוד וכמ"ש והארץ לעולם עומדת:

עמד פרעה מעצמו. צ"ל בעצמו עי' לעיל פ' י"ח בס"א ובסוף סי' י':

בלעם אמר. פי' ד"א ויהי בשלח שפי' בלעם תחלה הרשיע ואמר הנה העם היוצא ממצרים ואח"כ הודה ואמר על כרחו אל מוציאו ממצרים. ואיך אמר כאן בסוף ויהי בשלח פרעה בכ"מ והכריע שמ"ש בשלח פי' מלשון לוויה. מכילתא ותנחומא ריש בשלח:

פסקה ד

ויהי בשלח פרעה. היל"ל בהוציא פרעה. ולמה תלה בפרעה כנ"ל בסי' הקודם. ולמה לא נגמר דינו במצרים וע"כ דורש ע"פ גז"ש שבתיבת בשלח מלמדנו שעל שלא שלחם ברצון הש"י שעדיין לא נפרע ממנו על עון שפיכות דמים של הבנים שהשליך ליאור כמ"ש לקמן ס"י אך הש"י שילם לו מדה כנגד מדה ועשה כמו בשלוח הקן שלח האב ולקח לו הבת:

ונער פרעה וחילו. כמ"ש לעיל ס"ס א' ועי' לעיל פר' י"ח ס"ג:

ואוריש לה ג"ע. שהיא אחת מאותן שחשבו חז"ל שנכנסו בחיים לג"ע וע' במדרש משלי בפסוק ותקם בעוד לילה. ובמדרש קהלת פסוק חופר גומץ ובמ"ר פר' י' ס"ב:

פסקה ה

שלחיך פרדס רימונים. ע' מ"ש לעיל ס"ב. מכילתא סדר בא על פסוק ויהפך לבב פרעה:

ונעשו שורות. כדמיון הגפן שנוטעין אותו שורות. והנמשל שכל שבט חנה בפני עצמו. ובכל מעלות שבדברים אלו נמשלו ישראל ע"פ מדה כ"א ע' ב"ר פר' מ"א מעלת התמר וש"נ. ולעיל פר' י"ז ס"ב מעלת התפוח. לקמן ריש פר' ל"ו מעלת הזית:

נרד וכרכם. וס"ד מור ואהלות עם כל ראשי בשמים:

בנה בה מגדול. הדמיון על בהמ"ק:

ומי היה משבחן. פי' ראה מי הודה בשבחן אפילו בלעם שרצה לעקרם:

דגלים דגלים. צ"ע שהדגלים נעשו בשנה שניה ואיך יתכן שראה. וע' לקמן פ' כ"ד ס"ד במ"ר פ"ב ס"ח. ולפי מ"ש לעיל ס"א בשם המכילתא והפר"א שלא מת בים יתכן שראה אותם בשנה ב' ואז אמר וי. ועי' ביפ"ת. ויותר נראה שהכוונה כמ"ש וחמושים עלו כדרך

הולכי מלחמה שהולכים מסודרים. וענין כהונה ולויה קבלה היתה ביד ישראל במצרים שכן יהיה כמ"ש ש"א ב' כ"ז וכמ"ש לקמן סי' ל"ט עי' מש"ש:

פסקה ו

נפשנו כצפור. דורש חמשה פסוקים של צפור שונים במשמעותם וסותרים זה את זה וע"פ סידור המשל מבואר הכל. ובנמשל שכנסת ישראל נמשלה ליונה. ושם צפור כולל גם היונה כמ"ש בין הבתרים ותור וגוזל וע"ז אמר ואת הצפור לא בתר:

הנחש מתחכם. כלשון הפסוק והנחש היה ערום. והנחש הוא תנין וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ב:

יחרדו כצפור. כמ"ש ויוגד למלך מצרים כי ברח העם:

תשלח חרונך. כמ"ש לקמן סוף פ' כ"א שנפלו גם אותם שנשארו במצרים:

ישבו במקום אחר. שלא חזרו למצרים רק מהים למדבר ממסע למסע בלא קביעות:

גם צפור מצאה. וס"ד את מזבחותיך ה' צבאות היינו בבהמ"ק. וזהו מ"ש דוד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב היינו כנסת ישראל כנ"ל ובזה נוסדו הפסוקים החמשה. וענין המשל והנמשל ישבה בקנה. ישראל במצרים בימי יוסף בשלוה. מבקש לעלות אחריה לאכלה אחר מות יוסף. ברחה היונה ביציאתם ממצרים. נפלה האש בקנה בקריעת ים סוף כנ"ל. פרחה הצפור. מים למדבר. וישבה לה בגג שנתעלו בסיני בקבלת התורה. ומ"ש בדד שהם לבד קבלו התורה. פורחת ממקום זה למקום זה. מ"ב מסעות עד שבאו לארץ קן נאה ומשובח בבהמ"ק ודוק מאוד גם בפסוקים. וע' מכילתא סדר בא פסוק ויושע מד"ת מזמור פ"ד. וצ"ע שלא חשב אלא ה' פסוקים אלו. ויש עוד פסוקים בדומים לאלו שכתוב בהם צפור:

פסקה ז

וקיבל העשיר את בנו. והנמשל שקבל את יוסף ויעקב והשבטים. וכמ"ש לעיל פ' י"ח ס"ו:

ואומר להצילו. פסוק זה כתוב בסנה ובא ללמדנו שסוף המעשה שהיה במכת בכורות שהיה בעצמו כ"י בישר תחלה בסנה וכמו במדין דבישר תחלה על מכת בכורות:

פסקה ח

משה אמר וי. ורמוז במ"ש ויסב אלהים את העם דרך המדבר וכמ"ש לעיל פ"ב ס"ד וינהג את הצאן אחר המדבר וש"נ ע"ש ותבין כאן:

פסקה ט

חוץ משבטו של לוי. הנה כאן כתוב כשש מאות אלף רגלי הגברים. משמע שלא היה יותר. אך אחר העיון הדבר מוכרח שאצל המשכן היה החשבון ת"ר אלף ועוד ג' אלפים וד' מאות. וכן בריש במדבר שנתוסף על החשבון של יוצאי מצרים ג' אלפים וה' מאות על שנתחדש החשבון בתשרי וכמ"ש במ"ר פ"א ס"ט ובביאורי שם ובריש במדבר מפורש והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם וכן לא היה בחשבון של שקלי המשכן ולא בחשבון יוצאי מצרים ודו"ק:

פסקה י

לפעלא טבא יישר כחך. הנה מ"ש מה נורא מעשיך אין זה יישר כח. ויתכן שדורש אמרו לאלהים מלשון ה' האמירך וכן אמרו לאלהים מלשון תודה והחזקת טובה וגם יתכן שעל שאמר אמרו לאלהים ואם הכוונה על מ"ש מה נורא מעשיך למה אמר כאן בלשון זה יותר מאצל כל תהלות אלא פירושו ע"פ מדה ט' אמרו לאלהים מה שאומרים לכל פועל טוב וכמ"ש פסחים קי"ח הללו את ה' כל גוים על נסים ונפלאות דעביד בהדייהו ומ"ש מה נורא מעשיך ענין אחר הוא וע' ב"ר פ' ל"ב ס"ג. ובמדרש תהלים כ"ב הגירסא אמרו לאלהים וגו' ר"א בנו שריה"ג אומר מה דחלין אינון מנגניא דילך הנהרגים וכו' הנצלבים וכו' הנשקעים וכו' הנשרפים וכו' והנשלכים וכו' ועי' בסוף מדרש אסתר:

פרעה אסר. וכמ"ש לעיל ס"ד ע"ש:

ישתברון. שהיל"ל ברוב עוזך תכניע אויביך ויודו לאמיתך ולא יכחשו לך. ע"כ דורש יכחשו מענין מ"ש ובשרי כחש משמן שהוא ענין שבירה. ור' ברכיה דורש שיכחשו ויכזבו את עצמם לך:

מסרו למלאך השטן. עי' שי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר ושם איתא שמיכאל המלאך סטרו וכו' וע' לעיל פ' י"ח ס"ה באריכות:

ולא איתי די ימחא. ע' מ"כ. ומ"ש אמר לו הקב"ה אין פירושו שהקב"ה דבר עם נ"נ והוכיחו אלא פי' שאנו דורשים כן מהפסוקים שזהו דיבר אלהי עפ"י רוח קדשו. ומבואר בזה שבפסוק ל"א כתוב ומנדעי יתוב עלי וגו' עד ולא איתא מן די ימחא וגו' ובפסוק ל"ג כפל עוד הפעם ומנדעי יתוב עלי עד די כל מעבדוהי קשוט וגו' ופי' שתחלה היה כחית השדה ושב לדעת בן אדם כמו שהיה תחלה שלא הבין דרכי אמתו של הקב"ה והיה לבו קצוף על שהענישו ואומר ולא איתי די ימחא בידיה ועל זה נאמר לו ברוה"ק התוכחה ע"פ מדה ט' ואז בא לכלל השכל האמתי בדרכי הקב"ה והאיר עיני שכלו ואמר די כל מעבדוהי קשוט ודו"ק:

פרעה על שאמר. מכילתא ותנחומא ריש בשלח. ועל שעיקר הענין מדבר בפרעה חשבו לבסוף:

פסקה יא

דרך ארץ. שהיל"ל דרך פלשתים ותיבת ארץ מיותר וכמ"ש בריש תד"א על פסוק לשמור את דרך עץ החיים. דרך זה דרך ארץ ועץ חיים זו תורה. וכן כאן דרך ארץ מנהג וסדר הארץ. וכאלו כתוב דרך ארץ ודרך פלשתים ע"פ מדה כ"ב:

קונה עבדים. ע' לקמן פ' כ"ה ס"ו. במ"ר פ' ט"ז סי' כ"ז:

טוענין אותו. במרכבתו וכסאו כמ"ש ביצה (כ"ו ב') בגלודקי ואלונקי:

אלא שטעו שבטו של אפרים. שכאן כתוב שלכך לא נהגם דרך ארץ פלשתים פן ינחם העם בראותם מלחמה משמע שהיה מלחמה בפלשתים ולא מצינו אז מלחמה ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על המלחמה המפורשת בפלשתים כמ"ש ובני אפרים וגו' והרגום אנשי גת שעיר גת אחת מחמשת סרני פלשתים וזהו מ"ש בתהלים ע"ח בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב ע"פ מדה הנ"ל כמ"ש בד"ה הנ"ל שעל זה אמר כאן בפלשתים בראותם מלחמה ומ"ש בפסוק זה לא שמרו ברית אלהים וגו' כמ"ש במכילתא ריש בשלח ד"א ולא נחם וגו' זו מלחמת בני אפרים שנאמר אלה בני אפרים שותלח וכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב מפני שלא שמרו ברית אלהים וכו' עברו על הקץ ועל השבועה. שלא יראו עצמותיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם. ועי' פר"א פרק מ"ח בא"א. וע' סנהדרין צ"ב. שהם המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו. וכמ"ש כאן שטעו למ"ד שנה מבין הבתרים עד לידת יצחק כמ"ש במ"כ. ומ"ש במכילתא שעברו על הקץ ועל השבועה גם מ"ש שזה היה ל' שנה קודם יציאת מצרים. והאיר ה' עיני בשי"ר פסוק השבעתי אתכם ארבע שבועות יש כאן וכו' ע"ש היטב. ר' אוניא אומר כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ כו' וא' בימי שותלח בן אפרים שנאמר בני אפרים נושקי רומי קשת וגו' על שעברו על הקץ ועל השבועה עכ"ל ובהכרח שהפסוק של תהלים ע"ח בני אפרים נושקי רומי קשת שעברו על הקץ זה היה בימי עמרם שהיה חי עדיין בערך ל' שנה קודם הגאולה ממצרים. והפסוק של ד"ה היה קודם לזה הרבה בימי אפרים בן יוסף ושני הפסוקים מלמדים זה ע"ז ששניהם היו שדחקו על הקץ אף שאינו מפורש בד"ה ושניהם נהרגו ע"י בני גת אף שאינו מפורש בתהלים ומ"ש כאן בראותם מלחמה היינו המלחמה שהיה בימי עמרם. והפר"א מדבר רק מפסוק של תהלים. ובסנהדרין מפסוק של ד"ה. ובמכילתא והמדרש משניהם יחד ודו"ק בכל המקומות הנ"ל והבן:

מי היה חפץ וכו' ואפרים להוציא. וענין הפרשה שמדבר בעשרת השבטים שנקראים על שם אפרים שבט המלוכה ור"ד אפרים כאשר ראיתי לצור וגו' ואפרים להוציא אל הורג בניו. ואפרים הב' מיותר ועוד מאי בניו. הלא את הכל קורא בשם אפרים. ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ושפי' שעשרת השבטים המכונים בשם אפרים יהיו דומים לאפרים אביהם שמבואר בד"ה הנ"ל שיצאו בניו להלחם ונהרגו והושע פי' שאפרים עצמו צוה להם שיצאו להלחם בגת וזהו שחידש מי היה חפץ להוציא ודו"ק באמתו:

יהיו מסבבים. כמ"ש ויסב אלהים את העם וגו':

מדוע אדום ללבושך. ובגדיך כדורך בגת ועפ"י גז"ש והרגום אנשי גת:

ולא נחם. שהיל"ל ניהג. או הוליך. או נהל. אלא נחם לדרוש מדת ממעל ע"פ מדה ז' וי"ז שלא התנחם מדרך ארץ פלשתים:

פסקה יב

אע"פ ששלחם לא נתנחם. כמ"ש בס"ס הקודם על פלשתים וכאן דורש דשייך לר"ד ויהי בשלח אף על פי כן לא התנחם עד שטבעם בים וגם לעתיד לשממה תהיה:

פסקה יג

ולא נחם. וס"ד כי קרוב הוא כפשוטו שלכך לא הוליכם דרך פלשתים על שהיה קרוב כי צפה שיחטאו במדבר ויהיו במדבר ארבעים שנה:

י"א מסעות. מסע ליום שמ"ש אחד עשר יום וגו' עד קדש ברנע. שבי"א יום היו מגיעים לקדש שהיא קצה גבול ארץ אדום קרוב לא"י ואח"כ כתיב ויהי בארבעים שנה גו' והרי הם ב' כתובים מכחישים. והכריע שמקודם חשב להביאם בי"א יום וגרמו שאחרם מ' שנה בחטאם. וענין הי"א מסעות עי' ספרי. וילקוט ריש דברים:

פסקה יד

ארדה אותן לים. מלשון ירידה ובים דרכו בטיט כמ"ש דרכת בים סוסיך חומר מים רבים כמ"ש לקמן פ' כ"ד בסי' ב' במצרים טיט ובים טיט:

ריב"ל אמר משל. ד"א וטעם אחר על שלא הוליכם דרך פלשתים שהוא במערבה שלא"י שא"כ לא היה כדי חלוקה לי"ב שבטים כי ארץ פלשתים לא היה אפשר ליתן להם כמ"ש מכילתא ריש בשלח כי קרוב הוא שהיה השבועה של אברהם לפלשתים קרובה עדיין. ע"כ הוליכם דרך המדבר שיבואו לא"י דרך מזרח וירשו בארץ סיחון ועוג מדה ט' ע"פ מדה י"ז. וכן בסי' ט"ו הסמוך ע"פ מדות הנ"ל:

פסקה טו

עדיין לא נתעסקו במצות. לא הורגלו בעול מצות שלא נתן להם עדיין התורה והמצות וכל קיומם בא"י הוא רק ע"י תורה ומצות וזהו כי קרוב הוא סמוך ליציאת מצרים וזה ג"כ מדה ט' ע"פ מדה י"ז שמפורש בתורה שנתן להם תורה ומצות קודם כניסתם לארץ ומקודם נתן להם ג"כ מצות תרומה ומעשר שישמרו בכניסתן לארץ ואיך יתכן שיכנסו קודם שידעו מה שיעשו וזהו כי קרוב הוא:

פסקה טז

כיון ששמעו. מכילתא ריש בשלח וז"ל למה לא הביאן המקום בפשוטן אלא כיון ששמעו הכנענים שישראל נכנסים עמדו ושרפו כל הזרעים וקצצו כל האילנות וסתרו כל הבנינים וסתמו המעינות אמר הקב"ה לא הבטחתי לאבותם שאני מכניסם לארץ חריבה אלא מלאה כל טוב שנאמר ובתים מלאים כל טוב אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנענים ויתקנו מה שקלקלו עכ"ל ודייק אשר לא בנית גו' אשר לא מלאת גו' אשר לא חצבת אשר לא נטעת משמע שהיה לך לעשות כל זה אלא שעשו הם. וזה ע"פ מדה ט'. ועיין כל זה באריכות. תנחומא ראה ס"ז:

שנאמר תפול עליהם וגו'. שעל ידי שהאיר להם בעמוד הענן כו' שמעו גו' תביאמו וגו' ע"פ מדה ז' וי"ז וגז"ש דכאן כתיב שמעו עמים ירגזון וגו' עד תפול עליהם וגו' ולא פירש מה שמעו ומפורש בסדר שלח לך שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם וגו' וכן כאן:

פסקה יז

פרה לקנין. פי' לא לשחיטה אלא לחלבה ולמלאכה ע"כ צריך לשמרה שלא תראה תמיד בית השחיטה ותחרד:

עתידין לעמוד כנגד ישראל. כמו סיחון ועוג ואדום בסוף מ' שנה רחוק ממצרים אך פלשתים כי קרוב הוא:

פסקה יח

מהו ויסב. שהיל"ל וינחם אלהים כמו שהתחיל ולא נחם:

כשם שהוא אומר. כמו שיהיה לעתיד בישראל ובירושלים כך עשה במצרים כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

וה' סביב לעמו. מעתה ועד עולם:

אלופי אדום וגו'. כמ"ש אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב וגו' יושבי כנען למה נבהלו ורעדו אלא שרצו להלחם עמהם וע"י קריעת י"ס והנסים נבהלו ורעדו רק על עמלק כתיב ולא ירא אלהים היינו בעת שכולם יראו ובא ונלחם:

עד שיסב. דורש ויסב ע"פ מדת ממעל מלשון המסיבה במשנה כדרך השרים והעשירים ובני חורין שאוכלים בהסיבה וכמ"ש ריש פרק ערבי פסחים ועי' לקמן פר' כ"ה ס"ז במ"ר פר' א' ריש סי' ב':

פסקה יט

שעלו מזויינין. מכילתא ריש בשלח אין חמושים אלא מזויינים ואתם תעברו חמושים וכתיב שם ויעברו בני גד ובני ראובן וגו' חלוצים וגו' חלוצי צבא עכ"ל הרי שמ"ש חמושים היו חלוצי צבא עם כלי מלחמה:

שכל ישראל היו עסוקים. כמ"ש ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וגו' עי' לעיל פר' י"ח סוף ס"י ד"ר פר' ח' ס"ד ועי' לקמן פ"ו ס"ג. וע' סוטה י"ג. מכילתא ותנחומא ריש בשלח:

אמר הקב"ה. היינו ע"פ גז"ש אנו דורשים שאמר כן שלמה ברוה"ק:

יוסף היה חייב. בסוטה שם במשנה ובגמרא:

וקברת אותו. פי' עסקת בצרכי קבורתו והחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה:

וכן אני. ע"פ מדת מנגד:

סרח בת אשר. ב"ר פצ"ד ס"ט וש"נ:

מה עשה משה. הכוונה על מ"ש במכילתא ובד"ר פר' י"א ס"ז וז"ל אמרה לו במקום הזה שמוהו. עשו לו מצרים ארון של מתכות ושקעוהו בתוך נילוס ובא ועמד על נילוס נטל צרור וזרק לתוכו וזעק ואמר יוסף יוסף הגיע השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו תן כבוד לה' אלהי ישראל ואל תעכב את גאולתן כי בגללך אנו מעוכבים ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה ואחר שכתבתי זאת מצאתי כן בהדיא בתוספתא דסוטה ושם חסר מ"ש במכילתא נטל צרור ולמדים זה מזה. ומ"ש נטל צרור וכו' וצף ארונו כמ"ש אצל אלישע הנביא כשנפל הברזל אל המים נטל עץ וזרק לתוך המים וצף הברזל וק"ו למשה רבן של כל הנביאים:

כלבים של זהב. מרומז בפסוק והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים וגו' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו וגו' ואח"כ אצא משמע שבעת שיהיה צעקה גדולה במצרים היינו בחצי הלילה אז לא יחרץ כלב לשונו לישראל. ויקשה שהרי מפורש שציוה לישראל

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר ואיך יחרץ עליהם הכלב. ועוד שהיל"ל לא יצעק כמ"ש והיתה צעקה וגו' או לא ינבח לשון ששייך על הכלב ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון חרוץ ופז וזהב כמ"ש מחרוץ ומפז חבואתה שהכלב של חרוץ לא יחרץ ויצעוק ובהכרח שנעשה בכשפים ואא"ע לישראל תנהו ענין על משה שהוא שקול כנגד כל ישראל וזהו ולכל בני ישראל (וגם מרמז על יוסף שמדתו נקרא כל) שלא יחרץ עליו הכלב והיינו בעת שהלך בלילה לבקש ארונו של יוסף. ומ"ש מ' יום כמ"ש לעיל פר' י"ט ס"ס ה':

שנאמר ויקח משה. וס"ד כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקוד יפקוד וגו' שבדברים אלו לקח את עצמותיו ובכל מקום שכתוב ויקח אצל אדם דרשו שלקחו בדברים ועי' ב"ר פר' ט"ז ס"ה וש"נ:

אנכי אכלכל אתכם. כמו שסבלת אותם כך יסבלו אותך שישאו עצמותיך במדבר מ' שנה ותכלכל אותם במצות אכילת פסח שני:

אהל שיכן באדם. ור"ד ויטוש משכן שילה וכתיב שם וימאס באהל יוסף ושילה בחלקו של יוסף וזהו מ"ש כאן ע"פ גז"ש טמאים לנפש אדם זה יוסף:

כי השבע השביע. ע"פ מדה י' ב' שבועות:

ולמה והעליתם. למה ציוה כן ודווקא בשכם:

משכם גנבו אותו. והיה ראוי שיחזירו אותו לשם בחייו עכ"פ יחזירו אותו לשם במותו וזה לכוונת תיקון החטא באותו מקום שחטאו ומ"ש משכם גנבו אותו צ"ע שהרי מפורש שהלך משם לדותן ועיין מ"ש רש"י בסוטה י"ג ועיין בד"ר פ"ח ס"ס ד' ובב"ר פרשה פ"ה ס"ג וש"נ ומבואר:

פרק כא

פסקה א

מה תצעק אלי. משמע שמשה צעק וזה אינו בכתוב. ע"כ דורש שאא"ע לצעקת משה ת"ע לצעקת ישראל שמפורש עליהם ויצעקו בני ישראל אל ה' ותלה צעקת ישראל במשה שמשה הוא ישראל וכמ"ש בסוף הסימן:

צעקו וה' שמע. כוונת המדרש למ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה ל"א וז"ל כיוצא בדבר אתה אומר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם צעקו וה' שמע ומכל צרותם הצילם ואח"כ פני ה' בעושי רע וגו' ועי' מש"ש בפירושי באריכות ודורש ע"פ מדה י"ז צעקו ממ"ש כאן ויצעקו בני ישראל אל ה' מה תצעק כנ"ל:

מהו כן. איך זכו לזה:
הנחיל ליעקב. ב"ר פר' ס"ה ס"כ וש"נ. ומ"ש והידים פי' כלי זיין של ידים הוא החרב. וכמ"ש אצל יוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו ותרגומו למחד זין וכמ"ש כאן מפורש ועל חרבך תחיה:
ונצעק אל ה' אלהי אבותינו. פסוק זה בריש תבא וצ"ע למה לא הביא פסוקים של שמות ב' ויצעקו ותעל שועתם ושם ג' ואת צעקתם שמעתי. אך האמת יורה דרכו שהוא ט"ס כאן וצ"ל פסוק ונצעק אל ה' וישמע קולנו סמוכים לפסוק הנ"ל ויאמר אליו אדום ומה שהקדים פסוק ויאמר וגו' שכן דרך המדרש שאשר שייך לענין הפרשה מביאו בסוף. וכן מצאתי מפורש במכילתא דפוס ישן בשלח פסוק וייראו מאד והמדרש הזה לקוח מהמכילתא הנ"ל ע"ש במכילתא בהגהות הגאון:
קול ששון וקול שמחה. בירמיה ז' ושם ט"ז ושם כ"ה כתוב אצל קללה אך שם ל"ג י"א כתוב אצל ברכה ולזה כוון המדרש:
כבר שמעתי צעקתם. מבואר בריש הסימן. ובמכילתא כאן ס"פ ג' שמעון בן יהודה אמר מה תצעק אלי כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר וייראו מאד ויצעקו בנ"י אל ה' (וסובר שגם משה צעק). ויתכן שגם במדרש צ"ל שמעתי צעקתם וכמו שאמר שמע הקב"ה תפלתם וכמ"ש לקמן ס"ס ד':
דבר אל בנ"י ויסעו. ראיה שפי' מה תצעק כבר שמעתי:

פסקה ב

את אדוני צוה ה' ואדוני צוה בה'. והיה די במ"ש את אדוני צוה ה' וגו' ולתת את נחלת או וצוה לתת ומ"ש ואדוני צוה בה' מיותר ודורש אא"ע שה' צוה למשה ת"ע שמשה צוה בה' וא"ת צוה בה' אלא צוה לה'. וכענין אם בריאה יברא ה' ואח"כ ותפתח הארץ את פיה:
קורא למשה ומדבר עמו. בסנה. בסיני. ובאוה"מ. כמפורש בתורה כך דיבר משה להש"י פי' ע"י קריאה ע"פ גז"ש:
וידבר משה אל ה'. במדבר כ"ו:
דבר ואני אעשה. לקמן פר' זו בסוף ס"ח בשם ר"ש. ובמכילתא כאן בשם ר"נ:

פסקה ג

ואני אענה. וס"ד עוד הם מדברים ואני אשמע. שמ"ש טרם יקראו ואני אענה הוא בעוה"ז שקוראים מצרות ולעתיד שלא יהיה צרות אז. עוד הם מדברים בדברי תורה:

אז נדברו יראי ה'. וס"ד ויקשב ה' וישמע וגו' ותיבת וישמע מיותר. ע"כ דורש א"ת וישמע אלא וישמיע שאחר שהקשיב דבריהם אז גם וישמיע דבריו עמהם:

רואות את מוריך. וס"ד ואזניך תשמענה דבר פי' מה שידבר מוריך. וע' לקמן פר' ל"ח ס"ס ג'. וע' בתד"א ריש פ' י"ח קומי רוני וגו' נוכח פני ה' כל ת"ת וכו' ועוסק בתורה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו ע"ש באורך וכל זה הובא דרך אגב מ"ש והיה טרם יקראו שע"כ למה תצעק:

לפני ז' דורות. החשבון. מאחז. וחזקיה. ומנשה. ואמון. ויאשיהו. ויהויקים. וצדקיהו. אף שהיו אחים עכ"ז מלכו כל אחד י"א שנה בזה אחר זה. ונבואה זו היתה בימי אחז שהרי בישעיה ז' מתחיל ויהי בימי אחז ואינו מזכיר עוד מלך אחר עד פרשה ל"ה ונבואה זו ואתה אמרת על בבל נאמר כמ"ש שם פסוק ד' ונשאת המשל על מלך בבל:

פסקה ד

מהו שומע תפלה. הול"ל תפלות כמ"ש בס"ד עדיך כל בשר יבואו. ע"כ דורש שהמלאך מקבץ כל התפלות ביחד וכוללן בעטרה אחת בראש האחד:

אין אתה מוצא. פי' שלא יתכן שיהיה כן:

שנאמר עדיך ואין עדיך. שהיל"ל אליך או לך וע"כ אמר עדיך לדרוש ע"פ מדת ממעל מלשון עדי פי' עטרה כמ"ש אשר בך אתפאר שפי' עטרה כמ"ש עטרת תפארת א"כ מ"ש שע"י תפלתם יש לו עדי ע"כ פי' עטרה. ומקום עטרה הוא בראש כמ"ש ועטרת תפארת בראשך. ובמדרש תהלים ל"ט מביא על זה פסוק ברכות לראש צדיק ע"ש:

אינו יכול לשמוע. מדרש תהלים ס"ה:

ושמעתי תפלתן. ע' לעיל ס"ס א':

פסקה ה

הה"ד יונתי. כאלו אמר ד"א מה תצעק אלי. ויונתי פי' יונה שלי ודורש ע"פ מדה י"ז שהיונה יש בה כח הפתיות ביותר וזה עושים להש"י נפתים אליו באמונה בביטול כל רצונם וכמ"ש שי"ר פסוק זה. ובמכילתא פסוק ויחרד כל העם:

נעשה ונשמע. כשכפה עליהם הר כגיגית וזהו בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו':

היו ישראל נושאים. ואיך נזדמן להם שכולם ישאו עיניהם בלא סיבה וידיעה מתחלה ע"כ דורש שמעת שיצאו היה בלבם שמצרים ירדפו אחריהם והיו תמיד מביטים לאחוריהם מפחדם מהם:

ופרעה הקריב. וישאו בנ"י את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם והיל"ל פרעה נוסע. או מצרים נוסעים. ועוד שמ"ש וישאו בנ"י את עיניהם משמע למעלה. ע"כ דרש שנשאו

עיניהם למעלה לשמים שראו השר נוסע וע' לעיל פט"ו סי' ט"ו ועי' לקמן פר' כ"ב סי' כ"ב ד"ר פר' א' סי' כ"ב:

קל מן שמיא נפל. הילל"ל נשמע ע"כ דורש שהשר נקרא קל ואצלו שייך לשון נפילה וכתוב שם לך אמרין נ"נ מלכותא עדת מנך הרי בנפילת שרו נפלה בבל:

וינער ה' את מצרים. ואח"כ כתיב וישובו המים ויכסו וגו' וזה מיותר אחר שנערם כבר ע"כ דורש שמ"ש וינער את מצרים הוא השר ואח"כ שטפו המים לכל מצרים שבאו בים ועיקר כוונת המדרש לפרש פסוק זה ומ"ש ואח"כ ונער פרעה וחילו ללמוד על פרעה בעצמו ועל כל חילו שנערם וע' לעיל פ"כ ס"ס א' מש"ש. ועי' שי"ר פסוק ברח דודי:

וכן סוסיהם. לקמן פ' כ"ג ס"ט:

ופרעה הקריב. הילל"ל קרב. והקריב משמע לאחרים היינו ישראל לתשובה שעי"כ נשאו עיניהם למרום שתלו תקותם בה' ולר' אלעזר שייך מ"ש וישאו עיניהם למטה והנה מצרים כפי הנגינה. ולר' ברכיה שייך למעלה למ"ש ופרעה הקריב ע"פ מדה י"א:

ועושים לנו מה שעשינו עמהם. מרומז במ"ש מה זאת עשית לנו וגו' פי' כל מה שעשית במצרים עתה תשוב הרעה לנו:

שהרגנו בכוריהם. מרומז במ"ש המבלי אין קברים במצרים פי' כמ"ש בסדר מסעי ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ועתה הקברים יהיה לנו:

אין סגר אלא חיות. מכילתא בשלח פסוק ואמר פרעה לבני ישראל וגו' סגר עליהם המדבר וז"ל כיון שראו ישראל הים סוער הפכו פניהם למדבר והקב"ה זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנאמר סגר עליהם וגו' ואין סגר אלא חיה רעה וכו' כמו כאן שסגר עליהם הש"י המדבר שלא ילכו בו על ידי אריות:

מתאוה לתפלתן. וכו' עד מבקש לשמוע את קולן פעם אחרת פי' שרצון הש"י מן האדם שיהיה לבו נשבר תמיד בעת רווחה כמו בעת צרה כמ"ש לקמן פ' זו ס"ז וזה מדת צדיקים שהם תמיד רך כקנה וענוים:

כבר קדמה תפלתן. מבואר לעיל בסוף ס"א:

פסקה 1

ואתה הרם את מטך. הוקשה לו שהיה לו לסמוך פסוק ויט משה את ידו לפסוק ואתה הרם ולמה הפסיק ביניהם בפסוק ויסע ובפסוק ויבא אלא שהיו ביניהם דברים ועיכובים וטענות. והטענות למוד מענינו ע"פ מדה י"ז. ומ"ש אמר משה ואח"כ אמר ר' אלעזר הקפר הם שני העתקות ממקומות שונות:

אשר שמתי חול גבול לים. וס"ד חק עולם ולא יעברנהו. והיה הדבר בקבלה אצל האבות ומשה עד שבא ירמיה ואסמכה אקרא כמ"ש חז"ל אצל יחזקאל בפסוק כל בן נכר וכדומה הרבה. ומ"ש והרי נשבעת היינו ממ"ש חק עולם וכמ"ש אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם שע"י שבועה נעשה החוק:

ויסך בדלתים ים. וס"ד ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך:

ולא קראת מתחלת התורה. כמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו':

יקוו המים. עי' ב"ר פ"ה ס"ה אר"י תנאי התנה וכו' וע' לעיל פר' י"ב ס"ג פר' ט"ו סי' כ"ב:

לאיתנו לתנאו. שהיל"ל וישב הים וגו' לקדמותו או לתקפו. ע"כ דורש ע"פ חילוף אותיות לתנאו. והנה התנאי היה שיקרע לפני ישראל וא"כ היה לו להזכיר התנאי אצל הבקיעה ולא אצל ההשבה וע' בב"ר פר"ה ס"ה שם מ"ש ותבין כאן. ומאחר שכתוב ששב לתנאו הרי שהיה לו תנאי מתחלה. ויתכן שהתנאי הוא מפורש במ"ש יקוו המים וגו' ותראה היבשה במקום הים יהיה יבשה ורמוז כאן במ"ש ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה שהוא התנאי הנ"ל:

ולא קבל עליו להבקע. מרומז במ"ש ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים וגו' הרי שלא יגמר הבקיעה ע"י הטית יד משה ולעיל פסוק ט"ז כתוב ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו והם בכ"מ והכריע מפסוק מוליך לימין משה ומפסוק הים ראה וינס שמ"ש ויולך ה' היה ע"י שהוליך ימינו על ימינו של משה. וכאן כתוב מוליך לימין משה זרוע תפארתו וכאן כתוב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב הרי שמ"ש זרוע תפארתו הוא ימינו. ועי' מכילתא פסוק ויט משה באריכות דברים נפלאים:

מיד כיון שהרים משה ידו נבקע. כאן כתוב ויט משה את ידו על הים ויולך ה' וגו' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. ואחר ששם הים לחרבה אין עוד מקום לבקיעה ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א ויט משה את ידו על הים ויבקעו המים ואח"כ ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וישם את הים לחרבה וכמ"ש לעיל ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו. והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"א שעיקר הבקיעה ע"י משה. ומ"ש ויולך לענין ששמהו לחרבה אחר שנבקע:

אינו אומר ויבקע הים. ולשון המכילתא כל המים שבעולם נבקעו וכל המים שבעולם נחרבו. ודורש מפסוק ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו ע"ש באריכות וע' לקמן פכ"ב בס"ב מש"ש. איתא בזוהר שבשעת בקיעת הים נהם נהימה ונשמע הנהימה בכל העולם כמ"ש וינהום עליו ביום ההוא כנהמת ים ע"פ מדה י"ב וזהו שמעו עמים ששמעו הנהימה:

וכל הנסים הללו. אפילו השבת המים וחזרתם כמפורש ויט משה וגו' וישב הים וגו' והביא ראיה מפסוק ויזכור ימי עולם וגו' וס"ד איה המעלם מים היינו ההשבה של מים ואח"כ אמר מוליך וגו' בוקע מים מפניהם הרי שניהם ע"י משה. כתוב בתורה ושנוי בנביאים:

פסקה ז

לא בצר. סנהדרין (מ"ד ב') א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה וכו' ע"ש וברושלמי תענית פרק ג' הלכה ו' תנחומא מקץ ס"י א"ר אלעזר כתוב בספר בן סירא אוקיר לאסיך עד לא תצטרך ליה. וכמ"ש באבות ואל תתיאש מן הפורענות ע"כ צריך להתפלל תמיד ועי' לעיל פ' זו ס"ה וזהו לא בצר עד שלא יבא הצרה:

שלא יהיו לך צרים מלמעלה. דורש ס"ד היערוך שועך וגו' וכל מאמצי כח הם המלאכים כמ"ש ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברי. וכמ"ש מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר שלא נעדר איש מעליונים שאין לו רוב אונים ואמיץ כח וכמ"ש תהלים נ"ו שאפו שוררי כל היום כי רבים לוחמים לי מרום. וסמאל המלאך המקטרג כנגד מיכאל הסניגור עיין ד"ר פר' י"א סי' י"א ודברי ר"ל הקדמה לדברי ר"ח ב"ר חנינא וכאן חסר דעת ר"י וע' במקומות שציינתי:

איוב מיועצי פרעה. עי' לעיל פ"א ס"ט ומש"ש פר' י"ב ס"ס ב':

איש תם וישר. וס"ד ירא אלהים וסר מרע בדמיון התיש בעל כח וגבורה שצריך לייגע הרבה לנצחו:

הנו בידך. שהש"י אמר לשטן הנו בידך אך את נפשו שמור הרי שנתן לו יגיעה גדולה לשמור נפשו. ועי' ב"ר פנ"ז ס"ד ביתר ביאור:

עולים בים ויורדים. צ"ל יורדים לים ועולים וע"ש בב"ר פנ"ז ושם צ"ע. ועי' (ב"ב ט"ו) ומדרשים חלוקים הם:

לעשות אותי לעמו למטרה. דורש מ"ש ויקימני לו למטרה פירושו מלשון שמירה בארמית ומ"ש לו לצורך עמו שהם לו שיהיו שמורים. ובפסוק הקודם יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני שפי' כמ"ש ירט הדרך מלשון שטנה שהסטין אותי ביד העויל הוא השטן שיהיו עמו שמורים ולא יתחייבו כרשעים ועל פי זה דורש מ"ש כאן מה תצעק אלי אין פנאי לצעוק כי השטן מסטין וגם העמדתי לו אחר במקום ישראל וע"כ מהר דבר אל בני ישראל ויסעו:

פסקה ח

ר' אבטוליס. במכילתא ה"ג ר' אבשלום:

התרצתי לבני. כאן חסר הנמשל וה"ג במכילתא כך אמר לו המקום מה תצעק אלי כבר אני מרוצה אליהם וזה דרך וויתור וחסד ורבי סובר שהוא דרך תרעומות למשה על שהתרעם על הש"י במצרים והצל לא הצלת ואין זה דרך האמונה ועתה מבקש שיצילם. ומ"ש אמש אמרת המבלי אין קברים אף שישראל אמרו ולא משה כי משה הוא ישראל וכמ"ש אצל המן שהותירו מן המן אמר למשה עד אנה מאנתם לשמור מצותי. ובמכילתא הגיר' אמש היו אומרים. ומ"ש אמש לאו דווקא דמשמע שאמרו זה היום ביום ז' שהשיגם פרעה וירדו לים אלא פי' תחלה אמרתם ולפי זה מ"ש מה תצעק היה דרך גערה א"כ מ"ש ויסעו לא יתכן כפשוטו אלא פי' תחלה עשו תשובה והסיעו החטא מלבכם ואח"כ אתרצה לכם. א"ת ויסעו אלא ויסיעו:

כדאי היא האמונה. מכילתא פסוק מה תצעק. ומ"ש שלא אמרו הוא במכילתא על פסוק וישובו ויחנו וגו':

עת לקצר וגו'. במכילתא שם חותם עת לקצר אל נא רפא נא לה. עת להאריך ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום:

אלא ליסע. ע"כ דברי ר' יהושע במכילתא ומ"ש יסיעו רגליהם דברי המדרש הוא. ופי' אין להם לצעוק ולא להלחם אלא להאמין לילך לצד הים:

אין ישראל צריכים. סובר שמשה לא צעק אלא ישראל כמ"ש ויצעקו ולמה לא יצעקו בעת צרה אלא שע"פ מדה י"ז יש לנו ללמוד משם בק"ו שלא היו צריכים לצעוק:

יקוו המים. וס"ד אל מקום אחד ותראה היבשה. ויתכן שדורש גז"ש אל מקום אחד ממ"ש הן האדם היה כאחד שיהיהמקום לאחד:

ר' בניא. ובמכילתא הגירסא ר' בנאה. וע"ש עוד בדברי ר"א בן עזריה. עי' ב"ר ס"פ נ"ה:

בזכות יעקב. ב"ר פר' מ"ט ס"ה. ובמכילתא צ"ל כמ"ש בילקוט וכאשר הגיה שם הגאון והראיה מכאן שפסוק ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה אצל יעקב כתוב. והרמז ופרצת ימה שבזכותך אקרע להם הים. וקדמה ע"י רוח קדים. וצפונה לפני בעל צפון ישים הים לחרבה ונגבה:

אתה ברשותי. לעיל פר' זו ס"ב וזהו ואתה הרם את מטך אתה בעצמך כדאי לעשות:

פסקה ט

לבעל הזמורה. שהשר היה נוטל זמורה בידו לסימן ממשלה כמו הזמורה שענפיו מתפשטים וגם סימן הכאה בשבט והיו הטפשים אומרים שעל שיראים מהזמורה שבידו להכות ע"כ מתכבד:

הרם את מטך. ונטה את ידך. דורש הרם מלשון רמה בים שפי' השלכה וסילוק:

פסקה י

עד חוטמן. שהיה מוטל עליהם להראות אמונתם עד סוף חייהם ואז ה' יגמור בעדם ודורש מדה ט"ו:

בתהומות כמדבר. דורש מדה ט"ו כנ"ל והכריע מפסוק זה ע"פ מדה י"ז שהיו בתוך הים כמו ביבשה:

לא חסרו כלום. כמ"ש לא חסרת דבר כפי פשוטו ועוד דרש שתיבת דבר מיותר ודורשו מלשון דיבור וכו' שדרשו על פסוק ולא יראה בך ערות דבר ערות דיבור. ופי' שהדבור שדברת לא חסרת אותו ור"ש דורש לא חסרת דבר שלא הוצרכת לדבר אבל הרהור חסרת והוצרכת וע"פ מדה י"ז. ועי' מדרש תהלים מזמור כ"ג לקמן פ' כ"ה ס"ג באריכות ובביאור:

לא היו חסרים דבר בעולם. דורש כר' נהוראי ותיבת דבר מיותר ומופנה לגז"ש על תשובה:

פסקה יא

וחזקתי את לב פרעה. הנה כאן עומד המדרש בפסוק בתוך הים ביבשה ואני הנני מחזק את לב מצרים והמדרש הביא פסוק ד' וחזקתי. וכוונתו שכאן כתוב מחזק את לב מצרים ולא הזכיר פרעה ואח"כ אמר ואכבדה בפרעה ובכל חינו שאינו נזכר בפסוק זה לענין החיזוק ע"כ הביא פסוק וחזקתי את לב פרעה ולא הזכיר למצרים וכאלו הזכיר בשני הפסוקים את לב פרעה ולב מצרים לענין החיזוק ולענין הכיבוד:

לב' אתליטים. הערוך פירשו שרים אך במוסף ערוך פירושו בלשון יוני ורומי אנשים ריקים ופוחזים אשר אומנתם להתאבק ערומים לשמח העם והיו נוטלים שכרם מבעלי השחוק. והדמיון אינו מתיישב לפי דברי המ"ע:

לא פרעה שנערו. בתורה אינו מפורש שטבע פרעה בים וע"כ הביא מתהלים קל"ו וכן הוא לעיל פר' ט"ו סי' י"ג ופ"כ ס"ס א' ובס"ד פ' כ"א בסי"ה פכ"ג ס"ט ויק"ר ריש פכ"א במ"ר פ"ט סי' י"ד פ"י ס"ב פ' י"ג בס"ג קה"ר פסוק חופר גומץ ועי' לעיל פ"כ שם שהעתקתי בשם המכילתא ופר"א וכן מצאתי הפלוגתא במדרש תהלים שפרעה לא טבע וי"א שטבע שנאמר ונער פרעה:

ויאמרו מצרים וגו'. וס"ד כי ה' נלחם להם במצרים שהיל"ל נלחם בנו וע"כ דורש להם במצרים במדינת מצרים לבד מה שנלחם בנו כאן בים ואיך ידעו אלא שהראה להם בנס שעלתה וראו מצרים מה שנעשו בים וזהו ג"כ ויאמר מצרים. וכן הוא במכילתא ר' יוסי

אומר מנין אתה אומר במכות שהיו אלו לוקין על הים כך היו אלו שבמצרים לוקין והיו רואים אלו את אלו לכך נאמר ויאמר מצרים וגו' וכן הביא רש"י בחומש:

פרק כב

פסקה א

וישובו המים וגו'. וס"ד על מצרים על רכבו ועל פרשיו. משמע שכבר היו המים על מצרים ועתה ישובו עליהם וכמו שדורש בסוף הסימן:

אחזו לנו שועלים. וס"ד שועלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר שיר פסוק זה. בא לבאר הנמשל. ולמה כפל תיבות שועלים:

מן ד' חיות. דייק מ"ש בה"א הם הידועות הקדומות בבל מדי וכו'. וע"כ קורא אותם שועלים על שעתידה להיות קטנה מהם בימי יחזקאל וע' מכילתא פסוק ויהפך לבב פרעה:

ערומים היו המצרים. כמ"ש ב"ר פ' פ"ד ס"ג מצרי ערום וע' לעיל פ"א ס"ט וש"נ ומבואר:

וכל אחר ואחד. כמ"ש בפר' א' שם על כל העולם אינו מביא וכו' אבל על אחד יכול להביא אף כי שהאחד יבא למבולו:

לחרבו של ים. שאין זה מעין השבועה שהרי באו לחרבו פי' שנחרב שלא היה שם מים וזהו ע"י חרב:

המכה הזאת. בשי"ר שם הגי' המנה הזאת וכמ"ש ויקרא ח' כ"ט למשה היה למנה:

ששמרן הקב"ה. שלא ימותו במכות מצרים כמ"ש לעיל פר' י' ר"ס ב' שהיה הדבר משמש עם כל אחד מן המכות. שכל המכות היו כנגד הגזירות שגזר עליהם פרעה כמ"ש בתד"א פ' ז' איך באו המכות כנגד הגזירות והובא במדרש וארא בא אצל כל מכה אך על גזירה של אבוד נפשות של כל הילוד היאורה תשליכוהו לא נשתלם להם במכות עד שהטביעם בים כמ"ש לעיל פ"כ ס"ד מדה כנגד מדה:

שעלו של ים. שעלים נוטריקון שעל ים כמ"ש ישעיה מ' מי מדד בשעלו מים:

אחזו לנו שועלים. שהשועלים הגדולים אחזו בידיהם השועלים הקטנים למענינו שעל ידי זה תפסו את הבנים קטנים שלנו והשליכום ליאור ונעשה כרמינו סמדר. ומ"ש בנות ישראל כי בני ישראל היו בשדה ונשיהם עם בניהם בבית:

לכך נאמר וישובו המים. מה שעשו לנו במים והשיב גמולם בראשם וישובו המים. ומ"ש שישב הגלגל וכו' כמ"ש משלי כ' כ"ו מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן שבאופן וגלגל שגלגלו השיב עליהם וכמ"ש פל"א ריש סי' י"ד:

מכירו הייתי לשעבר. מדקאמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים משמע מכבר ידעתי שהוא גדול אך עתה אני יודע שגדול מכל אלהים ע"י מדת מנגד. וע' מכילתא יתרו פסוק זה:

פסקה ב

אחרון שבישראל. דורש מ"ש וישובו המים וגו' הבאים אחריהם בים ובפרשה זו לא פירש אחרי מי. כי לא נזכר שם ישראל בפסוקים אלו אך הוא למוד מפרשה הקודמת וירדפו מצרים ויבואו אחריהם דשם מפורש בפסוק הקודם ויבואו בני ישראל ותיבת אחריהם מיותר כאן ודייק שבא ללמדנו שישראל כבר יצאו כולם מן הים ואז באו המצרים לתוכו כי לא פירש מעלית ישראל מהים רק נלמד מתיבת מאחריהם ומ"ש אח"כ ובני ישראל הלכו בתוך הים בהכרח נדרש ע"פ מדה ל"א שמקומו קודם פסוק וישובו. אך ריש לקיש דורש מאחר שאינו מפורש כאן שעלו הרי בהכרח שכאשר באו המצרים לים עדיין היו ישראל שם וכמ"ש וישובו המים ויכסו. ואח"כ ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. אך עלית ישראל מהים נלמד ע"פ מדה י"ז שמפורש בתהלים י"ח ש"ב כ"ב ישלח ממרום יקחני וגו' ובפסוק הקודם ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך ה' מנשמת רוח אפך שאין זה מפורש אצל דוד שהיה במים כלל ושעשה לו יבשה ממים ובהכרח ע"פ מדה כ' מדבר מקריעת ים סוף לישראל שגלה להם תהומות הים ברוח קדים עזה וזהו מנשמת רוח אפך ואז ישלח ממרום יקחני ימשני וגו' שלא היה להם דרך אחר לצאת מן הים רק מלמעלה שנעשה להם הים חומה בלא שער. ובעת שטבעו המצרים אז העלה לישראל דלא כר' יוחנן:

וישב המים לא נאמר. צ"ע שהרי מים לשון רבים וכמ"ש אצל המבול כמה פעמים ובשארי מקומות אלא צ"ל וישב הים אינו אומר אלא וישובו המים וכמ"ש לעיל פכ"א ס"ו ויבקע הים אינו אומר אלא ויבקעו המים וגו' ע"ש:

על מצרים. ע' לעיל פכ"א ס"ה וד"ר פ"א סי' כ"ב ששר של מצרים מצרים שמו:

פסקה ג

קריעת ים סוף. כמ"ש בברכת אמת ויציב וים סוף בקעת וזדים טבעת וכו' וכן באמת ואמונה ערבית המעביר בניו בין גזרי ים סוף וכו':

שיציאת מצרים קשה. שהוא יותר גדול וחזק מנס קריעת י"ס כמ"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים:

בקריעת י"ס אינו מזכיר את השם. פי' שכשנתן את התורה כתוב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא כתב אשר קרעתי את הים הרי שעיקר התגלות קבלת מלכותו רק ביציאת מצרים:

האמינו בו וכו'. כמ"ש בברכת אמת ויציב. ואמת ואמונה. ענין השירה ועי' לקמן פר' כ"ג ס"ה:

שירה אחר האמונה. אחר הדבקות בו יתברך באמונה אז אמרו שירה כך התפלה לסמוך לגאולה שהיא האמונה ליחד הלב לה' לבדו:

שהם טהרו לבם. מכל רע שדבקו בהם במצרים כמ"ש ביחזקאל כ' וע' לעיל ס"פ א':

קץ כל בשר. וס"ד כי מלאה הארץ חמס. ע"כ נאמר עליהם ויאמרו לאל סור וגו' ומה נועיל כי נפגע בו ודו"ק:

נקי כפים ובר לבב. וכתוב אחריו זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה. ע"י שהם נקיי כפים יכולים לדרשו ולבקש פניו:

פרק כג

פסקה א

נכון כסאך מאז. מעולם אתה. ולא פי' על איזה זמן אמר מאז ועוד שהיל"ל מעולם אתה ואח"כ נכון כסאך. ע"כ דורש אע"פ שמעולם אתה ע"פ מדה ט'. עכ"ז לא היה נכון כסאך לא נודע בעולמך מלכותך עד אחר קריעת י"ס שאמרו אז ישיר ע"פ מדה ז' וי"ז:

אגוסטוס. כן נקרא הקיסר בלשון רומי על שם הקיסר הראשון בימי הורדוס המלך שהיה שם הקיסר אגוסטוס כמ"ש ביוסיפון. וע' בערוך ומו"ע ערך אגוסטלא:

עמד וימודד ארץ. בריאת הארץ נקרא בשם מדידה שאז מדדו כמ"ש וכל בשליש עפר הארץ. ובכלל זה כשהראה ממשלתו בדור המבול ודור אנוש ודור הפלגה שאז מדד הארץ לחלקה לגוים לקח מזה ונתן לזה בחבל ומדה בכל זה לא הוקבע עדיין מלכותו בדמיון העומד שאינו אלא לשעה אך הכסא מורה על הקביעות. ועל שתבת אז מיותר כאן שהיל"ל וישר משה ע"כ דורש גז"ש על הכסא:

פסקה ב

חזרו ולא האמינו. דורש מדה ט"ו בכ"מ שכתוב בתורה כשבא משה במצרים ויאמן העם. ובתהלים ק"ו כתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך. ואח"כ כתוב באותו מזמור ויאמינו בדברו. והכריע שבאמת בתחלה כשבא ואמר להם הסימנים ועשה האותות האמינו וכשראה שלא קבל פרעה והכביד עולם חזרו מלהאמין כמ"ש ולא שמעו אל

משה מקוצר רוח וזהו הפסוק המכריע שעל זה כתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך. עד כשזכו לגאולה ולקריעת ים סוף חזרו והאמינו שעל זה אמר ויאמינו בדברו וישירו:

היאך עושה משפט. כמ"ש לעיל פ' כ"ב ס"ס א' כי בדבר אשר זדו. וכמ"ש לקמן פר' זו ס"ט ע"ש ושם ותבין כאן. וזהו ותאחז במשפט ידי (כמ"ש וירא ישראל את היד) וכתוב אחריו הרנינו עמו שעמו ירנינו על המשפט שעשה במצרים בים:

וכל יש לו נתן בידו. שהאמין עליו כל רכושו בידו ובאופן זה היה האמונה של ישראל על הש"י שמסרו כל נפשם עם נשותיהם ובניהם וטפם רק על אמונת הש"י וכמ"ש זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו' ואע"פ שמפורש ויאמינו בה' הוצרך לדרוש גז"ש מתיבת אז ללמדינו באיזה אופן היה האמונה:

פסקה ג

נופת תטופנה. וס"ד דבש וחלב תחת לשונך. שהקב"ה משבח לכנ"י שדבריו מתוקים ורצוים שתחת דבר לא טוב שיצאה מפיה מתקנת בדברים טובים וזה ע"פ מדת ממעל. ורמזו בתיבת אז שמשה אמר ומאז באתי שתלה גדולת פרעה בזמן הצלחתו במערכת המזלות חודש ניסן מזל טלה שעבדו אותו המצרים ופרעה. והקב"ה שמדד אותו בזמן הצלחתו ומערכת מזלו וזהו אז ישיר. וזה עיקר תשובת המשקל שיהיה התיקון באופן הקלקול ועי' לעיל פר' כ"ו סי' ד' ועי' מכילתא בשלח פסוק ויורהו ה' עץ ובתנחומא בשלח סי' כ"ו וסי' כ"ד. ועי' עוד במכילתא פסוק באשמורת הבוקר. ולקמן פר' נ' ס"ג ויק"ר סוף י"ח:

פסקה ד

פיה פתחה בחכמה. בפרשת אשת חיל שהוא משל לכ"י שהקב"ה משבח אותה שפתחה בדבר שלא פתח אחר:

ברא אדם הראשון. ע' ב"ר ס"פ כ"ב שמזמור שיר ליום השבת אמרו אדם הראשון. ומשכיל איתן האזרחי. חסדי ה' עולם אשירה אמרו אברהם עי' ב"ר פמ"ג ס"ט. ויעקב אמר ט"ו שיר המעלות. וכל ספר תהלים וכמ"ש ב"ר פ' ע"ד סי' י"א ומשה אמר י"א מזמורים בתהלים מתפלה למשה עכ"פ לא זכו שתכתב שירתן בתורה:

לאלו הייתי מצפה. שאחר פסוק פיה פתחה כתוב צופיה הליכות ביתה שצפויה היתה מהש"י מעולם להליכות והנהגת ביתה:

ואין אז אלא שמחה. שאמרו השירה בשמחה כמ"ש תהלים ס"ו הפך ים ליבשה וגו' שם נשמחה בו ובברכת אמת ויציב משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה וכו' היינו שמחה האלהית מהשם יתברך ברוח הקודש:

הים הזה היה יבשה. כמ"ש ב"ר סוף פכ"ג והוא מקום שנקרא עתה ים הגדול בתורה נעשה בדור אנוש. וממנו לימים קטנים כמו י"ס שנעשה ג"כ אז. וכמו שהיה קלקול העולם באז כך נתקן העולם באז ע"פ גז"ש וכמ"ש לעיל ס"ג:

אלא לשון בטחון. וכמ"ש ישעיה י"ב הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה וכן כאן בשירה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ע"י הבטחון:

פסקה ה

אתי מלבנון. ע' שיר פסוק זה ועיקר הדרשה על ס"ד תשורי מראש אמנה ואגב דורש כל הפסוק. וכל זה דברי משל על כנסת ישראל שנקראת בדמיון כלה ודורש לבנון ע"פ מדת ממעל לבנים שנעשים מטיט וכמ"ש מבואר ביחזקאל ט"ז:

למה שני פעמים. ע"פ מדה י' דרשה אחרת א' על הגלות וחורבן ביהמ"ק וא' על הנאולה העתידה. וע' מכילתא סדר בא פסוק ומושב בני ישראל באריכות אתי מלבנון אתי ללבנון וע' לעיל פ' ט"ו סי' ט"ז ספרי סוף מסעי:

ירכתי לבנון. בנבואת סנחריב כתוב שעלה לירושלים על ביהמ"ק:

למענכם שולחתי בבלה. לעיל פ' ט"ו הנ"ל מבואר:

דבר ה' אל יחזקאל. וזה הים בגולה בבבל על נהר כבר. ושם היתה מרכבו כבוד שכינתו ית"ש. ועי' זוהר ריש שמות בדרך נפלא ונגלה:

על יד הנהר חדקל. וזה ג"כ בבבל שראה מראה הנבואה מכח השכינה שגלתה לשם:

בארץ אויביהם. וזהו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם גם בגלות הוא אתם: אשור ארז בלבנון.

דורש בנין אב מאשור על כולם ע' ב"ר פט"ו ס"ד כל המלכים נקראים על שם אשור:

וה' בראשם. שישוב אתם מהגלות שהיה אתם שם:

תשורי מראש אמנה. ירושלמי שביעית פ"ב. גיטין דף ח':

מראש אמונה. הוא אברהם ראש המאמינים:

היא אמונה. ע' לעיל פכ"ב ס"ג. מכילתא קודם השירה ופי' נוחלים בעוה"ז ובעוה"ב:

זה יצחק. ע' שי"ר פסוק זה איך דורש על יצחק ויעקב:

אריות נמרים. שנים שנים הרי ד':

ויאמן העם. שמות ד' ל"א כשבא משה בפעם הראשון וכן כתיב ויאמינו בה':

היו רואים וכו'. הקושיא על מ"ש כאן כי על מ"ש ויאמן העם בפעם ראשון שלא ראו ושמעו כלום אך כאן אחר כל הנסים שראו ואיזה זכות הוא שהכתוב משבחם ויאמן העם:

פסקה ו

ואני עשיר עוזך. פסוקים אלו מפסוק ה' עד גמירא מדברים בישועת כלל ישראל ועיקר השייך כאן הוא הד"א:

הנה אל ישועתי. וס"ד כי עזי וזמרת יה וזהו עוזך וכמ"ש בסמוך:

בוקר של יום הדין. וזהו בוקר וגם לילה בוקר לצדיקים ולילה לרשעים ע"י הדין הגדול ועי' לעיל פר' י"ח סי' י"ב על פסיק זה ועל הצדיקים אמר וארנן לבוקר חסדך:

משגב לי. מידו יהיה הגאולה ביום צר לי מגוג ומגוג שנקרא צר כמ"ש לעיל פר' י"ב ס"ב לעת צר. וזהו מ"ש בדניאל י"ב והיתה עת צרה ליעקב וממנה יושע וכופל הלשונות ע"פ מדה י' על צרות וישועות שונות:

קדמו שרים. עי' שי"ר פסוק לסוסתי. מדרש תהלים ק"ו וע' ילקוט תהלים ס"ח בשם תנחומא ופסוק קדמו שרים מדבר בים כמ"ש בפסוק הקודם אשיב ממצולות ים ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקודש (כמ"ש תהלים ע"ז בים דרכך) ובפסוק הסמוך שם בנימין צעיר רודם רד ים מכילתא פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים:

לגיונותי נתונים בצרה. הם ישראל קודם שעלו מן הים ע' לעיל פ' כ"ב ס"ב:

זה אל זה. גז"ש על המלאכים כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו וגו' וקרא זא"ז ורצו לומר שירתם שאומרים תמיד בלילה וכשיצאו מן הים רצו לומר שירה על הנס ע' מדרש תהלים ק"ו:

יקדמו בני תחלה. וכמ"ש בילקוט שם עבדי קודם לבני (פי' בתמיה) יכנסו בני תחלה ע"ש באריכות ומ"ש בסמוך לא שאני משפיל אתכם סותר לזה כי המדרש לקוח משני מקומות. והמשל הוא כפי מ"ש תחלה:

כשיצאו ישראל ממצרים. שהשירה כולל גם נס של יציאת מצרים שלא נגמר עד הים:

ישיר משה וכו'. ישיר יש לו משמעות צווי שמשה ובנ"י ישירו ולא אחר ע"כ הכיונה על המלאכים ע"פ מדה קדמו שרים וגו'.

אחר נוגנים. נוגנים כולל אור ונוגה ונגינה הם המלאכים שהם של אור ומנגנים תמיד:

שהם קלסו באמצע. קודם המלאכים. ובילקוט שם שני דעות בזה דר"ח ב"א סובר מלאכים אחר ישראל ואח"כ הנשים ורבי סובר כמו כאן:

ותקח מרים הנביאה. את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות וזהו תופפות:

פסקה ח

מי אמר שירה. פסוק זה אלי כמ"ש בסוף הסימן והכוונה שלא הגדולים לבד אלא גם התנוקות. וע' לעיל פ"א ס"ס י"ב ומש"ש בפירושי:

דגול מרבבה. בשעה שקיים בנו רבבה כצמח השדה נתתיך אז ראיתי את דודי צח ואדום. וזהו בחור אחד נאה כפשטות הכתוב דגול מרבבה ניכר ומסומן מרבבות ובחור מהם ביופיו שהוא לבן ואדום הוא עיקר היופי. כמ"ש פסיקתא רבתי פכ"א ס"ו על ים סוף כבחור:

פסקה ט

נודע ה' וגו' עד על הים. וכמ"ש בפסוק הקודם טבעו גוים וגו' (הם מצרים) ברשת זו טמנו נלכדה רגלם. וטבעו פי' במים היינו בים ברשת זו טמנו וגו' וכמ"ש כי בדבר אשר זדו כמ"ש לעיל פכ"ב ס"ס א':

ר' יהושע אומר. במכילתא פסוק ויושע ובאגדת פסח איתא ר' יוסי הגלילי:

אצבע אלהים היא. במכת כינים כתוב ונדרש ע"פ מדה כ"ה שמכת כינים הוא בכלל כל המכות ויצא מן הכלל שהיה באצבע על הכלל כולו יצא. וע' לעיל פ"ה סי' י"ד מש"ש ותבין כאן. גם יתכן אע"פ שכתוב גם במכות מצרים שהיה ביד אעפ"כ לא הכירו במצרים אלא האצבע ועל הים הכירו היד:

את מוצא באיוב. שמסרו הקב"ה להשטן תחת ישראל בים כמ"ש לעיל פכ"א ס"ז. שיד אלוה שנגעה במצרים בים נגעה גם בי:

כשם שנאמר יהרוג בברד. וס"ד ושקמותם בחנמל ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים הרי ד' מכות עי' פירושם לעיל פר' י"ב ס"ד וילמדו כל המכות מברד בנין אב מדה ח' או ע"פ מדה ב"ה שיצא מן הכלל ללמוד על כולם שהיו של ד' מכות:

וכתיב חרון אפו. כמ"ש באגדת פסח לראיה ובמכילתא פסוק ויושע דעת ר' אליעזר ושם דלג המדפיס סוף דרשותיהם וסמך על מ"ש באגדת פסח שכל המכות היו בד' אלו ופי' הפסוק לדעת ר"א שבחרון אפו שלח בהם עברה. וזעם. וצרה. ומשלחת וכו'. וכאן חסר דעת ר"ע שהיה כל מכה של ה' מכות שסובר שפי' הפסוק ישלח בהם בחרונו. אפו ועברה וכו' או שחרון אפו הוא אחד. וע' בפירושי על האגדה שדעת ר"ע כמ"ש בדבר שהיה של ה' מכות כמ"ש בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן וכמפורש בזוהר

פלוגתתם בפסוקי תהלים ע"ח יהרוג בברד וגו' ישלח בם חרון אפו וגו' וחיתם לדבר הסגיר ור"א דורש פסוק ישלח לפניו כמו ברד ור"ע דורשו לאחריו כמו דבר ודו"ק:

אעשה הדין. שמ"ש בפסוק בלשון יחיד הכוונה על פרעה עצמו וכמ"ש לעיל פר' כ"א סי' י"א ע' מש"ש:

הגיון סלה וכו' שירים וכו'. וכמ"ש תהלים צ"ב טוב להודות וגו' ולזמר וגו' עלי הגיון בכנור:

ישיר משה. לשון יחיד על משה בפני עצמו וישראל אח"כ בפ"ע. עי' סוטה כ"ט במשנה ובגמרא שם דף ל' ג' דעות בזה:

פסקה י

שחורה אני ונאוה. לקמן פמ"ט ס"ב שי"ר פסוק זה ודורש מדה ט"ו שחורה ונאוה. ומכריע כאן במעשי וכאן במעשה אבותי:

בונות ירושלים. כמ"ש א"ת בניך אלא בוניך וגם מלשון בינה שמבנין אותה בכל שאלה ומשפט:

מטרפולין. ע' מ"כ וכמ"ש מפורש ביחזקאל ט"ז ס"א ונתתי אתהן לך לבנות:

מהו כאהלי קדר. אגב שדורש רישא דקרא בסוף הסימן דורש גם ס"ד:

כעורים בעוה"ז. תשי כח קצירי ומריעי מעסק התורה ע"פ מדה כ"א כח היפה שבשניהם:

מטלטלים ממקום למקום. שכל עסקם במרעה הצאן וכמ"ש כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך:

כירעות שלמה. ואא"ע על שלמה שלא מצאנו עליו שעשה יריעות ת"ע על מי שאמר והיה העולם שהשלום כל העולם שלו וכמ"ש נוטה שמים כיריעה וכמ"ש וימתחם כאוהל לשבת:

במה שאני שחורה. כמ"ש לעיל פ"ז סי' ג':

חטאו בחורב. ואע"פ שענין ובחורב הקצפתם של מעשה עגל אחר פסוק של נעשה ונשמע עכ"ז זכות נעשה ונשמע הגין על חטא העגל שהיה ג"כ בחורב:

בים המרו. כמ"ש לקמן פכ"ד בס"א:

פסקה יא

כל השירות. מכילתא אז ישיר. לסימן שלא יתיאשו מן הפורענות שמוכנים לחטא ולקבל עונש ולהושע ולומר עוד שירה ושירה אחרונה בלשון זכר שלא יחטאו עוד ולא יענשו ולא יאמרו עוד שירה אחרת:

פסקה יב

מבור שאון ממצרים. כמ"ש ירמיה מ"ו י"ז קראו שם פרעה מלך מצרים שאון. ומ"ש בור כמ"ש עד בכור השבי אשר בבית הבור. מטיט היון כמ"ש בחומר ובלבנים ובנביאים וכתובים נקרא החמר טיט ג"כ:

על סלע זה הים. מכילתא פסוק ואתה הרם את מטך הובא בתנחומא שם ובאבות דר"נ סוף פל"ג וז"ל נעשה סלעים סלעים:

לכך נאמר את השירה הזאת. שהוא מיותר שהיה די במ"ש ישיר משה ובנ"י לאמר אשירה לה' וגו' לדרוש גז"ש. וע' ויק"ר פכ"א ס"ס ב' הרבה דרשות על תיבת זאת ע"פ גז"ש ואחת מהם על המילה וצ"ע שאינו דורש כאן כמו שם שחושב עשרה דברים שנקראו זאת מדברים שכבר נתנו להם ושעתידים להיות. ומ"ש מעידה עלינו שאנו טהורים על שבאמירת השירה נמחל להם כל עונותיהם כמ"ש שי"ר סוף פסוק הנך יפה ובמדרש תהלים ריש מזמור י"ח ועי' לקמן פכ"ד ס"ס א' בביאור. רק המילה היה לעד וכמ"ש סוף סדר וילך וענתה השירה הזאת לפניו לעד:

פסקה יג

עדה נא גאון וגובה. ור"ד ואם זרוע כאל לך וגו' הרי שהאל הוא עודה גאון וגובה. והוא כפול לשון ודורש גאון על כל גבוה וכמ"ש בת"א כאן. חושך מתגאה על התהום כמ"ש וחושך על פני תהום. ורוח על המים כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים. והאש על הרוח כדעת החוקרים הקדמונים שגלגל יסוד האש למעלה מגלגל יסוד הרוח ורמז לד' יסודות בישעיה מ' מי מדד וגו' וכולל האש בשמים וכן במשלי ל' מי עלה שמים וגו' ודו"ק:

ד' מיני גאים. תחלה חשב היסודות הטבעים. ואח"כ בעלי חיים בעלי נפש וע' ב"ר פ"א ס"ס ד' מש"ש בשם תד"א:

פסקה יד

במדרש שיר השירים. באריכות וכן במדרש תהלים י"ח וז"ל אר"ב בשם רשב"נ כיון שכלה פרעה כל כלי זיין שלו התחיל הקב"ה להתגאות עליו אמר לו יש לך רוח יש לך כרוב:

הסיטן. מלשון הכרעה ונטיה וכענין טומאת היסט. ובשי"ר שם הגירסא הטיסן מענין הפריחה ועפיפה:

שנדמו גלי הים. וזהו דמיתיך רעיתי שבשבילך עשיתי דמים למצרים:

א"ל רמה בים. הילי"ל השליך. הוריד. ירה. כמ"ש ירה בים ע"כ דורש רמה נוטריקון ראה וכו' רומו וכו':

פסקה טו

שר של הים. ע' לעיל פכ"א ס"ה באריכות:

הוא עטרה לראשי. כמ"ש במכילתא כאן. אין עז אלא מלכות שמים שנאמר ויתן עוז למלכו ועי' ב"ר פר' צ"ח ס"ד ויתר עז:

יהי לי אין כתיב כאן. כי יהי משמע עתיד והוי"ו מהפכו לעבר וכולל עבר ועתיד:

כמה גדולים יורדי הים. הדברים מפליאים. איך יתכן שהיו ישראל יותר גדולים בהשגה ממשה ועוד שהרי גם משה מיורדי הים היה ואמר זה אלי. ואמיתת הענין בזה כפי דרכנו שחז"ל רק דורשים הכתובים כמשמעם ועלינו להתבונן בעמקות הכתובים. שישראל זכו שהכתוב מעיד עליהם שאמרו זה אלי היינו כל אחד כפי השגתו ברוה"ק והיו מסתפקים בהשגתם כפי מיעוט דעתם אז ולא בקשו יותר מזה וחז"ל בחרו בלשון ערומים בלשון גוזמא כדרכם בקודש. אך משה לא הסתפק ובכל מה שהשיג היה מבקש להשיג יותר עד שהשיב לו לא תוכל לראות והבן זה. ומ"ש כל אחד מראה באצבע דייק מ"ש זה. וכמ"ש ב"ר פ"ק ס"ו אבל כבד זה וכמ"ש לעיל פט"ו סי' כ"ח וע' ויק"ר ס"פ י"א:

בעוה"ז אמרתם. וכמ"ש לעיל ספ"ט לקמן ס"פ כ"ט. ויק"ר פכ"ז סי' ד':

פרק כד

פסקה א

ויסע משה. בכל התורה כתוב ויסעו ויחנו ולמה שינה כאן לכתוב ויסע משה. והתירוץ בסוף הסי' ואגב דורש פסוקים אחרים השייכים לדרוש זה:

היה כותב ה' מלמטן. מעט למטה מן השורה שיהיה נראה חלוק. ובירו' מגילה פ' א' הלכה ט' ר' יהושע בריה דרב חננאל אמר צריך לכתוב ה' למטה מארכבתו של למ"ד הא לה' תגמלו זאת ע' במפרש שם ולשון המדרש הוי הלה' צ"ל הוי לה' בתמיה הוי ענין צעקה של תמיה וכי לה' תגמלו זאת כמ"ש אהה ה' כי הה' הראשון לנוטריקון של תיבת הוי:

ידו אחת משקעתן. עי' לעיל פכ"ב ס"ב בדברי ריש לקיש ע"ש ותבין כאן:

שהיו על סוסיהם. כמ"ש לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים. הרי שבא ללמד מן הסוס על רעיתי ונמצא הסוס למוד מרעיתי שהי' צוארו בחרוזי' ולחייו בתורי' ע"פ מדה י"ב:

מנחשי' ועקרבי'. כמפורש המוליכך במדבר נחש שרף ועקרב:
והיה צלמו של מיכה. כמ"ש מכילתא פסוק ומושב בני ישראל וגו' ויהי בעצם וגו' וכן הוא בספרי בפ' בהעלותך פסוק ויהי בנסוע הארון ר"א אומר עבודת כוכבים עבר עמהם בים שנא' ועבר בים צרה והכה בים גלים כמ"ש בסנהדרין (דף ק"ג ב') ועבר בים צרה א"ר יוחנן זה פסלו של מיכה תניא ר' נתן אומר מגרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה וכו' וזה צרה כשתי נשים של איש אחד כחנה ופנינה שנקראים צרה זו לזו וכעסתה צרתה. וע' לקמן פר' מ"א ס"א מש"ש:
ממצרים גוים ואלהיו. ע' לעיל פט"ו סי' י"ב. ובמכילתא שהעתקתי איתא שם דברי ר"א הנ"ל על פסוק אשר פדית משמע שמפרש שזהו מ"ש גוים ואלהיו. ור"ע אומר אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו אמרו ישראל להקב"ה עצמך פדית וכו' בכל מקום שגלו שכינה עמהם. ודברי ר"י כאן כדברי ר"א וכ"מ בהדיא בירו' סוכה פ' ד' בסוף הל' ג' תני בשם ר"א עבודת כוכבים עברה עם ישראל בים מ"ט מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו א"ל ר"ע ח"ו א"כ אתה עושה את הקודש חול ומה ת"ל אשר פדית כאלו עצמך פדית:
וימרו על ים בים סוף. תהלים ק"ו ועי' מדרש תהלים שם:
ועל הים המרו. אצל הים וסמוך לו וכדעת ר' יהודה במכילתא בשלח פסוק ויבואו בנ"י וז"ל כיון שעמדו השבטים אצל הים זה אומר אין אני יורד תחלה. וזה אומר אין אני יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וכ"ה בסוטה (דף ל"ז א') ודעת ר"י במ"ר פר' י"ג ס"ז פסיקתא רבתי פר' ז' ס"ו:
מלא טיט. והוא אחד מי' נסים שעל הים כמ"ש במכילתא פסוק ואתה הרם את מטך ובתנחומא שם. ובאדר"נ סוף פל"ג ודורש פסוק דרכת בים סוסיך חומר מים רבים:
אמר ראובן לשמעון. כמ"ש במדרש תהלים ק"ו כיון שירדו לים אומרים אלו לאלו בעוט בעיטך ודוש דישך וכו' וזה ע"פ מדה ט' וי"ז מאחר שכתוב בים חומר וטיט וכתיב וימרו על ים מן הסתם שהמרו אודות טיט:
עם נבל ולא חכם. שההיפך מנבל הוא נדיב כמ"ש לא יאמר עוד לנבל נדיב ע"כ דורש על דורו של ירמיה שכתוב בירמיה איכה תאמרו חכמים אנחנו וגו' ובימיו נעשו ישראל מ"ש נתנו את נבלת עבדיך מאכל כמ"ש ירמיה ז' ל"ג והיתה נבלת העם הזה וגו' וזהו נבל ולא חכם. וכמ"ש (סנהדרין מ"ז) מדרש תהלים ע"ט כיון שנעשה בהם הדין חסידים היו וקרי להו עבדים וחסידים עשו"ש:
אין אתה צריך להתבונן. כמ"ש ספרי וילקוט האזינו. עם נבל לא חכם. נבל לשעבר. ולא חכם לעתיד לבא כיוצא בו את אומר ישראל לא ידע לשעבר עמי לא התבונן לעתיד לבא

מי גרם לישראל להיות מנוולים ומטופשים שלא היו בונים בד"ת וכה"א הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה איוב ד' כ"א:

הקב"ה גבור שבגבורים. וכן בספרי שם מפסוק כי האלהים בשמים ואתה על הארץ וגו':

אביך קנך. ב' כתובים מכחישים. אביך מורה שהם בניו. וקנך מורה שהם עבדיו קנין כספו ומכריע ע"פ מדה י"ז שמפורש כן בהרבה מקומות. וכאן חסר ואם לאו קנך כעבד שאינו מתחטא ואינו עושה רצונו:

כאב על בנים. כמ"ש כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו מכריע ג"כ ע"פ מדה י"ז:

בטובה ושלא בטובה. בין שהוא לרצון לכם ואתם מחזיקים לו טובה או להיפך וכמ"ש אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם:

מעין בתוך גרגרתו. דורש ומכריע שמ"ש קנך רומז על הקנה והגרגרת שעל ידי קנך תכיר אביך כשאתה מתבונן איך אתה אוכל בצוואר שלך ואיך אתה מדבר דברים יתרים בצווארך:

נתמלא עליהם חמה. כמ"ש לעיל פכ"ב ס"ב ודייק מ"ש והמים להם חמה חסר ובהכרח פי' על השר של ים:

גוער בים. גערה שייך על שעושה דבר שלא כהוגן שהשר של הים עשה כנגד רצונו של הקב"ה. וע"י גערה נסים כמ"ש וגער בו ונס ממרחק. וגם הים שכתוב בו וינס היינו ע"י הגערה וכן כתוב תהלים ק"ו ט' ויגער בים סוף וגו':

כיון שראה משה. כמ"ש במדרש תהלים ריש י"ח וז"ל וישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו כל עונותיהם שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף שהסיען מחטאו של ים. ורמוז לקמן פ' זו ס"ם ג' ובמדרש שמואל פרשה כ"ט:

פסקה ב

בשביל ה' דברים. צ"ע מה דורש והיכן רמיזא:

להרכיבנו על ענני כבוד. כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים וכמ"ש מכילתא פסוק זה שלשעה קלה נשא אותם מרעמסס לסוכות:

כי אשר ראיתם כצ"ל ופסוק זה הוא תשובה על מה שאמרו קודם קריעת הים נחזור למצרים כמ"ש מכילתא פסוק זה וכן כאן לאחר קריעת י"ס כשאמרו נחזור למצרים:

בואו ופרעו את השטר. כמ"ש ויצאו אל מדבר שור וכמ"ש סוף פ' זו:

ר' אלעזר אומר. וכאן בטעות וצ"ל לא נסעו אלא ע"פ הגבורה וכמ"ש במכילתא פסיק זה תחלה בשם ר' אליעזר נגד ר' יהושע שסובר שם שנסיעה זו היתה ע"פ משה. ואח"כ

הביא בשם רבי אלעזר שסוברים ר"א וריב"א שנסעו ע"פ הגבורה כמ"ש בכמה מקומות בתורה א"כ מה ת"ל ויסע משה שהסיעם בע"כ במקל:

מושטפים ע"פ המים. במכילתא הגי' מוטלים על שפת הים כמפורש בכתוב וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים:

נתנה ראש ונשובה. צ"ע שמ"ש נתנה ראש הוא בסדר שלח לך בחטא מרגלים ואיך דורש שאמרו כן בעלותם מהים. גם יקשה מ"ש לראיה מפסוקי נחמיה ט' וימאנו לשמוע וגו' שמדבר ג"כ במרגלים. אך אחר העיון נ"ל ברור שדורש ע"פ מדה י"ז מפסוקי נחמיה ט' שבפסוק ט"ו כתוב ותאמר להם לבא לרשת את הארץ וכו' והם ואבותינו הזידו ויקשו את ערפם וגו' עוד שם בפסוק י"ז וימאנו וגו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים וגו' אף כי עשו להם עגל מסכה ופשט הכתוב שמדבר בחטא מרגלים וא"כ יקשה מאד מ"ש והם ואבותינו הזידו על מי אמר והם למה אמר שתי פעמים ויקשו את ערפם. ותיבת במרים מיותר. ועוד איך מקדים שם חטא מרגלים לחטא העגל. ע"כ דורש שפסוק ט"ז והם ואבותינו הזידו שייך לפסוק י' ע"פ מדה ל"א שכתוב שם ותתן אותות ומופתים בפרעה וגו' כי ידעת כי הזידו עליהם וכמ"ש בתורה כי בדבר אשר זדו עליהם כמ"ש לעיל פרשה כ"ב ס"ס א' וע"ז אמר והם מצריים ואבותינו הזידו שגם אבותינו הזידו על הים כמו המצרים ויקשו את ערפם בים וגו' ויקשו את ערפם עוד הפעם בעלותם מן הים ואז ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים כשהיה מ"ש וימרו על ים בים סוף אז נתנו ראש כמו שאמרו אצל מרגלים אמרו גם כאן ואח"כ כתוב אף כי עשו להם עגל מסכה הרי שפסוקים הקודמים היה קודם העגל ואחר כתבי זאת מצאתי הדברים מכוונים במכילתא הנ"ל וז"ל יכול שאמרו ולא עשו הה"א וימאנו לשמוע וגו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם וגו' אף כי עשו להם עגל מסכה שלכך העתיקה המכילתא פסוק של עגל שממנו עיקר הראיה ככל המבואר ומ"ש יכול אמרו ולא עשו כמ"ש אצל מרגלים ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש וגו' ואינו מפורש שנתנו. אך בנחמיה מפורש ויתנו ראש. וכמו במרגלים כך כאן תחלה אמרו ואח"כ נתנו. ומ"ש נעשה עבודת כוכבים היינו ממ"ש ויתנו ראש לשוב לעבודתם כמ"ש ב"ר פ' ל"ח ס"ו וראשו בשמים ע"ש. ומה נכונים כל הדברים הנ"ל לפי מ"ש לעיל פ"א סי' כ"ט הם אמרו נתנה ראש הם שהמרו על ים סוף. וכנ"ל שבשעה שהמרו על ים אמרו נתנה ראש התבונן באמתת הדברים ע"פ המדות:

עבודת כוכבים עברה עם ישראל. במכילתא הנ"ל וחותם במכילתא ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עמהם בים ואיזה זה עבודת כוכבים וכמ"ש ריב"א ג"כ לעיל בסי' א' לא דיין שעברה עמהם פסלו של מיכה:

פסקה ג

ויסע כצאן. דורש מדה ז' וי"ז וכל הענין במדרש תהלים ע"ח פסוק זה ועי' לעיל פ"ב ס"ב:
מן הישוב למדבר. וינהג את הצאן אחר המדבר:
לצל קורה. עי' במ"ר פכ"ג ס"ב. כי במדבר שוכנים באהלים ולא בבתים מקורות:
אפוטיקין. פי' בל"י אוצרות וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ל' סי' י"ד ובמ"ר כ"ג שם הגי' אין כונסין להם אוצרות כך ישראל במדבר ולקטו דבר יום ביומו:
אין בעליה מעלין עליה. אין עושין עם הצאן חשבון על זה לענשם אם עושים כן כי יודעים שעשו מחסרון דעת. כך ישראל מחפש להם זכות ומזכה אותם:
צאני וגו' אדם אתם. ע"פ מדה י"ז בתהלים כתוב ויסע כצאן. וביחזקאל ל"ד כתוב צאני וגו' אדם. וביחזקאל ל"ח כצאן אדם כצאן קדשים ונדרש ע"פ מדה כ"א שהוקש לב' מדות וכאן לג' מדות לכך היפה שבכולם וכח היפה שבצאן הוא לעונשין וכח היפה שבאדם לענין השכר. כצאן קדשים וגו' קודש לה' וכמ"ש פר"א פרק ארבעים והיה משה רועה צאן יתרו מ' שנה ולא שכלה אותן חית השדה. והיו פרים ורבים הרבה מאד ועליהם הכתוב אומר כצאן קדשים:
משכני אחריך. שי"ר פסוק זה:
מחלה להם השירה. כמ"ש לעיל ס"ס א' בשם מדרש תהלים י"ח ומד"ש כ"ט וילקוט שופטים ה':

פסקה ד

מדבר שור. אא"ע למדבר ת"ע לדיבור ע"פ מ"מ שכתוב אצלו ובין שור ויגר בגרר שישב אצל שור שהוא שם עיר בארץ ישראל סמוך לפלשתים וישראל לא הלכו דרך שם ומ"ש אצל הגר במדבר דרך שור כי' בדרך שהולך לעיר שור אך המדבר לא נקרא שור:
ר' אבא הסיח לפני רבינו. הובא במכילתא פסוק ויסע ור' אבא הוא אמורא ואינו נזכר במכילתא שם אמורא ושם הגי' ר' עקיבא ולא יתכן שהרי ביום שמת ר"ע נולד רבי כמ"ש ב"ר פנ"ח ס"ב וש"נ. אלא הנכון כגי' התנחומא א"ר אחא סח לי רבינו וכו':
אין אנו יודעים. פי' שבפסוק זה עצמו אנו יכולים לפרש על המדבר שהוא גדול או על הש"י שהוא גדול ונורא הוא הוליכם. אך ע"פ מדה י"ז שכתוב אצל הש"י האל הגדול הגבור וכצ"ל כאן אלא ממה דכתיב האל הגדול הגבור והנורא הוי מ"ש המוליכך במדבר הגדול והנורא על ה' הוא אומר ולא על המדבר. אמר להם משה גדול ונורא הוא אלהים וכו':
נעשה העולם שור. נעשה מוקף חומה שמור ומושגח:
כך אני עושה לציון. לעתיד כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות:

פרק כה

פסקה א

כל אשר חפץ ה' עשה. שזהו כל חפצו והלא מפורש בירמיה ט' אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי וכן בכמה מקומות ודורש כל אשר חפץ ה' לעשות עושה שכאן מדבר בחפץ העשיה ולא מכל חפצו ע"פ מדה ט' וממעל שעשה כל חפצו בלא גבול וגם שמים וארץ. ומ"ש בשמים ובארץ דורש ריש לקיש שגם דברים שהם שייכים לארץ עושה מץ השמים. ובהכרח פירושו שגם הדברים השייכים לשמים עושה מן הארץ:

אש וגפרית. הוא מן הארץ כמ"ש תהלים קמ"ח הללו את ה' מן הארץ. אש. וברד. שלג. וקיטור וגו' והטל הוא מן הארן כמ"ש ותעל שכבת הטל וכשרוצה נותן הטל מן השמים. וכן המן לחם מן הארץ נתנו מן השמים ועי' לקמן סוף ס"ב וס"ו ולקמן פל"ח בס"ד ותבין כאן. המכות של מצרים. ברד ואש מתלקחת שהם מן הארץ כמ"ש בתהלים שם ובמצרים כתיב נטה את ידך על השמים ויהי ברד וכן בפסוק הסמוך ויט וגו' על השמים וגו' ויהי ברד ואש וגו'. וכן אבני ברד של אמוריים ירדו מן השמים וכן עם סיסרא וכל המלחמות מן הארץ בכלי מלחמה ונלחם עמו עץ השמים בכוכבים של אש. וכן אוצרו הטוב מן השמים והמים הוא מן הארץ וזהו בשמים ובארץ וכאן קיצר ולא ביאר שהדברים שבשמים עשה מן הארץ ומפורש במקומות הנ"ל. ועי' עוד ב"ר פר' י"ב סי' י"א:

השקיפה ממעון קדשך. וברך את עמך:

טרקאירין. במוסף ערוך הניח בצ"ע:

כשהמטיר. עי' ב"ר ריש פר' נ"א:

משל למולייר. כמ"ש שבת (דף מ"א) במשנה מוליאר הגרוף ופי' בגמרא מוליאר מים מבפנים וגחלים מבחוץ וצ"ע למה דווקא של זהב. ואיך מוציא ממנו צנים ובנמשל הברד צנים והאש חם:

פסקה ב

עושה צביונו. כמ"ש ב"ר פ"י ס"ה והוא ע"פ מדת ממעל בלשון ארמית וכמ"ש בדניאל ה' י"ט די הוי צבא וכמ"ש בנוסח הכתובה וצבי וצביאת:

בדמות נשים. ב"ר פר' כ"א ס"ט פ"נ ס"ב:

עלי באר. מן התהום: ג לכל חי מזון אכ"כ. וכמ"ש בפסוק הקודם לתת אכלם בעתו: וכן לעתיד. זה שייך למעלה לענין המן. כי זה כלל גדול שכל מה שעשה לאבותינו ביציאת מצרים הוא מעין מה שיעשה לעתיד כמ"ש כימי צאתך וגו' וע' ויק"ר פר' כ"ז

ובקה"ר פסוק ואשר להיות כבר היה ועי' כל זה במדרש תהלים כ"ג שדורש תחלה על המן ואח"כ על העתיד וכן הכוונה כאן:

לא חסרת דבר. בארנו לעיל ס"פ כ"א:

פטמא. פירש המו"ע בל"י שם כללי לנטע ודשא. ולי נראה כפירוש המ"כ שהוא מלשון שור של פטם ותרנגולת פטומה וכמ"ש במדרש תהלים שם. אם אמרין יעשה המן בשר עגל הוא נעשה. יעשה שמן ופטומה הוא נעשה ע"ש:

סולת שמן ודבש. עי' לעיל פ"ה ס"ט:

פסקה ד

מה כתיב למעלה. ע' ויק"ר פר' כ"ט ס"ה:

וילונו כל עדת. ובפסוק הקודם כתוב שזה היה בט"ו לחודש השני וכל החודש לא התלוננו וכאן התלוננו וזהו מ"ש מה הלנה היתה שם:

ס"א סעודות. לעיל פ"ג ס"ד וש"נ שהרי כתוב ויאפו את הבצק אשר הוציאי ממצרים עוגות מצות וזה היה בט"ו בניסן וכאן כתוב שבאו בט"ו לחודש השני ט"ז יום מניסן וט"ו מאייר הרי ל"א יום ובט"ו באייר אכלו סעודת הבוקר וחסר להם סעודת הערב והמאמר הוא במכילתא כאן וז"ל שם ר' יהושע אומר היה להם לישראל להמלך בגדול שלהם מה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה וע' סדר עולם סוף פרק ה' וס"פ י' ושם איתא נ' יום:

ורעב של מים. דורש ברעב ב' רעב ועל שלא נזכר מים בכל הפרשה כמו שנזכר בפרשיות הקודמות הרי שגם מים לא היה:

כמות שהן. כפי מדתם כמ"ש והמה כאדם עברו וגו' ואני אל ולא איש אעשה כמדת טובי ומרומז במ"ש הנני ממטיר ע"פ מדה ז' וי"ז אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי וכמ"ש מכילתא בא פסוק והיה כי תבאו וגו' כאשר דבר ומביא כל הפסוקים שכתוב בהן כאשר דבר ושואל היכן דבר ומביא הכתובים שדבר במקום אחר מפורש וכן הביא הפסוקים שכתוב בהם אמר ה' ושואל היכן דבר ומביא הפסוקים וכאן כתוב אמרתי הנני הנני והיכן אמר שני פעמים הנני ודורש מכאן ע"פ מדה י' שנאמר הנני אצל המן ואצל הבאר ושם כתוב תחלה נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני שני לשונות כפולות אחד על המן. ואחד על המים. שהיה להם לבקש בשניהם ולא בקשו. ולזה הקדים המדרש בריש הסימן הנני ממטיר וגו' נדרשתי וגו' מה כתיב למעלה וכו' וילונו וגו':

פסקה ה

ענה לו ויאמר הנני. אצל העקדה בראשית כ"ב ודורש ע"פ מדה ממעל ומנגד וע"פ מדה י"ז:

כל מה שעשה אברהם. ב"ר פמ"ח ס"י וש"נ ומבואר פסיקתא רבתי פר' י"ד ס"ג:

הנני עומד שם לפניך. וס"ד והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם הרי שניתן ע"י משה השליח:

והשענו תחת העץ. שיהיה העץ עליהם לסוכה וכן פרש הענן לסוכה וכמ"ש כי בסוכות הושבתי את בני ישראל היינו תחת ענני הכבוד:

לארבעים ושתים מסעות ירד להם המן. ע"כ פי' שהיה לו לירד למ"ב מסעות הם לכל המסעות שנסעו במדבר כמ"ש בסדר מסעי והיה להמן לירד מיד בצאתם ממצרים ולמה איחר י' מסעות ולא ניתן עד אלוש. ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ומנגד כנגד לושי ניתן באלוש. וכן ועשי עוגות כמ"ש אצל המן בסדר בהעלותך ועשי אותו עוגות:

והיכן ירד להם באלוש. הנה כאן כתיב ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בנ"י אל מדבר סין ושם ניתן להם המן ולא נזכר כאן אלו שכלל ואח"כ כתוב ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים ושם ניתן להם המים. ע' ב"ר פמ"ח סי' י"ב ושם ביארתי היטב וזהו מ"ש כאן ויסעו וגו' למסעיהם ע"פ מדה ה'. משמע הרבה מסעות סין. דפקה. ואלוש. וזהו הפסוק המכריע וזהו מ"ש שם בב"ר הוא מדבר סין הוא אלוש:

פסקה ו

למה אין כמוך. שכפי שכתוב משמע שתחלה השיג וידע שאין כמוהו ואח"כ שאין כמעשיו וזה לא יתכן שאין משיגים את הש"י אלא ע"פ מעשיו ע"כ דורש הכתוב בהיפך שע"פ מעשיו אנו מכירים אותו:

שביל בדרך. במקום שיש דרך וזה בדוחק ונראה שצ"ל עושה שביל ודרך ביבשה עי' ב"ר ריש פ"ז. ועי' עוד לעיל פט"ו סי' כ"ב וש"נ ומבואר:

לקחת לו. כמ"ש לעיל פ"כ ס"ב:

טוען פנס. לעיל פר' כ' סי' י"א:

לא ינום ולא יישן. הם ישינים והוא עומד על גביהם:

המים מלמעלה. עי' לעיל סס"ב ב:

פסקה ז

בזכות רחמי. בזכות התורה שנמשלה ללחם:

שתיתם מי הבאר. שהיה חביב עליהם כמו יין ע"כ אמרו שירה על הבאר שאין אומרים שירה אלא על היין והיו טועמים טעם יין בבאר כמ"ש במכילתא פסוק ויחד יתרו הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמים בו טעם יין ע"ש:

לא נתן להם רשות. וכמ"ש מדרש תהלים י"ח פסוק את השירה הזאת לא כל מי שהוא אומר שירה אומר. ולשון הילקוט בשופטים ה' לא כל הרוצה לומר שירה אומר ע"ש. שהשירה על ידי רוה"ק וכשאין הרוה"ק חלה על האדם בשמחתו אינו יכול לומר שירה:

תערוך לפני שולחן. דורש שאמרו זה ישראל כמ"ש היוכל אל לערוך שולחן גז"ש:

ואמרו היוכל אל. וצ"ע שפסוק זה אמרו ישראל כמ"ש שם וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערוך שולחן במדבר ואיך דרשו שאמרו שונאי ישראל. אך חז"ל דקדקו כפל הלשון מ"ש וידברו באלהים אמרו שתיבת אמרו מיותר וגם מ"ש עוד אם יכין שאר לעמו והיל"ל אם יכין שאר לנו ע"כ דורש שישראל כשדברו באלהים ספרו מה שאמרו שונאיהם וזהו אמרו שהשונאים אמרו היוכל אל עד אם יכין שאר לעמו:

ויסב אלהים את העם. ע' לעיל פ"כ סי' י"ח במ"ר פ"א ס"ב ותבין כאן. ועי' מדרש תהלים כ"ג. ומכילתא כאן:

יותר ממי המבול. מכילתא בשלח פר' ג'. יומא ע"ח שהיה גבהו ששים אמה והיו רואים מרחוק:

זה השליו. עי' מ"כ:

כוסי רויה. כדלעיל שהיה בו טעם יין:

עושה שלום להם. שמעתי שהיה כתוב ע"ש והם ר"ת עורך שולחן והודפס בטעות עושה שלום. וכן מצאתי בהדיא במ"ר פכ"א סי' כ"א כל הענין עורך שולחן לכם עי' בסימן הסמוך:

פסקה ח

הוא מרומים ישכון. וס"ד לחמו ניתן מימיו נאמנים שדורש לקמן על המן ועל הבאר וכל הדרשות שבסימן זה הובאו דרך אגב ס"ד הנ"ל ור"ד הולך צדקות דובר מישרים ודורש על ישראל. ועי' ב"ר פמ"ח ס"ו:

מקים מעפר דל. וס"ד וכסא כבוד ינחילם והוקשה לו מ"ש מעפר וכי הדל שוכן בעפר ע"כ דרש על ישראל וכדעת ר' יוחנן שבכל מקום שכתוב דל. עני. בישראל מדבר והיו במצרים בעפר ממש בטיט ולבנים והיו תמיד שחים בקומתם להעפר:

בקומה זקופה. כמ"ש בריש מסעי ממחרת הפסח יצאו בנ"י ביד רמה כתרגומו בריש גלי. וזהו קוממיות ומקים:
סיקוסים. פי' סוף וקץ זמן וסוף מקום. והוא פירוש אחר ע"פ מדה ז' וי"ז. שמ"ש עפר על השפלות וכמ"ש לעיל פ"א ס"ט ועלה מן הארץ:
הרי רוממתי וכו' וכסא כבוד. וזהו מקים מעפר וגו' וכסא כבוד וגו' ובפסוק הקודם אף מרומם ודו"ק:
אשר נשאך. פשוטו מלשון כאשר ישא האומן ודורש עוד מלשון נשיאות ורוממות כמ"ש ד"ר ס"פ ז':
עד שלא נברא העולם. ע' ב"ר פ"א ס"ד:
אותה שעה. עתה חוזר לדרוש הפסוק שהתחיל הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו ניתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך תראנה ארץ מרחקים בג"ע ארצות החיים וכמ"ש בסוף הסי':
אל ארץ טובה ורחבה. דברים ח' ז' ושם לא כתוב רחבה. ובשמות ג' ח' כתוב אל ארץ טובה ורחבה וכאלו כתוב גם כאן ורחבה וע' ד"ר ס"פ ד' כי ירחיב. ואם הכוונה על פריה ותבואתה אין זאת טוב האמיתי שאין טוב אלא תורה. שהתורה והמצות שמקיימים בה מביא לטוב נצחי בג"ע שנקרא ארצות החיים ושם אתהלך לפני ה':
והם תוכו לרגליך. ור"ד כל קדושיו בידך הם האבות והם תוכו דורש מלשון תוך ותוכו שהם בתוך ג"ע לרגלי הקב"ה. ומרומז בפסוק עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו צרור המור דודי לי בין שדי ילין. וכן בפסוקים עורי צפון ובואי תימן וגו' יבא דודי לגנו וגו' אכלו רעים שתו ושכרו דודים וזהו שאמר ומחלק להם מנות בג"ע ומ"ש מעץ החיים כמ"ש ועץ החיים בתוך הגן מרומז במ"ש והם תוכו כנ"ל:
[**ואם תמה אתה כו'**. כי על דרך גופני יעיז לדבר מהקב"ה נעלה על כל]:
ומי מברך תחלה. ומאחר שכל הענין בדמיון מסיבה בסעודה והסיבו אחד מברך לכולם והברכה מרומז בפסוק שדורש כי ה' אלהיך מביאך וס"ד ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה היינו בג"ע כנ"ל. ומ"ש את ה' פי' עם ה' שהוא צוה לברך והברכה בכוס וכמ"ש תערוך לפני שולחן וגו' עד כוסי רויה וכן כאן אתהלך לפני ה' וגו' כוס ישועות אשא. ומ"ש מיכאל וגבריאל מבואר הטעם לעיל פר' י"ח בס"ג. ומ"ש והם לזקנים והם חולקים כבוד כמ"ש ונגד זקניו כבוד:
המלך שבארץ יברך. כמ"ש ישעיה ס"ה ט"ז אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן וס"ד כי נשכחו הצרות הראשונות:

והוא מרומים ישכון. צ"ל הוא וס"ד כנ"ל תראינה ארץ מרחקים עוה"ב כמ"ש ב"ר ריש פמ"א שצילו רחוק וכו':

כנף רננים. דורש פסוקים של איוב ל"ט מפסוק י"ב עד פסוק י"ח וס"ד אם אברה חסידה ונוצה וזהו שאמר משל לחסידה ודורש כל הענין ע"פ מדת ממשל והנמשל ע"פ גז"ש ומדה י"ז:

יולדת בעפר הארץ. יולדת הביצים ומשימה אותם בעפר לחמם אותם ולהוליד מהם אפרוחים:

ואפרוש כנפי עליך. וכמ"ש ובצל כנפיך ארנן מגודל האהבה וזהו נעלסה נתעלסה באהבים. אם אברה שיש להם מצות שיגינו עליהם כמ"ש כנפי יונה ודרשו (שבת מ"ט) מה יונה כנפיה מגינות עליה כך ישראל מצות מגינות עליהם וזהו אם אברה אבר כיונה:

גם חסידה בשמים. כשישראל חסידים אז מעלתם בשמים כמ"ש על השמים חסדך:

כי תעזוב לארץ. כשחוטאים משפילים עצמם לארץ וכמ"ש השליך משמים ארץ וגו' וזהו עזבתי את ביתי שגורמים לחורבן ביהמ"ק:

ותשכח כי רגל. כששוכחים את ה' אז רגל שונאיהם תזוריה כמ"ש בדניאל על החיות ושארה ברגלי רפסה וזהו וחית השדה תדושיה הם החיות ארי נמר וכו':

הקשיח בניה. כמ"ש תקשיח לבנו מיראתך ישעיה ס"ג י"ז:

כעת במרום תמריא. אפילו עתה שחטאו ונענשו אם ישובו יש תקוה לשוב למעלתם להתרומם לשמים ובתיבת כעת מרומז התשובה כמ"ש ב"ר פר' כ"א ס"ו ואין ועתה אלא תשובה ע' מש"ש וכן בתיבת כעת. ובכן תשחק על שונאיך הבוטחים בסוס ורכב. וכל זה מרומז במ"ש הוא מרומים ישכון:

זה הקב"ה. שההולך צדקות וכו' הוא שוכן עם הקב"ה שוכן מרום:

זה דוד. שכתוב אצלו ה' סלעי ומצודתי וכן משגבי כמ"ש שם וקרן ישעי משגבי:

זה אברהם. כמ"ש לעיל ס"ה וש"נ:

לחמו ניתן זה הקב"ה. שייך למ"ש מרומים ישכון זה הקב"ה ודורש גז"ש:

זה המן וכו' זה הבאר. עיין ריש סימן ובשביל דרשה זו הובא כל הדרשה לכאן ומ"ש מימיו נאמנים מלשון דבור כמ"ש מסיר שפה לנאמנים שנותן ע"י נאמנים הם משה ואהרן וכמ"ש בכל ביתי נאמן הוא והיה הבאר עולה ע"י דבורם כמ"ש עלי באר ענו לה:

לבני תורה. וזהו לחמו ניתן וכמ"ש לחמו בלחמי וכן הוי כל צמא לכו למים וזהו מימיו נאמנים:

דחילא ואמתני. וזהו מ"ש שם לבך יהגה אימה:

פסקה ט

דבר יום ביומו. וס"ד למען אנסנו הילך בתורתי אם לא ואיך הוא נסיון זה ע"פ המן ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ומנגד וע"פ מדה י"ז כאלו כתוב הילך בתורתי יום יום. וע"פ גז"ש ומדות הנ"ל על ברכות יום יום. ומ"ש יעמס לנו ועמיסה שייך במשא כבד ולא אצל ברכה ע"כ דורש ע"פ גז"ש וממעל יעמוס לנו העמוסים מני בטן שכ"י נושא משאם אף שאינם ראוים. ולנו פירש אותנו:

ומעמיס לכם כוס ישועות. כי עמיסה ונשיאה הם שמות שוים ונרדפים כמ"ש העמוסים וגו' הנשואים וגו' ואצל כוס כתוב כוס ישועות אשא וע"כ דורש יעמס לנו האל ישועתנו על כוס ישועות אשא:

אשים את ירושלים. אבן מעמסה:

פסקה י

דתן ואבירם. ע' לעיל פ"א סי' כ"ט וש"נ ומבואר. וכאן ע"פ גז"ש:

וכי יש דבר. כי ע"י ההבאשה בא הרימה ולא בהיפך:

שורות שורות. וזהו כפול לשון וירם תולעים שע"פ מדה ט' וממעל כאלו כתוב וירום רמה ויתלע תולעים וע"פ מדה י' שורות רמה. שורות תולעים. ובמכילתא דורש שהוא מקרא מסורס ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב בהיפך ויבאש וירם תולעים וכמ"ש בפסוק כ"ד ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וזהו פשט המקרא וכאן כמו שכתוב וחולק על המכילתא. ויותר נכון לומר כי שניהם אמת צדקו יחדו שתחלה הבאיש לצורך התולעים שנתהוו ואח"כ נשמע ההבאשה והרגישו בו:

כיון שכעס שכח. וכמ"ש בפסוק כ"ג הוא אשר דבר ה' אחר שבאו הנשיאים ושאלו ומשמע אשר דבר ה' כבר ולמה לא אמר מכבר אלא ששכח. וע' ספרי מטות שחושב ג' דברים ששכח אחר שכעס. באונן. ובמי מריבה. ובמדין. ולא חשיב זאת ובויק"ר פ' י"ג בסי' א' חשיב זאת ולא חשב מי מריבה ועי' מש"ש:

משה בכללם. שנכשל על ידיהם שכעס ושכח דבר ה' והיה סבור שיאמר להם בערב שבת סמוך למעשה ובין כך אירע שהותירו המן ושכח:

פסקה יא

מהו ראו. איזה דבר יש כאן לראות ולמופת אא"ע לישראל ת"ע לשונאי ישראל וכמ"ש ב"ר פר' י"א ס"ס ה':

פסקה יב

אפילו יום אחד. פי' שבת אחת כ"ה במדרש תהלים מזמור צ"ה. וילקוט שם. ובשבת קי"ח איתא בשם ר"י שתי שבתות:

היום אם בקולו תשמעו. וכמ"ש במ"ת הנ"ל וילקוט שם היום אם וגו' וכתיב שמור את יום השבת לקדשו:

קצבה לקץ. כמ"ש חבקוק ב' ויפח לקץ ולא יכזב וכמ"ש בדניאל ח' י"ט כי למועד קץ ושם י"ב ו' עד מתי קץ הפלאות ושם פסוק ט' עד עת קץ וזהו אני ה' בעתה. ואם עושים תשובה על זה נאמר אחישנה וכמ"ש סנהדרין (צ"ח א') ע"ש ור' יוחנן סובר דמ"ש היום אם בקולו תשמעו על התשובה ולא על השבת דלשיטתיה אזיל דס"ל ב' שבתות כנ"ל. ומ"ש כאן וכשם שמצינו וכו' חתימה לדברי ר"ל הנ"ל:

ששכח משה אמר להם עד וכו'. שאם היה אומר לישראל הייתי אומר שכולל כאן חטאים אחרים שהכעיסו אותו אך למשה שכוללו עמהם לא היה רק על השבת כנ"ל סוף ס"י:

ומה כתיב אחריו. זה עוד ראיה שתחלה אמר מצותי ואח"כ אמר שבת לבד. וע' ד"ר פ"ד ס"ד:

וימרו בי בית ישראל. ולפני זה כתוב ואתן להם את חוקותי ואת משפטי הודעתי אותם וגם את שבתותי נתתי להם הרי שמיחד השבת כנגד כל החוקים והמשפטים בצווי וכן שם בפסוק י"ט כ' כ"א ג"כ כנ"ל ב' פעמים והמדרש לא חשב אלא הב':

אז תתענג וגו' והתענג וגו'. שבת (קי"ח) אז תתענג עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך הרי מ"ש אז תתענג שנותן לו משאלות לבו. ועי' ד"ר ריש פר' ג' ומש"ש:

שנאמר והאכלתיך נחלת. היל"ל והנחלתיך נחלת וכי הנחלה אוכלים ע"כ דורש שהנחלה הוא הקרן והאכלתיך הפירות מן הנחלה וכמ"ש אמרו צדיק וגו' כי פרי מעלליהם יאכלו וע"פ מדה ט' וממעל וי"ז כאלו כתוב והנחלתיך נחלת יעקב אביך והאכלתיך הפירות וכמ"ש שבת (קי"ח) לא כאברהם וכו' ולא כיצחק וכו' אלא כיעקב שהיה נחלה בלא מצרים על שכתוב בו ששמר השבת כמ"ש ב"ר פ' ע"ט ס"ס ו'. וע' ב"ר פ' י"א ס"ז. ועי' ב"ר פר' ס"ט ס"ס ה':

פרק כו

פסקה א

לא שלותי. ע' ב"ר פר' פ"ד ס"ס ג' וע' לעיל פ' י"ז ס"ד. וכאן דורש מדה ט"ו איך אמר איוב לא שלותי הלא באיוב ט"ז י"א כתיב שליו הייתי והכריע ע"פ מדה כ' אא"ע לאיוב ת"ע למי שהיה לו כמה מיני צרות וע"פ מדה י' ד' לשונות על ד' מיני צרות וע"פ גז"ש של תיבת ויבא כדלקמן:

מגזירה ראשונה. לעיל פר' א' סי' י"ב ע"ש מש"ש:

מרים ע"ש המירור. ע"פ מדת ממעל עי' לעיל פ"א בסי' י"ג וש"נ ואז נולד הגואל מצרה זו לבסוף פ"ו שנה והקדים רפואה למכה וכמ"ש ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים מיכה ו' הרי שמרים ג"כ גואלת כמשה ואהרן:

אהרן ע"ש ההריון. שעל ידי גזירה זו פירשו מנשותיהם שלא יהיה להם הריון ואז נולד אהרן שהיה גואל לבסוף פ"ג שנה וכן הוא בספר הישר. וגם כשנולד בטלה הגזירה:

כי מן המים משיתיהו. ואז בטלה הגזירה ובסוף היה הוא הגואל ועי' שמ"ר פ"א סי' כ"ה כיון שהושלך ליאור בטלה הגזירה:

זה עמלק. שכתוב בו ויבא עמלק ע"פ גז"ש שתיבה עצמה מרומז על איזה צרה מדבר. ולא חשיב הגזירה הרביעית המבוארת לעיל פ"א סי' י"ב פר' ה' ריש סי' י"ח שלא ינתן תבן וקש כי כאן חושב הצרות עם הגואלים וכבר תשב את משה בג' ועל כן תשב את ממלק שהיה עוד גואל רביעי זה יהושע כמ"ש בסמוך סי' ג' ומה שהוצרך לחשוב הגואלים יתכן שכוון למ"ש ב"ר סוף פל"ח וע"ש בפירושי וכן כאן:

פסקה ב

מה כתיב למעלה. עי' ויק"ר פכ"ט ס"ה ותבין עיקר של דבר בכל מקום שאמר המדרש מה כתיב למעלה. ודורש סמוכים שסמוך למ"ש היש ה' בקרבנו כתיב ויבא עמלק. ואגב הביא כל הענין ודורשו:

לצאן ובקר היה. וחטאו בשתיהם שלא היה להם להריב אלא לבקש ולהתפלל. ועוד שאמרו אותי ואת בני ואת מקני ולמקנה היה מים. וכמ"ש לעיל פר' כ"ה ס"ד ובשם המכילתא שם ובפסוק וילונו במרה וכן כאן בהדיא במכילתא:

חבל לכוותא. עי' מ"כ. ובמכילתא הגירסא אבל לכוותא. והכוונה על שהחלון מקום חלל יגיע לו השבר תחלה וההפסד ניכר וגדול על שהוא מקום האורה כך משה אור לישראל ובכל צרה ומריבה הרגיש הוא תחלה:

יש אומרים בהמתו וכו'. לשון המכילתא השוו בהמתם לגופן אמרין בהמתו של אדם וכו' כמו כאן:
ויצעק משה וגו'. וס"ד עוד מעט וסקלוני וזהו מ"ש לאמר וכו' אם הורגים אותי:
מה איכפת לך. אין לך אפילו חששא עבור לפני העם ותראה שלא יגעו בך כלל וכמ"ש בדברי ר"נ בסמוך והגי' במכילתא ויאמר ה' וגו' עבור על דבריהם (ושם חסר דעת ר"מ) רי"א עבור מהם שאתה מוצא להם את המים (פי' שלא תעשה בפניהם שימצאו עלילה) ר"נ אומר עבור על חטא שלהם. ד"א עבור לפני העם ודגיישא ליה ימלל (פי' מי שלבו גסה עליו לחלוק עליך ידבר) וכמ"ש כאן שיש בו גאוה וכאן בערבוב ושיבוש:
אמר לפניו רבש"ע. במכילתא הגי' ומטך אשר הכית בו את היאור מפני התרעומות וזה אחד מג' דברים שישראל מתרעמין עליהם במטה וכו':
הבאיש המים במצרים. וכן יבאיש המים שיתן ע"כ פרט אותו אף שהוא בכלל היו"ד מכות וגם מאחר שע"י המטה באו המכות איך יבא ממנו עתה דבר טוב:
מכה באיזמל. ע' לעיל פר' כ"ג ס"ג:
מהו והכית בצור. ולא פי' באיזה צור. ע"כ הכוונה באיזה צור שירצה ע' במ"ר פ' י"ט ס"ט בהדיא:
השקו כל אהליהם. וזהו ויצא וגו' ושתה העם שלא הוצרכו אפילו לילך לשתות אלא שתו מיד כי באו מים אצלם. וכמ"ש בתהלים ע"ח ונחלים ישטופו:
מה מריבה היתה. שמ"ש אם יש ה' בקרבנו אם אין הוא מסה ונסיון ע"כ דורש שהמריבה הוא מ"ש שאם לא כן לא נעבדנו. ובתנחומא יתרו ס"ג הגי' מה נסיון היו מנסין וכו' ופי' לאיזה כוונה היו מנסין וע' מכילתא כאן. ובפסיקתא פר' י"ג ס"ה:
אם הוא רבון כל המעשים. שאם היה כתוב היש בקרבנו ה' היה פי' שהספק אם הוא בקרבם אם לאו. אך מאחר שכתוב היש ה' תחלה. משמעותו אם ישנו בכל העולם שלא הסתפקו שישנו בקרבם אחר שראו כל הנסים ועמוד אש וענן וכמ"ש שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה ועננך וגו' ומ"ש בקרבנו ע"כ פי' כמו שהוא בקרבנו ע"פ מדה ט' וע' לעיל פ' י"ב ס"ב בראיות. ומ"ש נעבדנו ע"פ מדה ט' שבכח מאמר היש ה' בקרבנו שהוא אדון הכל מחויב שיאמרו נעבדנו ואם אינו אדון הכל גם אנו וכו'. ור' נחמיה דורש תיבת בקרבנו ולא אמר אתנו שפי' על המזון שהוא בא במעינו וכמ"ש במדרש תהלים ע"ח בקרבנו בבני מעיים שלהם שיהיה מוכן לנו תמיד באוצרות ולא יהיה חיינו תלוים מנגד כמו עתה שאין לנו אלא פרנסת יום יום. כמו המלך שמספיק צרכי חילו שמכין להם הרבה ביחד ואינם צריכים לבקש יום יום. ודעת רבותינו שמ"ש בקרבנו על קרב

הלב שידע מה שישאלו בלבם וא"כ הלב והנשמה שלו ונעבדנו. ואם לאו אלא נצטרך למעשה ודבור אין זה דרך אלהות. ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש בתהלים ע"ח וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם וכן הוא בהדיא בתנחומא יתרו ס"ג. ובילקוט כאן וחותם עוד בילקוט ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם (כמ"ש תאות לבו נתתה לו):

ויבדוק אתכם. ע"פ מדת מנגד וע"כ ויבא עמלק ובזה חותם מה שפתח בריש סימן זה מה כתיב למעלה וכו':

מה כתיב שם. הוא פירוש אחר וד"א:

אני נשאתי אתכם. כמ"ש ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך. פסיקתא שם. וכמ"ש לעיל פכ"ה ס"ח:

היש ה' בקרבנו. דורש כפשוטו שגם בזה היו מסופקים:

פסקה ג

מתחלה אתה דורש. פי' מעיקר פשוטו על שעתיד להיות נלחם כל מלחמות כנען להנחיל לישראל הארץ כמ"ש לעיל ס"פ ה':

זקנך על יוד ירדו. שיהושע מאפרים בן יוסף כמ"ש בד"ה א' ז' וכמ"ש בסדר שלך לך למטה אפרים הושע בן נון ועל שע"י זקנך באו לצרה זו כמ"ש שלח לפניהם איש וגו' ואתה הגדול שבשבט ובעל הקורה יכנס בעוביו של קורה:

את אלהים אני ירא. ויעמוד לך זכות זקנך לפרע ממנו:

אנשים של חכמה וכו'. כמ"ש במ"ר פט"ז ס"ה בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים והוא דעת ר"א המודעי במכילתא כאן ר' יהושע אומר אמר לו משה צא מתחת הענן והלחם בעמלק וזה חסר כאן:

ומטה האלהים בידי. למה קראו כאן מטה אלהים ולא מטך ודורש ע"פ מדה ט' שאלהים אמר שיהיה בידו בעת עשיית הנסים:

מטה אהרן. כמ"ש ויבלע מטה אהרן את מטותם. ונקרא מטה משה כמ"ש והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וכתוב שם אצל היאור הנה אנכי מכה במטה אשר בידי הרי שהוא מטה משה וכאן אמר מטה האלהים הרי ג' כתובים מכחישים והכריע שכולם אמת:

פרק כז

פסקה א

רעך ורע אביך. וס"ד ואל תבא בית אחיך ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק ועיקר הדרשה על סוף הפסוק ואגב דורש ר"ד:

זה הקב"ה. שקרא אותם אחים ורעים. תנחומא יתרו ריש ס"ה כמ"ש למען אחי ורעי שרוה"ק קורא אותם כן. עי' ד"ר פר' י"ג בסי' י"א וכמ"ש זה דודי וזה רעי בנות ירושלים ילקוט משלי ריש ו' ולקמן בס"ט:

במדרש איכה. פסוק בלע ה' תנחומא כאן ס"ה ב"ר פר' נ"ג סי' י"ד ע"ש:

אביכם שהיה מושלך. כמ"ש וישלך את הילד תחת אחד השיחים וזה היה במדבר באר שבע וכתיב שם ויפקח ה' את עיניה ותרא באר מים. וזה היה ע"פ נס וזהו מ"ש המדרש פתחתי לו:

ואתם עשיתם כך. שהמיתם את עמי בצמא:

הוי טוב שכן קרוב. בהכרח שהכוונה על יתרו כמ"ש מיד בסמוך. ומ"ש קרוב ורחוק פי' קרוב בלב באהבה ורחוק מהלב בשנאה. וצ"ע שהרי יתרו הוא ממדין כמ"ש כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך בסדר בהעלותך ומדין הוא בנו של אברהם כמו ישמעאל כמ"ש בסוף חיי שרה ותלד לו וגו' ואת מדין אך לפי מ"ש במ"ר פכ"ב ס"ד פלוגתא בזה שיש סוברים שהיה שני מדין. שמדין של יתרו שהיה שם משה היה בין מצרים להר סיני. ומדין שהרגו ישראל היה סמוך למואב יתכן מאד שהיה מדין בנו של אברהם כמ"ש וישלחם קדמה אל ארץ קדם אצל ארם ומואב. וא"כ מדין של יתרו אינו בנו של אברהם:

ויאמר שאול אל הקיני. וס"ד סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חשד עם כל בנ"י בעלותם ממצרים. ובעמלק כתוב אשר עשה לך עמלק בצאתכם ממצרים:

וצוך אלהים. לא רנה לעשות דבר רק אם יסכים אלהים הרי שהיה ירא אלהים:

בטלו את הקרבנות. כמ"ש ב"ר פר' ס"ג ס"ס י"ג דם שנאת דם קרבנות:

שמע ביציאתם. ולשון התנחומא עמלק שמע ביציאתן ונזדווג להם שנאמר על ריב בני ישראל וגו' ויבא עמלק:

פסקה ב

מה כבוד נחל. מה גדול הכבוד שהיה לו מישראל כמ"ש בסוף הסי' וכל הענין בתנחומא כאן ס"ו:

שלח לו ביד שליח. במכילתא כאן הגיר' ר' יהושע אומר כתב לו באגרת ר"א המודעי שלח לו ביד שליח. וגי' התנחומא כמו כאן במדרש. וטעם פלוגתתם שכתוב ויאמר אני

חותנך יתרו בא אליך משמע שהיה שם אמירה לנוכח ואח"כ כתוב ויצא משה לקראת חותנו. ע"כ דורש ששלח לו דברים ביד שליח והשליח דיבר עמו לנוכח וזהו בא אליך. ור"א דייק תיבת אני שהשליח הי"ל חותנך יתרו בא אליך. אך אני. משמע שהיא בעצמו מדבר אליו לנוכח ע"כ דורש ששלח לו איגרת:

עשה בגיני. דורש מה היתה כוונת יתרו שהודיעו שהוא בא שרצה שיצא משה לקראתו לקבלו ולכבדו ע"כ תחלה אמר אני חותנך בא עשה בגין עצמי ואח"כ אמר ואשתך ושני בניה וכמו שכיון במ"ש אני חותנך וגו' עשה בגיני כך במ"ש ואשתך ובמ"ש ושני בניה:

הקב"ה אמר לו צא. שתיבת אני מיותר ודורש על הקב"ה שנקרא אני כמ"ש אני והו הושיעה נא. וזהו ויאמר אני שאני אמר לו ע"פ מדה ט'. חותנך בא אליך צא לקראתו. ומ"ש אל אלהים ה' דבר ויקרא ארן הביא פסוק זה לראיה שברא הארץ במאמרו. אך במכילתא ותנחומא ליתא פסוק זה:

שאני מרחק. בתנחומא שם הגיר' ואינו מרחק. ובמכילתא הגיר' אני המקרב ולא המרחק. ודורש פסוק האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק איך שייך על הש"י קרוב ורחוק ובפסוק הסמוך לו כתוב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש אא"ע לקרבת מקום ת"ע לקרבת אהבתו ועבודתו ולפי זה הוא תמיה קיימת שהאמת כן הוא שהוא מקרב ולא מרחק ומ"ש האלהי מקרוב אני דורש גז"ש מכאן מתיבת אני ויאמר אל משה אני. שאני מקרבו אף אתה צא וקרב אותו ועי' לעיל פר' י"ט ס"ד:

אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו. וגירסת המכילתא מיושב יותר אף אתה כשבא אדם אצלך ואינו בא אלא לש"ש. אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו. וכן הוא בתנחומא כי על יתרו לא היה צריך להזהירו כל כך:

אמרו יצא משה. כמ"ש בתנחומא אמרו חז"ל:

וע' מזקני ישראל. ובתנחומא הגי' וכל ישראל ובילקוט מביא בשם מכילתא ואחריהם כל ישראל וליתא במכילתא שלפנינו. ולשון רש"י בחומש מי ראה את אלו יוצאים ולא יצא:

אף ארון יצא עמהם. וכמ"ש באבות ואין כבוד אלא תורה והארון מקום הלוחות והתורה. וצע"ג ארון מאי בעי הכא שאף אם נאמר שלאחר מ"ת בא יתרו וכמ"ש לקמן פר' זו סס"ד אין הכרת שבא אחר עשיית המשכן והארון אך גירסת המכילתא והילקוט. וי"א אף שכינה יצאה עמהם. והכוונה על הענן שנקרא כבוד ה' וזהו כבוד חכמים וגו'. ולפי מ"ש לעיל פ"ה סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית יתכן שעשו לו ארון כמו אנו לכל התורה ועליו היה הענן:

פסקה ג

ויבא אהרן וגו'. וס"ד לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים ומאחר שהיה שם אלהים הרי כתוב בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. ותיכף לת"ח ברכה וכתוב ואני קרבת אלהים לי טוב הרי שהיה לו עי"כ טובות וברכות:

לא די שלא קללן. הביא ראיה שברכותיו לא היה מעצמו אלא מה' וכן מ"ש בלעם על יתרו מה היה:

אבל ליתרו. קיני הוא יתרו כמ"ש שופטים א' ט"ז ובני קיני חותן משה:

עמנו היית בעצה. אצל פרעה על ישראל כמ"ש לעיל פ"א ס"ט וש"נ על יתרו. בלעם. ואיוב. וע' לקמן בס"י:

איתני עולם. הם האבות כמ"ש (ר"ה י"א) מפסוק והאתנים מוסדי ארץ ירח האתנים וזה איתן מושבך:

אנדריאנטוס. עיין לקמן פנ"א ס"ה ד"ר פ"א סי' ט"ז ופי' איקונין של מלך בצורה בולטת בחיתוך אברים:

פסקה ד

ביום צרה. ולא פי' באיזה יום ובהכרח שמפורש בזה הפסוק עצמו באיזה יום מדבר והיינו ע"פ גז"ש שכתוב שם עזי וזמרת יה. ומ"ש ומנוסי משמע שגרם לי שאנוס וסותר למ"ש עוזי ומעוזי ע"כ דורש מנוסי שעשה לי נסים ע"פ מדת ממעל ואז אליך גוים יבואו:

כי שמענו אשר הוביש. הרי שמעת קריעת ים סוף נתנה דעתה להתקרב:

ויתן עוז למלכו. וזהו עוזי ומעוזי. ואז באה מלכת שבא מאפסי ארץ:

התורה שנקראת עוז. מכילתא ריש יתרו מדרש תהלים סוף מזמור כ"ח לקמן פר' ל' סי' כ"ג במ"ר פ"א ס"ג פר' י"א בס"ז פ' י"ב סי' י"ב פ' י"ח סי' י"ד:

ולא שמע יתרו. כמ"ד לאחר מ"ת בא יתרו ב"ר פכ"ב ס"ה וש"נ ועל שעיקר הדרשה מיתרו מביאו לבסוף. וכן הוא במכילתא שם דעת ר"א:

פסקה ה

כמו שכתוב לעיל. פר' י"ט ס"ד:

מבפנים. כמ"ש סדר וארא ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל ודרשו ויק"ר פ' ל"ג ס"ד שלקח מבנות יתרו:

שהורידו לו המן. שירד גם למענו חלק במן אך במדרש תהלים ע"ח איתא א"ר אייבו בששה שעות בא יתרו (ואז וחם השמש ונמס) וירד לו מן כנגד ששים רבוא וזהו דלתי לאורח אפתח כמ"ש ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול:

פסקה ו

עמלק ויתרו. לעיל ס"ג וש"נ ועל עמלק צ"ע:

ומן העוה"ב. כמ"ש מלחמה לה' בעמלק מדור דור וכמ"ש ואחריתו עדי אובד:

ואח"כ וישמע יתרו. מכילתא וישמע יתרו דעת ר' יהושע מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו. פי' שדורש סמוכים:

וזקני מדין. וכמ"ש כי צוררים הם לכם וכן מעולם:

כאברהם. כמ"ש תהלים פ"ט משכיל לאיתן האזרחי זה אברהם ויק"ר ריש פ"ט במ"ר פ' י"ט ס"ג וש"נ:

ופתי יערים. שנתחכם עד שהוכיח לנבון שיבין דעת זה משה בפרשת ואתה תחזה:

איעצך. ויהי אלהים עמך פי' אם יצוה אותך וכמ"ש וצוך אלהים:

פסקה ז

וכי ב"א שוטים. הרי שלא יתכן כפשוטו אלא לדרוש ע"פ גז"ש וי"ז על משה וע"פ מדת ממעל ומנגד:

פסקה ח

שבע שמות. כאן לא הביא אלא ג'. יתר. יתרו. חובב. והד' הם רעואל חבר פוטיאל קיני עי' במכילתא ריש יתרו באריכות. וע' ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה. וזהו כוונת המדרש במ"ש כמו שכתוב בפרשת ויאמר משה על הספרי:

הוסיף לו אות. התבוננתי על אלו שהוסיף להם אותיות בתנ"ך שהם האותיות של השם יו"ד ליהושע ודויד ופינחס לדעת הזוהר ה' לשרה ואברהם ויוסף ו' ליתרו וכן החסרים ו' מעפרון ה' מיהונדב:

פסקה ט

שאדם חבר. ע' כל זה במדרש תהלים ח':

נטל טלית. ע' ב"ר פר' ע' סי' ה' זכה אדם לתורה נוטל טלית. עי' ב"ב (נ"ז צ"ח א') וברשב"ם שם כמו כאן. וכמ"ש בירושלמי פרק ג' דביכורים טלית שעליו כמרדעת של חמור ע"ש:

בייא. פי' צעקה על שעושה לו רעה ע' ב"ר פ' י"ב ס"י מש"ש:

לזירה. לא הובא בערוך יבמ"ע ולפי הענין פי' מקום שנכנסים שנים להתאבק ולנצח. והוקשה לו תחלה אמר ערבת לרעך שהוא האהבה והקירוב ואח"כ אמר תקעת לזר כפיך ואין הזר רע ע"כ דורש לזר מלשון זירה:

או נצחת. שהמנהיג את הדור כראוי כדוד ואיוב עליו נאמר כמ"ש איוב ואשברה מתלעות עול ומשינהו אשליך טרף וכמ"ש עוד ואם זרוע כאל לך וגו' עדה נא גאון וגובה ראה כל גאה הכניעהו וגו' ועליו נאמר ותגזור אומר ויקם לך. צדיק מושל ביראת אלהים וזהו או נצחת עי' ד"ר פר' ה' סי' י"ג ותבין כאן. ולהיפך כמ"ש ב"ר ר"פ פ' כי לכם המשפט. ולמה כל זה על שנוקשת באמרי פיך:

לידע מה לעשות. וזהו עשה זאת אפוא התורה שנקראת זאת. ילקוט משלי ו':

התרפס באבק. רפיסה היא ברגל כמ"ש בדניאל ז' ברגליה רפסה. וכמ"ש יחזקאל ל"ד י"ח י"ט והכוונה שילך אל חכמים ללמוד מהם וכמ"ש בילקוט שם עשה לך רב:

אזכיר רהב. צ"ע איזה ראיה מכאן. והיל"ל מפסוק ביום קראתי ותעננני תרהיבני בנפשי עוז כמ"ש לעיל ס"ד ויתן עוז למלכו:

בפרשת ויגש. פי' דשם כתוב פי' אחר על פסוק זה ר"פ צ"ג:

אלו ישראל. ע' מדרש משלי ו' וילקוט שם ומדרש תהלים ח':

עריבין בינן לבין הקב"ה. פי' עריבין זה על זה להקב"ה. וע' בריש הפרשה וכאן פי' על שאמרו נעשה ונשמע שתקעו עצמן לערבות על שאחרים לא קבלוה:

שלישי ורביעי. ובנמשל. ראשון הוא שעיר. שני מואב. שלישי עמון. רביעי בני קטורה. וע' מכילתא פסוק אנכי:

הוי בני אם ערבת. במדרש משלי ו' באריכות וכאן חסר:

לעבדיו שמרו. כל המשל בלשון יחיד גם כאן צ"ל לעבדי שמור:

נגח העבד. שהעגל נגח את העבד. ובנמשל פתח הפלטין פי' שמיד אחר קבלת התורה עשו העגל:

הוי שמעו דבר ה'. ובפסוק השני מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל וכתוב עוד שם ועמי המיר כבודו בלא יועיל היינו העגל כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור תהלים ק"ו כ':

שמעו ותחי נפשכם. ע"י שמיעה לבד תחיה נפשכם עיין ילקוט ישעיה ג"ה וילקוט ירמיה ב' בשם פסיקתא האוזן הזה כקנקל לכלים והכוונה על פסיקתא פרשה כ"ז ושם חסר מאמר זה וע' ד"ר ר"פ י' ג"כ כמ"ש בילקוט. וכן הובא בערוך ערך קנקל בשם פסיקתא:

האוזן שומעת וכל הגוף כו'. שהאוזן והשמיעה כולל כל הגוף וכמ"ש חז"ל סימא עינו נותן לו דמי עינו. קיטע ידו נותן לו דמי ידו. חרשו נותן לו דמי כולו וע"כ כתוב אוזן

שומעת תוכחת חיים וגו' שמעו ותחי נפשכם. וע"כ הצליחו הראשונים בתורה על שהיה הכל ע"י שמיעה וראות פני הרב בדיבוק חברים ודו"ק:

פרק כח

פסקה א

עלית למרום. וס"ד שבית שבי לקחת מתנות באדם. וכמ"ש (סוכה ה') דעת ר"י מעולם לא עלה משה למרום ועוד מפשטא דקרא בפסוק הקודם רכב אלהים רבותים וגו' ה' בם סיני בקודש שהרכב אלהים היה בסיני וה' בם וכמ"ש וירד ה' על הר סיני היינו עם הרכב שלו. ואיך אמר אחריו עלית למרום ע"כ דרש אא"ע לעלית הגוף ת"ע לעלית המעלה נתעלית. וכמ"ש ב"ר פצ"ח סי' י"ד כי עלית לר"א המודעי. ועי' פסיקתא ס"פ כ' לקמן פל"ג ס"ב:

נתגששת עם המלאכים. ד"א על תיבת עלית ומ"ש למרום פי' מלאכי מרום של רכב אלהים כנ"ל כמ"ש שבת (פ"ח ב') פסיקתא שם באריכות וזהו שבית שבי שאין שבי אלא ע"י מלחמה שהתווכח משה עמהם ונצחם בטענותיו:

כשם ששלט משה. דרשה ג' על עלית למרום על הקב"ה שנקראמרום וקדוש. וכאן חסר כמ"ש במ"כ וכמ"ש לקמן פמ"ו ס"ס ג' ועי' בסוף הספרי וע' לקמן פמ"ג ס"ס א' טעם הדבר ומ"ש ב' טפחים וכו' צ"ע מנין לו:

ארכן ו' טפחים. במ"ר פ"ד בס"כ וש"נ:

נושאים עיניהם עליה. שהמלאכים היו רוצים שתנתן להם כמ"ש שבת שם:

נטלה חנם. פי' בלא יגיעה ת"ל לקחת בלשון קנין ביגיעה גדולה מ' יום לא אכל לא שתה ולא ישן:

יהא חייב ליתן דמים. שלא ישיג מהתורה אלא כפי יגיעתו על על דבר ודבר ואיך ילמדנה ביגיעתו אשר היא ארכה מארץ מדה. על זה כתוב מתנות שאחר שיגע בה בכל כחו נותנים לו התורה מתנה ודורש מדה כ"א וכאן לג' לשבי ולקיחה ולמתנה ודורש כח היפה שבכולם ועי' לקמן פל"ג ס"ב וש"נ:

לפגוע במשה. בפסיקתא פ"כ ס"ג באריכות ושם ס"פ כ"ה:

אין אתם מתביישין. כמ"ש ב"ר פמ"ח סי' י"ד והוא עומד עליהם. מיכאל מירתת. גבריאל מירתת וכש"כ האחרים:

האדם הגדול. גז"ש ועי' ב"ר פר' י"ד ס"ו וש"נ וע' ילקוט יהושע י"ד וזהו ומשה עלה אל האלהים שנתעלה ונתגשש ונצח כנ"ל:

פסקה ב

ההר אלו אבות. לעיל פט"ו ס"ד וש"נ ומ"ש עלה בענן כמ"ש בסוף משפטים ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר על ידי הענן וכן מ"ש וירד משה מן ההר אל העם ירד ג"כ בענן שהיה בו. ואין צורך לסרס דברי המדרש כי כבר כתבנו זה כמה פעמים שדרך המדרש שתחלה מביא מאמר ממקום אחד בזה הלשון ואח"כ מביא המאמר ממקום אחר בלשון אחר. וע' פסיקתא רבתי פ"כ באריכות:

לבית יעקב אלו הנשים. מכילתא כאן וכמ"ש חז"ל ביתו זו אשתו. וע' פר"א פרק מ"א ואצל הנשים כה תאמר אמירה רכה. ולאנשים ותגד קשים כגידים שבת פ"ז:

שהן מזדרזות במצות. על שאין שכלם חזק כל כך קרובים לקבל באמונה ועושות בלא חקירה:

לא צויתי אלא לאדה"ר. כמ"ש ויצו ה' אלהים על האדם לאמר ואדם אמר לחוה:

שנאמר בית יעקב. ובפסוק הקודם והלכו וגו' ואמרו לכו ונלכה אל בית וגו' כי מציון תצא תורה וגו' בית יעקב וגו' הם היושבים בציון בבהמ"ק:

בטכסיס של מלכים עד נעשה ונשמע. המדרש הזה אין לו ביאור ומקומו בסימן ד'. ומ"ש אתי מלבנון כלה וס"ד תשורי מראש אמנה על שהאמינו ואמרו נעשה ונשמע וע' בזוהר ריש שמות על פסוק זה אתי מלבנון תבואי תשורי וגו' על נעשה ונשמע וע' עוד לעיל פ' כ"ג ס"ה וש"נ. וע' מכילתא פסוק אנכי ומי שיעיין בכל המקומות הנ"ל יתכן להוציא ביאור המאמר:

פסקה ג

וישב משה. הכוונה על פסוק ויגד משה שהוא סמוך לפסוק לך אל העם וגו' שדורש בסמוך:

אותה שעה ביקש. בהכרח הכוונה על פסוק כ"א ויאמר ה' אל משה רד העד וכמו שיתבאר בסמוך:

אופימשטאטא. לא מצאתי פי' בערוך ובמ"ע ואופי פי' מנהג וחוק. ומשטאטא איני יודע מהו:

עשה דבר פלוני. אולי יבין שרצונו שילך מכאן ומאחר שלא הבין שלח אותו שליחות אחרת שילך מכאן ובהדיא לא רצה לומר לו שילך מכאן שלא להפיל פניו:

הקב"ה או משה. כמ"ש פר"א פרק מ"א שלא יהא אומרים משה היה מדבר עמנו מתוך הענן:

לך אל העם וקדשתם. צ"ע דכאן עומד המדרש בפסוק רד העד בעם פן יהרסו וגו' כי אתה העידות וגו' לך רד ועלית וגו' ולמה הביא פסוק לך אל העם וקדשתם. והענין שהוקשה

להמדרש מ"ש רד העד בעם ולא פירש מה יעיד כי מ"ש פן יהרסו וגו' ונפל וגו' הוא העונש וגם הכהנים וגו' יתקדשו מאי גם שלא זכר כאן קדוש אצל העם. וגם מ"ש הגבל את ההר וקדשתו. שלא נזכר בדברי הש"י ע"כ דורש שמ"ש לך רד העד בעם. כולל שני אזהרות. הקידוש. וההגבלה. הקידוש מ"ש לעיל פסוק י' לך אל העם וקדשתם והיו נכונים והוא הפרישה מן האשה. כמפורש במכילתא פסוק זה הובא ברש"י בחומש. וההגבלה כמ"ש פסוק י"ב והגבלת את העם סביב לאמר וגו' כל הגוגע בהר מות יומת. ועל הקידוש אין מיתה רק על ההגבלה א"כ מ"ש כאן רד העד בעם היינו מ"ש לך אל העם וקדשתם ע"פ מדה ט' ול"א אזהרה בלא מיתה ומ"ש פן יהרסו אל ה' ונפל ממנו הוא עונש מיתה על ההגבלה. הרי שכתוב כאן הקידוש כנ"ל ועל זה אמר וגם הכהנים יתקדשו וגו' וכן ההגבלה בעונש על הכהנים וזהו פן יפרוץ בהם ועל זה השיב משה לא יוכל וגו' הגבל את ההר על ההגבלה וקדשתו על קידוש העם כנ"ל והמדרש נכח רוח חיים ורוח בינה במ"ש כבר הקדשתים שנאמר כי אתה העדות וגו' והיינו מ"ש וקדשתו שפי' שכבר קידש את העם וכמ"ש בפסוק י"ד וירד משה וגו' ויקדש את וגו' היו נכונים אל תגשו וגו':

פסקה ד

את כל הדברים. היה די שיאמר וידבר אלהים לאמר אנכי וגו' תיבות אלו מיותר. ע"כ דורש שמ"ש את כל הדברים האלה הוא מאמר בפני עצמו אא"ע לכאן ת"ע על כל מה שמדבר ועושה הכל ביחד ודברים הפכים ג"כ ביחד ועיקר הראיה מפסוק שמביא יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה. איך אמר על זה כל אלה ע"כ הכוונה על כל הבריאה וההשגחה שעושה ומזה למד במדרש מ"ש עושה את הכל בבת אחת עד מ"ש וכן דבור זכור הוא ממ"ש כאן את כל הדברים. ומ"ש אחד במזרח וכו' מרומז בפסוק שקודם פסוק יוצר אור. למען ידעו ממזרח שמש ועד מערבה וגו' יוצר וגו' שגם זה נכלל במ"ש את כל אלה ועד כאן דיבר מדברים טבעים כל אחד במקומו וטבעו וצרכו. ואח"כ מדבר מהדברים עצמם שהופכו כמ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ואח"כ ואל עפר תשוב. ועל זה הביא פסוק של עמוס ה' ח' עושה כימה וכסיל והופך לבקר צלמות ויום לינה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ וכל אלה דברים הפכים. כי הבריאה היתה כסיל וכימה כמ"ש איוב ט' ט' ע"ש עושה כסיל וכימה ובדור המבול הפך כמ"ש עמוס שם ההופכים ללענה משפט וע"כ עושה כימה וכסיל הקורא למי הים וגו' כמ"ש ב"ר פר' כ"ה ס"ב שמדבר בדור המבול כן מ"ש יום ולילה החשיך כמ"ש ב"ר ר"פ כ"ח בדור המבול והפך לילה. ודייק מ"ש והופך לבקר צלמות

שהבקר הוא הפך הערב ולא של צלמות ע"כ דורש בקר שם השאלה על התחלת דבר כמו הבקר התחלת היום ופי' שהמות מהפך הכל לתחלתו כמ"ש הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר וכדומה. ואח"כ מפרש בהיפך והופך לבקר צלמות מה שהיה צלמות הפכם לתחלתו היאור שנעשה צלמות שנהפך נדם ומתה בו הדגה נהפך לתחלתו למים. בשר חי יד משה נהפך לבשר מת לצרעת ואח"כ נהפך לבשר חי:

וכן הוא אומר הקורא למי הים. וישפכם על פני הארץ בפסוק הנ"ל שעשה מן היבשה ים כתחלת העולם שהים הוא צלמות שהרגו כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' כ"ב בהדיא וש"נ הפכו לתחלתו ולזה כוון במ"ש הים נהפך ליבשה שבתחלה היה כל העולם מים וים שנקוו המים לים אחד ונעשה כל הארץ יבשה כמ"ש בהדיא לעיל פכ"ג ס"ד ע"ש. ומ"ש שם הים הזה היה יבשה פי' שכל העולם היה תחלה מים וים ונהפך ליבשה. ובדור אנוש נהפך היבשה למים וים כמ"ש ב"ר סוף פכ"ג וים סוף נהפך ליבשה ואח"כ מיבשה לים. ועד כאן דרש מ"ש עושה כל אלה כנ"ל ועתה חוזר לענינו למ"ש את כל הדברים ע"כ אומר וכן וזהו מ"ש וכן דבור זכור וגו' ג"כ דבר והפכו שצוה לשמור השבת וצוה לחללו בקרבנות. וכן צוה שלא לגלות ערות אשת אחיו וצוה ליבם את אשת אחיו כמ"ש בפסוקים של כי ישבו אחים יחדו עד יבמה יבא עליה ויבמה עיין מכילתא יתרו פסוק זכור ועי' ירושלמי נדרים פ"ג הלכה ב' ושם מביא עוד פסוקים כאלו שהם הפכים:

פסקה ה

בא וראה. כמו ד"א וידבר אלהים וגו' וכמ"ש בסוף הסימן הוי וידבר אלהים:

בכחו רגע הים. שהיה צריך כ"י להראות כח וגבורה למלחמה. ודורש גז"ש שזהו מ"ש ישגיב בכחו בים. ומי כמוהו מורה בתורה וכמ"ש במכילתא אנכי ה' אלהיך לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה נגלה בסיני כזקן מלא רחמים וכו' ע"ש:

פסקה ו

א"ר יצחק. פר"א פ' מ"א עי' כל הענין בתנחומא כאן סי' י"א וכ"ה בויק"ר פ"ו ס"ו. וכן הוא בשבת (דף קמ"ו) שפסוק זה כי את אשר ישנו וגו' הוא על מעמד הר סיני ופסוק זה הוא בסדר אתם נצבים שהיה בסוף מ' שנה. אך הענין בזה שכתוב אתם נצבים וגו' לעברך בברית ה' וגו' היום למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים. משמע שהיום מתחיל ועד עתה לא היה כן שהרי כבר התחיל מעת מתן תורה אנכי ה' אלהיך. ע"כ בהכרח לדרוש אא"א לכאן ת"ע לסיני שאז נעשו לעם ואז עברו בברית ה' כמ"ש סוף משפטים הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם ובאלתו היינו תוכחות של בחוקותי כמ"ש בהדיא במכילתא בחדש השלישי פר' ג' שזהו מ"ש בסוף משפטים ויקח ספר

הברית ויקרא באזני העם שאמר להם כל סדר בהר ובחוקותי עד אחר התוכחות שעל זה כתוב בסוף תוכחות של תבא מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואז אמר להם אתם נצבים וגו' וע' מ"ש ויק"ר פ"ו שם בא"א. וע' עוד בד"ר פ"ד ס"ג מש"ש בראיות לדרך שכתבתי כאן:

אשר ישנו פה וגו'. והלא כל ישראל היו במקום אחד במדבר. ובהכרח שהכוונה על הדורות העתידין להבראות שכולם היו שם. ואם היה כתוב אשר איננו עומד היום היה משמעו שישנו ממש בעולם אלא שאינו עומד פה אלא עומד במ"א אך אחר שכתוב ואת אשר איננו פה עמנו היום אבל ישנו במקום אחר אך בלא עמידה אלא בעולם הנשמות:

בימי מלאכי. צ"ע שא"כ לא היו יודעים מי אמר הנבואה. אך בתנחומא הגי' על מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו וכו' פירוש ברשותו כמ"ש וכל טוב אדוניו בידו. ויקח את כל ארצו מידו. וממלאכי אנו לומדים בנין אב על כל הנביאים:

מעת היותה שם אני. מעת מתן תורה כמ"ש ברישא דקרא לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני שהפסוק מדבר במ"ת כמ"ש בהדיא קה"ר פסוק מה שהיה הוא שיהיה וכן הוא במכילתא פסוק בחדש השלישי ובפסוק אנכי ע"ש:

ולא יסף. כתרגומו ולא פסק ופי' שכל מה שהתנבאו הנביאים ודרשו החכמים הכל מכח אותו הקול כדעת ר"ל:

נחלק לז' קולות. וזהו ולא יסף שלא כלה אצל הר סיני אלא הלך בכל העולם לכל הלשונות. כמ"ש לעיל פ"ה בס"ט. וע' עוד לעיל פט"ו סי' כ"ח והם הז' קולות הכתובים בתהלים כ"ט:

שלא היה לו בת קול. ע' לקמן ס"פ כ"ט (ושם הוא דעת ר"ל וצ"ע). וכמ"ש ולא יסף עוד לדעתה שלא הוסיף. והתרגום פירש כאן ולא יסף שלא פסק ועל ולא יסף עוד לדעתה פי' שלא הוסיף ונ"ע:

וקול דבריו כקול המון. וכתוב שם ולא נשאר בי כח והודי נהפך למשחית:

בכח כל הקולות. יתכן שצ"ל בכח של כל הכחות וכמ"ש לעיל פ"ה ס"ט בכח של כל אחד ואחד וכ"ה בריש פר' הסמוכה ובריש פל"ד:

המבשרות צבא רב. עיין מדרש תהלים צ"ב צבא רב בלשון מרובה הדבור יוצא ונחלקה לשבעים קולות לשבעים לשון:

פרק כט

פסקה א

שאלו את רבי שמלאי. ירושלמי ברכות ריש פרק הרואה בראשית רבה פרשה ח' סימן ט'. ד"ר פ"ב סי' י"ג. שם איתא ששאלו אותו שאלות הרבה פסוקי תורה כאלו וזה אחד מהם. וכאן לא הביא אלא מה שצריך לענינו. כי אלהים הוא לשון רבים כמ"ש ב"ר פ"א ס"ז. שהיל"ל אל או אלוה:

אלא מדבר. וכן קולות אין כ"כ אלא קול. עי' סוף פ' הקודמת:

פסקה ב

כ"ב אלף. מלאכים וזהו רבותים אלפי שני רבות ושני אלפים ורבוא הוא י' אלפים. וע' ב"ר פע"ה ס"י ובמ"ר פ"ב ס"ג ומדרשים חלוקים הם וע' פסיקתא פכ"א ס"ז ח' ט' באריכות כמה דעות בזה וקצהו תראה בילקוט תהלים ס"ח:

שנאן הנאים והמשובחים. שאם פי' מלשון שאנן ושלוה היל"ל שאנן. ע"כ דרשו נוטריקון נאים משובחים ופי' המובחרים שבהם מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו:

אע"פ שהיו רבים. צ"ל לפי שהיו רבים דחוקים היו. ולשון הפסיקתא שם אר"א כל מקום שאתה מוצא אוכלוסים אתה מוצא דחוק ברם הכא שנאן מרווחים שנאן בהיפוך אותיות שאנן. וע' כל הענין ילקוט כאן והוא מהפסיקתא:

אין כתיב ביו"ד. פי' בי' ה' ו':

מעורב עם כל אחד. וזהו בם בתוך שמותם שם אל:

שראיתם פנים הרבה. בפסיקתא שם ביתר ביאור וז"ל כשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו והיו ישראל מסתכלין בכל אחד ואחד ואומרים זהו זהו א"ל הקב"ה מהאתם מסתכלים באלו אין לכם הניה מהם אלא אתם בני ואני אביכם. עוד שם בס"ו פנים בפנים דבר ה' עמכם אר"ל בדמות הרבה נראה להם לזה עומד לזה יושב וכו' בים בחור בסיני זקן וכו' עד אנא הוא דימא אנא הוא דסיני ולזה כוון כאן:

פסקה ג

שעל מנת כן. דורש מ"ש אשר הוצאתיך וכי סימן היו צריכין שלא יטעו והלא ידעו כבר ע"כ דורש שאינו להודעה וסימן אלא שיקיימו התנאי וכמ"ש מפורש בריש וארא וגאלתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ומאחר שקיימתי הגאולה קבלו אלהותי:

מה אתה נותן לי. לא היתה מכרת כבודו וגדלו וכל הטוב שמוכן לה כמ"ש ריש שי"ר אלא ביקשה מתנה לשעה שתרגיש תועלת נשואתה לו וע"כ השיב לה מה שתרגיש

הטובה כך אמר הש"י אל העם הפשוט שאינם מכירים גדלו וטובתו אך כל המבינים בעם עליהם נאמר ואני קרבת אלהים לי טוב וכדומה:

פסקה ד

שמעה עמי ואדברה. וס"ד אלהים אלהיך אנכי:

כמו שכתוב בעשרת הדברות. שיש מדרש שנתחבר ביחוד על עשרת הדברות ופסוק שמעה עמי הוא שם לפתיחה. ומדרש זה אינו בידינו. אך הוא בריש מדרש רות ובילקוט כאן ובילקוט תהלים נ' באריכות:

לא יחדתי שמי. וזה אלהים לכל אלהיך ביחוד:

א"ר לוי. לקמן פ' מ"א בסי' ג'. ומכילתא יתרו פסוק הנני בא אליך בעב וגו' ושם בהיפך תחלה ביקש על השמיעה ואח"כ על הראיה בראיות שזהו מ"ש וישב משה ויגד משה ב"פ וכאן סידור כמ"ש בפסוק הן הראנו ואח"כ ואת קולו שמענו:

נפשי יצאה בדברו. כולל השמיעה והראיה. ומרומז בפסוק הנ"ל ע"פ מדה ט' וי"ז היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ופי' כי ידבר וגו' ומת ואח"כ חי דאל"כ היל"ל ולא ימות:

שמעה עמי. הנני ממלא משאלותיכם בשמיעה ובראיה כמפורש בתורה:

פסקה ה

ומבלעדי אין. שאין לי אח כצ"ל:

אנכי הגדתי והושעתי. וס"ד ואין בכם זר ואתם עדי נאם ה' ואני אל. ולא פי' מה הגיד ולמי ואיך שייכות הענינים זה לזה ע"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז. והרי פירש מה הגיד ולמי וכן כולם:

והשמעתי לעובדי כוכבים. וע"כ וישמע יתרו ששמע קריעת ים סוף ובא. כמ"ש במכילתא ריש יתרו ולעיל פכ"ז ס"ד:

ואין בכם זר. סובר כמ"ד קודם מ"ת בא יתרו דלא כמ"ש לעיל כ"ז שם וש"נ:

ואתם עדי. כדלעיל ס"ד שמעה עמי ישראל ואעידה בך וגו':

פסקה ו

משל למלך ב"ו. פי' ד"א אנכי ולא אמר אנכי אשר בראתי העולם (ודורש על פי גז"ש מפסוק ישעיהו מ"ד:כ"ד אנכי ה' עושה כל נוטה שמים) ודורש פסוק הנוטה כדוק שמים ובפסוק הקודם הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם שפי' במתן תורה כמ"ש לעיל סוף פכ"ח מפסוק לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני וגו' ע"ש הרי כשאמר אנכי ה' אמר להם שברא שמים וארץ ע"פ מדה י"ז. ומ"ש הדלקתי רבצתי

עטרתי צ"ע איזה פסוק דורש על דברים אלו שיהיה שייך למ"ת. ומ"ש עטרתי ע' ב"ר פ"י ס"ה:

פסקה ז

בונה פלטין. הכוונה על כל העולם שהוא מניע הגלגל כולו תמיד ונושא אותו ופסוק אני עשיתי ואני אסבול מדבר במ"ת כמ"ש בפסוקים הקודמים לא בסתר דברתי וגו' וכמ"ש בסי' הקודם ובמכילתא פסוק בחודש השלישי עוד שם מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה וגו' עד שמעו אלי בית יעקב וגו' אני עשיתי וגו' ודורש עוד על האדם ע"פ גז"ש:

ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו. שהיל"ל ויעש ה' אלהים כתנות עור ולכן כתוב ויעש לאדם ולאשתו לדרשה זו ע"פ גז"ש שעשה אותו. ואני אשא שלקח אותו לג"ע ונשיאה ע"י לקיחה:

ואני אשא לנח. כמ"ש וירבו המים וישאו את התיבה ותנח מעל הארץ אשר בה היה נח וכל החי:

ואני אסבול וירד ה' לראות. והניח אותם לבנות וסבל:

ומלט לאברהם. שהיה בדור הפלגה כמ"ש פר"א פסוק כ"ד ועבר אברהם בן תרח וראה אותם בונים העיר וקללם שנאמר בלע ה' פלג לשונם וכמ"ש בריש סדר עולם:

מאור כשדים. וכשדים הוא שנער ובבל וכמ"ש וימצאו בקעה בארץ שנער. על כן קרא שמה בבל:

ואני אסבול בעגל. ראה שהם מכעיסים אותו והניח אותם לעשות וכמ"ש בנחמיה ט' אף כי עשו עגל ומסכה וגו' ומנך לא מנעת מפיהם וענך וגו':

ויאמר ה' סלחתי כדברך. פסוק זה בפרשת שלח לך אצל מרגלים ע' מ"ש לקמן פר' נ"א ס"ה:

פסקה ח

יוצא לאמירה. פי' לשלום וכמ"ש הגירסא במ"ר פר' י"א בס"ז בהדיא שהולך לשלום. ובפסיקתא פכ"א ס"ס ט' איתא יוצא לפיוס ביו"ד ב"א וכן הכוונה כאן במ"ש יחידי במעט אנשים:

רכב אלהים. עי' לעיל פר' זו ס"ב:

פסקה ט

אריה שאג. וס"ד ה' אלהים דבר מי לא ינבא וכמ"ש בסוף הסימן:

מה ראית לומר. מדרש תהלים ריש צ"ג:

נביא לגוים. הכשדים שהחריבו בהמ"ק והרגו את ישראל ועליהם אמר על אחרים לא חס ובימיו החריבוהו:

ממקדשיך. היל"ל במקדשיך וכמ"ש (זבחים קט"ו) א"ת ממקדשיך אלא ממקודשיך גם יתכן ממקדשיך מבהמ"ק שהחריבוהו הוא נורא עליהם:

דניסטוס. כמ"ש המ"כ ועי' לקמן ריש פר' ל"א דיוסטוסו ועי' במ"ר פ"ט ס"ו ונראה שפירושו מלוה מאוצר המלך וממונה ממנו:

מי יוכל לעמוד. בעת הפרעון כענין שכתוב והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים וגם את הנפש יקח ויתכן שכוון במשל זה למ"ש באבות החנות פתוחה והחנוני מקיף וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום וכו' כמ"ש לקמן כשיבא לפרוע:

שלא היה העולם מתמוטט. כמ"ש ב"ר פר' ס"ו בס"ב נמוגים ארץ וגו' שהיה ראוי שיתמוטט אנכי תכנתי ע"י התורה נתבסס העולם. ויתכן שצ"ל היה העולם מתמוטט כמ"ש ארץ רעשה וגו' וס"ד מפני אלהים זה סיני:

עמודי שמים ירופפו. ויתמהו מגערתו שנתן קולו בסיני:

אמר רבי ירמיה. צ"ל אמר ירמיה וכמ"ש בסמוך הוי מי לא ייראך כמ"ש בריש הסימן:

כשהוא רצוי. כמ"ש במכילתא פסוק אנכי שהיה בסיני כזקן מלא רחמים. כדלעיל בס"ח יוצא לאמירה:

אם המטרונה מתייראת. ע' לעיל פכ"ה ס"ס י"א:

נפשי יצאה. לעיל פר' זו ס"ס ד':

ד"א אריה שאג. כמ"ש וה' מציון ישאג כשישאג בעבור ציון על המחריבים:

שאל בלצא. עי' (ברכות נ"ח) באובי טמיא. מדרש תהלים י"ח פסוק ותגעש ותרעש הארץ ירושלמי ברכות פר' הרואה:

מהיכן הרעש. ר' עקיבא רצה לבאר הרעש על פי האמונה כי על פי דרך טבע מבואר בספרי חכמי הטבעיים סבתו:

מציון ישאג ומירושלים יתן. וס"ד ורעשו שמים וארץ וה' מחסה לעמו יואל ד' ט"ו וכמ"ש חגי ב' ו' ושם כ' כ"א:

וישראל מה הם עושים. שמאחר שכתוב בס"ד וה' מחסה לעמו אם כן מ"ש ורעשו הוא לרעה כנ"ל:

הוי אריאל. וס"ד קרית חנה דוד. ע' פתיחה כ"ו דאיכה ילקוט ירמיה א':

מה אמך לביא. ור"ד ואתה שא קינה על נשיאי ישראל. ולעיל פ"א סי' ט"ז איתא פסוק זה לראיה על כל ישראל שנקראו אריות והיינו שמ"ש מה אמך לביא הוא על הנשיא

כנ"ל ומ"ש בין אריות רבצה הוא על כל השבטים. אך מ"ש כאן שישראל נקראו אריות פי' שבט יהודה ובכללו בנימין שאותם היו בזמן חורבן בהמ"ק וע"ז הביא ראיה פסוק גור אריה יהודה:

איה מעון אריות. וס"ד אשר הלך אריה לביא שם גור אריה וע"פ מדה י' כולל כל האריות שזכר מעון האריות על בהמ"ק אשר הלך אריה זה הקב"ה לביא על מלכות בית דוד שם גור אריה על יהודה ונבואה זו בנחום שניבא על נינוה ופי' שעתיד בהמ"ק ליחרב שהוא מעון אריות אף כי נינוה:

ד"א אריה שאג. דורש ס"ד ה' אלהים דבר מי לא ינבא ופי' מי לא יקבל הנבואה שהכל קבלו ולא פי' זה אלא במתן תורה:

עלי עשור. וכמ"ש פסיקתא פכ"א ס"ג עלי לקבל עשרת הדברות עָלַי נבל עָלַי להתנבל בשעת הגזירה שאם כפשוטו על נבל של עשר נימים הי"ל על נבל עשור כמ"ש תהלים ל"ג בנבל עשור וכ"ה בתהלים קמ"ד. שתחלה שאל אם יקבלו והשיבו עלי עשור וזה ע"פ מדה כ' וי"ז:

שותק ומחריש. לשמוע ולקבל. וקודם שדיבר רעשו על ביאתו. ובשעת הדיבור שתקו:

אר"ש בן לקיש. ע' לעיל סוף פכ"ח וכן צריך להגיה כאן שאגב דברי רבנן הביא גם דברי ר"ל:

לא היה לקולו בת קול. שלא יאמרו שני קולות היו שם וזהו ולא יסף שלא היה שם שום קול אחר אלא דממה ושתיקה מכל הברואים מטעם זה עצמו:

כנס כל הכומרים. כמ"ש מלכים א' י"ח פסוק י"ט נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ד' מאות וכן בפסוק כ"ב ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש:

ואין קול ואין עונה ואין קשב. ואם הכוונה רק על הבעל שלא ענה היה די שיאמר ולא ענה ועוד שהרי העניה היה רק נתינת האש וכמ"ש אליהו בפסוק כ"ד אשר יענה באש הוא אלהים והיה די שיאמר ולא ענה באש וקול מאי בעי לבעל אלא ע"כ פירושו שלא היה שום קול ושום עונה ושום קשב בין כל הברואים אלא דממה בעולם כולו:

הם אומרים הבעל עננו. אף שלא יהיה המענה במקום זה רק במקום אחר יעלילו לאמר שדברי הבעל הוא ודרכו לענות במקום שרוצה הוא ולא במקום שקוראים לו כי מי יגמור בעדו וע"כ הוצרך להשתיק כל העולם כולו להוציא מלבם והדברים קל וחומר ומה אצל דורו של אליהו שכבר הוזהרו על עבודת הבעל וקבלו כבר ולא עבדוהו אלא הרשעים הוצרך להוציא מלבם ע"י שתיקת כל העולם עאכ"ו בשעת מ"ת שרצה עתה להשריש

בלבם האמונה של אחדות אחר שהיו שקועים בעבודת כוכבים שהיה צריך להשתיק כל העולם להוציא מלבם:

אנכי אנכי הוא מנחמכם. בא לסיים בנחמה על שקבלו דיבור אנכי יזכו לנחמה כפולה לעתיד אמן כן יהי רצון:

פרק ל

פסקה א

בבל רבתא. די בניתא לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי. ומ"ש וההדר שלי הוא בפסוק ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת. ומאחר שכתוב בס"ד של ועוז מלך משפט וצדקה ביעקב אתה עשית דייק דרישא דקרא אתה כוננת מישרים כמ"ש ידין לאומים במישרים. ומ"ש ובן דוד אמר ט"ס וצ"ל וכן דוד אומר וסיום הדרשה חסר וסמך המדרש על המפורש שם בכתוב שיעשה בו הדין עד שהודה ואמר כען אנא וגו' משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא וכן שם ולחי עלמא שבחת והדרת וגו':

העוז של הקב"ה. ד"א על הפסוק ועוז מלך וכמ"ש בתנחומא כאן וז"ל בנוהג שבעולם מי שהוא בעל זרוע אינו רוצה לעשות דבריו במשפט אבל הקב"ה וכו' משפט אהב עכ"ל וכ"ש בסמוך סוף פי' זה:

ונתנו לכל מאמינים בו. כמ"ש פסוק זה משפט וצדקה ביעקב אתה עשית:

ומה שכתוב. למה הפסיק במישרים בין משפט למשפט ודורש שהדבר למוד מענינו שגם המישרים פי' ע"י המשפט:

אמרו ישראל להקב"ה. בא לדרוש פסוק של ישעיה ביום ההוא כרם חמר וגו' עד או יחזיק במעוזי כמ"ש בסוף הסימן וכנ"ל שאינו מעביר הדין ואגב דורש פסוקים הקודמים:

כרם המר ענו לה. כרם שנותן יין שבא זמנו לבצור ולא קודם לכן הרי שהם בקשו שיעשה קודם לכן:

אני ה' נוצרה. מאחר שעשה בכשדים הדין איך אמר שהוא שמר אותה ע"כ דורש שנצרם לרעה:

אם בא אני להביט. לפרש מ"ש פן יפקוד עליה בפעם אחת ולא פי' מה יהיה אם יפקוד ודורש ע"פ מדה ט' אני מכלה אותן אך חמה אין לי כמו שהיה להם שאוכל לעשות כך:

אלא מה אני עושה אפשעה בה. מלשון פסיעה בעקב בעתה כנ"ל ואז אציתנה יחד:

ור' לוי. דורש מ"ש חמה אין לי בתמיה וכי חמה אינה שלי ואתם משתמשים בחמה נגד רצוני וע"פ גז"ש של תיבת לי כי לי בני ישראל. ומ"ש ואתם מתמלאים כמ"ש וימלא המן חמה:

ורבנן אמרין. בא לחתום הדרשה שהתחיל ע"פ ועוז מלך. ואגב דורש פסוק ותאחז במשפט ידי שהוא דומה למ"ש או יחזיק במעוזי:

אם שנותי ברק חרבי. אם הוא מלשון שינון היל"ל אם אשנן חרבי להיות לה ברק כמ"ש יחזקאל כ"א ט"ו למען היה לה ברק מורטה (והחרב מורה על מדת הדין להרוג וברק החרב מורה כליון חרוץ) ע"כ דורש שנותי מלשון שינוי כמ"ש שנות ימין עליון אני ה' לא שניתי ולמוד מענינו וסופו שמדבר בענין הדין וע"פ מדה ט' אם שנותי הדין שלא יהיה בסדרו אז ברק חרבי שיהיה כליון חרוץ ואני מכלה אותם אלא ותאחז במשפט ידי במדת הדין בסדרו שאינו כליון וכמ"ש אברהם בסדום חלילה לך השופט לא יעשה משפט בתמיה כמ"ש ב"ר פמ"ט ס"ט ועי' תנחומא כאן ס"ה. ועי' ד"ר פ"ה ס"ד דעת ר"נ וע' לקמן פר' זו סי' ט"ז:

וכד"א או יחזיק. וכמ"ש בתנחומא כאן וז"ל אמר הקב"ה כל מה שאני עושה בדין אני עושה שאם הייתי מבקש פעם אחת לעבור הדין לא היה העולם יכול לעמוד וכו' עד או יחזיק במעוזי שידי אחוזה בדין וכן הוא בילקוט ישעיה כ"ז:

פסקה ב

מה כתיב למעלה. עי' ויק"ר פכ"ט ס"ה:

וכי ערותן. תחלה שואל על סמיכות הענינים ועל זה אומר שכאשר נדע פי' הכתוב נדע גם טעם סמיכתן:

פסיעות גסות בדין. בלא דקדוק דרישה וחקירה:

פסקה ג

א"ר אבהו. תנחומא כאן ס"ג הגי' אר"א בשם ר"א בן יוסי בן זמרא ע' לעיל פ"א ס"ב וש"נ:

ומה פסל שהיה בורא. עי' ב"ר פ"ט ס"ב ושם פ' י"ב ס"ג ומה פסל תוהו ובוהו וחושך והמדרש כאן פירש שברא וכו' והחזירם לתוהו ודו"ק וע' ב"ר פ"ג ס"ז:

בני יפת. סמוך לפסוק ואלה תולדות בני נח מוסיף שבח על מ"ש למעלה אלה תולדות נח וכמ"ש בסמוך אצל ואלה שמות בני ישראל שמוסיף שבח על מ"ש בני יעקב ופי' שמוסיף לשבחם עיד הפעם וכן כאן ועל כן חשבם בפרט בני יפת וגו' על שהם לקיום לדורות עולם:

זמרן יקשן. עי' מ"ש ב"ר פ' ס"א ס"ה ותבין כאן:

והיה מלאך המות בעולם. בהכרח פי' שלא ניתן לו רשות למשול בעולם שהרי המלאכים נבראו בב' או בה' כמ"ש ב"ר פ"א ס"ג ושם פ"ב ס"ד וחשך על פני תהום זו מיתה המחשיך פני הבריות ופסוק תולדות השמים נכתב קודם החטא ושאר תולדות שבמקרא נכתבו אחר החטא:

תולדת יצחק חסר. שהרי היה ראוי להיות מלא כמו תולדות פרץ שהוא מיצחק:

ואלה תולדות אהרן. במדבר ג' א':

כל הפקודים אשר פקד. שם א' מ"ד אלה הפקודים אשר פקד וכאן בטעות:

שם לו חוק ומשפט. כדעת ר"י במכילתא ריש משפטים. ואף שהוא רחוק שהוא בסדר בשלח דורש ע"פ מדת ממעל משפטים מוסיף על משפט:

מה כתיב למעלה. בסדר יתרו קודם הדברות ע' בריש ס"ב:

זיין מכאן. והמשפט בדמיון הזיין ביד השופט והשוטר להכריח בעלי דינין לקיים הדין והתורה. וכשנתן הדברות נתן כל התורה בסיני:

ושפטו את העם. ואח"כ המשפטים מוסיף על השופטים. עיין ילקוט משלי ח' בשם פסיקתא:

של עושי צדקה. שעיקר נתינת התורה ברחמים כמ"ש במכילתא בסיני נראה כזקן מלא רחמים וע"כ קראו חז"ל להש"י לענין התורה רחמנא. וע' ד"ר פ"ח ס"ה ויתכן שלזה כוונו כאן:

באורח צדקה. וס"ד בתוך נתיבות משפט:

פסקה ד

ג' דברים. מכילתא בשלח פסוק אז ישיר משה אריכות איך נתן נפשו ואיך נקראו על שמו:

זכרו תורת משה. ונתן נפשו כמ"ש ארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה:

שנאמר ואלה המשפטים. אשר תשים לפניהם שתלה בו וכמ"ש צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ובמכילתא הגירסא מפסוק שופטים ושוטרים תתן לך ונתן נפשו במ"ש ויאמר לרשע למה תכה רעך שעל ידי כן רצה פרעה להרגו וכן בבנות יתרו במדין ע"ש. וע' במ"ר פר' י"ב בס"ט ושם חושב משכן ולא ישראל ע"ש:

פסקה ה

כמה פרשיות וכמה אזהרות. כמ"ש ויק"ר פכ"ד ס"ה שיש בה ששים מצות:

ומה ענין אלו לאלו. כולל ב' שאלות מה טעם כל אחד ומה טעם סמיכתן ע"כ פירש תחלה טעם כל אחד ואח"כ דרשת ר' שמואל על טעם סמיכתן ללמדנו ממצות העבדות

על מצות כבוד אב ומצות עבדות כולל עבד ואמה ששוים לענין הו' שנה ועבד כנעני שעובד לעולם והק"ו מעבד כנעני ואף שהפסיק במ"ש כי יכה וכי יזיד שנכתבו בסמוך אגב ומכה אביו ואמו הרי טעם לכל סמיכות פרשיות אלו ודו"ק:

אני קניתי אתכם. כמ"ש ויק"ר פ"ב ס"א והלא בדמים נטלן ע"י הנסים שעשה:

נפלאים מעשיך. ובפסוק הקודם כי אתה קנית וגו' ע"י נפלאים מעשיך שמכות מצרים נקראים נפלאות כמ"ש שמות ג' כ' בכל נפלאותי אשר אעשה וכדומה הרבה:

כשם שאתם מצווים. כצ"ל אתם מצווים לא תעבוד באחיך יותר מו' שנים כשם שלא בראתי את העולם יותר מו' ימים וכו' וע' לקמן פר' זו סי' ט"ו והנה כאן אינו מרומז מ"ש אני קניתי אתכם במצרים. וגם לא מ"ש ר' שמואל הק"ו מחם אבי כנען ובהכרח שכוונתו על מ"ש בסוף בהר סיני בפרשת וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד עד שנת היובל יעבוד עמך כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. ועבדך ואמתך וגו' לעולם בהם תעבודו היינו מזרע חם והנה כאן אינו מבואר דין היובל אם פגע קודם ו' שנה ושם אינו מבואר ענין הו' שנים ושאר הפרטים ונלמדים זה מזה כי הענין אחד וכשנאמרה פרשה זו בהר סיני אז נאמרה גם פרשה של סדר בהר סיני ובשניהם הטעם כי עבדי הם וכאלו כתוב כאן גם הענין של זרע חם וע"פ מדה י"ז דורש כאן סמוכים וק"ו. ודע קורא יקר שבפרשה זו והסמוכה לה אינם דומים לשאר הפרשיות בלשונם וענינם ועניניהם עמוקים ותלוים בשערה והרבה יגעתי בהם לבא לעומק פשוטם ע"כ שים עיניך עליהם וינעם דעת לחכך:

אלא חבושה בארון. והרמז שבעוה"ז אין אדם זוכה לתורה אלא בניצוח מלחמת היצר כמ"ש דוד שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב והיא בדמיון שבויה מהשלל אצלנו:

כי טוב זמרה. כוונתו על סוף המזמור מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל וגו':

הזהיר הקב"ה קל בחומר. הכוונה שהרבה אזהרות שיש כאן יש ללמוד מהם בקל וחומר כאשר מבואר טעם מצות עבד עברי ועבד כנעני ע"פ מדה י"ז אז נלמוד ק"ו על מצות מכה אביו ואמו שזהו טעם סמיכתן:

כשם שבטלתם שלי. ובזיתם אותי ודברי כך אבזה אתכסם ואפרע מכם בברואים שפלים ובזוים הם הזבוב והדבורה כמ"ש בפר"א פמ"ט וז"ל בגבורים שולח דברים נמוכים וכו' טיטוס נכנס לבית ק"ק וכו' שלח עליו יתוש אחד וכו' ישראל וכו' שלח עליהם נ"נ וכו' ע"ש בפירושי. וכמ"ש ילקוט דניאל ה' זה נ"נ ננס קטיע. ובתנחומא וישב ס"ג וכ"ה בבמ"ר פר' י"ח ס"ב ובתנחומא תרומה ס"ד על נ"נ שהיה קטן ככד ובתד"א חלק א' פרק ל"א אמרו נבוכדנצר קצר בקומו היה וכו' ע"ש וכאן מלמדנו שגם סנחריב היה באופן זה:

כחשו בה' ויאמרו לא הוא. רישא דקרא כי בגוד בגדו בי בית ישראל ובית יהודה נאם ה' כחשו בה' ויאמרו לא הוא וגו' הנני מביא עליכם גוי ממרחק גוי אשר לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר והנה ירמיה היה בימי חורבן ירושלים ויהודה ובנימין. ובית ישראל הם י' השבטים שגלו בשנת שש לחזקיהו. וכאן מלמדנו שישעיה רמז על י' השבטים שבא עליהם מלך אשור ומרמז גם על נ"נ שבא על יהודה ובנימין כנ"ל וכן ירמיה מרמז על שניהם שהיו בכלל מ"ש בתורה גוי אשר לא תשמע לשונו שהם גוי ממרחק מקצה הארץ וכמ"ש מקצה יאורי מצרים ודוק שעל כן הזכיר המדרש י' שבטים בפסוק כחשו בה' שאמר ירמיה:

כאלו מקללין אב ואם. כאשר למד הק"ו מחם כך ישראל כאשר חטאו נשתעבדו לסנחריב ולנ"נ ומצות עבדים רומז על כבוד אב ואם והקב"ה ומצות אמה רומז על התורה שנקראת בתו של הקב"ה אם שלנו ומ"ש מגודלת בסיני פי' שגדלה אותנו בסיני כאם המגדלת כמ"ש בדרך חכמה הוריתיך שהחכמה הרה וילדה אותם כאלו נעשינו בריה חדשה ע' ב"ר ריש פר' א' אמון רבתא:

פסקה ו

כי ינצו אנשים. ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש וגו':

לא ראה האור. כמ"ש איוב ג' ט"ז כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו אור שלא נקרא עדיין נפש בפני עצמו:

אל נשא היית להם. שנשא מעלתם למעלה וכמ"ש לעיל פכ"ה ריש ס"ח אשר נשאך ה' אלהיך:

פסקה ז

אמר ישראל להקב"ה. כצ"ל הרבה דיני מצות יש כאן לישראל כי יגנוב איש שור או שה וגו' חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה. ולמה אמר כן לפי ששור גנבנו עיין לעיל פרשה ג' סימן ב' אני יורד בטטראמולין שלי ושומטין אחד מהם הוא פני השור וכמ"ש לקמן סוף פרשה מ"ח:

שמתו תחתיו אבותינו הנה מיתת אבותינו במדבר היה על חטא מרגלים אך בעגל כתוב וביום פקדי ופקדתי ובעונש של מרגלי' נפרע מהם גם על חטא העגל. גם חטא העגל גרם חטא מרגלים. וצ"ע למה כוללם בחמשה ויתכן שכוונתו למ"ש ריש נצבים ראשיכם. שבטיכם. זקניכם. ושוטריכם. כל איש ישראל:

וארבע צאן תחת השה. יתכן דעת המדרש שמ"ש וארבע צאן שייך ג"כ למ"ש חמשה בקר ישלם תחת השור וגם ד' צאן:
ושגנבנו ליוסף. שנקרא צאן כמ"ש נוהג כצאן יוסף וע"י יוסף ירדו למצרים:
ולמה בשור נותן ה'. כפי פשט הכתוב:
שהוא מוציאו בפרהסיא. שהוא גדול שמוליכו לפניו וצריך לשומרו שלא יברח לכאן ולכאן ולרדוף אחריו. הרי שהפקיר עצמו ביותר לעבירה והעונש גדול יותר אך הצאן נושא על כתיפו ובמכילתא עוד שני טעמים:
משל לשנים. שהעגל הוא ששמטו דמות שור מהמרכבה שדומה לאיקונין. ויוסף הוא בנו במשל:

פסקה ח

משל לבת. דורש כל אלמנה ויתום על ציון שהיתה כאלמנה ויתום על ישראל. ודורש שאמר בלשון רבים לא תענון ואח"כ בלשון יחיד אם ענה תענה ואח"כ בלשון רבים והרגתי אתכם נשיכם בניכם וע"כ דרש ע"פ מדה י"ז על מחריבי בהמ"ק וצרי ישראל כמפורש הרבה בנביאים עליהם:
וטרפה אותם עליו וכו'. אולי צ"ל וטרפה והלכה לה והיו לה בנים והשליכה אותם עליו. וטרפה פי' שאביה טרף אותה שגרשה מביתו והשליכה בניה עליו וכמ"ש בנמשל טרפה אף היא השליכה בניה שהחריב ציון ונשאר ישראל יתומים וכשישוב לציון אין ציון אלמנה ולא בניה יתומים:
שובה ה' שבותינו. ור"ד בשוב ה' את שיבת ציון ואז ישיב שבותינו:

פסקה ט

חוקיו ומשפטיו. המדרש לא פי' על חוקיו וסמך עצמו על מ"ש ויק"ר פר' ל"ה סי' ג' אם בחוקיתי חוקים שאני משמר:
לטלטל בתוך חצירו. ולפניו יתברך אין מלאכה כי הכל באמירתו ואפילו אתה נותן לו דין טלטול הלא הכל רשות היחיד לו:
ואפילו אדם וכו' קומתו. נ"ל דצריך להיות אפילו אדם מטלטל מלא קומתו אינו עובר עבירה כי אין קומתו של אדם רק ג' אמות ומותר לטלטל אפילו בר"ה ואפילו אם נחשוב לו הארץ לרשות אחרת כמ"ש השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם מותר לטלטל בו בכולו:
שהיה לו פרדס. לעיל פט"ו סי' ל' ע"ש:
מהו אמון אומן. ב"ר ריש פ"א ושם מבואר:

מגיד דבריו. שהיה אצלו:
לאדם ו' מצות. ב"ר סוף פט"ז וש"נ:
הוסיף לנח אחת. אבר מן החי לאברהם מילה ליעקב גיד הנשה עי' שי"ר פסוק ישקני דחשיב ג"כ יצחק שחנך המילה לח' ימים יהודה יבום:
כדי שיגיע. כמה שיגיע לכל אחד חלקו לפי הבשר ולפי החיל:
חוקיו ומשפטיו. שהם של עצמו כ"י הוי ואלה המשפטים:

פסקה י

שחיסרתם אותו. עי' לעיל פ"א ס"ס כ"ט. וע' ב"ר פס"ה ס"ס כ' ג' נוסחאות:
נתן לו גדולה. כמ"ש לעיל פר' זו ס"ס ד' שנקראו על שמו ושם מבואר:
ד' מדות. אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע כאן חסר ואין לו ביאור וע' בד"ר פ"א ס"י ותבין כאן:
ולאחרים מנית. ואף דלעיל פכ"ז ס"ו איתא שהסכים השי"ת עמו עכ"ז מתחלה לא צוה לו עליהם. ועדיין לא למדו המשפטים ומ"ש נתתי לך המשפט כמ"ש וישב משה לשפוט את העם:

פסקה יא

ויהי ביום השלישי. ד"א ואלה המשפטים:
ובערב נתנו המשפטים. מפסוק זה מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו. בוקר זו התורה כנ"ל ומשים הוא הדין כמ"ש ב"ר פל"א סוף ס"ה ולקמן ס"ס י"ג והיינו לערב. ועל שאינם יודעים התורה והמשפט ונכשלים ע"כ יאבדו ויוכתו:
למקמא. ב"ר פע"ג ס"ה מקמתא ובויק"ר פ"ה בס"ו מקימא פלונית. ובערוך ערך מקמתא הביא בשם ת"י על פסוק אם לא שלח ידו במלאכת רעהו במקמתא דחבריה אך לפנינו הגי' בת"י בעסקא דחבריה:
ותאחז במשפט ידי. ע' ויק"ר פ"ד ס"ס י"א. ואף שמ"ש ואלה המשפטים מדבר במשפט שעל האדם לעשות דעת המדרש שכולל גם משפט שהקב"ה דן את האדם:
אמר דוד שפטני. וכתוב אחר אומר ואל תבא במשפט ב' כ"מ מדה ט"ו והכריע שעד שלא ידע עומק המשפט ביקש שפטני וכשלקה אמר ואל תבא במשפט. וע' ילקוט תהלים קמ"ג בא"א:
בעט בפילקי. עי' מ"כ ומ"ש והוציא איסרין צ"ע:
קטריקי. בערוך גורס קטדיקי ופי' בל"י עונש והביא במ"ע קטדיקי:
הלילה ההוא. ועיין בראשית רבה פ"ג ס"ו שהלילה הוא שר והוא קלל אותו:

והנה מרים מצורעת. ומרים כמו מטרונה שרית כמ"ש ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים:
קרב קיסין. קיסין הם עצים שמונחים על רגלי האסירים כך הכביד רגלי יעקב כאלו היו עצים מונחים עליהן:
אתי תלין משוגתי. שם אמר אערכה לפניו משפט וכאן אמר שגיתי ב' כתובים מכחישים והכריע כנ"ל בדוד:
מבלי משים. הוא המשפט כנ"ל בריש הסימן:
א"ל עקילס. ע' תנחומא סדר זה ס"ה באריכות ותמצא נחת:
לא עשה כן ולמי לבני ישראל. ע' במ"ר פ"א ס"ה ושם מבואר באריכות והם שני פסוקים משני מזמורים וחברם יחד ע"פ המדות ושם דרש על מ"ש וירם קרן וכאן דרש על לבני ישראל וגו':

פסקה יג

מלך במשפט. זה נאמר על אבותינו. וס"ד ואיש תרומות יהרסנה ועי' ב"ר ריש פר' י"ד:
וכן כולהון. שאצל כל מעשה בראשית כתוב ויאמר אלהים:
כי אלהים שופט. הרי שאלהים הוא דין:
להפריש חלתה. והחלה נקראת תרומה וכמ"ש במדבר ט"ו חלה תרימו תרומה:
ואד יעלה מן הארץ. והשקה את כל פני האדמה בדמיון גיבול בקמח ואח"כ וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה שכבר נגבל. ועל שבמשפט יעמיד ארץ ע"כ שנעשה איש תרומות שיהיה קודש וכשחלל קדושתו ע"כ יהרסנה ע"פ הדין שקללו ע"פ מדה ט' ז' וי"ז ודו"ק:
זה יהושפט. שהזדקק אל המשפט וצוה אל השופטים לחקור והצליח וכן כל העושה כמעשיו אלא שבו מפורש יותר:
זה חכם שיודע. דורש תרומות שני מיני תרומות שהוא בעצמו איש קודש כתרומה חכם ויודע הכל וראוי לו להיות שופט. והוא מרים ומפריש עצמו מן המשפט ע"כ יהרסנה ולשון התנחומא כאן ס"ב יותר ברור:
חמור יתומים ינהגו. וכמ"ש ב"ר סוף פכ"ו שאיוב וחבריו באו ללמד על מעשה דור המבול על רשעתם ועונשם:
ויאמרו לאל סור ממנו. ומהתשובה אנו יודעים השאלה ע"פ מדה ט' ועי' ב"ר ריש פל"ו איך דורש כל הענין בדור המבול ולא פירש ממה יסור מהם. הרי שהוא מרומז בתיבת סור ע"פ מדת ממעל סור מלייסר אותנו. ועבודה היא קרבנות כמ"ש והשב את העבודה לדביר ביתך. נפגע בו הוא תפלה כמ"ש ב"ר פ' ס"ח ס"ט:

של העוה"ז. שדומה ללילה ומן העוה"ב שדומה לבוקר ע' לעיל פ' י"ח סי"ב. וכדלעיל פ' זו סי' י"א עי' ב"ר פכ"ו ס"ס ו' פל"ח ס"ה:

פסקה יד

אין בו יראת חטא. כמ"ש אבות פ"ג אם אין יראה אין חכמה ע' לקמן פ"מ ס"א:
אפותיקאות. במ"ע בל"י אוצרות ע' לעיל פכ"ד ס"ג. שבת (דף ל"א):
הכל שלך. כמ"ש יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך ואם לאו פן ישבעו זרים כחך משלי ה':
והיה אמונת עתיך. כמ"ש במ"כ שבת (דף ל"א) וכלם תלוים ביראת ה' טהורה עומדת ומעמדת הכל לעד. והובא כאן פסוק יראת ה' טהורה והדרשה עליו אגב פסוק הסמוך לו משפטי ה' אמת צדקו יחדו שהוא שייך למ"ש כאן ואלה המשפטים והעיקר חסר כאן:

פסקה טו

עמך בצדק. וס"ד ועניך במשפט:
על הדברות. י' הדברות וכמ"ש במכילתא ריש משפטים וז"ל ואלה המשפטים ר' ישמעאל אומר מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני שהוי"ו של ואלה מוסיף על הדברות של סדר יתרו לענין שהם מסיני. וכאן דורש לענין ששניהם לקיום העולם:
ציון נבנית. וצ"ל נפדית:
מבית עבדים. וזה מיותר אלא שמרמז להם שבאופן שהיו המצריים עובדים עמכם שלמתי להם ענשם מזה תלמדו איך להתנהג עם עבדיכם וכמ"ש בסוף בהר סיני הרי בדבור ראשון מרומז מצות עבדים וע"כ התחיל כאן במצות עבדים וכן באופן זה רמוזים כל דיני משפטים שבסדר זה בעשרת הדברות ודו"ק:
כשם שבראתי. לעיל פ' זו ס"ה ומ"ש שש שנים כנגד ו' ימים מפורש בתורה בסדר זה אצל מצות שמיטה ושש שנים תזרע וגו' והשביעית תשמטנה וגו' ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו' ומזה למד המדרש גם במצות עבד:
שכתוב לפניו. באותו ענין וסמוך לו עד אם אדוניו יתן לו אשה שפירושו שיוכל ליתן לו שפחה כנענית שאסור לישראל:
למדה זו. עי' מ"כ שבזה מרמז לישראל שצריכים כולם לשום אל לבם לשוב בתשובה שלמה:
ולפי שחביבים. ואיך ימכרו לעבדים ועברי ישא כנענית:
כבבת עינו. מכילתא בשלח פסוק וברוב גאונך. ולעיל פ' י"ג ס"ס א' עיני כתיב שהכוונה על עין העליונה כ"י והסופרים תקנו ושינו משמעותו על האדם שנוגע בעין של עצמו שלא לפגוע בכבוד של מעלה. ועי' במ"ר פ"כ ס"ס ו':

משל וכו' יעשה עם פלוני. חוזר לענינו למ"ש לעיל מבית עבדים ופי' שהבן חטא לאביו ופסק עונשו שיהיה משועבד לאחר על תנאי זה שלא יצערנו בעבודה קשה:
אני קצפתי מעט וכו'. לשון הפסוק זכריה א' ט"ו:
אמת ומשפט שפטו. בהכרח שהכוונה על פסוק זכריה ז' ט' כה אמר וגו' משפט אמת שפוטו וגו' ואלמנה ויתום גר ועני וגו' ורעת איש אחיו אל תחשובו בלבבכם היינו עבד עברי הנ"ל:

פסקה טז

שהוא שומרו. שהוא יכול לשומרו שאינו צריך לישא פנים כמ"ש אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכמ"ש באבות סוף פרק ד':
אלא בדבר אחד. שנכשל בדבורו לא נשא לו פנים אף בדבר קטן ושילם לו מיד להודיעו צער גלות בניו במצרים. ע"פ מדת ממעל שאמר במה אדע נפרע בו בלשון ידוע תדע וכמ"ש פר"א פמ"ח. וכאן חסר. ומ"ש שנסהו בי' נסיונות הנה בעת שאמר במה אדע ידוע תדע היה נסיון השביעי אלא הכוונה שאף אחר שנסהו י' נסיונות לא נשא לו פנים מלשלם לו גזירת ידוע תדע:
אלא הוא היה מבקש. פי' שאע"פ שהודיעו עומק המשפט במ"ש ידוע תדע. עכ"ז בקש בסדום שיעשה המשפט ונלכד שביקש על עצמו שיקיים לו גם גזירת ידוע תדע שעל זה אמר אליפז לוכד חכמים בערמם שעל שביקש על סדום נחשב לו לחכמה וערמה כמ"ש ב"ר פל"ט ס"ו וכצ"ל לא יעשה משפט היאך נתפס במצודה (פי' אברהם נתפס) שנאמר לוכד חכמים בערמה:
ראה שלמה. שראה ונתבונן שגם עליו כתוב לוכד חכמים בערמם. ועי' שי"ר פסוק הנה מטתו ובשי"ר פסוק א' איך משל ברוחות ומ"ש נלכד בזקנותו כמ"ש ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו:
שקפח איקונין. ע' לעיל פר' זו סי' י"א רגם איקונין:
ואם הרג בשגגה. כמ"ש ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה:
אפילו כה"ג. כמ"ש מעם מזבחי תקחנו למות:
אין לך גדול משאול. שהוא הראשון שהרים קרן ישראל:
בנות ישראל אל שאול. וס"ד המלבישכם שני עם עדנים וגו' שהעלה אותם משפלותם והעשירם ועכ"ז לא נשא לו פנים:

שהיה בידו במיתתו. שגם מיתתו לא כיפר לו חטא זה של גבעונים ונשאו בידו עד שנהרגו ז' מבניו אחר מותו:

הכהנים מחלו לו. פי' על ענין נוב עיר הכהנים ולא בקשו ישראל והכהנים להנקם מזרעו. ועי' במ"ר פ"ח בס"ד ואגב שזכר ענין שאול לנשיאת פנים והמשפט הזכיר גם עונש הגבעונים:

הצילני מדמים. שלא יכשל בדם נקי כמו שאול כמ"ש אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים:

פסקה יז

יוצא מתוך מריבה. שהרי עיקר הדין על ההכאה כמפורש והכה איש וגו' וא"כ מ"ש וכי יריבון אנשים מיותר ללמדנו שההכאה באה ע"י מריבה:

קין לא נגע באחיו. דורש מ"ש והכה רעהו בעבר הי"ל ויכה בעתיד וכמ"ש כי יריבון ע"כ דורש שמרמז על קין והבל שמפורש עליו שהכהו והרגו. וכמ"ש פר"א פכ"א ובב"ר פכ"ב ס"ס ח' באבן הרגו ומ"ש מתוך מריבה שם בב"ר סוף ס"ז ומ"ש או באגרוף רומז על מ"ש לעיל פר' א' ס"ס כ"ט וכמ"ש ולהכות באגרוף רשע. ומ"ש שנאמר אם יקום תיבת שנאמר מיותר כאן ומקומו קודם תיבת והכה ודו"ק:

כתוב אלהים כאן על כל דבר. כמ"ש והגישו אדוניו אל האלהים והאלהים אנה לידו ונקרב בעל הבית אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים להורות שעל שיצר לב האדם רע מנעוריו צריך לפחוד תמיד מן הדין:

והקב"ה המיתו. צ"ל ימיתו שעתיד להמיתו כמ"ש ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ:

והוא הורגו. שהוא היצה"ר והוא השטן והוא מלאך המות:

ממנו משפטו ושאתו יצא. ור"ד איום ונורא הוא וכמ"ש ילקוט חבקוק בשם תנחומא והוא בתנחומא תזריע ס"ס ח' ע"ש משפטו הוא מלאך המות השופט אותו ושאתו הוא יצה"ר שמשיאו לחטוא שהכל ממנו ובתוכו:

מצרים שעבדה את ישראל. לפרש שה בריה על מצרים שעבדו לשה והם המושלים על שה רזה ישראל שנקראו שה פזורה וכל הפרשה של פרשה ל"ד יתקיים על גוג כמ"ש שם פסוק י"ג והוצאתים ורעיתים על הרי ישראל ואצל גוג שם ל"ח פסוק ח' כתוב ג"כ על הרי ישראל:

ורצצו גפנים. נראה שצ"ל וקצצו גפנים כמ"ש בנמשל:

אותם יראה פרעה. יתכן שדורש גז"ש שכאן כתוב על כל המונו ובגוג כתוב וקברו שם את גוג ואת כל המונו וגו' ובפרשה ל"ב אצל פרעה בכל העמים שחשב שם שנתנו

חתיתם בארץ חיים והיינו כמ"ש ב"ר פר' צ"ו ס"ו וש"נ הם האומות המבוארים בפרשה ל"ח שנקהלו כולם לארץ ישראל ונתנו חתיתם שם ואצל פרעה חשב בפסוק כ"ו שם משך ותובל וכל המונה וגוג הוא נשיא ראש משך ותובל וביחזקאל ל"ב מדבר בפרעה שבימי נבוכדנצר שהיה בימי ירמיה ויחזקאל ויתכן שכוונת המדרש שבעת יציאת מצרים שניבא עליו משה ניבא עליו מה שיעבור עליו בכל דורותיו ועתותיו:

פסקה יח

סנהדרין יושבת במרום. הם המלאכים שוכני מרום ודיינים ושופטים לפניו ע' ויק"ר פ' כ"ד סוף ס"ב וש"נ ומבואר. וכמ"ש וכרסוון רמיו משמע כסאות הרבה לשופטים:

שבאו עליו בגאוה. כשזכרו מה שעשה בראשונים אומרים עליו שעתה לא יעשה כי כבר זקן הוא ועתיק יומין. וכמ"ש חנה אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה היינו בגאות לבם ויצא עתק מפיכם שאתם אומרים על הש"י שהוא עתיק יומין:

אלא שיגעו במעשיהם. כמ"ש צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך ע"כ נראה לנביאים כזקן מלא שיבה שאינו עוד איש מלחמה ואין השינוי בעצמו חלילה שאין זה רק בדמיון לבוש וכשרוצה מחליף הלבוש. ועי' לעיל פ' י"ג סוף ס"א ודורש מדה ט"ו עתיק יומין לבושיה כתלג חיוור וכתוב אדום ללבושיך והכריע מפסוק הוגעתם וגו':

פסקה יט

אחר עשרת הדברות. שהדברות שהם כלל התורה תלויה במשפטים וע"ל פ' זו סוף ס"ג ועל הלוחות היו כתובים כל התורה ע' שיר פסוק ידיו גלילי זהב:

ושלות השקט. וס"ד ויד עני ואביון לא החזיקה. ופי' שעברו הדין עליהם:

ולמה נתן הקב"ה. מכילתא בשלח פ' ויבואו ב"י בתוך הים כדעת רבנן דשם ולא כר' טרפון. ואף דרבנן הודו לר' טרפון שם סובר המדרש שהיה בעבור שירד תחלה לים וגם בצירוף צדקו בדין תמר כמי שדן דין יתומה שאין לו בזה נשיאת פנים ושום פניה ופחד לא מעצמה ולא ממשפחתה כלל רק למען לשפוט באמת:

והיו מחפין אותו. שאם היה מכחיש אותה היו מצדיקים אותו כי לא היה נחשד בעיניהם. ומ"ש יצחק ויעקב וכו' כי הם היו בית דינו של שם ועבר כמ"ש ב"ר פ' כ"ה סי' י"ב:

הכיר יהודה למקום. ב"ר פ"ה סי' י"א:

לעת מצא. וס"ד רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו היינו ליום הדין הגדול וכמ"ש ב"ר פ' צ"ב ס"ב לעת מצא מצוי היום מצוי הדין מצוי הנכש מצוי החשבון. וע' ברכות ד"ח.

פסקה כ

לפי שהרביתי. כמאמר ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות וכו':

עונשה בצדה ומתן שכרה. העונש מבואר בכל סדר משפטים ובסוף משפטים בפרשת הנה אנכי שולח מלאך מבואר שכר המצות בדרך כלל והוא בצד המשפטים:
אחת מלאה קוצים. לפי מ"ש כאן לא יתישב איך ילכו בדרך שמלאה קוצים. וכאן קיצר ותשלומו בקה"ר פסוק ראיתי את כל המעשים וכן הוא בתנחומא ראה ס"ג וז"ל לזקן שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד תחלתו קוצים וסופו מישור והיה מזהיר לעוברים ושבים וכו' וכן באיכה פסוק רבתי בגוים מעשה דר' יהושע עם התינוק וכן כאן שצריך לילך בדרך שתחלתו קוצים ויסורים ולזה נתנו הדינים עם העונשים לרדות היצר:
בבלעם וכו'. חשב ארבעה ההדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב במשנה ריש חלק:

פסקה כא

ימטר על רשעים פחים. וס"ד אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם כי צדיק ה' וגו':
אלא אחר הדברות. ע' מ"ש בזה לעיל פ' זו סי' ט"ו:
ומחל להם. על עון העגל כמ"ש וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות. ע' ב"ר פ' כ"ו ס"ה על הכל מאריך רוחו חוץ מן הזימה וכן הוא בויק"ר פ' כ"ג ס"ד:
בתבנית שור. אוכל עשב כמ"ש במדרש שאין לך מנוול ומשוקץ משור בשעה שאוכל עשב. ואין זה אלא כעס וקנאה שעושים דברים של הבל ותוהו:
נפלו מהם כ"ד אלף. ובעגל לא נפלו רק ג' אלף:
ששחקה לסריס. ע' לקמן פ' מ"ג ס"ח מגפפת לדלפקי:
כעס עליהם. כעס בלא עונש גדול:
לקתה כ"ר קטפורס ושתק. משמע שלא על פי אביה לקתה ואביה לא מיחה ובנמשל שכתוב בענין שיטים ותעצר המגפה מעל ישראל ויהיו המתים במגפה עשרים וארבעה אלף ולא כתוב ויגוף ה' את ישראל וכדומה כי בחטאם משכו עליהם העונש של הנגף והש"י לא מיחה בנגף וכמ"ש בתהלים ויצמדו לבעל פעור ותפרץ בם מגפה כי הרעה באה ממילא על עושי הרעה כמ"ש ד"ר פר' ד' ס"ג:
כמוהם יהיו עושיהם. וכתוב שם פה להם וגו' עינים להם וגו' כל הענין:
שהוא דבר של ממש. הנאה מושגת לחושי הגוף כמ"ש בענין שיטים אשר לא הטהרנו ממנו עד היום והנה כאן הראה המדרש צד חמור של זנות וצד הקל של עבודת כוכבים ולקמן פ' מ"ב סוף סי' ז' הראה צד חמור בעבודת כוכבים. על שהוא בענין יחוד ה' וראשון של דברות ועי' לעיל פר' ט"ז בס"א וכן דרך חז"ל בכל המצות להראות בכל אחד צד חמור וחביב מהכל:

פסקה כב

משל לחולה. בתנחומא כאן ס"ג ע' ויק"ר פר' י"ג סוף ס"ב:

חוקים לא טובים. ומשפטים לא יחיו בהם. וכתיב אשר יעשה וכו' וחי בהם והם ב' כ"מ והכריע כאן בעבודת כוכבים וכו':

פסקה כג

ועוז מלך משפט אהב. בא לדרוש הו' של ואלה שהוא מוסיף על הדברות והתורה וכמ"ש לעיל פ' זו ריש סי' ט"ו ועוז הוא התורה כמ"ש לעיל פ' כ"ז ס"ד תנחומא ריש משפטים ותלה העוז במשפט שאוהב:

בתי דינים שלכם. שופטים הראשונים משה יהושע ועתניאל ושמואל וכדומה ע"פ מדת ממעל ומנגד וע' לעיל ס"ס י"ד וריש ט"ו:

פסקה כד

שמרו משפט ועשו צדקה. כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות ודורשו להלן והוא בתנחומא כאן ס"ד ועתה דורש תיבת ואלה שהיא מיותרת על התורה ע"פ גז"ש ועי' לקמן פר' ל"א ריש ס"ד ופ' מ"ח ריש ס"ב:

גם אלה לחכמים. דורש חכמים ע"פ מדת דבר הלמוד מענינו ומסופו שמדבר בשופטים ודיינים. ותיבת אלה על התורה כנ"ל:

ומשרה שכינתו בצדו. בעת ששופט וזהו והיה ה' עם השופט:

עתה אקום יאמר ה'. משמע שמתחלה היה שוכן כאן ועתה מסתלק ומהו יאמר ה' למי אומר ודורש ע"פ מדה ט' שהמלאכים בית דינו שואלים אותו והוא משיב להם ועי' לעיל פר' י"ז ס"ד בא"א:

להודיעו שיש דיין. ב"ר פ"ה ס"ה:

שדון כתיב. לפי הקרי שדון מלשון שדוד נשדונו מיכה ב' ד' אך שדין אין לו משמעות ע"כ דורשו נוטריקון:

בל טוב. שלא יהיה הש"י שנקרא טוב עם המכיר פנים:

ישועתי לבא. אצלכם השומרי משפט ע"פ מדה ט':

וראה שהוא עתיד לטורדו. פי' שהבין בפתרון החלום שהכוונה שהש"י רוצה לטרדו כמ"ש ולך טרדין:

א"ל למה אתה מפחד. ממ"ש נ"נ חלמא ופשריה אל יבהלך:

ואיני יכול לאמרו. ממ"ש חלמא לשנאך וגו' לא לך:

מארי שבשמים. דורש השינוי שבכל הפרשה אמר לנ"נ מלכא וכאן אמר מארי ודורש גז"ש ממ"ש בדניאל ה' כ"ג מארי שמיא וכן כאן מארי שבשמים:

סוגר הים. שלא ילכו הספינות ממדינה למדינה בתבואות וסחורות הממלאים את המדינה מזון ופרנסה. והמדרש פי' פרט זה מהמשל שהוא העיקר שלקח לו דניאל רמז על מ"ש וחטאך בצדקה פרוק וכו' שאם מזון לכולא ביה אז תחותוהי תדור וכו':

מה אתה ממליכני. כצ"ל פי' איזה עצה אתה נותן לי ודורש כן ממ"ש להן מלכא מלכי ישפר עלך איך יתן עצה למלך אשר לא נשאל כמ"ש הליועץ למלך נתנוך אלא בהכרח שנשאל וזה ע"פ מדה ט':

אני מסרתי. שיצוה לבניו אחריו לעשות צדקה ומשפט. וע' ב"ב דף ד' הובא ילקוט דניאל שם שלכך חתכוהו מגדולתו והושלך לגוב אריות:

והיה מפרנס לישראל י"ב חודש. שאחר עצת דניאל וחטאך בצדקה פרוק כתיב כולא מטא על נ"נ לקצת ירחין תרין עשר שמ"ש שם כולא מטא פי' שגם עצת דניאל באה עליו שעי"כ היה לו שלוה י"ב חודש דאל"כ היה החלום מתקיים מיד כמ"ש ולך טרדין ולא אמר יטרדו:

שמע נ"נ בת קול שהיה מתרגש. ולשון התנחומא כאן שכח נ"נ את החלום והתחיל לטייל על פתח פלטין שלו שמע המון צעקת עניים לפני אוצרותיו וכו' וזהו מ"ש כאן בת קול. ויתכן שכוונת המדרש בת קול ממש כמ"ש קל מן שמיא שזה היתה ג"כ פעולת הב"ק שנפלה עליו מן השמים להשמיע לאזניו רגשת העניים שעי"כ אמרה לו:

אמר הקול הזה מהיכן וכו'. דורש מ"ש עני מלכא הלא דא היא בבל רבתא למי ענה. ולמה אמר הלא דא היא בבל רבתא מי הכחישו ע"כ דורש שענה לשריו ששאלו שאם יעשו כן עוד איך יהיה דא בבל רבתא:

משל לאדם. שכאן כתוב כי קרובה ישועתי לבא וכאן כתיב אשורנו ולא קרוב ב' כ"מ והכריע שהדבר למד מענינו שישעיה האוהב צ"ל כך ובלעם השונא צריך לומר כך:

שפלוטמיא. פי' המ"ע שבל"י פי' מתנה הנתנת מן המלך לכל איש מהעם לנדיבות וכבוד. והוא כמו יום של הולדת פרעה שביום שמחתו מונה ראש כל עבדיו ולאוהביו ונותן מתנות ולחוטאים מעט מוחל להם אך לחייבים המוחלטים נגמר אז דינם. ולודר פי' במ"ע איש מחרף ומגדף:

כך שאלו ישראל לבלעם. דרשו כן ממ"ש אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ולא פי' על איזה דבר ולמוד מענינו וסופו שמדבר בתשועה העתידה. וממ"ש ולא עתה דורש ע"פ מדה ט' ששאלו אותו מתי יהיה והשיב ולא עתה שאתם רוצים שיהיה עתה:

כי קרובה ישועתי. ועל בלעם והדומים לו כתוב כי קרוב יום אידם היינו בעת כי קרובה ישועתי וכן מצאתי בהדיא בפסיקתא פס' מ"א ס"ג ביתר ביאור:

ואני גואל לעצמי. כמ"ש מכילתא בא פסוק ומושב ב"י שדורש פסוק מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו עצמך פדית העתקתי לשונו לעיל פר' כ"ד ס"א וכן בירושלמי דסוכה ע"ש:

וירא כי אין איש. ס"ד ותושע זרועי וצדקתי היא סמכתני אם אין איש שב בתשובה אז אעשה למען שמי:

שתים בסלע. סלע מדינה שמינית שבסלע צורי:

אין העולם יכול. אין יושבי תבל יכולים להשיג בחושיהם הגשמיים השכר הרוחני של עולם העליון והעוה"ב:

לכך נאמר כי קרובה. וס"ד וצדקתי להגלות וכננד המשפט אמר כי קרובה ישועתי וכנגד הצדקה אמר וצדקתי להגלות וכמ"ש בסמוך:

לה' הישועה. עכ"פ אביא את הישועה בין בקרוב בין ברחוק חך העושה משפט גורם לקרב הישועה:

ויעמד יהושפט שופטים. תיבת יהושפט אינו בכתוב אלא שהענין מדבר ביהושפט ולשון ויעמד כמ"ש לעיל פר' ג' ריש ס"ח ע"כ בעת צרה עמדו ולא נפלו וכמ"ש שם בד"ה ב' כ' י"ז לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת ה' עמכם כשם שאמר משה התיצבו וראו את ישועת ה' ע"פ מדות מנגד וממעל:

הוי ואלה המשפטים. אחר שסדר כל עניני המשפטים כתוב פרשת הנה אנכי שולח מלאך מלאה ברכות וישועות וכן במ"ש בעבד עברי ובשביעית יצא לחפשי חנם רומז ליום שכולו שבת ומנוחה:

פרק לא

פסקה א

אם כסף תלוה את עמי. הי"ל לרעך או לעני כמ"ש בס"ד את העני עמך ומי הוא המלוה כסף לכל עמו של הקדוש ברוך הוא. ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אם כסף תלוה את העני כמו שאני מתנהג עם כל עמי כך תתנהג עם העני:

טוב איש חונן ומלוה. דורש על הש"י ע"פ גז"ש כמ"ש טוב ה' לכל. איש. ה' איש מלחמה. חונן. כמ"ש חנון ורחום ה' שבזה הוא חונן שמוחל חוב ראשון. וה' מלוה לכל כמ"ש באבות החנוני מקיף וכו' וכל הרוצה ללות יבא וילוה:

דיוסטוס. לעיל פ' כ"ט ס"ט הגי' דניסטוס וע' במ"ר פ' ט' בס"ו ופירושו בל"י מלוה בריבית:

אל תזכרו ראשונות. בישעיה מ"ג י"ח שאם כפשוטו על הנסים לא היה לו לומר בלשון שלילה אל תזכרו שאינו אלא הבטחה ע"כ דורש שכוונתו על עונות ראשונות וסובר כמ"ד שאסור להזכיר עונות שכבר נמחלו שהתוודה עליהם. וכן מצאתי בפסיקתא פרשה מ"ד סוף ס"ז שובה ישראל וז"ל אם יעשה תשובה שלמה אף העוברות וכו' אינם מתחשבות לו ואינם נזכרות לו מנין וישעיה מפרש לא תזכרנה ראשונות ולא תעלנה על לב. וכאן מפסוק אל תזכרו ראשונות כנ"ל ודוק. וזה ע"פ מדה כ' וי"ז:

עליהם הוא יחיה. תיבת עליהם מיותר לדרוש שעל העונות הוא יחיה:

לא תעמידנו ערום. כמ"ש בסוף הענין אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותו לבדו היא שמלתו לעורו וגו':

פסקה ב

שלש רגלים תחוג לי. ע"י קרבנות כמפורש בתורה של הציבור ושל יחידים וג' רגלים בזכות ג' אבות ומ"ש ג' רגלים והתורה נראה דצ"ל בתורה ומ"ש שאינם באים לפני הקב"ה רקנים ע' מ"כ. ויתכן שכוונת המדרש שכמו האבות לא באו ריקנים כ"א במעשיהם הטובים בצדקות וקרבנות כך אתם:

בדורות הללו. שחרב ביהמ"ק ואינם בארצם הרי התורה במקום הקרבנות:

כך אדם עושה מצות. מצות בלשון חז"ל ביחוד על הצדקה וכלשון הכתוב נחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה שהצדקה שעושה עם העני וג"ח גם לעשירים עומדים לו במקום קרבנות כמ"ש עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח:

מתן אדם ירחיב לו. כולל קרבנות וצדקה כמ"ש ויק"ר פר' ה' ס"ב בהדיא. וכמו בקרבנות ולא יראו פני ריקם כך בצדקה כמ"ש אני בצדק אחזה פניך. וכמ"ש ישעיה נ"ח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך:

מה שהיא עושה עם העניים. היינו ביחוד ברגלים בעת השמחה חייב לשמח גם העניים וכמ"ש בסדר ראה אצל רגלים ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה וכמ"ש חז"ל אם אתה משמח שלי אני משמח שלך. וזהו מ"ש כאן שלש רגלים תחוג לי שתשמח את שלי וזהו את העני עמך. וע"כ צירף המדרש מצות צדקה למצות רגלים וקרבנות ודוק מאד:

אשרי משכיל אל דל. ביום רעה ימלטהו ה' מהשטן ומכל צרה ופגע:

פסקה ג

יש רעה חולה. ע' כל זה תנחומא משפטים ס"ח בשינוי לשבח. ומ"ש ועניים מרודים ע' מ"כ:

והקרן קיימת לו. ולשון התנחומא שנאמר והלך לפניך צדקך וגו':
ביום רעה ימלטהו ה'. זה גיהנם כמ"ש ויק"ר ריש פ' ל"ד:
מאיוב. שסובר כמ"ד שנתן הקב"ה לאיוב שכרו בעוה"ז ופטרו אך לאחרים שכרו בכפלים בעולם הגמול וכמ"ש חז"ל שעל הצדיקים נאמר לכן בארצם משנה יירשו:
שעינו רעה. ע' לקמן פ' זו סי' י"ד ובויק"ר פ' ל"ד סי' ה':
וירדו הם וכל אשר להם. כמ"ש במ"ר פ' י"ח סי' י"ט:
ומשם אהבוהו. פי' מטעם זה אהבוהו כמ"ש וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם. היינו על ע"י גבורתו הנ"ל:
שמת ככלב. כמו שאמר הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות וכן מת ע"י מקל ואבן וקיצור לשון יש כאן והכוונה שמת הוא ונסו הבוטחים בו שנאמר ויראו הפלשתים וכו':
לגפיון. ובתנחומא הגיר' לגמסיון וגי' הערוך לנמפין. ופי' במ"ע בור ובריכה:
שומע אמרי אל. ראיה על גודל חכמתו והשגתו בעניניו שהתפאר בו:

פסקה ד

אם כסף תלוה. וס"ד את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך וכל הענין בתנחומא כאן ס"ט:
כספו לא נתן בנשך. ובריש הענין הולך תמים ופועל צדק היינו שעושה צדקות וחותם כספו לא נתן בנשך ועל זה אמר עושה אלה לא ימוט שבהכרח הכוונה במ"ש אלה על כל הי"א דברים שחשב וכמ"ש בגמרא בא דוד והעמידו על י"א שזהו כנגד כל המצות וזהו מ"ש המדרש כאלו קיים כל המצות. וזהו עושה אלה היינו כל התורה כמ"ש לעיל פ' ל' סי' כ"ד אלה החוקים והמשפטים והתורות:
שהיה עשיר וכו'. כמ"ש שהחביא מאה נביאים וכלכלם לחם ומים:
כל אותה הרעה. הרעב הגדול שמבואר במ"א י"ח והרעב חזק בשומרון:
לוה בנשך מיהורם בן אחאב. דורש כן דכאן במ"א י"ח ועובדיהו היה ירא את ה' מאד ובמ"ב ד' כתוב ואשה אחת מנשי בני הנביאים וגו' ואתה ידעת כ. עבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים וע"פ מדה ז' וי"ז שזהו עובדיה ועפ"ז דורש ב' כתובים מכחישים דכאן כתוב שהיה עשיר כנ"ל וכאן כתוב אין לשפחתך כל בבית והכריעו מפסוק מ"א י"ח ב' הנ"ל ואכלכלם לחם ומים שכלה כל ממונו בעת הרעב על המאה נביאים וכ"ה בפסוק י"ב וי"ג וזה כלל ופרט שמ"ש שהיה ירא ה' הוא כלל שזהו עיקר יראתו שהחביא הנביאים וכלכלם וכן במ"ב ד' א' ועבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת שע"י שהיה ירא את ה' בא לכלל והנושה בא לקחת. והיה מותר לו ללות

ברבית לסכנת נפשות של הנביאים ודרשו שהנושה הוא יהורם בן אחאב ודורש סמוכים שסמוך לו מעשה השונמית שאמר אלישע היש לך לדבר אל המלך או אל שר הצבא וכאן היה לאלישע לעשות כן אלא שהיה יהורם בעצמו ועוד שכתוב והנושה בא לקחת וגו' הרי שהיה מי שבידו לעשות ומזה דרשו שהוא יהורם בעצמו. ומדקרי ליה נושה מוכיח שלוה בריבית כמ"ש כאן לא תהיה לו כנושה. לא תשימון עליו נשך:

עד עכשיו זה קיים. שעל הלוה בריבית כתוב וחי לא יחיה שפירושו וחי עדיין הוא חי אלא לא יחיה כמ"ש בסמוך ובס"ו ובסי' י"ג:

שהקשה את לבו. לקבל ריבית מהצדיק שלוה לצדקה וזה ע"פ מדת מנגד והרי שכל דברי המאמר המופלא הזה מפורש בכתוב ע"פ המדות:

תלוה את עמי. וגו' לא תשימון עליו נשך:

היה לסיגים ומה נעשה. משמע שדעת המדרש שהיה לסיגים הוא חטא ריבית ויתכן שבלשון ארמי סגי הוא הרבה ופי' שכספך נתרבה ע"י ריבית כנגד זה כסף נמאס וגו':

פסקה ה

כיון שבנה. בתנחומא כאן ס"ט וכוונתו לדרוש מ"ש את עמי כדלעיל בריש הפ' על הש"י שנותן כסף לעמו על תנאי זה שיעשה טוב לעני:

נושכין בשיניהם. מליצה זו על המתחרט על דבר שעשה ואינו יכול להחזירו נושך ואוכל את בשרו ולשון התנחומא נושכין בשיניהם את בשרם ותוהין ושני הפסוקים סמוכים הכסיל חובק את ידיו וגו' טוב מלא כף נחת והמלוה בריבית מלא חפנים עמל וע"כ אוכל את בשרו:

אמרו ישראל. ד"א שהקב"ה אומר לישראל תלוה את עמי וישיבו אנו עמך. ואתה אומר לנו את עמי מי הם ע"פ מדה ט' והשיב את העני עמך. ועי' ב"ר ריש פ' ע"א ולקמן פ' זו סי' י"ג באריכות:

כי ה' יסד ציון. כמ"ש ויסדתיך בספירים ואז יכירו הכל גדולתו ועשרו ועכ"ז בה יחסו עניים שהם עמו והחסיון הוא החיפוף:

ישב עולמך. שאם פירושו דקאי על הפסוק הקודם ימים על ימי מלך תוסיף ישב עולם היל"ל ישב לעולם או יחיה לעולם ע"כ דורש א"ת יֵשֵׁב אלא יַשֵּׁב ועולם אין פי' על הזמן אלא על המקום על העולם כמ"ש לעיל סוף פ' ל' וכאן פי' שהעולם יתיישב וישתוה והשיב חסד ואמת מן ינצרוהו מי יצור חסד ואמת מי יתן צדקה מי ילוה לעני ובלשון חז"ל מנו מי הוא. ולשון התנחומא תיישר עולמך בשוה העניים והעשירים וכו' אם יהיו כולם עניים או עשירים וכו':

פסקה ו

לא תאמר לו. וכמ"ש בילקוט בשם ת"כ סדר קדושים ע"פ ולפני עור וכן כאן תחלה תלוה לו כעושה חסד ואח"כ תתהפך לו לנושה ודוחק אותו. וע' תנחומא כאן ס"ט:

מכאן אתה למד. ממ"ש לא תשימון עליו נשך מענין זה דרשו ועיקר הלימוד אינו כאן וכאשר הזכרתי כלל זה בפירושי על הפר"א בריש פרק א' ע"ש באריכות שפי' כן בהרבה מקומות מכאן אמרו מענין זה ולא למדו מכאן. וכאן עיקר הלימוד ממ"ש ויקרא כ"ה אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך. וכן מצאתי בהדיא בתנחומא:

וחי לא יחיה. הרי שאינו ירא כמ"ש בקהלת ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מפני אלהים ובמשלי י"ט כ"ג יראת ה' לחיים:

אלוגין. פי' במ"ע ספר זכרון אשר בו ישובח ויגונה דבר. גם ספר עדות בלשון רומי:

וחי לא יחיה. ע' לעיל פ' זו ס"ד ודורש מדה ט' והכריע ע"פ מדה ט' עדיין הוא חי:

שחיה בריבית. דורש וחי מלשון מחיה ומזון וזהו ההכרעה וע' פר"א סוף פרק ל"ג מעשה נפלאה על זה:

והוליד בן ולא לקח ריבית. כוונתו על פסוק ביחזקאל י"ח הנ"ל והנה הוליד בן וירא את כל חטאות אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן וגו' עד נשך ותרבית לא לקח וזהו שאמר כאן והוליד בן ולא לקח ריבית:

אמרו לו אביו. כוונתו על מ"ש שם בפסוק ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב. וזהו אמרו לו שישראל אמרו להנביא ועל זה השיב והבן משפט וצדקה עשה וגו' וסידור הכתוב ע"פ מדה ל"א בן לא ישא וגו' הנפש החוטאת היא תמות והבן משפט וצדקה עשה. ומ"ש ואני כתבתי כוונתו על מ"ש בתורה ובנים לא יומתו על אבות:

ואפילו אביו. כוונתו למ"ש שם י"ח פסוק כ"א והרשע כי ישוב וכו' חי יחיה שתיבת והרשע מיותר שהיל"ל וכי ישוב היינו הנזכר בפסוק הקודם ורשעת הרשע כלומר אתם שואלים על הבן שימות אני אומר לכם אפילו הרשע עצמו הוא אביו הנ"ל שאמרתי שימות אם ישוב יחיה ואיך ימות הבן בעונו ודו"ק:

ומנין שהלוה וכו'. מכילתא כאן ב"מ ובילקוט בשם ספרי על פסוק זה לא תשיך לאחיך דברים כ"ג כ' ועל המלוה מפסוק את כספך לא תתן לו בנשך:

מתבטבט עד מתבעט עליו. שבועט בו ודוחפו ובתנחומא גם בנמשל ומתבטבט עליו ולא מצאתי בערוך פי':

פסקה ז

אף אתה חייב לי. ואם תחבול לעני תחבול עצמך ע"פ מדה יו"ד שני חבלות:

כתוב אחד אומר עד בא השמש. היינו כאן שיהיה אצל הלוה כל היום עד בא השמש. וכתוב אחד אומר בכי תצא בבוא השמש תשיבנו בשישקע השמש אז תשיבנו שיהיה אצלו כל הלילה והם ב' כ"מ והכריעו חז"ל שמ"ש כבא השמש על כסות לילה שישן בו ומ"ש שאמר הכתוב עד בא השמש ובבוקר ט"ס וכצ"ל ושאמר הכתוב עד בא השמש בבוקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה וכדלעיל. וה"ה לכסות יום וכן הוא לשון המכילתא כאן עד בא השמש תשיבנו זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום אין לי וכו' כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה מנין ת"ל השב תשיב לו את העבוט כבא השמש וכן בגמרא ב"מ דף קי"ד ובספרי תצא ובתנחומא וברש"י בחומש כאן ובכי תצא וע' ירושלמי ב"מ סוף פרק המקבל ומ"ש שם בירושלמי וכבא השמש כי מעלי שמשא פירושו שקיעת השמש כמ"ש דניאל ו' פסוק ט"ו ועד מעלי שמשא ושאר דברי הירושלמי אינם מובנים כלל וע"ש:

וכן אתה מוצא בפועל. דומה לדרשת המשכון והובא אגב מאמר הנ"ל ואף שאינו שייך כאן:

ביומו תתן שכרו. וס"ד ולא תבא עליו השמש בסדר תצא שמשלם לו ביום ולא בלילה ובריש קדושים כתוב ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר שמשלם לו בלילה ולא ביום ב' כ"מ והכריעו שפסוק ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש הדבר בשכיר לילה שעבד כל הלילה שגובה כל היום. ומ"ש ולא תלין וגו' מדבר בשכיר יום שעבד כל היום שגובה כל הלילה וכמ"ש ב"מ דף ק"י במשנה ובריייתא ובספרי תצא ורש"י קדושים:

ואומר כי היא כסותו. חוזר לענינו של משכון:

שני דברים יש כאן. היינו בסדר תצא פסוק וכבא השמש ופסוק ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו היינו מה שמקווה כל היום לאכול ממנו ושם כתוב ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא וכאן כתיב והיה כי יצעק אלי ושמעתי והענינים דומים:

פסקה ח

מה כתיב אחריו. אחר אם חבול תחבול כתוב אלהים לא תקלל וגו' מלאתך ודמעך לא תאחר ודורש סמוכים:

ויהי בימי שפוט השופטים. עי' ב"ר פר' מ"ב ס"ג וש"נ וכמ"ש בריש רות דור ששפטו את שופטיהם ועי' תנחומא כאן ס"ט:

לא תפריש. מכילתא כאן. כי תחלה צריך להפריש תרומה גדולה ואח"כ מעשר ראשון:

בכור בניך. ס"ד של מלאתך הנ"ל וע"פ מדת מנגד:

כהנים היו. במ"ר פר' ג' סי' יו"ד פ' ד' ס"ח:
וישלח את נערי. ויעלו עולות ויזבחו זבחי שלמים והנערים הם הבכורים:

פסקה ט

כן תעשה לשורך. כאשר אתה נותן בכור אדם וס"ד ביום השמיני תתנו לי שלא תאמר ביום השמיני דווקא אלא ביום השמיני וגם ממנו והלאה וכמ"ש ויקרא כ"ב כ"ז ומיום השמיני והלאה ואם משם לא היינו יודעים על יום השמיני עצמו ת"ל כאן ביום השמיני כן הוא בהדיא במכילתא וברש"י בחומש כאן (והיד"מ כוון למ"ש ד"ר ריש פרשה ו'):
אלא משלי. וזה תתנו לי:
יושבין כל הלילה. וגם ביום המחרת כמפורש כתוב בריש מסעי ממחרת הפסח וגו' ומצרים מקברים. ומ"ש והכלבים נובחים להם. כמ"ש ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' ותהי צעקה גדולה במצרים. וסובר המדרש שגם הכלבים צעקו אז כי בכל לילה במשמורה ב' כלבים צועקים ובלילה זו ביותר באמצעיתא דאמצעיתא כמ"ש ריש ברכות ודייק ולכל בני ישראל לא יחרץ אבל למצרים יחרץ:
אבל אתם וכו'. וזהו שסמך לכלב תשליכון אותו לא תשא שמע שוא כמו הכלבים וכמ"ש מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו משלי כ"ו ט"ז שהמתעבר על ריב לא לו דומה לענין מחזיק באזני כלב שהוא צועק ואחרים צועקים עמו על חנם:

פסקה י

כסף נמאס. תנחומא כאן סימן י"א כל הענין. וכמ"ש לעיל סוף ס"ד:
קראו להם. היינו שונאיהם בגלות בבל:
נצרף ונעשה כלי. שקודם שעושים הכלי מצרפים הכסף ומחסרים הסיגים מהם עד כשמתקלקל ומעלה חלודה מצרפים אותו עוד הפעם ומחסרים ממנו וכן כמה פעמים עד שבאחרונה הוא כלה כסיגים וכמ"ש בפסוק הקודם לשוא צרוף צורף ורעים לא נתקו כסף נמאס וגו' וכמ"ש על ישראל פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם עד וימוכו בעונם:
כיון ששמע ירמיה. עיין פסיקתא פל"א ס"ג ילקוט ישעיה מ"ט ילקוט ירמיה י"ד:
המאוס מאסת וגו'. איך מתמה מדוע הכיתנו שעל שמאס ע"כ מכה ע"כ דורש שהמאיסה גורם כליה ומיתה ומאחר שאינך ממיתם א"כ לא מאסתם:
אם לגרשה. שאינך רוצה עוד להכירה על שחטאה לך הרי בידך לעשות שלא תהיה עוד בעולם ותפטר ממנה ומאחר שאתה שומר אותה שלא תמות במכותיך הרי רצונך שתחיה אע"פ שחטאה לך א"כ עשה רצון עצמך שלא תכה אותה כלל ותהיה עמה. וזהו

כי אם מאוס מאסתנו א"כ היית קוצף עלינו עד מאד ולפני קצפך מי יעמוד שהוא מיתה וכליה ר"ל ובפרט אם הוא מאד ומאחר שאינו כן לא מאסתנו ע"כ גם הכה לא תכה. ומ"ש ואם אין אתה רוצה לגרש אותה. בתנחומא הגירסא ואם עתך לחזור עליה למה תדקדק בהכאתה ובפסוק כי אם מאוס מאסתנו בקינות הוא שאלה בלא סיום הכוונה מה יהיה אם אינו ממאס והוא מבואר בירמיה י"ד המאוס מאסת א"כ מדוע הכיתנו ובפסוק זה המאוס מאסת זה אינו מבואר שאם מאס מה היה לו לעשות ומבואר בפסוק כי אם מאוס מאסתנו א"כ היית קוצף עד מאוד ממית ומכלה ושני הפסוקים מלמדים זה על זה והתשובה על כל הנ"ל הוא בפסוק אם ימדו שמים ממעל ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה' הרי ה' פסוקים של מאיסה וגעילה שהוא ענין אחד דוק והתבונן. ומהו ענין המשכון מכורש בפסוק איזה סכר כריתות ועי' לקמן פל"ה ס"ד פנ"א ס"ג במ"ר פר' י"ב סי' י"ד חנחומא סוף ויקהל וריש פקודי. והנה בפסוק אם ימדו מבואר שאם יחריב ימאס ויגרש והמדרש אומר שאפילו יחריב לא ימאס. זה מבואר לקמן סוף פמ"ד אלו בשמים וארץ נשבעת וכו' הרי בשמך הגדול נשבעת ע"ש ותבין כאן:

לא מפני שאני חייב. ה"ג בתנחומא אמר הקב"ה לא מפני וכו' וכצ"ל כאן:

או מי מנושי. וכי בעבור שהם נושי שאני חייב להם הוצרכתי חלילה למכור אתכם להם כ"א בעבור שלא אמאס בכם בעונותיכם ע"כ נמכרתם:

וכן התניתי עם משה. בתורה אם כסף תלוה שמשה אומר להש"י אם כסף תלוה לישראל את עמי. את העני עמך תראה בעניים ויהיו עמך ולא תהיה להם לנושך אם חבול תחבול שלמת רעך שתחבול את משכנותיך עבור רעך לא יהיה לעולם אלא עד בא השמש. ועי' לקמן פנ"א ס"ג:

וזרחה לכם יראי שמי. ובפסוקים הקודמים והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם וגו' וזרחה לכם יראי שמי וגו' זכרו תורת משה עבדי שרמזתי כן בתורה כנ"ל:

פסקה יא

יש אדם. לקמן סוף פרשה זו ב' לשונות אלו בשינוי שהוא העתקה מב' מקומות:

ה' חונן דל. ע' ויק"ר פל"ד ס"ב ועי' ב"ב (דף י') עד היכן פי' עד היכן הגיע גודל שכרן של גומלי חסדים שנקראים עושים לה' וכתוב במשלי כ"ב ז' ועבד לוה לאיש מלוה פי' שהוא משעבד עצמו לשלם לו:

אין בעולם. לקמן פ' זו סי' י"ד:

ואתה חס עליהם. זהו מ"ש אתה שכת בעדו ובעד כל אשר לו גונן על כל אשר לו כסוכה ואצ"ל ואתה שך עליהם:

מי יתן ידעתי. אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות:

אל תפן אל און. לעוות משפט על היסורים שלך כי אתה בעצמך בחרת והיכן בחר היינו כשמסרו ביד השטן אז שאלו שיברור:

פסקה יג

לא עמך הוא העני. פי' שבדרך טבע האדם אין העני עמך אך אני מצוה שתלמוד ממני שיחיה העני עמך:

חדלו קרובי. ובפסוק הקודם אחי מעלי הרחיק וגו' ואמהותי וגו' לעבדי קראתי וגו' הרי שלא היה עני בביתו שהרי היה לו אמהות ועבדים ובית אלא כוונת המדרש שכאשר האדם שפל ויורד מגדולתו כמו שהיה ענין איוב וכן העני:

כשם שנשך הנחש את האדם. הנשיכה נמצאת בתנ"ך אצל הנחש כמ"ש וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש וכתיב פורץ גדר ישכנו נחש א"כ במקום שכתוב נשיכה לבד ע"פ מדה י"ז על נשיכת נחש והנשיכה משל על העקירה על שעוקר אותו כמו הנחש בענין הרבית:

כנחש שהוא ערום. כמ"ש והנחש היה ערום הדרשה כנ"ל. ומ"ש ואתה עוקק עליו צ"ל ואתה עוקף עליו וכן הוא בהדיא בפרק איזהו נשך. יד"מ. ופי' הערוך מלשון ערמה ועקמנית:

אל תקח מאתו נשך. ויקרא כ"ה ועיין לעיל ס"ו:

עד עכשיו הוא חי. לעיל ס"ד:

בנשך נתן ונו'. וס"ד את כל התועבות האלה עשה זהו כל הרעות וכל התועבות:

לא נתן בנשך. וס"ד עושה אלה לא ימוט לעולם וכמ"ש לעיל פ' ל' סי' כ"ד:

פסקה יד

לגלגל שבגינה. עי' לעיל פ' זו בס"ג כי בגלל הדבר ולא אמר בעבור או למען לדרוש ע"פ מדת ממעל מלשון גלגל. ועי' לעיל פכ"ב ס"ס א':

עשיר ורש נפגשו. מכילתא יתרו בסוף פסוק ושפטו את העם. ויק"ר פל"ד ס"ד ושם הגי' מתוקנת יותר וכאן בדוחק. וכאן ובמכילתא דורש על עני ועשיר בממון ומ"ש עושה כולם משמע שעושה מהעני עשיר ומהעשיר עני וכתיב מאיר עיני שניהם פי' שמטיב לעני ולעשיר והם ב' כתובים מכחישים והכריע כאן כשמרחם על העני כאן כשאינו מרחם כמפורש כמה פעמים בתנ"ך:

אין לך מדה קשה. לעיל פר' זו סי' י"ב:
על כל עבירות. בסוף סי' הקודם:
מימינו ומשמאלו. ויק"ר פ' כ"ד ס"ב ושי"ר פסוק לסוסתי וכי יש ימין ושמאל למעלה אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן הוא בתנחומא כאן סי' ט"ו באריכות:
וחי לא יחיה. וכמ"ש בתנחומא כאן ללמדך שהוא נושא ונותן עמהם בדין אבל המלוה בריבית אינו נושא ונותן עמהם בדין שנאמר בנשך נתן ובתרבית לקח וחי לא יחיה פוסק דינו מיד מלאכי השרת אומרים את כל התועבות האלה עשה מות ימות עכ"ל:

פסקה טו

הה"ד טוב איש חונן. כל הענין בתנחומא כאן סי' י"ב וע"ש בסי' ט"ו ג"כ מדרש תהלים י"ט באריכות וילקוט שם ויק"ר פר' כ"ו ס"ב:
היום לוה. שבקיץ היום גדול ולוה היום מן הלילה ובחורף הלילה גדול ולוה מן היום. ובניסן ותשרי שניהם שוים ושלמו זה לזה:
זה עם זה כבריות. כבני אדם שצריכים תמיד לדין:
יום ליום יביע אומר. וס"ד אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם שאין ביניהם מחלוקת:
הלבנה לוה מן הכוכבים. כי כשהלבנה במלואה אז מכהה אור של כוכבים ולוה מהם וכשהלבנה בחסרונה אז אור הכוכבים יותר גדול נמצא שהכוכבים לוים מן הלבנה:
וכשהקב"ה רוצה. נשארו כולם בלא אור ונמצאו כולם חייבים זה לזה אעפ"כ אין אומר ואין דברים ביניהם:
האור לוה מן השמש. האור של מטה שהיא בריאה בפני עצמה והשמש מעורר לאור שיאיר. והשמש מקבל מחצי אור של מעלה כמ"ש שמש ירח עמד זבולה וס"ד לאור חציך יהלכו כמ"ש שמ"ר פט"ו ס"ט בהדיא ובמ"ת י"ט הנ"ל וילקוט שם:
החכמה לוה מן הבינה. החכמה הוא מה שמקבל מרבו צריך לבינה להבין דבר מתוך דבר ולדמות מילתא למילתא. ואין בינה בלא חכמה:
אמור לחכמה אחותי את. וס"ד ומודע לבינה תקרא:
השמים לוים מן הארץ. הם ענני שמים ששואבים מן הים והארץ מקבלת מן השמים:
החסד לוה וכו' שנאמר רודף וגו'. איני יודע מהו:
התורה לוה מן המצות. מי שתורתו אומנתו פטור מקיום הרבה מצות ולפעמים חביבה מצוה בשעתה יותר מן התורה ומבטלין ת"ת למקרא מגילה. וכדומה מצות שדוחים התורה:
שמור מצותי וחיה. ותורתי כאישון עיניך. שצריך לשמור שתיהן:

וב"ו לוה מחבירו. כמ"ש בכל הארץ יצא קום ב"א שבארץ צריכים כתיבה ושטרות ודינים ביניהם כן הוא בויק"ר פכ"ו הנ"ל:

אומרים להקב"ה. פירוש לפי דעתם שאין לעשות ג"ח בממונם היה ראוי שגם השי"ת יעשה כן לבקש שכר על הטובות שעושה האדם ומי יעמוד:

אל הארץ כשהיה. בלא תוספת ורווחים וכן תשיב הרוח אל האלהים כאשר נתנה:

מונה בו את העניים. מצער ומחרף ומטעה בעסק ובדברים כמ"ש ב' פעמים ולא תונו א' בעסק ממון ב' באונאת דברים:

והוא בולעם. פעמים מכחש במשכון או נותן עיניו שישאר אצלו בעבור רבית ובחשבון שקר:

הוי שודד. וס"ד כהתימך שודד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך:

קורא אותו רשע. אם לא תעשה לו אתה רע אם לא ישלם לך אני אשלם לך ומרומז בס"ד וצדיק חונן ונותן חונן כמ"ש ושמעתי כי חנון אני ועל שאינו משלם ע"ז אמר ונותן:

פסקה טז

על הכל. פי' יותר מקללת הכל שהרי מוזהרים שלא לקלל כל אדם מפסוק לא תקלל חרש ובמכילתא כאן דורש מפסוק בעמך לא תאור כל שבעמך. אך על דיינים ביחוד תנחומא כאן סימן י"ב:

ועל הנשיא. כמ"ש בס"ד ונשיא בעמך לא תאור:

ויהיו מלעיבים. וס"ד עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא:

חזקו פניהם מסלע. כמ"ש יחזקאל ג' ח' הנה נתתי את פניך חזקים לעומת פניהם שהם חזקו פניהם נגד הנביאים:

ושם אלהים אחרים. על שהם מזהירים על עבודת כוכבים על כן קרא אותם אלהים לא תקלל שמי שמקלל אותם כמקלל אלהים:

מה כתיב אחריו. אחר פסוק ושם אלהים אחרים שכל המבזה המועדות כעובד עבודת כוכבים:

שבו עשה נסים. כמ"ש כאן כי בו יצאת ממצרים:

שבו נתנה תורה. שקוצרים פירותיה בעוה"ז. והקרן קיימת לעוה"ב תנחומא וכמ"ש זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד וזהו חג הקציר:

טוב פריי. הפירות שאוכלים בעוה"ז:

ממלא בתיהם ברכה. כמ"ש כאן באספך את מעשך מן השדה שהוא טעם על מ"ש ולא יראו פני ריקם בלא עולת ראיה שהרי מילא בתיך ברכה ע"כ כבד את ה' מהונך:

לכך אמר ראשית בכורי. שאם לא הביא בכורים עד החג מביא מן החג ועד החנוכה אלא שאינו קורא:

פסקה יז

נבהל להון וגו'. וס"ד ולא ידע כי חסר יבואנו:

שהבהיל עצמו. עי' ב"ר פ"ב ס"ג ובוהו זה קין. ובס"ד ובוהו זה מדי כמ"ש ויבהילו וגו':

ויהי בהיותם בשדה. פי' בריבם בשדה כמ"ש הוות בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה ובלשון חז"ל הוו בה הוויות דאביי ורבא ולשון התנחומא על עסקי שדה נהרג הבל. וגם עסק הוא מלשון ריב:

אמר קין. שהוא הבכור והגדול ואני הקרקעות כמ"ש ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' הרי שהיה האדמה שלו והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן הרי שהיו המטלטלין שלו:

וחשב להוציא. פי' בעצה זו היה בדעתו להוציא את הבל. בעלילה זו צא מתוך שלי. כמ"ש חז"ל בב"ב מוכר בעין רעה מוכר ולא שייר לו דרך ע' ב"ר פ' כ"ב ס"ז ילקוט משלי כ"ח:

והיה הולך בהרים. ממ"ש ויהי בהיותם בשדה משמע שתחלה לא היו בשדה שהוא מקום מישור אלא היו בהרים וגיאיות:

נע ונד תהיה בארץ. אפילו בחלק שלך לא תהנה ממנו:

מהו כן. שאמר קין והייתי נע ונד בארץ והיה כל מוצאי יהרגני מזה דורש שבכלל המכה היה שכל הבריות היו רודפים אחריו ומוצאים אותו הם החיות והנחשים כי בני אדם לא היו עדיין בעולם:

אם יוליד איש מאה. קהלת ו' ב' קה"ר פסוק זה ומאה לאו דווקא אלא פי' הרבה ומ"ש איש הוא קין כמ"ש על קין קניתי איש את ה':

ושנים רבות יחיה. וס"ד ורב שיהיו ימי שניו והוא כופל לשון ומיותר ע"כ דרש שנים רבות יחיה עד שהשוה חייו לשנות אדם תתק"ל שנה ורב שיהיה שניו תשכ"ו על השנים שחי יותר מאדם:

שלא תשבע נפשו. שלא יהיה לו נחת רוח מממונו גולה ונודד וננרש:

שבא מבול. ע' ב"ר פ' כ"ב סי' י"ב ופל"ב ס"ה וקה"ר שם:

זה עפרון. ב"ר פנ"ח סי' ז' וכל זה בתנחומא סדר ראה סי' י':

שמעוני ופגעו וכו' מיד הלכו. משמע שלאחר שאמר ופגעו לי מינו אותו שתחלה כתוב וידבר אל בני חת ואח"כ שמעוני ופגעו לי בעפרון הרי שעפרון לא היה שם ואח"כ כתיב

ועפרון יושב בתוך בני חת אחר שדיבר עמהם אברהם אודותיו. וכמ"ש שם בב"ר שלא יהא בר נש רב זבין מבר נש זעיר. וע"כ כתוב אחריו לכל באי שער עירו שנעשה העיר שלו שהיה השר ושער הוא מקום הקיבוץ והמשפט:

אינו מוכרה לו. היינו מ"ש לא אדוני שהשיב שלא ימכור לו דאל"כ תיבת לא מיותר וא"כ איך כתוב אחריו השדה נתתי לך מדה ט"ו ב' כתובים מכחישים בהכרח לדרוש ולהכריע ע"פ מדה ט' שאחר שאמר לא אדוני אמרו לו שא"כ יורידוהו וכנ"ל שלא העלוהו רק בעבור זה והוכרח להודות עד שאמר שיתן בחנם וזהו מ"ש לעיני בני עמי נתתיה לך לא מרצוני וע"כ השתחוה אברהם לעם הארץ לבני חת ולא לעפרון:

כל שקל. בכורות (דף נ') ושם הגי' כל כסף האמור בתורה סתם ע' ב"ר שם:

מה היא. כוונתו על מ"ש ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא ואחר כך כתוב וישמע אברהם וגו' את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר הרי מפורש שכך דיבר עפרון תחלה כשאמר לו מה היא:

חסרו הכתוב וי"ו. בפסוק וישקול אברהם לעפרון וח' פעמים כתוב בפרשה עפרון ז' מלאים וזה חסר לרמוז שחסרו השי"ת הרבה בגופו וממונו:

אשר קנה אברהם מאת בני חת. היינו מ"ש בראשית מ"ט ל"ב מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת. ומ"ש אשר קנה אברהם הוא מפסוק ל' שם אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי וכן הוא ביפ"ת והרבה לפלפל בזה ע"ש. וכאשר שבתי עוד הפעם לעיין ולחפש בזה האיר השי"ת עיני בפסוק בראשית כ"ה י' השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת הרי מפורש יותר מכל הפסוקים הנ"ל:

עתיד ליכנס וכו'. וזה אסור לעשות וכמ"ש בסנהדרין (דף מ"ז א') מפסוק שאצל אלישע ויהי הם קוברים איש ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. ובמדרש קהלת פסוק ראיתי רשעים קבורים מדרש תהלים סוף מזמור כ"ו מפסוק אל תאסוף עם חטאים נפשי ומ"ש ויהיה לו חלק כמ"ש מ"ב כ"ג י"ח ועי' ב"ר פנ"ח ס"ח:

קבר אחר שיש לי. וכבר נקברו שם אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה ולאה ולא נשאר אלא מקום לקבר אחד שע"כ נקראת קרית ארבע כמ"ש ב"ר פנ"ח ס"ד. ומ"ש תחלה הוא ובניו נכנסים פי' שיהיה להם דריסת רגל שם:

כרי של דינרין. ע"פ מדת ממעל בלשון משנה:

זה השואל. גם זה בתנחומא ראה ס"י:

לשכור שתי פרות. בא לבאר מ"ש וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וגו' אם בעליו עמו לא ישלם. ואם שכיר הוא בא בשכרו פי' אם שכיר הוא השואל הזה וע"כ תפס המדרש שתי פרות:

לשמוח עלי. על אידי וצרתי. ובתנחומא ראה הגירסא לשמוח על אותו איש שנדוהו:

לשמוח עמך. בשמחתך שנתעלית למעלת הכהן וכהן לאו דוקא אלא לוי שנטל מעשר ולאחר שקנסו הלוים גם הכהן היה נוטל מעשר:

זה שהיה מלוה בריבית. לעיל פ' זו סי' י"א עי' מש"ש ואגב דרשה זו הביא כל המאמר:

את עמי. הרי עמהם מדבר ואיך אמר את עמי ע"כ דורש אל תקרי את עמי אלא את עמי ועושה כמוני כדלעיל פרשה זו בסי' ט"ו ע"כ תהיה כמוני:

פרק לב

פסקה א

הה"ד אני אמרתי. וס"ד ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו. וע' עבודת כוכבים (דף ה') הובא ילקוט תהלים פ"ב לקמן פר' זו ס"ז ויק"ר פ' י"א ס"א ושם פ' י"ח ס"ב במ"ר פ"ז ס"ד פ"ט סי' כ"ד ד"ר ס"פ ז':

אלו המתינו ישראל. כי לפי פשט הכתוב שמדבר בשופטים רשעים כמ"ש עד מתי תשפטו עול וגו' איך אומר אלהים אתם וגו' ובהכרח ע"פ מדה כ' שמדבר על כלל ישראל אחר מתן תורה:

מהו חרות. עי' לקמן פמ"א ריש ס"ז וש"נ ומבואר:

כללים ופרטים ודקדוקים. שמלמדים על כל מצות הוספות דינים הרבה ע"פ מדות ודקדוקים פי' תורה שבע"פ שתלוי על דקדוקי תורה שבכתב ועי' ת"כ ריש בהר סיני ובסוף התוכחה ודו"ק:

וממתנה נחליאל. התורה נקראת מתנה כמ"ש לעיל פ"ו ריש סי' ו' נחליאל נחלו מדות אל וכמ"ש ואתם הדבקים בה' חיים כולכם וזהו ובני עליון כולכם ועל שלא נמצאו שמות אלו מתנה ונחליאל ובמות בסדר מסעות ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ונוטריקון:

בא מות עליהם. רומז על מ"ש ומנחליאל במות נוטריקון בא מות ע' כל זה במ"ר ס"פ י"ט:

שלש שעות. כמ"ש ויק"ר ריש פכ"ט בט' נצטווה בי' עבר בי"א נידון ולפי זה צ"ע כאן מ"ש שלש שעות ובתשע שעות וכו'. וע' לקמן פ' מ"א ס"ז ובב"ר סוף פרשה י"ח שצ"ל שלא עמד בנסיונן שש שעות ממ"ש ולא יתבוששו שלא היה מתון עד בא שש שעות וכן ישראל כי בושש בא שש ע"ש ותחלה אמר אני אמרתי אלהים אתם וגו' ואח"כ אמר אכן

כאדם תמותון וגו' ולא פי' למה שמרומז במ"ש אכן כאדם על שעשיתם כאדם. וכמ"ש והמה כאדם עברו ברית ב"ר פ' י"ט ס"ט וש"נ תמותון כאדם:

או כאדם או כחוה. שהיו דומים למלאכים כמ"ש הן האדם היה כאחד ממנו כמ"ש ב"ר פכ"א ריש ס"ה ומ"ש או כאדם או כחיה יתכן על שאצל אדם כתוב ואתה תמשול בו ובחוה כתיב והוא ימשל בך זכו יהיה נפילתם כאדם לא זכו כחוה:

א"ל הקב"ה. דורש אני אמרתי אלהים אתם שתשמשו ברוה"ק של אלהים ומ"ש כאחד השרים תפולו איך מיחד הנפילה לשרים עליונים ע"כ דורש הפלתם עצמכם בזה שגזרתי עליכם שתהיו תחת אחד השרים העליונים. וסובר המדרש שפרשת הנה אנכי שולח מלאך היינו מ"ש שמות ל"ג ב' ושלחתי לפניך מלאך. וכתיב שם וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' וזה היה אחר חטא העגל וכאן דורש ע"פ מדה ל"ב וכמ"ש בסוף ס"ב בסמוך:

פסקה ב

הה"ד ואנכי אמרתי. וס"ד ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי. תנחומא כאן הענין באריכות יותר ופי' ואנכי אמרתי כשאמרתי אנכי ה"א בסיני הייתי לכם כאב כמ"ש ואומר אבי תקראי לי ואתם כבנים ואיך אשיתך בבנים איך אשנא אתכם אחר שאהבתי אתכם כבנים. אך אני ה' לא שניתי שאין השינוי לשנאה ממני כ"א השנאתם עצמכם וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן וזה ע"פ מדה ט' מחובר למ"ש אחריו אכן בגדה אשה מריעה כן בגדתם בי בית ישראל:

חייבתם עצמכם. כדרך דרשה הנ"ל איך אחייב אתכם אחר שעשיתי אתכם כבנים:

אם כופר יושת עליו. שחייבו אותו לשלם כופר וכאן פי' אלא חייבתם עצמיכם כי אכן בגדה כנ"ל וכן א"ל ביירתם עצמכם אני אמרתי איך אבייר אתכם אלא וכו':

ההר חמד. כמ"ש ב"ר ריש פצ"ט לדעת ר"ע. ועי' במ"ר פ"א ס"ח ומש"ש:

שחמדו לה כו'. עי' ב"ר פ' פ"ה סי' י"ד ותנחומא סדר ראה ס"ח:

לך לך מארצך. וס"ד אל הארץ אשר אראך וכמ"ש ב"ר פל"ט ס"ט כדי לחבבה בעיניו. ובתנחומא כאן הגיר' אברהם אמר תנו לי אחוזת קבר עמכם ואף הקב"ה מחבבה לפני יצחק גור בארץ הזאת ובתנחומא ראה הגירסא אברהם נתאווה לה במה אדע כי אירשנה יצחק וכו' יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי:

אמר רבש"ל. ב"ר פצ"ו ס"ו ובריש פע"ד בקיצור וש"נ:

אין א"י מחזקת פירותיה. כמ"ש וישן מפני חדש תוציאו:

רגליו קלין. עי' כתובות (דף קי"ב):

שמי מיוחד עליכם. מאחר שקבלתם מלכות ויחוד שמי תהיו גם אתם מיוחדים וניכרים בכל דבר בארץ ובפירות:

אינה יכולה למרוד. שיש ביניהם קשר כתובה וקידושין אף לגרשה אין בידה. אך מריעה יכולה למרוד בו שאין ביניהם קשר וישראל חשבו כמו מריע ושכחו הקשר והברית:

הלואי כאשה מרעה. שבשעה שאינו מטיב לה אין זה בגידה אך אם מורדת בשעה שמטיב זהו בגידה גדולה:

ד"א הנה אנכי שולה. מיותר וט"ס וכצ"ל בגדה אשה מרעה אמר הקב"ה לישראל הנה אנכי שולח מלאך אלו זכיתם וכו' וכ"ה בתנחומא כאן. וכמ"ש בסוף סי' הקודם שפרשה זו נאמרה אחר מעשה הענגל:

פסקה ג

ואימתי נמסדו לשליח. כמבואר בסימנים הקודמים שפרשה זו נאמרה אחר מעשה העגל:

לך נחה את העם. וס"ד הנה מלאכי ילך לפניך. עוד שם לך עלה מזה וגו' ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (ראיה שכל זה היה אחר החטא) עוד שם ראה אתה אומר אלי העל את העם עד ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והנה פסוק אם אין פניך רחוק מאד מפסוק לך נחה וגו' לך עלה וגו' אלא כוונתו לפסוק שאמר משה ראה אתה אומר אלי העל וגו' היינו הפסוקים לך נחה לך עלה הנ"ל שפסוק י"ג ועתה אם נא מצאתי חן מקומו לקמן אצל פסוק י"ט וחנותי ורחמתי שזהו הודעת הדרכים כמ"ש לעיל פ"ב בס"א ופסוק י"ד אם אין פניך הולכים אחר פסוק ט"ו פני ילכו שתחלה ביקש ואח"כ הבטיחו שיעשה כן כמ"ש בהדיא לקמן פר' זו ס"ח. וא"כ פסוק אם אין פניך הולכים סמוך לפסוק העל את העם הזה ע"פ מדת ממעל ול"א. דוק והתבונן בזה:

לנו נביאים לנו וכו'. זהו מ"ש ונפלינו אני ועמך אני לענין הנביא ועמך לענין השר:

חזר אותו שר. פי' שכבר בא בימי משה אלא שדחאו ולא קיבל אותו כמ"ש בראשית רבה פר' צ"ז ס"ג באריכות:

פסקה ד

הזהרו בשליח. שהאדון יכול לוותר ולא השליח שצריך לשמור כפי שמסר לו רבו וזהו מדת הדין הוא:

לשעבר הוא אומר ממרים. הנה פסוק ממרים הייתם במשנה תורה בסוף ארבעים שנה ופסוק אל תמר היה אחר מעשה העגל בשנה הראשונה אך הכוונה על שכתוב ממרים

הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. היינו כשבא להם במצרים כתוב ולא שמעו אל משה שעל זה אמר ביחזקאל כ' וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי כמ"ש לעיל סוף פ"ו. ובתהלים ק"ה וימרו על ים בים סוף. ובענין המן כתוב ביחזקאל שם וימרו בי בית ישראל במדבר וכתוב שם ואעש למען שמי לבלתי החל ונשא לפשעם. אבל המלאך לא ישא לפשעכם. וזהו אל תמר בו כמו שהייתם ממרים בי כי לא ישא לפשעכם כמו שהייתי אני נושא ע"פ מדה ט' וממעל וי"ז:

אל תמרוני בו. לעבוד אותו במקומי ותחתי ואל תעשוני תמורתו להשוות האדון לעבדו וזהו סתם אל תמר לא בי בו ולא בו בי. (ובזה יתכן ליישב דברי הגמרא סנהדרין (ל"ח ב') ודו"ק):

שישמט שמי מקרבו. כי כפי מה שכתוב כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו א"כ היה ראוי שישא לפשעים בשם ה' אשר בקרבו ואיזה טעם הוא ע"כ הוא דורש ע"פ מדה ט' שזה טעם על ר"ד אל תמר בו שאם תמרו אז אין שמי בקרבו כאלו הוא מרד בי:

נזונים אלא מזיו. לקמן פמ"ז סוף ס"ה וריש ס"ז במ"ר פכ"א סי' ט"ז:

מהו כך. שמ"ש ואתה מחיה את כולם משמע שמתו והוא מחיה אותם כמ"ש אני אמית ואחיה ע"כ דורש מחיה מלשון מִחְיָה ומזון וכמ"ש ד"ה ב' י"ב ויפלו הכושים לאין להם מחיה פי' מזונות והנה התחתונים נזונים ממזונות גשמיים אלא דמ"ש ואתה מחיה שייך לס"ד וצבא השמים לך משתחוים. ובמ"ר פכ"א סי' ט"ז שם מביא ראיה מפסוק באור פני מלך חיים שמחייתם מאור פניו ית"ש ע"י שמו אשר בקרבו ובפסיקתא ריש פט"ז שני אמוראים מר דורש מפסוק זה ומר מפסוק זה:

ולא עוד אלא שהוא מתחייב. לא די בהפסק המזון אלא גם ישא עונש כי כשם שנפרעים מן העובדים עבודת כוכבים כך נפרעים מן הנעבדים:

כל אשר אדבר. רישא דקרא שמוע תשמע לקולו הרי שהוא מדבר ואח"כ אמר אשר אדבר ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש ומכריע כאלו לי אתם מקבלים ואני אשלם לכם ואיבתי וגו' וצרתי וגו' לא הוא:

פסקה ה

ואנכי אמרתי איך אשיתך. ע' לעיל פ' זו ס"ב והוא ד"א על פסוק הנה אנכי שולח מלאך. וסגנון הפסוק ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה וגו' ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי וכאן דורש אשיתך מלשון למען שתי אותותי אלה בקרבו בריש סדר בא וכמ"ש ושתי את גבולך וזה איך אשיתך בבנים שתחזיקו אתכם לבנים ואותי לאביכם וזהו ואומר אבי תקראי לי:

שתהיו מהלכים אחרי. זהו פי' מ"ש ומאחרי לא תשובי שהייתי מהלך לפניכם ואתם מאחרי ע"פ מדה י"ז שע"כ לא תחזור מאחרי כ"א תהיה דבק בי כבן לאב. ושאר דבריהם מבואר לעיל ס"ב הנ"ל:

ד"א הזונה. דורש מ"ש אכן בגדה אשה מרעה היינו הזונה וע"פ מדה י"ז היינו מ"ש ביחזקאל ט"ז ולא היית כזונה לקלס אתנן והנמשל מ"ש בירמיה ב' ולא אמרו איה ה' וגו' וזהו הבגידה אכן בגדה אשה וגו' על כן אנכי שולח מלאך:

פסקה ו

חונה מלאך ה'. דורש מדה ט"ו חונה מלאך משמע אחד וכתיב כי מלאכיו מיעוט רבים שנים וכתיב יפול מצדך אלף פי' שיחנו מצדך אלף וישכונו כמ"ש במ"ר פ' י"ב ס"ס ג' תנחומא כאן מד"ת מזמור צ"א וכמ"ש וממנשה נפלו עליו וכמ"ש אצל ישמעאל על פני כל אחיו נפל דהיינו מ"ש אצלו על פני כל אחיו ישכון והכריע שלפי מנין המצות מנין המלאכים. והוא בתנחומא כאן סימן ט'. ובסימנים הקודמים והמאוחרים דורש שביאת המלאך לעונש היינו לפי גודל מעלתם תחלה שכתוב וה' הולך לפניהם אך באמת ביאת המלאך למעלה ולטובה ולברכה:

חצי מחנהו. פי' חצי רכב אחד כי רכבו רבותים שני רבות אלפי שני אלכים. אך למרכבות כבודו וכמ"ש היש מספר לגדודיו:

פסקה ז

הה"ד אני אמרתי. לעיל ריש פר' זו וש"נ וכאן העתקה ממקום אחר ע"כ נכפלו הדברים:

בהנחל עליון. ע' פר"א פכ"ד באריכות:

שרי כל אומות. ב"ר ריש פר' ס"ט תנחומא ויצא ס"ב ויק"ר פכ"ט ס"ב:

עולים ויורדים. אא"ע לירידת ועליית הגוף על הסולם במלאכים ת"ע לירידת ועליית המעלה והנפילה:

פסקה ח

ולהעלותו מן הארץ. וס"ד אל ארץ טובה ורחבה הרי הבטיח שכ"י בעצמו יכניסם לארץ:

אם אין פניך הולכים. עי' לעיל פ' זו ס"ג איך דורש. וע' לקמן פר' מ"ה ס"ס א':

נראה דברי מי עומדים. שתיבת ראה מיותר. ודרש ראה דברי מי עומדים וע' במ"ר פט"ז סי' כ"ה וש"נ ותבין כאן:

באשר דבר מלך שלטון. ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכוונתו למ"ש במ"ר פר' י"ב ס"ו בעת שהקב"ה רוצה להביא גזירה להראות שלטנותו בעולם תדע מי הוא שיכול למחות בידו ומי הוא שיאמר לו מה תעשה השומר מצוה של הקב"ה

הוא לא עמד בדבר רע לפיכך לא ידע דבר רע מדת מנגד ע"ש עוד וכן כאן שהקב"ה גזר שילך מלאך ומשה על שלא ידע ולא עשה דבר רע ביטל גזירה זו שכתוב עליה וישמע העם את הדבר הרע הזה:

פסקה ט

מי ששימר. כדלעיל ס"ו אף שהוא עונש עכ"ז יש בו ברכה וסימן טוב:

כשבירך את יצחק. היינו מ"ש אל עבדי ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני:

הוא גאלני. על שצרה זו היה לו מיד בצאתו מבית אביו חושב אותה תחלה קודם לבן הגם שעיקר הצלתו ממנו היה אחר צרתו מלבן וגם בפעם הא' היה לו הצלה ממנו כמ"ש בב"ר פע"ד ס"ה:

הוא זנני ופרנסני. כמ"ש הרועה אותי מעודי וגו' ומ"ש בשני רעבון היינו ברעב שהיה בימי יצחק כמ"ש בראשית ריש כ"ו וברעב של מצרים:

ישמור את הבנים. וזהו לשמרך בדרך:

שנאמר הנה אנכי. שעם המלאך אהיה גם אנכי בעצמי כ"י. וע' לעיל פ"ב ס"ה ב"ר פ' צ"ז ס"ג:

ולא עוד. שבשעה שצועקים להקב"ה ונראה המלאך הוא סי' לתשועה:

בשעה שיגלה. המלאך:

דרך לפני. שיבא לפני בואי שאז יהיה הישועה האמתית:

פרק לג

פסקה א

ויקחו לי תרומה. עד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכן בשאר הסימנים ותיבת לי מיותר והיל"ל וירימו כמ"ש בסוף קרח ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מקח ולקח וכמ"ש ויק"ר ריש פ"ל:

כי לקח טוב נתתי לכם תורתי. וכמפורש לקמן ס"ב:

יש בו זהב וכו'. ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות טובת הזהב לאוצר ובדרך אך אינו טוב להוצאה והכסף טוב להוצאה. וכן התורה חלק ממנה לאוצר ולמוד וחלק ממנה הצריך למעשה:

שדות אבל לא כרמים. השדות לתבואה ללחם עיקר המזון והכרמים ליין ושמן לתענוג. וכן בתורה חלק ממנה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וחלק ממנה טיול בפרדס ולשמח הנפש כמ"ש נזכירה דודיך מיין:

שלחיך פרדס רמונים. שלחיך מלשון ויתנה שילוחים לבתו מלכים א' ט' י"ז מתנות של נשואים והתורה נמשלה לנשואים כדלקמן פר' זו בס"ז ויש בה כל דברים טובים פרדס רמונים כפרים עם נרדים וגו'. גם מלשון שדה בית השלחין וכ"ה לקמן ריש פל"ו וקראו בכל מיני שלחין שנאמר שלחיך וכמ"ש לעיל פ"כ ס"ב ובשי"ר פסוק שלחיך כל הפירושים. וכמ"ש טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מבסף נבחר פריי מכרם ותבואתי משדות:

משכר הסרסור. שמסחורה מעוטה לוקח שכר מועט וכשהשכר גדול אנו יודעים שהסחורה גדולה. גם לפעמים לוקח בשכרו מעט מהסחורה ומזה אנו יכולים לידע מהו הסחורה וע"י שכר של קרון אור של משה אנו יודעים שהתורה כולה אור. וכמ"ש במ"ר פ' י"א ס"ג אפילו פני הסרסור וש"נ וזה כי לקח טוב כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב וע' ד"ר פ' י"א ס"ג ומשה נקרא טוב:

שמי שמכרו נמכר עמו. פי' בוודאי שאין מקח כזה בעולם אך ממעלת התורה שהקב"ה נקח עמה על שנמשלה בדמיון נשואים שמרומז ג"כ בתיבת ויקחו כמ"ש כי יקח איש וגו'. וזהו כי לקח טוב שהקב"ה נקרא טוב ה' לכל שאחר נתינת התורה בסדר יתרו ואחר נתינת משפטיו לישראל בסדר משפטים כדלעיל פ"ל סוף ס"ג ודורש סמוכים. וכמ"ש ויק"ר פ"ל סי' י"ד וז"ל ויקחו תרומה אינו אומר אלא ויקחו לי תרומה אותי אתם לוקחים:

פסקה ב

הה"ד עלית למרום. לעיל ריש פ' כ"ח ע' מש"ש ותבין כאן:

נשבים הוא מיצר. וצער השבי גדול מאד מצער המוכר:

ת"ל לקחת. ולוקח שלקח מקח טוב שמח רק המוכר עצב שכאן מדבר במוכר חפץ מתוך ביתו כמפורש לקמן ס"ו:

ת"ל מתנות באדם. והנותן בעין יפה נותן הרי שמחה מכל צד ע' ב"ב (דף ס"ה א') וכמ"ש ברכות (דף ה') וכל דרשה זו ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהם וכאן לג' מדות שמחה של שובה כמ"ש שש אנכי כמוצא שלל ושמחה של לוקח ושמחה של נותן אך מקבל המתנה הוא בוש. והנמשל בכל זה שלימוד התורה ע"י מלחמת היצר וחכמה שלומד באף עומדת לו ונמשל הלקיחה על שצריך ליגע וליתן כחותיו על התורה שמתשת כחו במיעוט שינה ושיחה ותענוג אך מה יוכל להשיג בכחותיו מהתורה אשר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים לזה נמשלה למתנה שאחר שייגע כל צרכו בתורה אז נתנה לו במתנה וכדלעיל פ"ו ריש ס"ב ולקמן פמ"א ס"ו:

אף סוררים. עד לשכון יה אלהים המדרש סובר שפרשת הנה אנכי שולח מלאך וסדר תרומה תצוה תשא היה אחר מעשה העגל כמ"ש בפרשה הקודמת כמה פעמים וכמ"ש בסדר עולם פרק ו' שביום הכפורים ירד משה מן ההר ובישרם שנתרצה להם המקום וכו' ויצום מה צוה אותם לעשות המשכן וכמ"ש בתנחומא תשא סי' ל"א שאחר יוה"כ צוה למשה ועשו לי מקדש וכן בתנחומא כאן ס"ח אע"פ שפרשת המשכן קודם למעשה עגל אר"י בר"ש אין מוקדם ומאוחר בתורה וכו' (ע"פ מדה ל"ב) וכן בסמוך ס"ב ועיין מדרש תהלים ג' פסוק רבים אומרים לנפשי:

פסקה ג

אני ישנה. שמ"ר פ"ב ס"ה וכאן ובשמ"ר שם חסר. ועי' שי"ר פסוק זה פסיקתא פר' ט"ו בשלימות:

ישנתי לי מן הקץ. נכסה ונעלם ממני ונתיאשתי:

ממעשה עגל. בסיבת מעשה עגל נתיאשתי מסליחה ולהתקרב להקב"ה:

מרתיק עלי. כמ"ש בסיפא קול דודי דופק פתחי לי אחותי וגו':

שראשי נמלא טל. משל לעומד בחוץ בלילה ומבקש שיפתחו לו פתח הבית ואומר שאינו יכול לסבול לחות הטל:

פסקה ד

כי כל בשמים ובארץ. שהיל"ל על כל מה שבשמים ובארץ לך ה' הממלכה ע"כ דורש שהוא מאמר בפני עצמו שכל מה שברא בשמים ברא בארץ:

זבול וערפל. על שאמר שלמה לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול בפסוק אחד מ"א ח' ע"כ דורש שנים אלו יחד:

וראה מזבול קדשך. ור"ד הבט משמים:

ומשה נגש אל הערפל. וכתוב אחריו אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם:

עצי שטים עומדים. שמות כ"ו ט"ו ע' לקמן ס"פ ל"ה:

יושב הכרובים. בישעיה ל"ז ה' צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים ובתהלים פ' וצ"ט ועיקר הראיה מיחזקאל י' דשם כתוב כמה פעמים כרובים על המלאכים וכן בתהלים י"ח וירכב על כרוב א"כ יושב הכרובים ג"כ של מעלה:

והיו הכרובים. שמות כ"ה כ':

ומעשה אופנים. מ"א ז' ל"ג:

ה' בהיכל קדשו. וס"ד ה' בשמים כסאו הרי מ"ש היכל הוא של מעלה. וע' לעיל פ"ב ריש ס"ב דדורש על של מטן ומדרשים חלוקים הם:

למטן היכל ה'. ש"א א' ט':
יהי רקיע. ויהי מבדיל בין מים למים:
למען כסא ה'. ד"ה כ"ט כ"ג וישב שלמה על כסא ה' למלך וכמ"ש לעיל פ"ח בס"א הושיב לשלמה על כסאו שנאמר וישב שלמה על כסא ה'. וכן בירמיה ג' י"ז יקראו לירושלים כסא ה' פי' על שם כסא ה' שבשמים. ויתכן שהכוונה על פסוק כי יד על כס יה. ולפסוק ראיתי את ה' יושב על כסאו וכדומה:
כתונת בד קודש ילבש. ויקרא ט"ז:
כי מלאך ה' צבאות הוא. מלאכי ב' ז' ור"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך וגו':
במלקחים לקח מעל המזבח. ור"ד ויעף אלי אחד מן השרפים הרי שהוא ממזבח של מעלן:
מזבח אדמה. שמות כ':
וימתחם כאהל. ור"ד הנוטה כדוק שמים:
שמן זית למאור. להאיר לפניו כ"י במשכן כמו למעלה. ומאחר שכל מה שבשמים יש בארץ ע"כ כמו ששוכן בשמים כן שוכן בארץ:
לי הכסף ולי הזהב. היינו של בית המקדש כמפורש שם בפסוק הקודם ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר ה' לי הכסף לי הזהב וכן כאן במשכן ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף. של כל נדיב לב שהם חביבים לפניו ית"ש כי רחמנא לבא בעי:

פסקה ה

הה"ד נבחר שם. וס"ד מכסף וזהב חן טוב וכן אומרים ישראל שחביב ויקר עליהם מה שהקב"ה קורא התרומה של כסף וזהב שהם שלו וכמ"ש כאן ויקחו לי וגו' עד זהב וכסף ונחושת שמצאו חן בעיניו וכמ"ש בסוף סי' הקודם וזהו שייכות כל הדרשה לכאן ובסוף הסימן עוד באופן אחר:
חמשים ומאתים מחתות. דזה מיותר שמאחר שהיו ר"נ איש מחזיקים מחתות הרי אנו יודעים החשבון אלא שכוונת התורה שהיו כולם של איש אחד וזה חידוש שיהיה מזומן אצל איש אחד ר"ן מתתות:
מכסף ומזהב חן טוב. ומשה קרוי טוב לעיל פ"א ס"כ:
העיז איש רשע. והרמז על זמרי בפסוק הקודם אף כי בזימה יביאנו. ובמ"ר פ"כ סי' כ"ד הביא גם פסוק זד יהיר וגו' וע"ש בפסוקים שכולם מתפרשים על זמרי ופינחס ועי' סנהדרין (דף פ"ב א'):
ומה העיז זמרי. כולל שתי שאלות מה היתה העזתו ולמה הוצרך להעיז לענין זימתו:

לעיני משה. להמרות עיני כבודו:
לא כן עבדי משה. וס"ד בכל ביתי נאמן הוא ע' לעיל ריש פר' י"ח ולקמן סוף פמ"ז שפי' שנאמן בכל בית התורה לדרוש ולכוון לדעתו של הקב"ה ואיך אתה אומר שזו אסורה:
וכיון שראו אותו. שראו עזות זמרי נגד משה:
נמו שנתם. ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם:
סוס מוכן ליום מלחמה. היינו פנחס שהיה מוכן למלחמת מדין שמבואר בסדר מטות ואת פנחס בן אלעזר וכלי הקודש וחצוצרות התרועה בידו (ובזה אנו יודעים פירוש הפסוקים באיוב ל"ט:כ"ה מפסוק י"ט עד פסוק כ"ה החתן לסוס גבורה וגו' עד רעם שרים ותרועה שהנמשל על פנחס במלחמת מדין ופסוק המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו הסמוך לו יבואר על צליא בן דן שמבואר בזוהר וכמ"ש במ"ר פכ"ב ס"ה בביאור וכמו הפסוקים הסמוכים שם אם על פיך יגביה נשר שנדרש על אהרן ובניו ויק"ר פכ"א ס"ד דוק והתבונן בזה):
אפילו הוא מת. כמבואר בפסוקי איוב ל"ט שם ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב וע"כ למד הק"ו מהסוס:
התרפית ביום צרה. ובפסוק הקודם זמת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ התרפית וגו' הפסוק זמת וגו' מדבר בזמרי והב' והג' והד' מדברים בפינחס:
הצל לקוחים למות. ומטים להרג אם תחשוך הם ישראל מהנגף:
הלא תוכן לבות הוא יבין. וס"ד ונוצר נפשך הוא ידע הוא יודע כחך שאתה יכול לעשות דבר זה:
את שניהם. מיותר שהרי מפורש את האיש וגו' ואת האשה וגו' אלא פי' שנדבקו שניהם יחד:
כיון שיצא. שיצא פנחס מתוך העדה לילך לאהל של זמרי:
נגף את כולו. כמ"ש רש"י בסדר פנחס סוף פסוק לזרח דזהו מ"ש ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף והם שחסרו ממספר שבט שמעון:
נבחר שם מעושר רב. שיחס הכתוב שמו של פנחס ביחוסו מעשרו של זמרי שנקרא רב כמ"ש נשיא בית אב לשמעוני ותרגומו רב בית אבא וזהו עשרו:
נתן המלך אחשורוש. כנגד מ"ש נתון לך ע"פ מדות ממעל ומנגד. וכל דרשה זו ע"פ מדה י"ז. וזהו ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף וגו' דברים שהם שלי לי הכסף ולי הזהב:

פסקה ו

הה"ד כי לקח. לעיל פ' זו ס"ב:

חפץ מתוך ביתו. מה שמשתמש בו בתוך ביתו ומוכר מחמת דחקו כי המוכר בחנות הוא שמח שמשתכר:
בהתהלכך תנחה. בשכבך תשמור עליך:

פסקה ז

דרש רבי שמלאי. מכות (דף כ"ג) שי"ר פסוק ישקני:
תורה צוה. משמע דר' שמלאי מביא ראיה מתיבת תורה על חשבון תרי"ג:
מורשה א"ת מורשה וכו'. צ"ע מה צריך לומר א"ת וכו' שהרי תיבת מורשה פי' ירושה. וכמ"ש ריש וארא ונתתי אותה לכם מורשה ותרגם אונקלוס ירותא וכן מורשה קהלת יעקב ירותא ובסנהדרין נ"ט וצ"א ליתא אך בברכות נ"ז ובפסחים מ"ט שדורש מאורסה אומר א"ת מורשה אלא מאורסה. וכמ"ש כאן בסמוך וכן בספרי סדר ברכה ג"כ ליתא אצל דרשת ירושה רק אצל דרשת מאורסה כנ"ל. ע"כ בהכרח סמי חדא גי' המדרש מקמי תלת היינו בספרי ובסנהדרין בב' מקומות. וע' מדרש תהלים קי"ח:
אל תהי קורא מורשה. כמ"ש אבות סוף פרק ב' שאינה ירושה לך פי' שלהיחיד אינה ירושה וצריך להתייגע להשיגה אך לישראל בכלל היא ירושה וכמ"ש לא ימושו מפיך וגו' וכן היחיד שכבר נתייגע והשיגה היא לו ירושת אבות ובכלל לא ימושו. וגם בתחלה היא ליחיד מיועדת וארוסה שבדרכים ידועים ישיגנה:
הוה פאארא דורון. פי' במ"ע הולך לפני השער. והכוונה שומר השער והולך תמיד בהליכה וחזירה וכך החתן הולך תמיד אל בית אבי הכלה:
ומשה עלה אל האלהים. התורה בדמיון כלה והש"י אבי הכלה וכמ"ש לעיל פ"ל ס"ה ועד נתינת התורה בדמיון ארוסה שבשביל ישראל נבראת התורה כמ"ש ב"ר פ"א סי' ד'. ואחר נתינת התורה בדמיון נשואה לכלל ישראל:
ועשו לי מקדש. כמ"ש לעיל ס"ס א' וס"ס ו'. וע' עוד ויק"ר פר' כ' סי' י"ב. והנה כאן פתח בארוסה ולעיל ס"א בנשואים ולעיל ס"פ ט"ו כארוסה ובמ"ר פר' י"ב ס"ד וס"ס ח' כארוסה. והענין שמקודם בריאת עולם היתה מזווגת לישראל כדמיון הבת קול ביצירת כל אדם בת פלוני לפלוני ובנעשה ונשמע היה בדמיון קידושין וקבלת הדברות כנשואים והלוחות הראשונים ככתובה ובחטא העגל נקרעה הכתובה ועומדת להתקדש ובלוחות שניים כנשואה שנייה אך תמיד בתנאי זה כשזוכים כנשואה כשחוטאים כאלמנה כגרושה עומדת לנשואים בבחינת ארוסה ולעתיד נשואה לעולם ובזה נתישבו כל המדרשים שנראים סותרים דוק והבן בכל המאמרים במקומם ובטעם הדברים ובצירוף דברים דלעיל סי' זה:

וארשתיך לי. ע' לעיל סוף פר' ט"ו:

פסקה ח

יכולים הם לישראל. שתחלה כתוב דבר אל בני ישראל ויקחו פי' כולם יחד ואח"כ כתוב מאת כל איש. ומשה היה מתמה על הכלל אם יכולים כמ"ש שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וכדומה והשיב מאת כל איש מדה ט"ו בהכרעה מדה ט':

אף במן. זה שייך למ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וגו' עד ואבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן והנה בכל הנדבה המנויה היו יכולים להביא כל אחד מעט ולצרף יחד אך באבני שוהם ומלואים שהיו י"ב אבנים באורים ותומים ושתי אבני שוהם בכתפות האפוד יקשה איך הביאו ומי הביא ואם רבים הביאו איך יצרפם הלא תרבה המחלוקת ע"כ דורש שמעשה נסים היו בזה שלא נמצא אבנים באלו אלא אצל הנשיאים ע"פ נס י"ב אבנים לי"ב נשיאים (וצ"ע על אבני השוהם שבאפוד מי הביאם):

בצהרים לא היו מביאים. בתמיה ואא"ע להבאה עצמה שהיה בבקר ת"ע לדבר שהביאו שמצאוהו בבקר ע"פ מדה ז' וי"ז. ומרומז במקומו. וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו וגו' ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה וע"פ גז"ש הנ"ל שמ"ש כאן והנשיאים הביאו הם הנשיאים הנ"ל שאז מצאו. ויש רמז בסדר בהעלותך ועינו כעין הבדולח וכמ"ש שם הבדולח ואבן השוהם. וביומא (דף ע"ה) דרשו שמ"ש והנשיאים הביאו הם העננים. וע' במ"ר פ' י"ב סי' ט"ז ויק"ר פ"א ס"ו:

והיה אלהים עמכם. ור"ד אנכי מת וזהו ששאל וכי בחייו וכו' אלא שמ"ש והיה אלהים עמכם פי' שישרה שכינתו במשכן במדבר כמ"ש בס"ד והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם הרי שמ"ש והיה אלהים וגו' פי' קודם שיכנסו לארץ:

שהביא מעצמו. פי' בלא הכנה מאבותיו:

אשר נמצא אתו. ואצל שאר נדבות כתיב כל נדיב לב וגו' כל מרים ובב' פסוקים אלו כתיב כל אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וגו' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים דורש שהכוונה שאלו לא היה בנדבת הלב מעתה אלא שהיה מוכן אצלו מאבותיו. ועי' ב"ר פצ"ד ס"ד:

פרק לד

פסקה א

שכל מה שאמר אליהוא. צע"ג שהרי מענות אליהוא היו באחרונה ולא נזכר כלל אם ענה איוב דבר לאליהוא רק כל דברי אליהוא על הטענות שהתווכח עם ג' רעיו. ומ"ש הן

אלה קצות דרכיו אמר איוב כן על דברי עצמו ודברי רעיו ולא על דברי אליהוא ונראה שצ"ל בהיפך שכל מה שאמר איוב לרעיו הוסיף אליהוא שאיוב אמר הן אלה קצות דרכיו כנגד רעיו שהשיגו מקצת אך אליהוא אמר שדי לא מצאנוהו שלא השגנו ממנו מאומה והוסיף על דברי איוב:

מי ששמע הפסוק הזה. פירוש אחר על הפסוק שיש לטעות בו וע' ירושלמי ריש פרק הרואה מדרש תהלים ריש מזמור י"ט במ"ר פר' כ"א סי' כ"ב:

אם יוספים. וס"ד בקול ה' אלהינו עוד ומתני:

קול ה' בכח. לעיל פ"ה ס"ט וסוף פכ"ח וריש פכ"ט:

ומשה מתמיה. במ"ר פר' י"ב ס"ג באריכות מדרש תהלים צ"א:

ועוד היה מסתכל. צופה ברוה"ק כמ"ש מכילתא סוף בשלח ספרי סוף ברכה. שהראהו הקב"ה דור ודור ודורשיו:

יושב בסתר עליון. ה"ג במדרש תהלים צ"א אר"י בר"ס יושב בסתר עליון שרואה ואינו נראה ובצל שעשה בצלאל יתלונן שדי. ובמ"ר פ' י"ב ס"ג ר"ג אומר משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלנו א"ר פרוזדוק ב"ר נחשא בשם ר"י בר"ס שדי נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן הוי בצל שדי יתלונן. והדבר נראה לעין שהמד"ת הנ"ל הוא מורכב משני מאמרים והכל בשם ר"י בר"ס וכן הוא כאן אלא דכאן חסר וצריך להגיה כנ"ל במ"ר שם. ומ"ש רואה ואינו נראה הוא פי' ישב בסתר שבערך אצלנו הוא סתר ועליון. וע' פי' המאמר במ"ר שם:

בצל אל בצל רחום וכו'. וכמ"ש לקמן פמ"ח ס"ס ד' וכל הבינה שהיה בבצלאל משל שדי היתה כמ"ש אכן רוח הוא באנוש ונשמת שדי תבינם ע"ש וכן הוא בתנחומא סדר ויקהל ס"ה וזהו בצל שדי יתלונן שהוא היה יכול לעשות ועל שידע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ ואיך צמצם כבודו יתברך לצורך בריאות עולם הוא ידע איך צמצם כבודו במשכן. ומ"ש לכך אמר משה וכן אמר הקב"ה וכו' נחלפו המאמרים וצריך להקדים תחלה מאמר אמר הקב"ה אחר מ"ש משכן עאכ"ו אמר הקב"ה וכו' עד אמה על אמה ואח"כ אמר משה עד יתלונן וכן הוא בהדיא במ"ר פר' י"ב ס"ג ובמד"ת צ"א שם:

ולא עוד. פי' לא די שאצמצם שכינתי לתוך המשכן אלא לתוך ק"ק וגם שם בין הבדים על הארון על הכרובים ומ"ש אמה על אמה הכוונה במקום קטן וצר וזהו שייכות הדרשה לכאן שהארון מקום השכינה:

פסקה ב

מה התורה קדומה. ב"ר פ"א ס"א:

האור קדם. כמ"ש ב"ר ריש פ"ג וש"נ:

ואף במשכן. שדומה לבנין העולם כמ"ש לעיל פל"ג ס"ד באריכות ולקמן פמ"ח ס"ס ד':

ובארון כתיב ועשו. מדה ט"ז מיוחד במקומו:

ג' כתרים. אבות פרק ד' במ"ר פ"ד סי' י"ג ופר' י"ד ס"י:

זר זהב סביב. שמות כ"ה כ"ה:

מזבח כתיב בו זר. שמות ל' פסוק ג'. וארון כתוב בו כאן בפרשה זר:

נכתבים זר וקרינן זר. לפי הכתיב יתכן לקרות זֵר כמ"ש בכמה מקומות רק כאן נקרא זֵר אצל הג' הנ"ל:

זוכה לכולם. כמ"ש משלי ח' כל הפרשה שם וכן באבות ריש פרק ו':

פסקה ג

אתם צאני. לעיל פכ"ד ס"ג וזה היה במדבר כמ"ש ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר על שהיו מטולטלים ע"כ במדבר בדמיון דיר רועה. אתם כרם. זה היה בבהמ"ק שהיה בקביעות במקום אחד אך לעתיד בדמיון אב ובנים בבית ויעקב קראו בית ואז נכון יהיה הר בית ה' ודוק ומרומז בירמיה ל"א שם בפסוק ט' ובפסוק י' ובפסוק י"ב:

פרק לה

פסקה א

הרבה בריות. שכתוב שיהיו לעתיד ואינם נמצאים היום לא שיברא בריות חדשות כי אין כל חדש תחת השמש אלא שנבראו ונגנזו והביא ראיה מאור הראשון. וע' ב"ר פ' י"ב ס"ו וש"נ לעיל פ' י"ח סי' י"א פ"ג ס"ו:

אור זרוע לצדיק. וזריעה שייך בגן והיינו בג"ע מקום הצדיקים. וה"ה כמה בריות אחרות כמו האבני אקדח של שערי בהמ"ק:

טובה גדולה. ב"ר פט"ז ס"ב וש"נ ומבואר:

ההר הטוב הזה. ובמד"ת ק"ד יליף מפסוק של ריש פקודי כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת וכה"א וזהב הארץ ההיא טוב ופי' שכל הזהב העשוי בעולם למלאכה זכו לה על כי בכל מלאכת הקודש של המשכן והמקדש:

שבעה זהבים. ירושלמי יומא שם שי"ר פסוק אפריון עמודיו במ"ר פ' י"ב ס"ד. ונמצאו כולם בבהמ"ק. זהב טוב דה"ב ג' ה' ויחפהו זהב טוב. זהב סגור שם בפסוק הקודם ויצפהו מפנימה זהב טהור זהב שחוט מ"א י' ד"ה ב' ט' ט"ז מגינים זהב שחוט. זהב

סגור מ"א ו' כ' ויצפהו זהב סגר. זהב מזוקק דה"א כ"ט ד' שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים כדלקמן שפי' זהב. זהב פרוים דה"ב ג' ו' והזהב זהב פרוים. זהב מופז מ"א י' י"ח ויצפהו זהב מופז אצל הכסא ומן הסתם שהשתמש בו גם בבהמ"ק:

נמשך כחוט. שחוט במשמעות מלשון המשכה שכל ענין השחיטה הוא על המשכת הסכין ומענין חוט שהיו עושין ממנו חוטים וגם טסים:

כשעוה על פנקס. שחוט מלשון שטוח ושטח בהיפוך אותיות:

טוחין בו את הכתלים. שהרי מפורש במ"א ו' כ"ב ואת כל הבית צפה זהב וכאן אמר כסף והם ב' כ"מ מדה ט"ו והכריע ע"פ מדת ממעל על שמכסיף והיה זהב:

לגפרית שהיא מוצתה באש. מראה ירקות שלו דומה לירקות של גפרית מוצאת באש ועי' במ"ר י"ב פי' אחר:

שהיה עושה פירות. עיין שי"ר שם פסוק אפריון הנ"ל באריכות ובמ"ר שם בקיצור:

להשתמש בארזים. במדרש תהלים שם ק"ד. עי' ב"ר ריש פט"ו:

עצי ה'. וס"ד שם צפרים יקננו כדלעיל שלפי הפשט יקשה למה קרא אותם עצי ה' הרי הכל שלו. ע"כ דורש על העצים של המשכן והמקדש:

כ"ד מיני ארזים. ירושלמי כתובות סוף פ"ז:

ארז שיטה. וס"ד ברוש תדהר ותאשור יחדו הרי שבעה:

ולמה נגנזו. ט"ס וצ"ל ולמה לא נגנזו כדלעיל ולא נגנזו ובב"ר ריש פט"ו ובמד"ת ק"ד שם הגי' ולמה נבראו. ועי' יד"מ:

ששם צפרים. הרי לא הניחו העופות לנוח על גגו שהרי עשו כליא עורב למעלה ואיך יעשו קנים בתוכו ע"כ דורש מדה כ' ע"פ מדה י"ז אא"ע לקני עופות תנהו ענין על עופות המופרשים בתוכה שהיו מקריבים על המזבח. וכמ"ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וגו' את מזבחותיך ה' צבאות הרי מפורש כוונת הקן על ההקרבה במזבח:

וכי חסידה בארזים ביתה. וכמ"ש איוב ל"ט אם אברה חסידה ונוצה כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם וכמ"ש לעיל פכ"ה ס"ח משל לחסידה שהיתה יולדת בעפר וכו' ע"כ דרש אא"ע לעוף החסידה כפי משל אלא על מי שנקרא חסיד ושם היה שוכן וכל זה שייך למ"ש ועשית קרשים למשכן שהיו של עצי שטים מן המובחר שבארזים גבוהים י' אמות ורחבים גם בגבהם אמה וחצי אחר התיקון:

פסקה ב

לבנות בית מאילן. הנה בכמה מצות שצוה להוציא ממון ולהפסידם כמו כל ענין הקרבנות. ולמה במשכן הקפיד על עצי שטים שאינם עושים פירות ודורש שבא ללמד על בנין חול ע' תנחומא ריש ויקהל:

פסקה ג

וראה ועשה. על כלל המשכן וכליו שמשה בעצמו יעשה וכתיב אשר עשה משה וכתיב ועשה בצלאל ויעש בצלאל מדה ט"ו והכריע כאן לתלמוד כאן למעשה שהמעשה כעושה:

פסקה ד

שהם עומדים למשכן. כמ"ש לעיל פל"א סי' י' וש"נ למשכן משמע שהמשכן כבר עשוי ע"כ דורש א"ת למשכן אלא למשכון:

אמר משה לפני הקב"ה. ע' לעיל פל"א ס"י אף משה ולעולם הם ממושכנים דשם איכא רמז אך כאן צ"ע:

ויהרוג כל מחמדי עין. וס"ד באהל בת ציון שפך כאש חמתו ודורשים ע"פ מדה ל"א תחלה חרב בהמ"ק ואח"כ ויהרוג כל מחמדי עין:

פסקה ה

מה כתיב למעלה. ע' ויק"ר פ"ט ס"ה. ומ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם מיותר שכבר אמר תקחו את תרומתי והיל"ל מיד זהב וכסף ונחושת ע"כ דורש על לעתיד ע"פ מדה ז' וי"ז שמג' אלו יקחו תרומה:

רישא דדהב. ואמר דניאל לנבוכדנצר בפתרונו אנת הוא רישא דדהבא:

די כסף. ועל זה אמר דניאל בפתרונו ובתרך תקום מלכו אחרי זו מדי:

די נחש. ובפתרונו אמר מלכו תליתאי די נחש זה מוקדון:

לא במקדש ולא במשכן. במשכן לא כתיב ברזל כלל. ובבהמ"ק מלכים א' ו' ז' והמקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. ומ"ש בסוף ד"ה א' והברזל לברזל וגו' מאה אלף ככרים ברזל. יתכן שהיה זה בחצרות ולא בפנימה:

עד עכשיו היסוד בה. שהיל"ל ערו ערו יסודה אלא פי' ע"פ מדה ט' שאמרו זה לזה עד עכשיו יש יסוד בה וצריך לערות שלא ישאר בה זכר יסוד ועיין תנחומא תצא ס"ט מד"ת סוף מזמור קל"ז פסיקתא רבתי פל"ב ס"ב:

פסקה ו

ועשית את הקרשים. ובסוף הפרשה כמשפטו אשר הראת בהר. ועי' במ"ר פרשה י"ב ס"ח:

איקונין נאה. פי' מראה פניו וצורתו וצוה שיעשה כמותה:

את בסממניך. אתה תצייר בסממנים ואני אשאר בכבודי כי איני מבקש ממך דבר שלא תוכל לעשותו:

וראה ועשה. בסוף פרשת מנורה כתוב והמדרש דורש על יריעות המשכן ועוד מנין דורש שאמר משה כך והקב"ה השיב לו ואשר יתכן לומר בזה שאם כפי שכתוב על המנורה הרי מפורש בריש בהעלותך כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה ממש ולא בתבניתו וכאן בתבניתם ועוד שמ"ש וראה ועשה משמע מה שרואה יעשה ממש ואח"כ אמר בתבניתם ולא ממש ע"כ דרש אא"ע על המנורה ת"ע על פרשה שסמוכה לה שמדבר ביריעות המשכן שתחלה אמר לו וראה ועשה ממש ועל זה הכריע ע"פ מדה ט' שהקשה משה וכי אלוה אני והשיב לו בתבניתם בתכלת וארגמן וזה ע"פ מדה ט"ו ומדה ט' ומדת סמוכין או סידור שנחלק שהפסוק שייך להפרשה הסמוכה. וכמ"ש כאן כן הוא גם בשי"ר פסוק צאנה וראנה ובמדרש רבה שם בשיבוש:

וכשם שאתה רואה. זה שייך לענין הקרשים שכתוב בהם ג"כ בסוף הפרשה כמשפטו אשר הראת בהר:

עצי שטים עומדים. כדרך גדילתם ולא כדרך בניני בתים שמשכיבים העצים זה על זה ע' לעיל פל"ג ס"ד:

קרסי זהב. במ"ר שם וש"נ ובריית דמלאכת המשכן פ"ב:

פרק לו

פסקה א

ואתה תצוה. ויקחו אליך שמן זית שתיבת אליך מיותר ודורש שענין הזית מרמז על ישראל ומשה הוא ישראל וזהו אליך וכמ"ש בסוף הסי':

וכי לא נקראו ישראל. הוקשה לו מ"ש קרא ה' שמך והלא בכל האילנות שנקראו ישראל לא אמר קרא ה' שמך. ע"כ דורש שכל ענין של ישראל בגלות וגאולה בדמיון הזית ובזה שייך קריאת שם:

בכל מיני אילנות. לעיל פ"כ ס"ה:

כגפן. ב"ר פ' פ"ח ס"ה לקמן ריש פמ"ד וש"נ:

כבכורה בתאנה. ראיתי אבותיכם וכו"ד כענבים במדבר מצאתי ישראל. אלא שכבר הזכיר גפן לאילן הגפן ולא על הענבים לבד:
כארז בלבנון. וכו"ד צדיק כתמר יפרח. וצריך ביאור מה הוצרך לפסוק זאת קומתך אולי על הגידול והקומה ולא על הפריחה לבד. וע' ב"ר ריש פמ"א:
באגוז. ע' שיר פסוק זה:
מגרגרין אותו. עושין סימן בגרגרים שנתבשלו:
במטחן. ברחיים שטוחנין אותו כמ"ש מנחות פ"ה הביאו רש"י בחומש ריש תצוה ואחר שטוחנין נותנין בסלים ועי' תנחומא כאן ס"ו:
טרטיוטין. עי' מ"ע ערך סרדיוט וצ"ל סטרטיוטין פי' אנשי מלחמה:
ויאנחו ב"י. ותעל שועתם ונגאלו וזהו שנתנו שמנם ע"י הצרות שסבלו ונגאלו וכן לעתיד וזהו כתית למאור ע"י כתיתה מאירים:
אלא עומד. פי' עומד וניכר בפני עצמו:
אדם מערב בהם. פי' שמתערבים יחד היטב ועומדים בשוה תחתון ועליון. ע' ד"ר פ"ז ס"ג:
ד"א זית רענן. וס"ד יפה פרי תואר:
קורין לכלה נמפי. ב"ר פע"א ס"ח לקמן סוף פנ"ב. ויק"ר פ"א ס"ב. במ"ר ריש פ"ט. וכאן הכוונה שהיו שמחים בירושלים ככלה חדשה וע' מדרש תהלים מ"ח בביאור ובילקוט שם באריכות:
הר ציון ירכתי צפון. סוף פסוק של יפה נוף הנ"ל וכוונתו דכתיב יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון:
מקום שמקריבים. קרבן עולה שכתוב בה ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה' וכמ"ש בתנחומא צו הטיבה ברצונך את ציון שאין ציון נבנה אלא בזכות קרבן עולה שהיו ישראל מקריבים ע' ויק"ר פ"ז ס"ה וש"נ וה"ה לכל הקרבנות ק"ק וקדשים קלים ע"פ מדה כ"ג על שהיא כולה כליל:
כך בהמ"ק מאיר. כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ד במ"ר פט"ו ס"ז:
והלכו גוים לאורך. ובפסוק הקודם וכבוד ה' עליך זרח. ומקום כבוד ה' היא בבהמ"ק וכשבהמ"ק מאיר ע"י המנורה אז ישראל מאירים לכך צוה ליקח שמן זית זך למנורת בהמ"ק ע"י ישראל:

פסקה ב

לא שאני צריך להם. לנרות ופירוש אחר הוא על פסוק ויקחו אליך שמן וגו' להעלות נר:
להעלות אתכם. מכילתא בשלח פסוק וה' הולך לפניהם יומם:

לפקח וסומא. ע' במ"ר פט"ו ס"ה ושם מבואר:
ה' עיניו משוטטות. ד"ה ב' ט"ז ט' זכריה ד' י':
והסומא אלו ישראל. ע' לקמן פמ"ד ס"ד והלכו כעורים:
בעגל בשש שעות. כמ"ש לקמן פמ"א ס"ז וש"נ ועי' לעיל פל"ג ס"ס ב' שצווי המשכן אחר ענין העגל:
אמר ישראל וכו' אמר להם וכו'. מרומז במ"ש להעלות נר תמיד שהיל"ל להדליק ועוד שכבר כתיב למאור וא"כ ג' תיבות אלו מיותרים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר ויקחו אליך וגו' אמרו ישראל וכו' כי אתה תאיר נירי ובפסוק הקודם כי אתה עם עני תושיע היינו שהוציא ישראל ממצרים ואז וה' הולך לפניהם וגו' וכשצוה להם שיאירו לו אז אמרו כי אתה תאיר נרי ואיך נדליק לפניך והשיב להעלות נר תמיד ותמיד הם ישראל כמ"ש פתיחה ב' דאיכה רבתי וצבא תנתן על התמיד בפשע וזהו להעלות אתכם:
והיה הקב"ה מאיר להם. וכמ"ש בהדיא בנחמיה ט' י"ח אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' את עמוד הענן וגו' ואת עמוד האש בלילה להאיר להם:

פסקה ג

ד"א זית רענן. קרא ה' שמך על שעוסקים בתורה המאירה כשמן זית וזהו ויקחו אליך שמן זית ג"כ על אור התורה:
בשעה שעוסק בהן. שאינו מסיח דעתו ממנה התעיף עיניך בו ואיננו אינה מאירה לו ונכשל עי' ב"ר פע"ח סי' ט"ו ותבין. וע' (סוטה כ"א) בדומה לזה כל הענין:
ואין מוסר אלא ד"ת. כי מוסר כולל ג' דברים מוסר תוכחה מוסר יסורים מוסר תורה וכאן בהכרח על ד"ת כי תוכחה ויסורים אינם בידו להחזיק בו:
לא ידעו במה יכשלו. פירושו שהם נכשלים בוודאי אלא שאינם יודעים כלל מה אסור ומה מותר:
נר ה' נשמת אדם. נר ה' היא התורה שמאירה לנשמתו ושכלו:
נרך בידי. ע' ד"ר פ"ד ס"ד ושם בשלימות וכאן חסר:
מהו כי נר מצוה. ד"א ופירוש אחר שהוא משל על שנותן עוז לאלהים ומעורר שפע עליונה החוזרת אל נפשו:
מהו ותורה אור. פי' כמו ד"א כי נר מצוה ותורה אור ועיקר הדרשה על מצוה ונר:
לעשות מצוה. כמ"ש במ"כ על מצות צדקה ע' ויק"ר פ"ה ס"ס ב' וש"נ ד"ר פ"ד ס"ה פ"ח ס"ה:

קרוניון. מ"ע ערך סבקין. קרוניון בלשון רומי אבוקה של חלב. סבקין בלשון יוני ורומי אבוקה של שעוה [ע' בחדושי רד"ל]:

לכך נאמר כי נר. ולכך נקראו ישראל זית רענן שלומדים תורה שמאירה להם וכן ויקחו אליך שמן:

פסקה ד

כי עבודת הקודש עליהם. ובכללם הארון שנקרא ארון הברית אדון כל הארץ הרי כאלו סבלוהו כ"י:

והיה כנוח כפות רגלי הכהנים. משמע מיד שהניחו כפות רגליהם במי הירדן נכרתו המים וכמ"ש שם בסמוך ורגלי הכהנים וגו' ויעמדו המים. ואח"כ בסוף הענין פסוק י"ח כתוב ויהי בעלות הכהנים וגו' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מן הירדן למקומם שזהו מ"ש בפסוק ט"ו ויעלו מן הירדן שהרי לא באו אל תוכו וכמו בתחלה כנוח כפות רגלי הכהנים במי הירדן כך בסוף נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה בחזרה. והרי רוחב הירדן שעל כל גדותיו מפסיק בין הכהנים עם הארון ובין כל העם שכבר עברו. וכן הוא מפורש בברייתא בסוטה (דף ל"ה א') ויהי בעלות הכהנים וגו' נתקו כפות וגו' נמצא ארון ונושאיו והכהנים מצד אחד וישראל מצד אחר נשא הארון את נושאיו ועבר שנאמר ויהי כאשר תם כל העם נעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם עכ"ל ודורשים פסוק ויעבור הוא פסוק י"א ע"פ מדה ל"א אחר פסוק י"ח וכאן קיצר וסמך על המבואר בגמרא הנ"ל:

הארון סבל. פי' שתמיד סבל אותם באשר נשאוהו ומ"ש אלא הוא סבלן שנאמר נתקו. פי' שכאן מפורש שסבלן כאשר ביארתי לראיה שתמיד היה סובלן:

ולא היו יכולים בני קהת לעבור. משמע שבני קהת שנשאו אותו תמיד נשאו אותו עתה ג"כ ואח"כ אמר לו הכהנים סבלוהו וכמפורש בכל הפרשה שהכהנים סבלוהו וכמפורש בסוטה (דף ל"ג ב') בכל יום הלוים נושאים את הארון והיום נשאוהו הכהנים שנאמר והיה כנוח כפות רגלי הכהנים ולא בני קהת ואפשר שלזה כוון המדרש במ"ש ולא היו יכולים בני קהת לעבור היינו ביום זה לא היה ראוי שיעשה הנס ע"י הלוים אלא ע"י הכהנים:

הקב"ה משמר. מונה מ"ש בריש המאמר בד' דברים נתאווה א' מה שסבל הארון את סובליו ב' ששומר הכל וצוה שישמרו במשכן ג' שמאיר לכל וצוה שיאירו. והנה פתח בד' דברים וחתם בג'. ובתנחומא כאן ס"ס ב' חושב ג' דברים ולא הזכיר מספר הדברים.

ותחת מ"ש כאן שומר הכל חושב שם זן את הכל ואתה מצוה את קרבני לחמי לאשי ויתכן שגם המדרש כוון לזה. ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים:

פרק לז

פסקה א

הה"ד ממנו פנה. עי' ב"ר ריש פר' פ"ג:

זה המלך דוד. וה"ה לכל זרעו אחריו וכן כל מלכי ישראל הכל מישראל. וכמ"ש מקרב אחיך תשים עליך:

ותקעתיו יתד. באליקום שיהיה תחת שבנא אשר על הבית. והנה הנוגש הוא השוטר המעשה לקיים הדין וע' לעיל פ"א סי' כ"ט ויק"ר פל"ב ס"ד אך כאן בהכרח הכוונה על השוטר ומ"ש סופרי הדיינים דורש מתיבות כל יחדיו:

קתליקוס. ופי' במ"ע בל"י ורומי איש ממונה על כל דברי בית ובידו לעשות מה שירצה וכמ"ש במ"ר פ' י"ח ס"ט קרח קתליקוס של פרעה היה והיו בידו מפתחות של האוצרות שלו:

אסטרטיגוס. פירש בערוך תרגום של נציבים אסטרטיגון:

גזכר על הדיינים. כמ"ש ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם כמ"ש ס"ס ב'. ואולי צ"ל גזבר על המשכן ועל הדיינים ועל הכל כי גזבר אינו רק על דבר ממון:

א"ל מאיזה שבט. וכ"ה בקה"ר פסוק טוב שם משמן ובמדרש שמואל פ' כ"ג ומרומז בתיבת הקרב על שבט לוי ע"פ גז"ש כמ"ש במדבר ג' ה' הקרב את מטה לוי ע"כ דורש תחלה על השבט ואח"כ אהרן אחיך ע' לעיל פ' י"ב ס"ב ולקמן ריש פל"ח. א"כ מקום פרשה זו בסדר במדבר ובסדר קרח שאחר שהקריב השבט בחר באהרן מהם ע"פ מדה ל"ב:

אותה שעה שמח משה. כוונתו למ"ש במ"ר פ"א סי' י"ב וז"ל שם בשעה שאמר הקב"ה למשה אך את מטה לוי לא תפקוד נתיירא משה ואמר שמא יש פסול בשבטי וכו' ע"ש באריכות וזהו מ"ש כאן שמח משה ואמר כך שבטי חביב לא די שאין בו פסול אלא שגם הוא יקר וחביב:

כל מ' שנה. ע' (זבחים ק"ב) ולעיל פ"ג סי' י"ז וע' בספרי מדרש תנאים בליקוטים באריכות:

ובני עמרם אהרן. מה שמצויין בצדו ד"ה א' ה' ועל פסוק ומשה איש האלהים מצויין דברים ל"ג א"כ צ"ל משה איש אלהים ולא ומשה ואין מכאן שום ראיה ששמש משה בכ"ג כי הרבה נביאים וצדיקים נקראו איש אלהים ולא היו כהנים. כמו דוד איש אלהים ד"ה ב' ח' י"ד אך האמת יורה דרכו שמצויין בטעות וכוונתו על פסוק בד"ה א' כ"ג פסוק י"ג י"ד בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי וכ"ה בהדיא בזבחים (ק"ב) שם ובויק"ר פי"א ס"ב פסיקתא רבתי פר' י"ד סי' י"א וחותם שם ומשה איש האלהים (שהוי"ו מוסיף על ענין ראשון על אהרן שגם משה עצמו היה כ"ג כמוהו כל מ' שנה) אך בניו יקראו על שבט הלוי:

פסקה ב

הביט באהרן. וע' ויק"ר פ"י ס"ס א' באריכות:

צפורן. הוא יתד של ברזל שבו חופרין וסותרין את הקירות של חומה:

אל תיגע עצמך. שאין בכחך לעשות ואני בעל כח יותר ממך וכן בנמשל שאמר אהרן אני כהן וכוונת הפדגוג היתה לטובת הבן להצילו מחטא זה שיעשה באופן שיתבטל המעשה וכן אהרן היה אחד מג' פדגוגין של ישראל משה ואהרן ומרים:

במשכן. בא להביא ראיה שאמר על אהרן שעל שהיה כוונתו לטובה בענין העגל לזכותם מנהו להיות כ"ג במשכן שצווי עשיית המשכן לתקן חטא העגל כמ"ש לעיל פל"ג ס"א ב' ג'. והקשה לי בני המופלא אברהם ישראל שי' איך אמר המדרש אמר אהרן אני כהן שבענין העגל קודם המשכן לא היה עדיין כהן. ותירצתי לו שהיה ידוע לאהרן ולישראל קודם הגאולה שיהיה כהן כמ"ש בהדיא בשמואל א' ב' כ"ז הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו משבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי וכו' עי' לעיל פ"ג סימן ט"ז הרי שבמצרים הובטח בנבואה שיהיה כהן. והיה משה סבור שע"י מעשה העגל נתחרט:

פסקה ג

אשרי תבחר ותקרב. עי' במ"ר פר' ג' ריש ס"ב באריכות וש"נ:

שתיגרו. אגר בלשון ארמי שכר ופי' שעשה רצון המלך שהיה ראוי שיתן לו שכר טוב:

פרוטיקאטור. הובא במ"ע כן הוא בלשון רומי מגן ופטרון ומנוס ביום צרה. ואין זה מתיישב על לשון המדרש. גם יתכן שפי' שתגרו מלשון תגר ומחלוקת שהיה לו תרעומות על אוהבו ואח"כ פייסו ונתרצה לו וגדלו יותר מאשר לפנים וכן אהרן היה לו תגר ותרעומות עליו בעון העגל כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וכשנתפייס לו גדלו יותר מאשר לפנים:

והנותרת מן דמנחה. יאכלו אהרן ובניו:

פסקה ד

לולי תורתך שעשועי. שהתנחם משה על שלא נתמנה לכ"ג ע"י התורה שנתנה על ידו:
הרע לו. כשנאמר לו הקרב ולא הודיעו עדיין מי הוא כדלעיל ס"ס א':
שאלולי היא. ע' ד"ר פ"ח ס"ה וש"נ ופי' אתה מצטער על כה"ג על שלא תהיה עבודת הקרבנות על ידיך שהוא א' מג' עמודים שהעולם עומד עליהם כמ"ש אבות פרק א'. כבר הוקם העולם על ידיך בתורה שהוא עמוד יותר גדול מהעבודה:
בקש ענותנותך. שתראה מדת ענוה שלך שאתה בעצמך תכניס צרתך לביתך ואח"כ תהיה ידך עליונה עליה ותהיה נכנעת לך וכן הוא בנמשל שיהיה גדול עליו:
מכל הארצות. עי' במ"ר פר' ג' סי' ח':
תרומה לצד מעשר לצד. ותרומה נבחרה מן המעשר שהיא קדוש יותר וכמ"ש אלעזר ואיתמר נבחרו:
לכך נאמר אשרי תבחר. רמוז לעיל ריש ס"ג:

פרק לח

פסקה א

וזה הדבר. תיבת הדבר מיותר כאן ודורש גז"ש:
לעולם ה' דברך נצב בשמים. היל"ל ה' דברך נצב לעולם ע"כ דורש כשם שאתה ה' לעולם כך דברך לעולם. כשם שלא תכזב אלהותך כך לא תכזב דברך. ומ"ש בשמים וכי אין דברו אלא בשמים ולא בארץ אלא א"ת בשמים אלא כשמים כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו. וצבא השמים אינם משתנים וקיימים אך הארץ וצבאיה משתנים תמיד:
ולמה כך. ע' מ"כ ובא לחתום מה שהתחיל ופי' אף שאין כאן לא שבועה ולא נתן לו אות רק שהבטיח לו בתיבת דבר:

פסקה ב

וי"א וזה הדבר. וס"ד אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי והקדושה היא לה' ית' ומלאכים החיים תמיד אך בב"א המתים אין שייך בהם קדושה כמ"ש ישעיה ה' ד' קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים:
מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות. איך ביקש שמטעם שהוא אלהים קדוש לבטל המיתה ע"כ דורש ע"פ גז"ש מקדם קודם לאדם וכמ"ש ב"ר פט"ו ס"ג מקדם לג"ע קודם שנברא אדם ע"ש שכך היה דעת הש"י כ"י מתחלה שיהיה האדם קדוש ולא ימות כנ"ל אך אחר

החטא ה' למשפט שמתו שימות הוא וזרעו הן מעצמו הן ע"י אחרים ועתה נתת משפטי ביד נ"נ מלך בבל ע' בפסוקים שם וע' ב"ר ריש פכ"א וכן דרשו בפסוק שם בפרשה איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא על אדה"ר ועל נבוכדנצר:

להכות את הבריות. אולי צ"ל להוכיח את הבריות וכמ"ש בס"ד וצור להוכיח יסדתו. וכן מצאתי ביפ"ת:

אתה גוזר ואומר קדושים. הוא פירוש אחר על הפסוק הלא אתה לענין הפרשה:

קדושים תהיו לאלהיכם. לא נמצא פסוק כזה רק בריש אמור קדושים יהיו לאלהיהם:

פסקה ג

דרושים לכל חפציהם. מעשיו הגדולים הם חוקי התורה היקרים דורש לכל מה שיחפוץ בהם בשינוים רבים אף שכוון לענין אחד כמו כאן שאמר קח לך פר בן בקר לחטאת שבא לכפר על מעשה עגל וכ"ה ברש"י בחומש כאן. ובריש חוקת קורא לכפרת העגל בלשון נקבה כמ"ש במ"ר פר' י"ט ס"י. תבא אמו ותקנח. ובריש סדר שמיני קח לך עגל בן בקר שהוא ג"כ לכפר על מעשה עגל ותיבת שנאמר צ"ע ואולי צ"ל וכן ויאמר ה' אל אהרן ומ"ש לכפר על מה שעתיד. שכבר כתבנו כמה פעמים בפרשיות הקודמים שסדר תרומה תצוה תשא עד מעשה העגל היה אחר מעשה העגל ע' לעיל פל"ג ס"ב ב' וכאן אמר המדרש לפי מה שכתוב קודם מעשה העגל אך באמת כוונת המדרש מ"ש לכפר על מה שעתיד במיתת נדב ואביהוא שלא ימותו אלעזר ואיתמר וכמ"ש לקמן פר' זו ס"ז בהדיא. ובפסיקתא רבתי פ' י"ד ס"ב וז"ל א"ר לוי כל מה שהקב"ה רוצה הוא עושה כשביקש קרא לקרבנות זכר שור או כשב או עז כי יולד וכשביקש קורא בלשון נקבה ויקחו אליך פרה אדומה. ומ"ש שור הוא ג"כ לכפר על מעשה עגל כמ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ס ג':

ד"א שעשה הקב"ה. פי' ד"א זה הדבר וכדלקמן ס"ד שאין דבר אלא ד"ת:

שהלבישו כמלה"ש. שכאן כתוב כתונת בד קודש ואצל מלאכים כתוב לבוש בדים כמ"ש ויק"ר פ' כ"א ס"ס ו' ועל שהיה בן תורה שדומה למלאך ה' הלבישו כמלאך וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא:

הדעת מאסת ואמאסך. שאינך כמ"ש שפתי כהן ישמרו דעת. והיל"ל תמאס מכהן לי הרי שני אלפין נוספים לבד תיבת מאס הרי ג' מאוסים ע"פ מדה י' שנוי באותיות:

הרי הוא כמלאך. ומקומו ומדרגתו למעלה כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ואם לאו למטה בגיהנם ודורש עיפתה ע"פ מדה ט' וממעל עיפתה לעוף כעוף. או מלשון עיף עיפתה שעייפים בה. וכמ"ש ירמיה נ"א נ"ח בדי אש ויעפו היינו בגיהנם:

צלמות ולא סדרים. סיפא דקרא של ארץ עיפתה כמו אופל והמשנה נקרא שיתא סדרי משנה על שנסדר ענין לענין ששייך לו וזה מקל הלימוד שכל ענין מזכיר את הסמוך לו ומי שלומד בלא סדרים משכח מהרה:

תלמידו של הקב"ה. לעיל פכ"א ס"ג ע"ש ותבין כאן:

פסקה ד

ארחץ בנקיון כפי. ואסובבה את מזבחך ה' וזהו יכול להקריב פרים ואילים ת"ל לשמיע בקול תודה לא אמר להקריב תודה אלא להשמיע קול תודה (ותיבת אף נראה מיותר) הרי הוא כמסבב המזבח בקרבנות וכמ"ש (מגילה כ"ט):

שישראל אומרת. צ"ל כנסת ישראל או ישראל אומרים:

הנשיאים חוטאים. כוונתו למ"ש ויקרא ד' אשר נשיא יחטא וגו' והביא קרבנו שעירת עזים. משיח חוטא. שם בפרשה לפני זה אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו פר בן בקר:

אנו אין לנו קרבן. וצ"ע שהרי סידר הכתוב בפסוק ג' נפש כי תחטא וגו' אם הכהן המשיח וגו' ובפסוק י"ג ואם כל עדת ישראל ישגו וגו' ובפסוק כ"ב אשר נשיא יחטא. והמדרש חושב תחלה מ"ש אשר נשיא יחטא ואח"כ אם הכהן המשיח ואיך אומר אנו אין לנו קרבן והקרבן כבר מבואר. אך חז"ל דקדקו בלשון הפרשיות שהתחיל נפש כי תחטא. ואת"כ בפסוק י"ג ואם כל עדת ישראל בוי"ו הנוסף. וכשמגיע לפרשת הנשיא הי"ל ואם הנשיא וכמ"ש בפסוק כ"ז ואם נפש ובפסוק ל"ב ואם כבש. ע"כ דורש שתחלה נסדר פרשה אשר נשיא יחטא בלא וי"ו ואח"כ אם הכהן המשיח. ואח"כ ואם כל עדת ישראל תחלה הנשיא הגדול מהכל ואח"כ הכהן המשיח ואח"כ כלל העם וזה ע"פ מדה ל"ב (אלא שסידר הכתוב פר אצל פר ושעיר אצל שעירה. ואחר פרשת הנשיא והמשיח אמרו ישראל אנו אין לנו קרבן ועל זה השיב להם ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל):

עניים היו. אחר שחרב בהמ"ק כמ"ש במוסף ולעשות חובותינו בבית בחירתך מפני היד השלוחה במקדשך וכשאמר להם שובה ישראל עד ה"א השיבו אין לנו במה נשוב השיב להם קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' ונשלמה פרים שפתינו במקום פרים שכתוב והקריבו הקהל פר בן בקר וכמ"ש (מנחות ק"י) ויק"ר פ"ט ס"ו זאת התורה לעולה ולמנחה וגו':

אין אנו יודעים. כמ"ש חז"ל עתידה תורה שתשתכח מישראל. שעל זה אמר כאן ונעלם דבר שיבא עת שיתעלם מהם וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ל"א שפסוק ונעלם דבר

מקומו אחר והביאו הקהל פר ומאחר שכתוב ונעלם דבר הרי שהיה דבר אחר פר היינו מ"ש קחו עמכם דברים שפתינו במקום פרים. ועל זה השיב בכו והתפללו לפני. ומרומז במ"ש מעיני הקהל כשנתעלם דבר בתורה אז יועיל הבכי והתפלה ודו"ק:

ויקרע יהושע שמלותיו. וס"ד ויפול על פניו ארצה וגו' ויאמר אהה ה' אלהים וגו' שהתפלל וענה אותו עד נטה בכידון עד שהחרימו עי"ז לכל אנשי העי:

ויהי כי זעקו. וישלח להם איש נביא וגו' וזכו לישועה:

וכן אנשי ירושלים. פי' אותם ששבו מן הגולה מבבל לירושלים כתוב אצלם רנו ליעקב וגו' בבכי יבואו ובתחנונים אובילם:

אלא דברים. היינו דברי תורה כנ"ל ושובו אל ה' היינו בבכי ותפלה וכנ"ל מעיני הקהל:

מודה לך על ד"ת. כמ"ש שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. וזהו וזה הדבר:

מעונה אלהי קדם. וס"ד ואתה על במותימו תדרוך לענין התפלה ואגב דורש כל הפסוק:

אלו ישראל. כמ"ש בפסוק הקודם אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם שהם מתחת ועליהם העולם עומד כמ"ש וצדיק יסוד עולם:

ויגרש מפניך אויב. ס"ד של מעונה אלהי קדם:

השמד אלו בניו. כמ"ש ויק"ר פ' ז' ס"א וש"נ שאין השמדה אלא כלוי בנים כמ"ש ואשמיד פריו:

אין עין אלא נבואה. שאותם זיכה בנבואה כמ"ש לעיל פ' ל"ג ס"ג כמ"ש ונפלינו אני וגו' וזהו בדד עין שבענין הנבואה הם בדד:

את עיניכם. וס"ד את הנביאים:

אמר רשב"ג. מכילתא בשלח פסוק ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם וז"ל רשב"ג אומר בא וראה כמה חביבים לפני המקום שבשבילם שינה עליהם מעשה בראשית וכו' לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ כדכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל ע"כ וכאן שדורש פסוק וישכון ישראל וגו' הביא גם ס"ד אל ארץ דגן ותירוש (וע' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים):

משתמשים בהקב"ה. כמ"ש במצרים אני ה' ולא מלאך ולא שליח וזהו נושע בה':

כנגד אברהם. כמו שהתנהג עם האבות כך עם בניהם בזכותם. והנה המגן הוא למחסה שלא יבא הצרה א"כ אינו צריך לעזר ע"כ דורש מגן מלשון מגן צריך שמסר והסגיר צריך בידך וזהו העזר:

ויקח וגו' את הסוס. וכמ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ח באריכות ובאסתר פסוק מהר קח:
ומרדכי ידע. וס"ד ויזעק זעקה גדולה ומרה היינו בתפלה:
וישב מרדכי. אל שער המלך כמ"ש ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק א"כ כששב היינו ששב לפני שער המלך בשק ותפלה כמו תחלה:
ואתה תשוב. מיותר אחר שכתוב ומל גו' לאהבה את ה"א בכל לבבך וגו' ע"כ דורש ואתה תשוב לעשות כמו שעשית בהיות הקללות על שהיית מתפלל תמיד כך תעשה אח"כ כמו מרדכי:
קחו עמכם דברים. על התפלה כמ"ש אמרו אליו כל תשא עון וגו' דברי תשובה ותפלה וודוי וכן וזה הדבר על התפלה כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וס"ד ואתפלל גם בעד אהרן וע' כל הענין מכילתא בשלח פסוק ויירא מאד ויצעקו ב"י שמאריך שם בכיוצא בזה:

פסקה ה

אין כבוד אלא תורה. אבות (פרק ו') ע' תנחומא פ' זו ס"ט באריכות וע' לעיל פכ"ז ריש ס"ב:
נכבד מאחיו. מדה ט"ז וכמ"ש בהדיא בתנחומא וז"ל ולמה כתוב בו כבוד שהיה מקהיל קהלות ופירש טעמי תורה ברבים שנאמר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ וגו' וע' ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב. וכמ"ש מכילתא יתרו סוף פסוק ושפטו את העם בכל עת ומ"ש תרעתים יושבי שער הם הסנהדרין שתער בלשון ארמי שער:
באחד מהם כבוד. פי' שבד"ה אין כתוב באחד מהם כבוד אבל בתורה כתיב כבוד אצל אהרן. ובד"ה נזכר אהרן אחר יעבץ כי יעבץ כתוב בד"ה א' ב' ושם ד'. ואהרן שם ה':
תורת אמת היתה בפיהו. וסמוך ליה כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' היינו אהרן ולכך כתוב אצלו לכבוד ולתפארת וכן כבוד חכמים וגו' וזהו וזה הדבר היינו תורה כמ"ש לעיל ריש סי' ג' והוי"ו מוסיף על ענין כבוד של הבגדים הסמוכים להם למעלה:

פסקה ו

הה"ד לעולם ה' דברך. ע' כל זה במ"ר פ"ב סי' י"ב וע' לעיל ריש ס"א:
מפני שהבטיח ה' דבר בשמים. עי' מ"ש ב"ר פנ"ג ריש ס"ד והיינו מ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים כמ"ש בסמוך וע"ע במ"ר ב' שם דכאן חסר על תיבת דברך:
ואחר רד"ו שנה. צ"ע מה לחשבון של רד"ו שנה אצל אברהם שיעקב אמר רדו ושברו לנו כמ"ש ב"ר פצ"א סי' ב'. והאמת יורה דרכי שכוונת המדרש על פסוק לדר ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד ודורש פסוק א' על אברהם בשמים ופסוק הב' ביעקב בארץ שאמר

לו והיה זרעך כעפר הארץ. ותחלה אמר דרך כלל על אברהם ואחר רד"ו שנה וכו' על יעקב ואח"כ פירש את שניהם באריכות. כיצד בשעה וכו' על אברהם עד וכן אתה מוצא ביעקב וכו' זרעך כעפר הארץ וגו' וכן אנכי ארד עמך וגו' שמעת ההורדה עד העלאה רד"ו שנה ומרומז במ"ש לדר ודר. ודר הוא רד"ו:

כיצד בשעה. כמ"ש ב"ר פמ"ד סי' י"ב וש"נ:

מה הנייה יש לי. כמ"ש מה תתן לי ואנכי הולך ערירי:

כך אני רואה. דורש כן ממ"ש כי אם בנך וגו' ויוצא אותו החוצה וגו' למה הוצרך להוציאו החוצה אלא שאחר שאמר לו כי אם בנך וגו' טען שאני רואה במזל שאיני מוליד והוצרך להוציאו למעלה מן המזל ע"פ מדה ט':

הבט נא השמימה. ואין הבטה אלא מלמעלה למטה שם בב"ר ובמ"ר ב' שם הגירסא מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה מוליד מן אותו המזל אני מראה לך שאתה מוליד כמ"ש שבת (דף קנ"ו):

הוי לעולם ה' דברך נצב. בשמים על אברהם לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמוד על יעקב ועל שעיקר השייך כאן הוא פסוק לעולם ה' וגו' ע"כ לא הזכיר פסוק ב':

וכן אתה מוצא באהרן. דוק היטב בס"א ותבין כאן:

פסקה ז

יבא קדוש. דורש מ"ש וזה הדבר וגו' לקדש אותם לכהן לי על שאני קדוש וכו':

לאהרן קדוש ה'. תהלים ק"ו ט"ז גם בתורה בסדר קרח קורא לאהרן ואת הקדוש אלא דבתהלים מפורש יותר:

זה מקדש. על שם הקדישה שבו:

קדושים תהיו. וכן קיימו וכמ"ש דברים ז' ו' כי עם קדוש אתה וכדומה. ודרש זו ע"פ מדת ממעל:

פר אחד זה אהרן. נותן טעם למה צוה להקריב מספר זה. כי באו לכפר על מעשה העגל כמ"ש לעיל ריש ס"ג לכפר על מה שעתיד ע' מש"ש ומ"ש וזה הדבר על תפלת משה על אהרן ובניו כמ"ש ס"ס ד' ע' מש"ש ובא לרמז מה שפעל בתפלתו:

פסקה ח

באיזה זכות. והכוונה ביום הכפורים:

זכות המילה. פסיקתא סוף פר' מ"ז ויק"ר פכ"ד ס"ס ב':

בריתי היתה אתו. הוא ברית מילה כמ"ש בראשית י"ז י' זאת בריתי אשר תשמרו וכדלעיל ריש ס"ג שהפסוק מדבר באהרן וכמ"ש לעיל פ' י"ט בס"ה שלא שמרו המילה

אלא שבט לוי והיינו ע"פ אהרן שהיה הנביא במצרים ע' לעיל פל"ז ס"ב מש"ש וע"כ עמדה לו כאן זכות המילה. והובא זה לכאן אגב דברי ר' יצחק שהוא שייך כאן:

מנין זה. על שתיבת זה מיותר דריש ליה לגמטריא. ועי' ב"ר פכ"ד ס"ס ה' זה ספר ופס"ג בס"ו זה אנכי:

י"ב אבנים. (סוטה ל"ז) ע"ש. והנה הי"ב אבנים של החושן וב' של כתפות האפוד היו של שמונה בגדים וביוה"כ כשנכנס לק"ק היה בד' בגדי לבן ובהכרח שהכוונה שזכות האבנים שבח' בגדים שהיה עובד בהיכל ובמזבח החיצון עמדה לו גם בהכנסו לק"ק לפני ולפנים וכמ"ש ונשא אהרן את שמות בני ישראל על לבו בבואו אל הקודש לזכרון לפני ה' תמיד משמע שהזכרון יהיה תמיד אף כשאינם עליו:

וכסדר הזה היו נתונות. במ"ר פ"ב ס"ז באריכות:

מסתכל בהן ובבגדי כהן. באבני חשן ואפוד ובכל בגדי כהונה שכולם היו בדוגמא של מעלה כדלעיל פר' זו בסי' ג' שהלבישו כמלה"ש:

היה נכנס בכל שעה. נכנס ביום הכפורים ד' פעמים:

מדמות לבושי הקודש. ע' בויק"ר פכ"א ס"ו באריכות:

וילבש צדקה וגו'. וס"ד תלבושת ויעט כמעיל קנאה הרי ג"כ ד' לבישות א' וילבש צדקה ב' וכובע ישועה ג' וילבש בגדי נקם ד' ויעט כמעיל או באופן זה וילבש וגו' וילבש וגו' תלבושת. ויעט. הרי ד':

פסקה ט

כיצד היו נתונים. עי' במ"ר פ"ב ס"ז מש"ש:

על אודם היה כתוב אברהם וכו'. להשלים אותיות הא"ב שיהיו כולם באורים ותומים דרשו רז"ל קל וחומר אם שמות השבטים נחקקו בחושן לזכרון ק"ו שמות האבות שהם תמיד לזכרון כמ"ש וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וכמ"ש זכור לאברהם ליצחק ולישראל:

פרק לט

פסקה א

שררך אגן הסהר. כאן לא הובא מה שדורש על זה והוא בשי"ר פסוק זה ובתנחומא ריש תשא ובמ"ר פ"א ס"ד פסיקתא רבתי פ"י ס"ב. ועיקר הדרשה על סוף הפסוק בטנך ערמת חטים מה ערמת חטים נכנסת לזריעה במנין ולאוצר במנין כך ישראל נמנים בכל שעה שצריכים:

וכל הפתיחות. כולן כמו שכתוב בפרשיות בפסיקתא הנ"ל שמיוסד על פרשיות הנוספות היינו ד' פרשיות וכו' ופרשת כי תשא שהיא פרשת שקלים בפר' י' שם כמה פתיחות וע' לעיל ריש פט"ו ולעיל ריש פ' י"א:

ועוד. לבד דרשה שעל פסוק שרך הנ"ל יש לדרוש עוד על תיבת תשא ולא אמר תמנה או תפקוד לדרוש ע"פ מדת ממעל לשון כי תשה ברעך שפי' כי תלוה וע' מ"ש לעיל פל"ג ס"ב שכל הפרשיות אלו אחר חטא העגל. ואם יעברו תחת המנין יכשלו חלילה בנגף על חטא העגל ע"כ צריכים כופר שעיקר הצלחת ישראל כשהם אגודה אחת לשמו יתברך וכשמונים אותם נעשו פרטים כל אחד בפני עצמו. ואז שולט הדין והנגף כשמזכירים עונות כל אחד וזהו צריך פדיון נפש במנין:

ואשלמה להם. שלכך אמר לשון הלואה סתם כאלו כביכול לוה מהם וצריך לשלם להם ותשלומי הכופר שיפרו וירבו מאוד עד שלא יהיה להם מספר:

פרק מ

פסקה א

אז ראה ויספרה. בעת בריאת עולם כמ"ש בפסוק הקודם כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה לעשות לרוח משקל ושמים תיכן במדה היינו ד' יסודות והכל בעבור חכמה ויראה שיקבל האדם כשראה בעת הבריאה כמ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכמ"ש ב"ר פ"ט סימן י"ב מאד זה אדם אז צפה שעתיד להיות ויאמר לאדם כל ענין הבריאה הנ"ל והתורה שבה נברא:

ויספרה בסיני. דרך סיפור והצעת דברים כי לא נתחייבו ישראל על מצות של סיני עד שנשנית באוה"מ כמ"ש בויק"ר פ"א ריש סי' י"א וזהו הכינה באוה"מ וגם חקרה בערבות מואב כמ"ש דברים א' בארץ מואב הואיל משה באר את התורה:

ד"א אז ראה. ב"ר פכ"ד ס"ה מש"ש תנחומא ויקהל ס"ד:

ואח"כ ויאמר לאדם. זה משה ב"ר שם:

את כל הדברים האלה. הדברים ב' האלה ב':

כל שהוא יודע. ד"ת וכמ"ש באבות כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכמ"ש שם אם אין יראה אין חכמה עיין לעיל פ"ל סי' י"ד:

ארגליא שלו. בערוך פי' כלים המרגילים אותם ובמ"ע פי' שבלשון יוני פי' כלי אומנות פעולה עי' ויק"ר פכ"ג ס"ג היא וכל ארגליא שלה הסל והמגריפה ע"ש וכמ"ש ד"ר פ"ח

ריש ס"ו היא וכל כלי אומנתה נתנה ענותנותה צדקה וישרותה המה כלי ארגליא של תורה:

קפליות של תורה. ע' ויק"ר פכ"ה ס"ז וקפליות מלמעלה ופי' המ"ע כותרת העמודים והוא תיקון העמוד וחזקו ויפיו וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה':

א"ר יוחנן. ויק"ר פ' ל"ה ס"ז ע"ש:

מהו הן יראת. שלפי' הנ"ל היל"ל הן החכמה היא ביראת ה' ע"כ דורש ששכר היראה הוא חכמה ותורה:

מיוכבד ומרים. הן היו המילדות שפרה ופועה כדלעיל פ"א סי' י"ג וע"ש סי' ט"ז:

העמיד הקב"ה ממנה בצלאל. שהוא בן אורי בן חור וחור הוא בן כלב מאפרת היא מרים כמ"ש בסמוך בסי' ד':

פסקה ב

מלך עשיתיך וכו' אמור להם. עיקר דרשה זו ע"פ מדה ט"ו שבכל סדר תרומה כתוב ועשית (לבד אצל הארון שכתוב ועשו כדלעיל פר' ל"ד ס"ב) שמשה בעצמו יעשה ובריש תצוה ועשית בגדי קדש וגו' ואח"כ כתוב ואתה תצוה אל כל חכמי לב ועשו את בגדי ואח"כ פעם ועשו פעם ועשית ובויקהל פקודי מפורש שצוה על בצלאל ואהליאב והחכמים שיעשו והכריעו מפסוק ויהי בישורון מלך זה משה שאינו עושה בעצמו (וכן כל שנתמנה פרנס על הציבור אינו רשאי לעשות מלאכה בפני רבים) ועם כל זה נקרא הכל על שמו וע' לעיל פל"ה ס"ג:

ראה קראתי. איך יראה שקרא אלא פירושו שיראה בספר וע' ב"ר פרשה כ"ד ס"ב מדרש תהלים קל"ט:

פסקה ג

מה שהיה כבר נקרא שמו. וס"ד ונודע אשר הוא אדם וע' קה"ר פסוק זה ולא פירש מה שהיה ואיזה שם ודורש כמ"ש לעיל פרשה ב' ס"ד כל מי שנאמר בו היה מתוקן היה לכך וכמ"ש עוד בתנחומא כאן סי' י"ב מפסוק מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש לעשות המשכן וכמ"ש בסוף סי' הקודם ולקמן בס"ד:

מוטל גולם. כמ"ש ב"ר פ"ח ס"א וש"נ מפסוק גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וע' מדרש תהלים קל"ט:

יש שהוא תלוי בראשו וכו'. הכוונה הכחות הטמונות ברוח האדם. ויצאו מכח אל הפועל ע"י מעשיו ועמלו על הארץ:

תלוי בראשו. כאן אינו חושב רק אברי הראש ובסמוך אמר או באיזה אבר מושלו על כל אברי הגוף ובתנחומא הגירסא או בזרועו:

מי יתן. וס"ד ופי אמלא תוכחות וזהו שאמר להתווכח עמי:

מהו איפה. ובתנחומא הגי' איפה כתיב הרי שתיבת איפה דוחק שאינו מיושב. שמע דברי חכמים. כי יש איפה שכתוב בו' וא' מי אפוא הוא הצד ילך אפוא מה אעשה. אם כן אפוא זאת עשו. וכדומה ויש אפא בא' לבד ובו' לבד וכל אלו אינם אלא תיקון הלשון אך איפה ביו"ד ה"א איפה הם רועים איפה דוד ושמואל הוא שאלה באיזה מקום וחפשתי אחריהם בתנ"ך שהכלל נאמן והוא נוטריקון אי פה באיזה מקום וכאן שכתוב איפה היית ביסדי ארץ ומאחר שאיוב לא היה אז עדיין בעולם אינו שייך לשאול באיזה מקום היה והיל"ל אפוא או אפא והיה פירושו ששואלו בתמיה אם היה ביסדו ארץ הלא לא היית ע"כ דורש איפה באיזה מקום היתה האיפה שלך ביסדי ארץ שהגוף לא היה אז אך הנשמה גם מאז כבר היתה כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ז שנמלך עם נפשות הצדיקים והנשמה נקראת איפה כמ"ש ב"ר פר' י"ד ס"ט נשמה זו האופיה ע"ש ופי' אם היית יודע באיזה מקום היתה נשמתך היית מבין מעצמך איך להצדיק הדין עליך ודורש התיבה כפשוטה איפה איזה מקום וע"פ מדת ממעל האיפה שלך:

הראה הקב"ה לאברהם. פי' שהראה הקב"ה לאדם הראשון את אברהם וכן הוא בהדיא בתנחומא:

למשה מושח נביאים. בתנחומא הגיר' משה מושח כהנים ונביאים. כהנים אהרן ובניו. נביאים יהושע ושבעים זקנים:

שמואל מושח מלכים. שאול ודוד:

לעתליה ובניה. דה"ב כ"ד ז':

והראהו לבצלאל. וזהו כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא אדם הוי מי פעל ועשה וגו' תנחומא וכנ"ל:

פסקה ד

זה אחד משבעה בני אדם. כל מאמר זה ג"כ בתנחומא כאן סי' י"ג בקצת שינוי ומהז' ב"א לא פירש כאן אלא ב' בצלאל ואליהו וחשב חנניה מישאל ועזריה לחד כי כתובים תמיד יחד ובענין אחד וסידור המאמר נ"ל דכצ"ל יש שנקראו ד' ויש ה' ויש ו' ויש ז' ויש ח' אליהו חנניה מישאל ועזריה ד' דניאל ה' בצלאל ויהושע ו' משה ז' מרדכי ח' ואכתוב מה שיש בידי להשלים מה שחסר בחשבון שמות אלו יהושע ו' לא מצאתי לו רק עוד אחד שנקרא שאול ב"ר פ' צ"ח סי' ט"ו ועל שאנו חסרי מדרשים ע"כ אין בידינו

להשלים ומשה ז' ויק"ר פ"א בס"ס ג' שנקראו לו י' שמות וחושבם שם בפרט. ואולי צ"ל כאן משה י'. מרדכי ח' מרדכי בלשן יאיר שמעי קיש יהודי ימיני כמ"ש במס' מגילה גם נקרא פתחיה כמ"ש במס' שקלים ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים שיתכן לחשוב לו עוד שמות משזבאל זרח. חנניה מישאל ועזריה מפורש בדניאל שנקראו גם שדרך מישך ועבד נגו והשאר צ"ע. דניאל ה' דניאל בלטשאצר התך ממוכן חמודות ממדרש אסתר וצ"ע למה לא חשב את שלמה כמ"ש ריש שי"ר וכן זמרי במ"ר פכ"א ס"ג ו' שמות וכן כלב נקראו לו כמה שמות וכן מרים לעיל פ"א סי' י"ז וכן יתרו שבע שמות:

אליהו ירושלמי היה. ע' ב"ר פ' ע"א ס"ט והוא מהתד"א ח"ב ס"פ ט"ו ושם הגיר' משבט בנימין היה מפסוק שמביא וירעשיה ואליהו וגו' וכתוב אחריו אלה ישבו בירושלים ובריש הענין שם ובנימין הוליד וכן בסוף הפרשה כל אלה מבני בנימין ומ"ש מיושבי לשכת הגזית ע"ש בב"ר וכמ"ש מ"א י"ז ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד ומבואר שם בפסוק וירעשיה שהיה מיושבי ירושלים כנ"ל והם ב' כתובים מכחישים והכריע שמ"ש גלעד היינו בהמ"ק כמ"ש מכילתא בשלח כתוב זאת זכרון ובספרי סוף ברכה הובא ילקוט ואתחנן פסוק עלה ראש הפסגה ואין גלעד אלא בהמ"ק שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון וכן הוא בשי"ר פסוק שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד כך היתה סנהדרין יושבת אחורי בהמ"ק. ומ"ש מכרך של יהודה היינו מגדל גד כדלקמן שלשה ביהודה ומ"ש חמשה בבנימין היינו מ"ש וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים גבעת קרית זאת נחלת בני בנימין וכפי חשבון הערים שם מפורש שהם חמשה ערים אך צ"ע איך דורש שהם של אליהו. ומ"ש צנן וחדשה ומגדל גד. ביהושע ט"ו ל"ז שחושב שם בערי יהודה וכי מה ענין גד ליהודה ודורש על אליהו שנקרא גד כמ"ש בב"ר שם סוף ע"א בא גד אך צ"ע מה שדורש על צנן וחדשה:

וירעשיה ואליהו וזכריה בני ירוחם. ברייתא נדפסה בסוף מדרש אגדת בראשית ומאחר שירוחם אינו נזכר בפרשה שם איזה סימן הוא להם בני ירוחם שאינו ידוע לנו ולא בא לסתום אלא לפרש על כן דורש כל הפסוק על אליהו ע"פ מדה י"ז שהוא כתוב כמה פעמים בנביאים. דורש וירעשיה נוטריקון וירעש יה כאשר יה רוצה להרעיש עולמו אז וזכרו בני מזכיר זכות אבות לבנים (ע"פ מדה ט')ואז ירוחם מרחם על עולמו:

ואת מיחסו ובא משבטו של יהודה. בד"ה א' ד' א' ב' בני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל וראיה בן שובל הוליד את יחת ופי' יהודה הוליד את פרץ ופרץ הוליד את חצרון וכן כולם שזה הוליד את זה ושם ב' י"ח י"ט כ' וכלב בן חצרון וגו' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. הרי מפורש

שכלב בן חצרון הוליד את חור וכאן כתוב שחצרון הוליד את כרמי וכרמי הוליד את חור הרי שכרמי הוא כלב שהוליד את חור ולמה נקרא שמו כרמי יתכן כמ"ש לעיל פ"א ס"ס י"ז וקוץ הוליד את ענוב על כלב שלקח אשכול ענבים ועל שם זה נקרא גם כרמי וכן הוא שם בדה"א ב' פסוק נ' אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית יערים ששובל הוא בן חור בן כלב שכרמי הוא כלב ושובל הוא אורי וראיה הוא בצלאל שהיה להם שמות אלו והנה כל אלו שבפסוק א' יהודה פרץ חצרון כרמי חור ושובל. יחס דור אחר דור בנו ובן בנו וזהו כוונת המדרש במ"ש ואין חצרון אלא בן בנו של יהודה כמפורש בתורה א"כ ג"כ מ"ש כרמי ושובל וראיה הוא ג"כ דור אחר דור וא"כ מ ש שם ה' פסוק ב' וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד ואם הכוונה ג"כ שבא ליחס שראיה הוליד את שובל ושובל הוליד את יחת ויחת את אחומי ואת להד הי"ל וראיה ויחת ואחומי והיינו יודעים שהם דור אחר דור כנ"ל אצל חצרון למה שינה מראיה בן שובל וגו' אלא ע"כ לדרשה על בצלאל וכמ"ש ב"ר פמ"ב ס"ד על מ"ש וכוש ילד את נמרוד ע"ש ומ"ש וראיה בן שובל כאלו אמר בצלאל בן אורי ונקרא ראיה על שכתוב בתורה ראה קראתי בשם בצלאל ואם היה כוונתו לחשוב בני ראיה היה לו לחשבם שם ב' פסוק נ"ד:

וכתיב ואחר מות חצרון בכלב אפרתה. עתה בא להוכיח שמ"ש וכרמי וחור ושובל וראיה בהכרח הנ"ל שהמה כלב וחור ואורי ובצלאל ממ"ש שם וכלב בן חצרון הוליד וגו' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור שכלב לקח את אפרת לאשה וא"כ מ"ש ואחרי מות חצרון בכלב אפרתה ע"כ פירושו שבא כלב אל אפרת שלקחה לו לאשה כמ"ש בפסוק י"ט בהדיא ומ"ש אפרת היא מרים כמ"ש לעיל ס"ס א' וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב ותמת עזובה ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. הרי שמ"ש כאן וכרמי וחור ושובל וראיה המה כלב וחור ואורי ובצלאל כנ"ל וזה ברור שזה דעת חכמינו ז"ל שהוא כוונת הפסוק באמת. ועתה בא לפרש הששה שמות של בצלאל והמה בצלאל ראיה שובל יחת אחומי להד:

שקראה לו אומתו. ובתנחומא הגי' שקראה לו אמו ואומתו וחמשה אחרים שקראה לו רוה"ק ע"פ מדה י"ז וממעל על שם המשכן:

מן בראשית. ע' לעיל פר' זו ריש ס"ג:

ושובל וכו'. נוטריקון ושובך אל ולא בא לדרוש מ"ש ושובל שהרי מבואר שהוא אורי אלא דורש מ"ש בן שובל וכן הוא בהדיא בתנחומא הנ"ל בן שובל. וקורא למשכן שובך

כמ"ש לעיל פל"ה ס"ג אשר שם צפרים יקננו היינו צפרים שמקריבים על המזבח ולזה נקרא שובך שמקננים בו היונים והתורים והמשכן היה עומד תמיד בגובה על ההרים שהיה הענן משפיל כל ההרים ומניח הר אחד להעמיד בו המשכן:

יחת שנתן חתיתו כו'. בתנחומא שנתן חתיתו של הקב"ה על ישראל:

הוד והרר. הלמ"ד מתחלף ברי"ש כמו אלמנותיו אלמנותיו מזלות מזרות וכאן להד הדר:

הלחינות. תרגום של שפחות לחינות:

ומה כתוב בו. בדן ובני דן חושים אף שהיה יחיד כתוב בו ובני לשון רבים להחשיבו:

לפי שהגדול. ע' לעיל פר' י"ז ס"ס ב':

בצרו. ע' פסיקתא סוף פ"ו והוא מלשון בציר ענבים חתיכה וקצירה של ענבים שהמשפחה דומה לאילן עם ענפים והיחיד מהמשפחה דומה לגרגיר מהאילן ולא יבזה אדם משפחה שבא ממנה שכל משפחה חשובה ויקרה בעיני ה':

ממטה נפתלי. ונפתלי כמו דן מן בלהה שפחת רחל וע' מ"כ:

אני הוא בצריכן. ממני נבצרו ונבראו כל בני אדם וכולם יקרים לפני. ומה שתפס הענין בלשון בציר מלשון הפסוק והיה שדי בצריך שאין פירושו שיהיה בשונאיך להרע לך שהרי הוא בלשון ברכה אלא שפירושו מלשון שעל שהוא בצרך ע"כ וכסף תועפות לך והבי"ת של בצריך שורש בתיבה:

אל תניחו אותו. אולי צ"ל אותי:

עשה אותו בצרך. פירוש אחר הוא שדורש בצריך מלשין צרה ופי' שתף אותו בצרתך והבי"ת לשימוש:

שונאיהם אהא כנגדן. בצריך כפשוטו בשונאיך שפירושו להלחם כנגדם שלמוד מענינו שהוא לברכה:

שנעשה חומותיך. מלשון מבצר ומשגב שלך והבי"ת מן השורש. וכל זה ע"פ מדת ממעל:

אני חומה. עי' תנחומא גירסא אחרת:

וכן קראתי בשמך לי אתה. ישעיה מ"ג א' ובפסוק הסמוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך על שיהיה לך לחומות אש לא תירא מאש ויותר נראה שמ"ש וכן קראתי בשמך חוזר לראש הסימן ראה קראתי בשם בצלאל וע"ז מביא פסוק קראתי בשמך לי אתה:

פרק מא

פסקה א

מהו כן. שהצדקה אצלו ולמה הבושת הזה ע"כ דורש ר"נ שפי' שאנו עושים לך צדקה כאשר צויתנו עכ"ז לנו בושת הפנים שאינו לפי גמולו וכמ"ש בסמוך א"ר נחמיה אפילו בשעה וכו' ומ"ש אין לנו שעה שאנו באין בזרוע וכו' הוא שייך לדרשת ר' אלכסנדרי שמביא המדרש דרך אגב וכל הענין בתנחומא כאן סי' י"ד:

מוציאים את מעשרותינו. בתנחומא הגירסא אלא בשעת ביעור מעשרותינו מן הבית שנאמר כי תכלה לעשר וגו' השקיפה ממעון קדשך מן השמים:

באין בזרוע. כמ"ש חז"ל שבענין עשר בשביל שתתעשר מותר לנסות כמ"ש ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה וגו' ומרומז כאן במ"ש השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וגו':

גדול כחן. ירושלמי מעשר שני סוף פרק כרם רבעי ושם איתא ר' הונא ב"ר אחא בשם ר' אלכסנדרי:

וישקף על מחנה מצרים. בתנחומא מקדים הפסוק וישקיפו על פני סדום כסדר התורה ומביא עוד ג' ראיות וכאן כפל דברי ר' אלכסנדרי בשינוי לשון והלשון הא' מהתנחומא והב' מהירושלמי בלשונם וכ"ה דרך המדרש בהרבה מקומות שמעתיק בלשון שמוצא:

א"ר נחמיה אפילו וכו'. בעבור שהפסיק במאמר ר' אלכסנדרי כנ"ל אמר עוד הפעם אמר ר"נ והוא בעצמו המאמר שהתחיל מר"נ וע"כ קיצר כאן וצ"ל אפילו בשעה וכו' אנו מביטין:

הוא נותן זרע. הבעה"ב הוא נותן זרע לזרוע השדה ונותן פעולה שאר הוצאה מה שצריכים לפעולות השדה:

אחד מחמשים תרומה. אינו מדאורייתא אלא מדרבנן אלא שיש לו סמך בתיבת תרומה תרי ממאה ולר"נ הפסוק כסדר מרישא לסיפא תחלה הצדקה ואח"כ בושת הפנים:

רבי יהודה אומר. ובתנחומא הגירסא ר' יוסי אומר יש בושה גדולה מזו. כי יקשה לר"נ שהיל"ל לנו הצדקה והבושת הפנים ע"כ דורש ר"י מסיפא לרישא לנו בושת הפנים בעונינו ועכ"ז לך הצדקה:

וכספו של פסל מיכה. בתנחומא כאן. ליתא תיבת וכספו ועיין לעיל ריש פר' כ"ד וגם שם ליתא ע"ש ואפשר שמרמז למ"ש תנחומא תשא סי' י"ט וז"ל וי"א שמיכה היה שנתמעך בבנין מה שהציל משה מן הלבינים נטל הלוח שכתב עליו משה עלה שור

כשהעלה ארונו של יוסף והשליכו לתוך הכור בין הנזמים ויצא העגל וכו' ויתכן שהיה הטס של כסף:

ועבר בים צרה. פשטא דקרא בגאולה העתידה כמ"ש והשיבותים וגו' אקבצם וגו' אביאם וגו' הכל בלשון עתיד ואח"כ אמר ועבר בים צרה בלשון עבר על כן דרש על שעברו ישראל בים סוף ואז עבר עמהם צרה והכה בים גלים ומ"ש צרה מבואר שם בריש פר' כ"ד עיין מש"ש ותבין כאן:

אמר רשב"ג. בא ג"כ לפרש פסוק לך ה' הצדקה וכו' שעשו העגל וחרפו וגדפו עכ"ז לך ה' הצדקה וכר"י מסיפא לרישא:

קול ענות גבורה וכו'. משה השיב ליהושע שאמר קול מלחמה במחנה על זה השיב הלא עשית אתה מלחמת עמלק ושם היה קול ענות גבורה וקול של חלושה וכאן אין אחד מהם ואיך אתה אומר מלחמה במחנה:

קול חרופין. מה שעינו והצירו בקולם וע"פ מדה י"ז שפירש בנחמיה נאצות גדולות וכמ"ש מ"ב י"ט ג' יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה הם הניאוצין של רבשקה וכן ועם נבל נאצו שמך ינאן אויב שמך וע"פ מדה ט' ויעשו מעשים רעים וינאצו נאצות גדולות. גם בתיבת גדולות מרומז חרופין כמ"ש חז"ל מפסוק לשון מדברת גדולות:

ומנך לא מנעת. סיפא של ויעשו נאצות הנ"ל. ועי' לקמן פר' מ"ג ס"ט קה"ר פסוק שבתי וראה:

דייך עד כאן. שחטאו בעת הצדקה והטובה אלא שבטובה והצדקה עצמה חטאו בו:

ולחמי וגו' סולת ושמן ודבש. הוא המן כמ"ש לעיל פ"ה בס"ט בהדיא ועל זה אמר ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח היינו לפני העגל שעשו אז שהיו שנים כמ"ש אלה אלהיך וכמ"ש בזוהר שהיו שור וחמור גם אפא רבא ואפא זוטא:

ד"א לך ה' הצדקה. דרשה זאת העיקר לענין הפרשה שכתוב ויתן אל משה שנתן לו הלוחות שהוא הצדקה היותר גדולה שנתן לנו בעת אשר לנו בושת הפנים בעשיית העגל:

למטה וחוקקים. ובתנחומא כאן הגירסא וחורטים כלשון הכתוב ויצר אותו בחרט שפירושו מלשון צייר שצייר צורת העגל בחרט הוא כעין קולמס של ברזל והוא ענין חקיקה ומ"ש ליתן להם חיים כמ"ש לקמן פרשה זו ס"ז:

פסקה ב

מתן אדם ירחיב לו. וס"ד ולפני גדולים ינחנו ויק"ר פ"ה ס"ב תנחומא סדר ראה ס"ה והוא שייך כאן ותנחומא כאן סימן ט"ו ירושלמי הוריות פרק ג' ד"ר פ"ד ס"ח ומ"ש כמו

שכתוב במגילת אסתר לא מצאתי שם והמעשה של אבין רמאה שהושיבוהו אצלם שייך למ"ש בס"ד ולפני גדולים ינחנו אך מ"ש מתן אדם על זה מביא שם מעשה של אבא יודן שהרחיב לו ונעשה עשיר והמעשה דאבין רמאה הובא בד"ר ח' שם ובויק"ר שם לא הובאה:

זה אברהם. שלא לקח מרכוש סדום שוויתר להם חלקו לקדש שמו יתברך:

אתה אומר אם מחוט. ע' ב"ר סוף פמ"ג וש"נ:

כחוט השני. שזה משל לומר שיזכו ללמוד תורה ולומר שירה בשפתים:

מה יפו פעמיך בנעלים. כשעולים ברגלים וזהו ירחיב לו שיתן לבניו מתנות אלו וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד:

לשני בקרים. ע"פ מדה י' לשני בקרים ולא יותר והדבר למוד מסופו דקאי על כל נדבה ועכ"ו היה עוד ויותר ומה שהביאו בבוקר דווקא כמ"ש ברישׁ פסחים שכל זריזות מצפרא ומה שלא הביאו לבקר אחד כי דברים רבים שהוצרכו לתקן לטוות התכלת והעזים הביאו בבקר ב' ועי' ויק"ר פ"ח ס"ב ובמ"ר פ"א ס"י ופר' י"ב סע"ז מדרש תהלים סוף מז' ק"א:

מה זכו כי ירחיב וגו'. ע' ד"ר פ"ד ס"ס א' שלמד במקומו ע"פ סמוכים כמ"ש השמר פן תעזוב את הלוי וסמך ליה כי ירחיב ה' ומתנות הלוי על שעבד במשכן ובמקדש וכן כאן בנדבת המשכן וק"ו הוא ושייכות הדרשה לכאן מצאתי בתנחומא ראה ס"ה שמשם הועתק מאמר זה כולו לבד סופו שהוא עיקר וחסר כאן וז"ל שם על כי ירחיב וגו' מה זכו וכו' בזכות מה הוא מרחיבן כאשר דבר לך בזכות עשרת הדברות שקבלתים עב"ל והנה אצל הדברות לא כתיב נתינה רק כאן ויתן אל משה שהיה כתוב עליהם י' הדברות ובזכות זה כי ירחיב:

ג' דברים נתנו. ב"ר פ"ו ס"ה ושם מבואר:

פסקה ג

מפיו דעת ותבונה. ב' חשיבות. א' על שהוא מפיו והב' שהדעת ותבונה יקרים מהחכמה:

פיצטולין. פי' במ"ע כת קטן:

שני דברים. לעיל פכ"ט ס"ד וש"נ:

יתן חכמה. מה שנתן לו הלוחות בידו מפיו דעת ותבונה שדבר בפיו מה שנתן ביד:

פסקה ד

מדבר בישראל. עיין תנחומא כאן סי' ט"ו מדרש תהלים י"ח פסוק זה:

שכתוב בבראשית רבה. פי' דרשה אחרת על פסוק זה ולא הדרשה שבכאן אך הוא במדרש תהלים י"ח וז"ל שם א"ר אבא ראית מימיך הרב והתלמיד עוסקים בתורה והרב אומר לתלמיד הוגעתיך רב לך (פי' בתמיה שאין הדרך כן אבל התלמיד אומר כן לרב כמ"ש כאן) והקב"ה לומד תורה לישראל ארבעים יום ובסוף אומר להם הוגעתי אתכם וציערתי שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם עכ"ל:

ויקומו משם האנשים. וגו' עד ויפנו משם האנשים וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והרי כתוב ואברהם הולך עמם לשלחם ואיך אמר ואברהם עודנו עומד:

תיקון סופרים הוא. שאין זה כבוד השכינה לומר וה' עודנו עומד ע"כ כתוב ואברהם עודנו עומד אך הכוונה בהיפך. וכמ"ש ב"ר פ' מ"ט ריש ס"ז תיקון סופרים הוא השכינה ממתנת לאברהם ע"ש:

בן עזאי. תנחומא ומד"ת הנ"ל ב"ר פ"א סי' י"ב:

דונטיבא. פי' המ"ע שהוא בלשון רומי מתנות שמחלק שר הצבא בעת צאתם למלחמה:

אנונות. פי' בלשון רומי מזון וסיפוק:

פסקה ה

לא היו יורדים בידו. שכל לוח ארכו ו' טפחים ורחבו ו' טפחים ועביו שלשה ומצד הטבע היו כבדים מאד אלא שהכתב האלהי היה סובלו כענין חי נושא את עצמו וכמ"ש לעיל ס"פ ל"ו ואחר החטא פרח הכתב שלא היו ישראל זכאים להשתמש בהם ואם כן בהכרח שפסוק ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו מקומו כאן אצל פסוק ויתן אל משה שירדו בידו קודם שחטאו ע"פ מדה ל"ב ור' לוי סובר שהיה כפי מה שכתוב תחלה ויתן ואח"כ וירא העם וגו' כל הענין וכפי שיטתו לעיל פר' זו ס"ס א':

מהו לדבר אתו. היל"ל לדבר אליו. תנחומא כאן סי' ט"ז:

מהו ככלותו. וכו' לא דיבר עמו עוד ובתנחומא הגי' ככלתו כתיב חסר וע"כ דורש מלשון כלה ע"פ מדת ממעל:

כ"ד תכשיטין. עי' מ"כ:

צנועה ככלה ומפורסם וכו'. שלא יביאנו צניעותו למעט במע"ט או להביא עצמו לידי חשד חלילה כי יש עת שבהכרח לפרסם עצמו לקדש שם שמים:

פסקה ו

את התורה מתנה. עי' לעיל פ"ו ס"ב וש"נ:

ואיני יודע דבר. לפי מה שידע שארוכה מארץ מדה וגבהה משמים ועמוקה משאול כמ"ש איוב י"א וכדבסמוך א"כ מה שידע ממנה נחשב לו שאינו יודע דבר עד שנתנה לו

מתנה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק ועכ"ז לא למד אלא כללים הם המדות שהתורה נדרשת שכל מדה מלמדת לאין חקר כמו ברבויים ובק"ו ובגז"ש ובבנין אב וכל תיבות לגז"ש ולגימטריא ולנוטריקון וכן בכולם ודורש ככלתו ע"פ מדת ממעל וכמ"ש בסימן הקודם שלא יתכן לפרש ככלתו כפשוטו:

כנגד שמים וארץ. ד"ר פ"ג סי' ט"ז שעם התורה נבראו ובזכותה וכנגד חתן וכלה כמ"ש לעיל ריש פ' ל"ג וש"נ וכנגד ב' שושבינין האמצעיים המקריבים החתן והכלה כן הלוחות והתורה בין ישראל לאביהם שבשמים:

לחת כתיב. על שדומים זה לזה בצמצום גדול אלהי כאלו הם אחד וצ"ע על דרשה זו שהרי דרשו בהרבה מקומות שכתוב שנים על שהם שוים שני המאורות פר"א ריש פ"ו שניהם מלאים בספרי נשא ובמ"ר פר' י"ג ריש סי' י"ג וכן ביומא שני שעירים וכן יש לדרוש כאן שני לוחות שהיו שוים ומ"ש לחת כתיב ענין אחר הוא שדרך המדרש להודיע שכתוב חסר או מלא או שחסר הדרשה שדרש על זה:

בסקילה. וסקילה באבן:

לחייו כאבן הזה. לדבר תמיד ולא ילאה וכוונתו כאבן של רחיים שטוחנין ונותנים חיים ועיין (עירובין נ"ד) ורש"י שם ראיה לזה גם יש לפרש כמ"ש במ"כ וכמ"ש גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלמות ורוק על כן שמתי פני כחלמיש:

פסקה ז

והלוחות מעשה אלהים. המדרש עומד כאן בתורה בסוף ל"א ומצרף לכאן מ"ש להלן ל"ב ט"ו וזה ע"פ מדה ל"ב לדעת רבנן בריש ס"ה:

נזוף וכו' שנאמר והלוחות וגו' כמ"ש. בתנחומא כאן סימן ט"ז על זה כאדם שאומר לחבירו מה מלאכתו של זה כסף נבחר כך מלאכתו של הקב"ה עוסק בתורה וזהו מעשה אלהים המה וע' מ"כ:

א"ת חרות אלא חרות. לעיל ריש פ' ל"ב לקמן פנ"א ס"א אבות ריש פרק ו' ויק"ר פ' י"ח ס"ד במ"ר פ' י' ס"ח פר' ט"ז סי' כ"ד. שי"ר פסוק שימני כחותם תנחומא כאן סימן ט"ז:

אלא חירות מן גליות. אם היו שומרים את התורה וריב ומצה לא היה ביניהם ולא רדפו אחרי המותרות ובשרירות לבם לא הלכו. אז לא הדיפם ה' מארצם אשר נתן לאבותיהם:

כי בושש באו שש. תנחומא כאן סימן י"ט כל הענין כי בתורה לא נמצא תיבה זו רק בלשון איחור ולא אחר הנער לא תאחר לשלמו רק כאן כתוב כי בושש ע"כ דורש מדה ט"ז שכאן הוצרך לכתוב תיבה זו על האיחור לגלות כמה איחרו ע"פ נוטריקון באו שש ועיין לעיל פרשה ל"ו סימן ב' בראשית רבה ס"פ י"ח:

למ' יום. והמתינו ביום המ' עד חצות ולא רצו להמתין יותר:
כי זה משה האיש. עי' לעיל פט"ו ריש פרשה כ"ח שבמקום שכתוב זה מורה באצבע הוא וכאן הראו עליו באצבע הרי לא היה לפניהם ע"כ בהכרח שהטעה אותם השטן והראו עליו:
עמד עליהם חור. ע' פר"א פרק מ"ד באריכות לקמן סוף פנ"א ויק"ר פ"י בס"א:
קציעי צואריא. מורדים מחוייבי מיתה ושחיטה לחתוך הצואר או שפירושו אנשים בלא ראש:
עמדו עליו והרגוהו. לקמן ריש פ' מ"ב ופמ"ח ריש ס"ג ע' מש"ש וביתר ביאור במ"ר פ' ט"ו סי' כ"א:
ויבן מזבח לפניו. משמע שהתפעל אהרן על שראה שיצא העגל וראה שנכון לבנות מזבח לפני העגל חלילה ואח"כ אמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר ולא לעגל והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"א ומדת ממעל וירא מלשון יראה ויבן מלשון בינה וע' ב"ר פ' ל"ד ס"ס ח' וא"ת מזבח אלא מהזבוח. ובתנחומא כאן איתא שהיה ירא שאם יהרגו גם אותו לא יהיה להם תקנה וכמ"ש ויק"ר פר' י' ס"א ע"ש ע"פ מדה ל"א מקומו קודם פסוק ויאמר אליהם פרקו נזמי וגו':
ד"א ויבן מזבח. ע' ויק"ר שם גי' אחרת:
אין כבודו של מזבח. עי' לעיל פר' ל"ז ס"ב אני כהן:
אבן השכימו. בהשכמה אחת השתיתו ע"פ גז"ש בעגל:
שאתה מוצא ישיבה. סנהדרין (ק"ו א'). פר"א פרק מ"ז ב"ר פ' ל"ח ס"ז ועי' מש"ש בפר' ל"ט ס"ח. ספרי סוף פ' בלק:
ויהיו המתים. במגפה ארבעה ועשרים אלף:
ומצא מלאכי חבלה. לקמן פמ"ב ס"ד ד"ר פ"ג סי' י"א פר"א פרק מ"ה:
נתיירא מהם ולא ירד כמ"ש כי יגורתי. משמע שסובר שמ"ש כי יגורתי בדברים ט' הוא טעם שלא יכול לירד ובכתוב מפורש ואתנפל וגו' כי יגורתי שעל שירא מן האף והחמה ע"כ התפלל. אך הענין בזה שהוקשה להמדרש שכתוב שם ואתנפל לפני ה' על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו הרי מבואר שטעם התפלה על שחטאו והכעיסו אף אם לא היה מתיירא מפני מלאכי חבלה האף והחמה ומה זה שכתוב כי יגורתי ע"כ דורש שהוא נתינת טעם על עצמו שעל שהיה מתיירא מהאף וכו' ע"כ לא יכול לירד ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א שפסוק כי יגורתי מקומו מיד אחר מ"ש שם קום רד מהר מזה שם בדברים ט' פסוק י"ב:

מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. בפסוק הקודם צורר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כסא וכו' ודורש על שנכנס בענן הוא משה כמ"ש בסוף משפטים ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר. ועל שכתוב ולא נבקע ענן תחתם שהיה ראוי שיבקע ויצא מתוכו ולא נבקע וע"כ מאחז פני כסא. וע' שבת (פ"ח ב'). פסיקתא סוף פר' כ' שזה היה בעת מתן תורה אך בכאן ולקמן פמ"ב ס"ס ד'. ובד"ר פ"ג סי' י"א שזה היה בחטא העגל:
פרש והגין עליו. ע' לקמן פמ"ב ס"ס ד' מהו פרשז נוטריקון פרש רחום שדי זיו עננו עליו ועל שאין לתיבת פרשז דוגמא בתנ"ך דורש אותה נוטריקון:
אמר לו קום רד. הדבר כפול שהוא העתקה ממקום אחר. שהמדרש מתמה שמאחר שצוהו שירד א"כ לא היה לו לגור אלא ראה כמה וכו':
אתמול מנגח אותם. פירושו נצחם בטענותיו בעת קבלת התורה כמ"ש לעיל ריש פכ"ח. והנה כאן משמע שאותם שנצח בטענותיו עכשיו מתייירא מהם. וזה קשה מאד שהרי כאן מפורש כי יגורתי מפני האף והחמה וכמ"ש בסמוך חמשה מלאכי חבלה ומה ענינם למ"ת ושם אמר מלאכים סתם. ובמ"ר פ' י"א ריש ס"ג מפורש ר' פנחס וכו' מלאכי צבאות ידודון ידודון וגו' אפילו מיכאל ואפילו גבריאל היו מתייראין מפני משה וכיון שחטאו בגולירין שלהם לא היה משה יכול להסתכל הה"ד כי יגורתי מפני האף והחימה. וגולירין פי' חלשים והדיוטים אלא דכאן לא נחית לחלק בזה:
אף. וחמה. וקצף. והשמד. והשחת. כלל גדול בזה שכל מקום שכתוב ממדותיו ית"ש הן מדות חסד ורחמים וחמלה כדומה ובין מדת קצף אף וחימה וכדומה הכוונה בכל זה על מלאכים נושאי המדות אלה כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ה ופירושו בביאור אצלי בכתובים באריכות. וכאן כתוב מפני האף והחמה אשר קצף ה' להשמיד אתכם הרי ד'. אף. וחמה. וקצף. והשמד. ומ"ש והשחת היינו ממ"ש דברים ט' ואומר ה' אלהים אל תשחת וכמ"ש לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. ובפר"א פמ"ה שם בא"א ובד"ר הגי' שם בא"א:
באו שלשה האבות. היינו ע"י שהזכיר זכור לאברהם ליצחק ולישראל. וכמ"ש בתנחומא כאן כיון שהזכיר זכות אבות נגרעו ממנו שלשה והם קצף והשמד והשחת שהם קלים מאף וחמה וכמ"ש כי יגורתי מפני האף והחמה קראם בשמם ולא אמר והקצף וההשמד וההשחת אלא אשר קצף להשמיד בעבורם שבעת שיגר מהאף והחמה כבר עברו אלו וכן אל תשחת כנ"ל:
בבקשה מכסא כבודך. כמ"ש מאחז פני כסא:

קומה ה' באפך. ואיך יבקש דוד שיקום באפו לשפוט הלא כתוב ומה אעשה כי יקום אל וכמ"ש לעיל פר' י"ז ס"ד ע"כ דרשו שפי' קומה ה' כנגד אפך שלא ישלוט וכמפורש בתורה שאמר משה למה ה' יחרה אפך אמר ג"כ קומה ה' באפך וכן שוב מחרון אפך ומרומז כאן שאחר שאמר לו לך רד לא ירד עד שהתפלל והזכיר לו זכות אבות וכתיב וינחם וגו' ואח"כ ויפן וירד:

מיד א"ל לך רד. חוזר לדרשתו בפרשה מיד שחטאו א"ל לך רד והיה די בתיבת לך אלא שאמר לו ירידה היא לך ע"פ מדת ממעל ואם היה אומר שחת עמך לך רד היה יודע טעם הירידה אך מאחר שאמר לך רד ולא ידע כלל למה אז אמר לו למה כך והשיב לו טעם הדבר כי שחת עמך דאל"כ תיבת כי מיותר עי' לקמן פר' מ"ב סי' ו' במ"ר פ"ב בסי' י"ב. פסיקתא סוף פרשה י"א:

פרק מב

פסקה א

נשיאים ורוח. שהם הסימנים שמבשרים על ביאת הגשם. אך לפעמים מכזבים שאין הגשם בא אחריהם אם הרוח חזק שמפזר העננים והנמשל על ישראל שקבלו התורה בשמחה וזה מורה שיקיימו. אך לא קיימו ועשו מיד את העגל וכעס הש"י עליהם. אך בארך אפים יפותה קצין ע"י תפלת משה נתרצה הקב"ה:

ס' רבוא של זקנים. כמ"ש מכילתא בא פסוק ויסעו בני ישראל ר' יוחנן אומר לבד מנשים טף וזקנים שמ"ש הגברים להוציא כל אלו שהיו ג"כ של ס' ס' רבוא. ומ"ש של נשים ג"כ בערך של אנשים זקנות בחורות ונערות של ס' ס' רבוא הרי ו' פעמים ס' רבוא:

עברו על הכל. וכן הגיר' בתנחומא כאן על הכל וכמ"ש בסמוך שעברו על כל המצות. וע' לעיל סוף פכ"ז וזהו איש מתהלל במתת שקר:

כיון שבאו למדבר. זה צ"ע שכבר אמר כשהיו בסיני ושם עשו העגל כי לא נסעו משם עד שנה שניה וכמ"ש תהלים ק"ו יעשו עגל בחורב:

אין שחת אלא שחבלו מעשיהם. שחבלו אף המע"ט שעשו תחלה ועשו מום בעצמם:

ואין שחוק האמור כאן. היינו מ"ש ויקומו לצחק. ועי' ב"ר פנ"ג סי' כ"א שר"ע דורש על ג"ע ור"י על עבודת כוכבים ור' אליעזר בנו של ר"י הגלילי על ש"ד ושם הוצרך להביא ראיה על עבודת כוכבים ממ"ש כאן ויקומו לצחק וכאן אינו צריך להביא ראיה על עבודת כוכבים שהוא מפורש בפרשה:

ולא היה שם גדול מחור. היינו לבד אהרן שהיה הנביא הגואל דומה למשה אבל חור גדול מכל העם כמ"ש בסוף בשלח ואהרן וחור תמכו בידיו. ובסוף משפטים והנה אהרן וחור עמכם והרגו אותו שלא נזכר עוד שמו אחר מעשה העגל. וע' פר"א פרק מ"ה לעיל פמ"א ריש ס"ז. לקמן פר' מ"ח ס"ג. ועי' במ"ר פט"ו סי' כ"א שהרגו גם לע' זקנים:

דיבור האמור כאן. וידבר ה' אל משה לך רד והיל"ל ויאמר:

למלאכי השרת. ולעיל סוף פר' מ"א איתא מלאכי חבלה וכן הוא בתנחומא כאן ע"ש:

ויענו כל העם. כל אשר דבר ה' נעשה:

סרו מהר וגו'. וס"ד עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל. והיה די שיאמר עשו עגל ועבדו לו למה פרט כל כך אלא שכל דיבור הוא תשובה על סניגוריא של משה:

בארך אפים יפותה. שהאריך הש"י אפו ולא כלה חמתו עד שהודיע למשה וביקש רחמים וביטל הגזירה:

פסקה ב

שבילים שיבקש עליהם רחמים. א' מה ששינה לו מדיבור לאמירה ויאמר ה' אל משה ראיתי. ב' והנה עם קשה עורף הוא כלומר מה עשיתי לו רע שהוא קשה כנגדי כל כך. ג' הניחה לי כמ"ש סוף פ' זו. ד' ואעשה אותך לגוי גדול הרי עם משה ברצון ובאלו נתחזק לבו לבקש:

אמר לו רבון העולם. כמ"ש לעיל סוף פ' מ"א א"ל למה אז אמר לו טענה זו:

אמרתי לזקן. זה יעקב שהראהו מראה הסולם ברוה"ק וזהו אמירתו:

מהו בו. אם הכוונה על הסולם תיבת בו מיותר שהרי בסולם מדבר אלא פי' בו ביעקב וכן לזרעו ומ"ש עולים ויורדים אין פירושו שעולים ויורדים ברגליהם אלא פי' מתעלים ונשפלים ביעקב ומלאכי אלהים פי' שלוחיו לישראל ונביאיו כמ"ש ויק"ר ריש פר' א'. ועי' פסיקתא פרשה י' ס"ו ועי' בריש מכילתא:

פסקה ג

נתנדה משה. לשון התנחומא סי' כ"ב מפי ב"ד של מעלה וכל הענין שם:

ולא נתנחם. ואז הרגישו צרת אביהם ונתחרטו:

אלא וילך יהודה. וירד משמע שאחיו היו בהר וירד יהודה לבקעה ואא"ע לירידת מקום תנהו ענין לירידת מעלה ודורש כאן גז"ש ע"פ מדה כ':

משל למדינה. והנמשל שישראל שלחו את משה שיקבל הלוחות והתורה לעבוד את הש"י שזהו עטרה שלו ואחר ששלחו אותו חטאו בעגל ועל ידי כן גער במשה לך רד:

ובוחרים במתים. כמ"ש בתהלים וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב וכמ"ש ירמיה ב' ועמי המיר כבודו בלא יועיל:

מפני עמך אשר פדית לך. עיין לעיל פר' כ"ד ס"א וש"נ ומבואר. ודוד אמר פסוק זה לשבח שכ"י הוא עמנו בין בצרה בין ברווחה:

זה אלהיך. נחמיה ט' י"ט:

זה אלהיך אין כתיב כאן. פי' שבתורה אינו כתוב זה אלא אלה:

פסקה ד

והצירותי לאדם. לשון יחיד והלכו כעורים לשון רבים ע"כ דרש לאדם על משה שא"ל לך רד. כעורים על ישראל כמ"ש לעיל פל"ו ס"ב נגששה כעורים:

משער לשער. והרגו איש את אחיו וגו':

ונעשה כסומא. דורש והלכו כעורים ג"כ על משה עד שהוצרך להראות לו מאיזה מקום לירד וזהו מהר מזה עד שלא יהרגוך:

הרי השעה להרגו. על שחטאו ישראל וחללו התורה והמלאכים רצו לקבלה ושללה מהם הרי שמשה הפסיד התורה. עי' (שבת פ"ח) פסיקתא סוף פ"כ. ומ"ש לעיל ס"פ מ"א ופ' זו בס"א על המלאכי חבלה שיצאו להשחית ישראל:

פסקה ה

מרדות הם צריכים. שתיבת רד מיותר ע"פ מדת ממעל מלשון מטה עוזך וגו' רדה בקרב אויביך ורד הוא צווי שירדה את ישראל על שהם קשה עורף וכמ"ש לקמן ס"ט:

והיכן אתה מוצא שאמר לו כך. כמ"ש בתד"א ריש פרק ד' וז"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה' אלי העתקתי לשונו לקמן סוף פמ"ז ע' מש"ש. ואפשר שדרשו כאן כך על שכתוב כאן ויעשו בני לוי כדבר משה הרי שהיה דבר משה היינו שדרש כן ממ"ש לך רד גם בכל מקום כתוב תחלה וידבר ה' אל משה או ויאמר ה' ואח"כ ויאמר משה וכאן אינו כתוב כך. ע' מ"ש בזה לעיל פר' י"ח ס"א התחיל צווח בפרהסיא כה אמר ה' כחצות דוק מאד בכל זה ובכל המקומות הנ"ל:

ב' ג' פעמים. ב' שהן ג' אצל הפלגה ב' ירידות. א' וירד ה'. ב' הבה נרדה. וא' אצל סדום ארדה נא. ואע"פ שכתובים י' ירידות בתורה כמ"ש פר"א פרק י"ד אך ב' אלו היו לראות בקלקלת הבריות ולא כן השאר:

שראה משה כך. שמדמה אותם להפלגה ולסדום:

קרא אותו ופייסו. דייק דתחלה אמר וידבר ה' כמ"ש לעיל ס"א ואח"כ ויאמר ה' ואמירה רכה קריאה לפיוס והפיוס הוא מ"ש כאן ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא פי' כבר ראיתי וכמ"ש בסוף הסימן ושם מבואר ומאחר שראה כן מקודם ועכ"ז גאלם והבטיחם לנחול הארץ גם עתה יש תקוה. וע' לעיל פ"ג ס"ב ולקמן פמ"ג ס"ט:

זה קהל העגל. ולקמן פמ"ג ס"ט הגירסא זה קולו של עגל קול ענות אנכי שומע וכן צריך לגרוס כאן וזהו עני עמי:

פסקה ו

אלא עמך. לעיל סוף פמ"א בא"א וע' במ"ר פ"ב סי' י"ב:

והם שעשו העגל. עי' בזוהר סדר זה באריכות:

פסקה ז

נעשו סריות. שריחם רע היכך השושנה שריחה טוב ובאש היאור ת"א וסרי נהרא. מלשון קוצים גם כן היפך השושנה כמ"ש כשושנה בין החוחים ועי' שי"ר פסוק זה:

אלא מיד סרו. כדעת ר"מ בסוף הסימן וזהו סרו מהר:

אחד עשר יום מחורב. וס"ד דרך הר שעיר והרי לא הניחם לילך דרך הר שעיר ע"כ דורש ששייך למ"ש סוף הפסוק הקודם ודי זהב שעשו ממנו העגל כמ"ש בת"א ורש"י שם על זה אמרי"א יום מחורב שהארבעים יום שהיה משה בחורב היו עמו מהם י"א והשאר פנו לדרך הר שעיר לעבודת כוכבים. ורמז הארבעים יום ע"פ מדה י"א בפסוק הסמוך ויהי בארבעים או שדורש מחורב מ' חורב:

מחרפים ומגדפים. עי' ויק"ר סוף פר' י"א וכמ"ש לעיל כמ"א ס"ס א':

ואתמול עמי. הרי אין אנו יודעים באיזה יום אמר שנדע האתמול ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ואתמול עמי היו נקראים עמי שמעה עמי ואדברה לעיל פר' כ"ט ס"ד והיום נקרא ועמך ע"פ מדה ט' כי לאויב יקומם:

ועמי שכחוני ימים אין מספר. ובפסוק הקודם התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה הוא משל על עדיי ישראל בהר חורב שהיו ככלה בעדיים וימים משמע שנים ואח"כ אמר אין מספר ע"כ דרש והכריע ע"פ מדה ל"א ועמי ימים שכחוני אין מספר. וכנ"ל שמעה עמי:

יום יום ידרושו. ע"פ מדה י' שני ימים:

פסקה ח

עקשתם את הדרך. מלשון נפתל ועקש וטעות:

אלא מן הראשון. מדבור אנכי ה' אלהיך:

אף לא יום אחד. שכל ישראל ביחד לא היו אפילו יום אחד וכמ"ש לעיל פכ"ד ס"א כספו של מיכה היה עמהם בים:

ויפתיהו בפיהם. ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו היינו ברית סיני כמ"ש ה' אלהיכם כרת עמכם ברית בחורב:

חטאתם לה' אלהיכם. שהיה החטא בענין ה"א באלהותו:

לכבודכם לא תרצח וכו'. פי' נתתי לכם י' דברות ועד לא תרצח הוא לכבודי אנכי. לא יהיה לך. לא תשא. זכור. ומלא תרצח ולמטה לכבודכם שנוהג בין ב"א:

בשמי שהוא אחד. אחד יש לו ג' משמעות אחד ה' אחד. אחד מיוחד. אחד במקום ראשון וכולל המדרש שלשתם יחד במיוחד שהוא אחד הוא ראש וראשון לדברות וכדלעיל שהוא שייך למ"ש ודי זהב ודורש אחד מיוחד כמ"ש חז"ל על מ"ש כבש אחד מיוחד וכמ"ש אחד העם:

כל נביא וכו' של חבירו. כמ"ש (סנהדרין פ"ט) הכובש נבואתו לוקה מאן מתרי ביה חבריו הנביאים שרואים ויודעים נבואתו אלא שהם לא נשתלחו וזה נשתלח. וריב"ל חולק שאינו נזקק כלל לחבירו לברר נבואתו ועכ"ז יתכן שאינו חולק על הגמרא שמתרה לחבירו שלא יכבוש נבואתו:

בוסרת. פי' מבזה שעל תיבת בזה ת"א בסר וע' בערוך. גם הוא מלשון אבות אכלו בוסר שמקהה השניים:

ויתר על כ"ב. כמ"ש בפתיחה כ"א דאיכה רבתי שחטאו מא' ועד ת' והא"ב כ"ב אותיות לבד מנצפ"ך. וע' ויק"ר פל"ג ס"ג כ"ד חטאות סדר יחזקאל:

קכ"ה קנטרין. דייק שתיבת מסכה מיותר דמאי נ"מ אם היה מעשה מקשה או מסכה ע"כ דורש שתיבת מסכה גימטריא קכ"ה ולפרש מ"ש ודי זהב ולא פירש כמה וכאן פי' שהיה קכ"ה קנטרין פי' ככרין שאם פי' שקלים או מנים אין זה ודי אלא פי' ככרין הרי הרבה זהב. ככר זהב תרגום ירושלמי קנטר דדהב וכמ"ש בזוהר:

מנין מסך שהוא מעביר ה'. שעל שאות ה' בתיבת מסכה אינו נרגש במבטא אין לחשבו. וצ"ע במאי פליגי ומי דחקו לזה ע"כ נ"ל שכוונתו על פסוק כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ שמדבר בעון העגל כמ"ש בפסוק הקודם זה ישפיל וזה ירים כמפורש בויק"ר פ"ח ס"ס א' וזהו שחתם ר' אמי מסכה רעה מסכתם לדריא היינו מ"ש מלא מסך. משתיתא בישא כמ"ש ימצו ישתו כל רשעי. וכמ"ש בעגל וביום פקדי ופקדתי וגו':

סרדיוטין. עי' מ"כ ומ"ש כך אני מרפא אותן פי' שאופן רפואתן יהיה תחת שרים ומלאכים כנ"ל לעיל פ' ל"ב וכן משועבדים בגלות:

פסקה ט

ראוין הן להערף. כמ"ש פר' זו ס"ה ולשיטתיה אזיל:

ג' חצופים. ביצה (כ"ה ב') ג' עזים הם:

בהיות הבוקר. ויהי קולות וברקים עד שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע עוד ומתנו:

וכי משה היה תופש. עיין ברכות (ל"ב א') ד"ר פ"ג בסי' ט"ו ובזוהר תשא:

מיד ויחל משה. וקודם לכן לא היה יכול להתפלל וכמ"ש לעיל פרשה זו בסימן ג':

פרק מג

פסקה א

ויחל משה. היל"ל ויתפלל או ויתחנן כמ"ש בסוף הסי':

מסביר פנים בדין. שיודע איך לסדר טענות שיטה הדיין אזנו לדבריו ואם רואה שפסק הדין נוטה להיות קשה עומד כנגד הדיין בחיזוק לבו לטעון וזהו העמדת פנים בדין וכמ"ש לעיל פ"א סי' י"ג פועה:

לולי משה בחירו. להשיב חמתו מהשחית. ולפניו פי' נגד פניו ונגד רצונו ואצל דניאל מפורש ואתנה פני שידע דניאל שהיה הש"י במעמד כעס שמחזיקם בבבל וחיזק לבו כנגד רצונו שימהר לגאלם:

אחת בשם רבינו. המאמר במדרש תהלים ק"ו ב' דעות ר' ברכיה בשם ר"י בר"ס ואחת בשם רבי שמואל בר נחמן כ"ש כאן וא"כ מ"ש כאן בשם רבינו ע"כ פי' על ר"י בר"ס ונקרא רבינו סתם על שהוא מרא דתלמודא בירושלמי ובמדרש ור"ב היה תלמידו:

במקומו של פרץ. בא לפרש מ"ש בפרץ לפניו משמע שיש גדר לפניו ובו פרץ ע"כ דורש א"ת בפרץ אלא במקום פורץ לקטרג עליהם ע"פ מדות נוטריקון וממעל. חטא העם הזה חטאה גדולה והניחו המקטרגים הקטרוג ועי"כ התחיל להתפלל וכמ"ש לקמן פ' מ"ז ריש ס"ט. ומ"ש לפניו שתחלה היה הפורץ לפניו וכענין שכתוב ריש איוב ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה' איוב ב' א' ומשה עמד ברחוק שאמר לו לך רד ונתנדה כדלעיל פמ"ב ס"ג:

הרף ממני ואשמידם. דברים ט':

ולא עשה אלא. פי' ולא עשה באופן זה אלא כשבא לחתום כן השיב חמתו מהשחית:

גזר דינם שנאמר זובח. כמ"ש בסוף הסי' ועונשו אצלו זובח לאלהים וכמ"ש בשי"ר פסוק ידיו גלילי זהב בין כל דיבור ודיבור פרשיות ודקדוקין של תורה וכו':
את הלוחות ושברן. ע' לעיל ריש פכ"ח ולקמן ריש פ' מ"ו:
ויאמר להשמידם. פי' שע"י דרשה הנ"ל יבואר פסוק זה שהתחיל בריש הסימן:
חוגר בתפלה. פי' חוגר מתניו הוא משל על התחזקות בדבר וכמ"ש ב"ר פר' ע"א ס"ז חגר מתניו כנגדה ע"ש:
ויחל משה שעמד בקלות ראש. בזה שהעמיד פניו ודחף הפורץ וחטף הלוחות שלא בדרך כבוד של מעלה אלא על שהיה נאמן ביתו ידע רצונו האמיתי בזה שלא כנראה מכעסו:

פסקה ב

עלתה חמתו. כמ"ש דברים ט' כי יגורתי מפני האף והחמה וכדלעיל סוף פ' מ"א:
יכפרנה זה משה. וכמ"ש כאן ואכפרה בעד חטאתכם:
פיחה בעולם בעגל. הפחה באש לשרוף העולם וכמ"ש לקמן פ' מ"ח ס"ה ע"ש ותבין כאן. ומ"ש אנשי לצון כמ"ש לעיל פ' מ"א סוף ס"א על החרפות והגדפות (וקריה כמ"ש מדרש קה"ר עיר קטנה זה העולם והשמים נקרא עיר גבורים) וכן מצאתי בהדיא במדרש תהלים מזמור א' ובמושב לצים לא ישב שנאמר וישב העם וגו' ויקומו לצחק:
אוקיא ממעשה העגל. ובקה"ר פסוק שבתי וראה הגירסא אונקיא ופי' במ"ע בל"י קורין כן משקל ששוקל שני שקלי קודש ע"ש עוד ב"ר ריש פר' כ"ט אונקיא:
שהשיב אפו. כמ"ש כאן שוב מחרון אפך. וכמ"ש בס"א להשיב חמתו:

פסקה ג

ויחל משה. היל"ל ויתפלל ויתחנן ע"כ דורש ר"י מלשון חולי ור"נ מלשון דורון:
ועתה חלו נא. ובפסוק הקודם וכי תגישון עור וגו' הקריבהו נא לפתחך הירצך או הישא פניך. ועתה חלו נא פני אל פי' הביאו לו מנחה בכבוד ויחוננו והדבר למוד מענינו שמדבר במנחה. וע' לקמן פ' מ"ה ס"ב מלשון תפלה:
ויבאו מרתה. שמות ט"ו וס"ד ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה בלשון יחיד ודורש קרא משה שמה מרה כלומר מה הניה יש מהם:
ולא עשה אלא. פי' שלא עשה אלא באופן זה ומ"ש ולמה עשה נראה מיותר ועיין מ"כ:
חלי מרירתן. והעון נקרא מר כמ"ש ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך ובעון העגל מדבר שם וכמ"ש שם כי שתים רעות כמ"ש לעיל פר' מ"ב ס"ח. וזהו עזבך את ה' אלהיך בעת מוליכך בדרך. ועיין ד"ר פ"ג סי' ט"ו ודורש ויחל מלשון מתיקות בדברי חז"ל:

פסקה ד

שהתיר נדרו. ע"פ מדת ממעל ויחל משה מלשון לא יחל דברו ע' ד"ר פ"ב ס"ח. (ברכות ל"ב א') ונדר ושבועה ענין אחד כמ"ש בסמוך איש כי ידור נדר וגו':

זובח לאלהים יחרם. והוא שבועה כמ"ש פר"א פל"ח בהדיא:

לא יחל. ספרי ריש מטות:

לקיימה תחלה. כמ"ש בהדיא ויק"ר פל"ה ס"ס ג' וש"נ:

והאלהים ית"ש כביכול עומד. וע' ב"ר פמ"ח ס"ז והוא יושב ואפשר דמשם יליף הקב"ה כ"י עומד. וע' ויק"ר פל"ז ס"ג:

קתדרא. פי' במ"ע מין כסא מוכן לאדם חשוב:

אסטליסטקין. לא נמצא פירושו וכל דרשה זו ע"פ מדה ט"ו דכתיב ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי בהר והכריע עמידה בדרך ישיבה ודרשה זו אינו שייך לענין הנדר:

יושב על כסא. וס"ד וכל צבא השמים עומדים עליו וגו':

תוהה אנא על הרעה. כמ"ש מפורש וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו שעיקר התרת הנדר הוא לעקור הנדר מעיקרו:

איש האלהים. ע' מדרש תהלים מזמור צ' אמר ר"י בר"ס בשם ריש לקיש מה האיש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש מקיים שנאמר אישה יקימנו ואישה יפירנו כך כ"י משה אומר להקב"ה וכו' ע"ש:

פסקה ה

פתח של תשובה. פי' פתחון פה הכין לו הש"י למשה שיהיה לו מה להשיב. וע' לקמן פ' מ"ז ס"ט במ"ר פ' י"ט סימן ל"ג ד"ר פ"ג סי' י"א:

פסקה ו

למה ה' יחרה אפך. משמע שאין טעם כלל שיחרה אפך שהרי תורתך ומצותיך יתקיים על ידי הצדיקים והם כל בית ישראל שהחוטאים היו מעטים בערך כל ישראל שהרי לא נפלו ע"י הלוים כ"א ג' אלפים וכל בני לוי לא חטאו כלל בעגל וגם הנשים לא חטאו:

יאיר ומכיר. כתובים בסוף מטות ושם מקדים מכיר ליאיר וצ"ע שלא חשב בצלאל ואהליאב וכל חכם לב וכן נבח שהוא מפורש ויתכן שהיה בכלל צדיקים שזכר וכן הע' זקנים:

עשו לך סיוע. במ"ר פ"ב סי' י"ב. ד"ר פ"א ס"ב ושם כתבתי פירוש המאמר קחנו משם:

פסקה ז

אם עמך חטאו. וכמ"ש והם עמך ונחלתך:

לדלפקי. במ"ר שם הגירסא לסריס. וכאן אולי צ"ל לדלפינון עי' ערוך ערך דלפן שהביא דברי הגמרא בכורות (דף מ') הדולפנין בני ימא פי' אדם של ים וע"ש במ"ע ואין מין מוליד משאינו מינו:

עוברי טלאים. והורגלו לראות עבודת צורות בהמות עי' ד"ר פ"ג סי' י"ז:

האומנות עשתה שלה. שהבשמים מקרב האדם לזנות שהזונות מתבשמות והולכות לשם תמיד:

פסקה ח

קאקגריסין. פי' במ"ע בל"י אדם רע מעללים:

קאלוחסין. קאלו פי' טוב חסין ג"כ טוב היינו טוב שבטוב:

בייא. צעקת צרה וע' ב"ר פר' י"ב ס"י משש"ש:

ראה ראיתי. לעיל פ' ג' ס"ב וש"נ:

בקרוכין. פי' במ"ע מין עגלה:

טטראמולין. שם מפורש:

פסקה ט

לך פרנסה. עשה לה כל מה שהיא צריכה לחרוש ולזרוע ולהשקותה וכו':

שהוא נער לכך החמיץ. שמתחלה היה שדה בור וזה מחדש נעשה כרם ולא יתכן שיהיה יינו טוב מיד אך לאחר איזה שנים יוכשר להתחלף לטוב:

כי נער ישראל. ואוהבהו וממצרים קראתי לבני ובפסוק הקודם קראו להם וגו' ולפסילים יקטרו למה כי נער ישראל כי עד עתה היה במצרים מקום עבודת כוכבים ומשם קראתי בני בכורי וזהו אשר הוצאתיך מארץ מצרים שנקרא בית עבדים ודרשו במכילתא פסוק אנכי מבית עובדי כוכבים וענין המשל והנמשל כמ"ש ישעיה כי כרם ה' צבאות בית ישראל ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. ומ"ש כמה הוצאות הנמשל כמה נפלאות ונסים עשיתי להם:

תהא התהות מצויה לפניך. כי איך בקש והנחם הלא כתוב בשמואל א' ט"ו כ"ט כי לא אדם הוא להנחם ע"כ דורש להרחיק ההגשמה מהש"י ולהכריע תהא התהות מצויה לפניך שהשינוי הוא במדות מלאכים שלוחים משמשים לפניו מתהוים לפי מעשה אדם ותפלתו:

מה אמרת וכו'. כוונתו לדרוש מ"ש וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וכי סימן צריך ליתן על איזה רעה הנחם וזה מיותר ודורש שנותן טעם למה הנחם אשר דיבר פי' אשר דיבר משה וביקש שינחם ושיקראו עמו ולא עמך כנ"ל בריש ס"ח ולעיל ס"פ מ"א:

פרק מד

פסקה א

גפן ממצרים. ויק"ר פ' ל"ו ס"ב מדרש שמואל פ' ט"ז פסוק גפן:

ויצא לך שם בגוים. וכל הפרשה מדבר מה שהגדיל לעשות עם ישראל במדבר בצאתם ממצרים:

מפרנס כל אותן הדעות. פי' כל אותן פירושים שדורש על פסוק והנה גפן כמ"ש ב"ר פר' פ"ח ס"ה כן תדרוש גם כאן ועי' פסיקתא ריש פר' א' מפרנס בפתח הזה ע' מש"ש ומ"ש בסוף אתה מפרנס. פי' ועוד תדרוש גם דמיון זה ועל שהוא שייך לענין הפרשה אומר וכן:

אלא כיון שהזכיר. צ"ע שהרי כאן מפורש שהתפלל זכור לאברהם וגו' קודם שירד בפעם הא' ואיך אומר שהיה בסוף מ' השניים. אך באמת שהמדרש דורש על פי מדה י"ז בדברים ט' כ"ה ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום וגו' עד פסוק כ"ו כ"ז זכור לעבדיך הרי מפורש שתפלת זכור לעבדיך היה בסוף מ' יום שניים והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"ב שמקום פסוק זכור לאברהם וגו' מקומו להלן אחר פסוק ל"ב בפרשה ל"ב ודוק וכן בסמוך בסי' ב'. וע' שבת (דף ל'):

פסקה ב

כשבנה שלמה. עי' לעיל ריש פר' ח' מש"ש וש"נ ומבואר:

על עצמו. שזכות דוד הועילה יותר מתפלתו:

ומזכיר זכותו. פי' הסניגוריא שלמד כמ"ש בפרשיות הקודמים. ומ"ש מ' יום ומ' לילה פירשתי לעיל ס"ס א':

פסקה ג

יד ליד וגו'. וס"ד וזרע צדיקים נמלט איזה חטא יש ביד ליד ואיך זרע צדיקים נמלט. ודורש שמדבר בצדיק שבזכותו נמלט זרעו מרע אך באופן שלא יהיה יד ליד לקבל שכר מעשיו מיד בעוה"ז. וע' ויק"ר פל"ו ס"ג מש"ש:

פסקה ד

שהפקיד לו. תנחומא כאן סי' כ"ד:

צריך אתה להתפייס. על שצריך לומר לו דבר מסטירין נגד כבודו האריך בדברי סירוב אולי לא יצטרך לזה:

אין אתה יודע. פי' וכי שכחת שאני יודע:

עשר בעשר. ע"פ מדת מנגד וזה אחד מן הכוונות שהזכיר לאברהם לבד מה שכוון ביצחק ויעקב וכמ"ש בסמוך:

פסקה ה

לכבשן האש. כמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. וכמ"ש ב"ר פר' מ"ד סי' י"ג וש"נ. וכמ"ש פר"א ריש פר' כ"ו ובתנחומא כאן. וע' לעיל פכ"ט ס"ז:

פסקה ו

אבל אם חיים המתים. וזהו זכור לאברהם וגו' עד ונחלו לעולם חוזר על האבות שיחיו לעוה"ב וישאלו על שבועתם והבטחתם על השבטים ובניהם וע"פ מדה ט' א"כ מה תענה ואם באתי לקבל דינך שאמרת הרף ממני ואשמידם הניחה לי ויחר אפי בהם אין לי דרך אחרת רק לומר שלא תחיה אותם. ויתכן שדורשים אשר אמרתי אתן לזרעכם שהיל"ל אשר אמרת ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א אשר אמרתי ונחלו לעולם היינו לעוה"ב הנ"ל וא"כ שוב מחרון אפך וגו' ובאופן זה כל הטענה מרומז בפסוק:

פסקה ז

כשם שבקשתי מסדום עשרה. פי' שבסוף תפלת אברהם נתרצה על עשרה כמ"ש ויאמר לא אשחית בעבור העשרה. ודורש מדה י"ז וק"ו אם פעל אברהם על סדום כך ק"ו על בניו ואם נתרצה על צדיקי סדום ק"ו על צדיקי ישראל. וצ"ע איך חושב את אהרן למגן הרי מפורש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל נם בעד אהרן. ויתכן שאשר רצה להשמידו הוא ע"ד מ"ש חז"ל נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור וכמו שכיפר מיתת נדב ואביהוא שע"כ כתוב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה וגו' וק"ו באהרן ועוד צע"ג למה אינו חושב יאיר ומכיר וכמ"ש לעיל פמ"ג ס"ו ושם אמר ג"כ והצדיקים ע' מש"ש וגם כל שבט לוי היו צדיקים. ובהכרח לומר אחר יציאת מצרים וקריעת י"ס שאמרו זה אלי שראו כולם יותר מכל הנביאים וכן במתן תורה שדבר עמהם פנים בפנים. ומאחר שהם חטאו בענל אין די לכפרתם בסתם צדיקים אלא בצדיקים בעלי רוה"ק כמשה. ואהרן. ואלעזר. ואיתמר. וכהנים משוחים מכפרים. ואלעזר נביא וסגן. ואיתמר בדומה לו. וכן פנחס. ויהושע. וכלב. שנקראו עבדי ה' וגדולתם מפורש בתורה ובנביאים. אשר אין בדומה להם בכל אותם האחרים אלא האבות ודוק מאד:

פסקה ח

יצאו ה' מלאכי חבלה. עי' לעיל ס"פ מ"א וש"נ ומבואר. ושם איתא שתחלה הזכיר האבות וכאן בהיפך וצ"ע כאן:

פסקה ט

היו צדיקים וכו' הפרש וכו'. פי' כנ"ל בס"ו אם באתי להצדיק דינך כו' וכן כאן אך אם יש זכות חילול ה' הוא בדין זה:

תן לי רשות. זה מרומז במ"ש תחלה ויחל משה את פני ה' שחלה פניו בבקשת רשות ואח"כ ויאמר למה ה':

אמרת לאברהם. ורמז במ"ש ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וגו' ונחלו לעולם:

אין אתה מבניהם. היינו מ"ש ואעשה אותך לגוי גדול ואף שפסוק זה כתוב קודם פסוק זכור לאברהם מאתר שזה באמת טענה נצחת נגד הזכרת זכות אבות ע"כ דרשו ע"פ מדה ל"א וע' במ"ר פט"ז סי' כ"ב מש"ש:

איזה שטר מקוים. ברכות (ל"ב א'):

לשלשה אי אתה מקיים. פי' שאם היית אומר כן מתחלה קודם החטא והכעס וקודם שהוצאתם ממצרים היינו אומרים כך היה דעתך בעת השבועה. אך הרי תחלה אמרת במצרים שתגאלם ותתן להם הארץ כדי לקיים שבועת אבות כמפורש בריש וארא הרי כבר חלה השבועה על כולם ועתה בעונם תבטל אותה השבועה ותחדש אותה לי. לשלשה לא נתקיים כי חטאו לך אולי גם בני יחטאו יתבטל גם שבועה זו שעמדי:

שנשבע לשבטים. ע' במ"ר ס"פ י"א בסי' ב' וש"נ:

אף הראשונות תהיתי. שמ"ש אשר דבר לעשות מיותר ודורש על המפורש ביחזקאל כ' על מה שגזר במצרים ובמדבר לבד העגל:

פסקה י

אלו בשמים ובארץ. ע' ב"ר פל"ד סי' י"א ועי' ד"ר פ"ג ס"ט:

עבדיך אלו השבטים. כמ"ש בסוף ויחי עבדי אלהי אביך ע' במ"ר סוף פר' י"ג בהדיא:

ולא דבר ה' למחות. דורשים מדה ט"ו ומכריע מפסוק הרף ממני או ואעשה אותך לגוי:

פרק מה

פסקה א

רגע אדבר. לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה. ותחלה דורש על סתם אדם כפשט המקרא ואח"כ ע"פ מדה ז' וי"ז על נינוה ועל ישראל ועל שענין הפרשה בישראל מביאו לבסוף:

ראה אתה אומר. עי' לעיל פר' ל"ב והמדרש כאן סומך על מ"ש שם:

פסקה ב

מה כתיב למעלה. עי' ויק"ר פ' כ"ט ס"ה ותבין זה והוא ג"כ ענין סמוכים וכמ"ש בסוף הסימן. ועי' לקמן ס"ג:

עטרה שנתן. עי' פר"א ריש פרק מ"ז. שי"ר פסוק משכני ופסוק כמגדל דויד. מדרש איכה פסוק מה אעידך פסיקתא פר' י' ס"ו ופכ"א ס"ז ופל"ג סי' י' וע' לקמן פנ"א ס"ח. ובמקומות הנ"ל איתא ר"י אומר. עטרות רבי הונא דציפורן אמר זינאות וכאן בשיבוש וצ"ל ג"כ רשב"י אמר כלי זין כמ"ש במקומות הנ"ל ולקמן ס"ג. ומ"ש עטרות דורש ממ"ש כאן את עדים כמ"ש יחזקאל ט"ז י"ג ועטרת תפארת בראשך ותעדי זהב וכסף שהעטרות של זהב וכסף הרי שנקרא העטרות עדי:

זינאות. כמ"ש איוב י"ב מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם במדרש איכה שם בהדיא וכן בילקוט חבקוק. ופירושו מוסר מלכי כנען פתח ויאסור אזור במתני ישראל. וכמ"ש עוד בילקוט שם:

פורפראות וכו' ואעדך עדי. כמ"ש בפסוק הקידם ואלבישך רקמה וגו' ואכסך משי ואעדך עדי ע"פ מדה י"א וזהו מ"ש כאן את עדים. וענין הפורפירא והעטרות כמ"ד חירות משעבוד מצרים בעת מתן תורה והכלי זין כמ"ד חירות מיצה"ר אז והכלי זין נקרא עדי כמ"ש חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך וכמ"ש במשנה שבת וחכ"א תכשיטין הן לו:

האמירך. כמ"ש איכה רבתי פסוק עשה ה' וגו' בצע אמרתו בזע פורפירין דיליה:

כעס עליהם משה. שאחר פסוק ויתנצלו הנ"ל כתוב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה:

הימנון. פי' במ"ע בל"י שיר של שבח:

שהניח את העליונים. פי' קביעות יחיד המקום שיבואו להתראות לפני כסה"כ קבע באהל משה. דוק והבן:

וצבא השמים לך משתחוים. עיין סנהדרין (צ"א ב') שהשתחויה היא ליתן שלום בכניסתם ע' רש"י שם וע' ב"ב (כ"ה א') וכן הוא במדרש תהלים י"ט על פסוק יום ליום יביע אומר. ד"א כשראה גלגל חמה בא וכורע היה יודע שהוא לילה כוכבים ומזלות משתחוים יודע שהוא יום שנאמר וצבא השמים וגו' וכאן מפורש שההשתחויה של השמש בבוקר ביציאה חולק על הנ"ל:

מה כתיב שם. עתה חוזר לענינו שהתחיל בריש הסימן מה כתיב למעלה:

כשיהיה פניך כעוסות. דורש ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים ולא פי' מה היה הדיבור דורש שהיה הדיבור תיבת אלו פנים אל פנים דורש על הכעס כמ"ש פני ילכו. וכמ"ש פני ה' חלקם. ועל הרצון כמ"ש באור פניך יהלכון וכמ"ש יאר ה' פניו וגו' ישא ה' פניו אליך.

ופי' פנים משלים לפנים מה שחסר בפנים זה ישלים פנים אחר וזהו מ"ש ושב אל המחנה ופי' ע"פ מדה ט' שע"י דבור פא"פ כשאני בכעס אתה תהיה ברצון ושוב אתה אל המחנה ועל כן ושב אל המחנה. או שדורש א"ת ושב אלא שוב וכן משמע בסוף הסימן ובסי' ד' וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן סי' כ"ז ובתד"א ח"ב פרק ד'. ובתנחומא מסיים כאן כמ"ש בסוף הסימן אך כאן במדרש מפסיק בדרשה של חשבתי ימים קודם החתימה:

יושבת אני ומחשבת. עיין איכה רבתי פסוק אזכרה נגינתי:

לכמה שנים וכו'. ועתה ארכו השנים יותר מכל אלו. וזהו מ"ש בפסוק הסמוך לפסוק חשבתי הנ"ל אזכרה נגינתי וגו' הלעולמים יזנח ה' וגו' עד ואומר חלותי היא שנות ימין עליון. והנה החולי אינו שינוי ימין חלילה כי החולה מתרפא ושינוי ימין לא ניתן להתרפאות והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו ומכריע ע"פ מדה ט' שאומר דרך חקירה וספק ואומר אם חלותי שכל מה שמגיע לי הוא דרך חולי הדבר ידוע שרוב החולים מתרפאים כל זה נכלל בתיבת חלותי ואם שנות ימין עליון לא ניתן להתרפאות וצרתי צרה בהחלט. ועי' באיכה שם ביתר ביאור וגם מעט בא"א. ור' אלכסנדרי בא להכריע ע"פ מדת ממעל חלותי מלשון ויחל משה. וכן חלו נא ועי' לעיל פמ"ג ס"ג בא"א. פי' חלותי. ענין התפלה גרם השינוי של ימין:

השכח חנות. משמע שכבר הבטיח לחנות אלא ששכח. ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש וחנותי:

לשון יוני אפס הניח. כי תיבת אפס בתנ"ך יש שמשמעו תוהו ואין. ויש שפי' אך ואולם. ויש שפי' שכלה ותם אחר שהיה ולזה כוון כאן והביא ראיה מלשון יוני ועי' ב"ר פמ"ד ס"ד אפס הניח. וכן הוא במ"ע אפס בל"י עזב:

ולא יוסיף לרצות. משמע שכבר הרצה אלא שלא יוסיף והיינו שכבר הרצה כאן:

תרתין אפין מזגין. עי' ד"ר פ"ג סי' ט"ו:

שוב אל המחנה. הוקשה לו מ"ש פנים אל פנים ושב אל המחנה וכי מה ענין ושב אל המחנה למ"ש פנים אל פנים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר פנים אל פנים שהיה הדיבור פנים אל פנים כנ"ל והשיב לו הלא אתה כעסת תחלה תתרצה תחלה והשיב לו זהו התחלת ריצוי ושב אל המחנה א"ת ושב אלא שוב אל המחנה הֱיֵה אתה ברצון כשאני בכעס עדיין:

ראה שאין אתה. לשון התנחומא ראה שאפילו בשעת כעסך אתה מפייסני ודורש סמוכין שפסוק ראה אתה אומר אלי סמוך לפסוק ושב אל המחנה:

פסקה ג

ויאמר ה' אל משה. זאת חקת הפסח וכן בפרשת ציצית וכאן וידבר משה אל ה'. בסדר פינחס יפקוד ה' וגו':

משל למערה. תנחומא ויקהל ריש ס"ז ובפסיקתא. וענין הנמשל שנם דיבורו ואמירת משה לה' היה משפע אלהי שנשפע עליו בדיבורו ומאמרו:

מה כתוב למעלה. לעיל ריש ס"ב ויתכן שלעיל העתיק ממקום אחר. וכאן ממקום אחר ועל שכבר האריך לעיל קיצר כאן. ועי' תנחומא כאן ריש סי' כ"ז:

כמה היה רחוק. לפרש מ"ש כאן ומשה יקח את האהל וגו' הרחק מן המחנה. ועי' ב"ר פנ"ג סי' י"ג במ"ר פ"ב ס"ס ט':

מנודה לרב. שכעס עליהם להשמידם והפשיט עדים:

סיגנוס. עי' ב"ר ס"פ ו' הביאו הערוך ערך סגנס ופי' דגל וכתב במ"ע שכן הוא בלשו רומי ומשה שברח שהיה ירא שלא ישברוהו ויבזוהו. וכן האהל של משה מיוחד היה לשכינה לשרות שם ולדבר עם משה וכמ"ש לעיל ריש ס"ב בענין האהל של משה:

פסקה ד

א"ר יצחק. בתנחומא כאן סי' כ"ז איתא והביטו אחרי משה ר' אמי אמר לשבח טבא לינוקא דהא כדין ינקין ורבי יצחק דרש לגנאי היו מסתכלין מאחוריו חמי צווריה חמי שקיה אכיל מדידן ושתי מדידן וכן הוא בירושלמי ריש פרק ג' דבכורים וירושלמי דשקלים פרק ה' הלכה ב' בלא שמות אמוראים. וכן הוא בקידושין (דף ל"ג) שמות אמוראים כי בתנחומא חד אמר וח"א הובא ילקוט כאן. ומאן דדריש לשבח הדבר למוד מענינו שבשבחו מדבר. ומ"ד לגנאי ממ"ש אחרי משה והיל"ל וראו את משה ולקמן פנ"א ס"ס ו' בשמות אמוראים אחרים:

כבוא משה האהלה. ירד עמוד הענן:

שוב אל המחנה. לעיל ס"ב ב' פעמים ושם מבואר. וכאן בא לפרש שייכות פסוק זה לפסוק שאחריו ומשרתו יהושע בן נון ודורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר לו שוב אל המחנה היה מסרב מטעם מנודה לרב מנודה לתלמיד או כדריש לקיש לעיל והשיב לו אם לא תשוב הרי יהושע ומשה לא נתרצה ביהושע כי פני משה כפני חמה שאורו מעצמו ופני יהושע כפני לבנה שמקבל מהחמה ובימי משה היה הקב"ה כ"י מנהיגם בעצמו אך בימי יהושע ע"י מלאך כמבואר לעיל פל"ב ס"ג:

לכבודך. כדלעיל ס"ג:

כבר אמרתי לך. היינו ממ"ש אם אין פניך הולכים הרי שאמר לו שלא ילך בעצמו כו' שעל זה השיב לו אם אין פניך וגו' והיינו מ"ש בסוף משפטים הנה אנכי שולח מלאך וכן בסדר תשא קודם פרשת ראה אתה אומר אלי הנה מלאכי ילך לפניך ושלחתי לפניך מלאך וצע"ג מאחר שכבר אמר לו כמבואר בכל הפסוקים הנ"ל איך אמר משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואם פי' שלא הודיעו איזה מלאך הרי משה לא התרצה בשום מלאך כמ"ש אם אין פניך הולכים ואיך אמר את אשר תשלח עמי וע' רש"י בחומש ואין לי לב להבין דבריו:

פסקה ה

כי טוב אמר. משלי כ"ה וילקוט שם:

הלל אומר. ויק"ר פר' א' ס"ה:

המגביהי לשבת. שלפי פשוטו דקאי על הש"י היודי"ן של המגביהי ושל המשפילי מיותרים על כן דורש על דוד עצמו:

המשפילי לראות. בשמים ובארץ זכה לראות בשמים שהיה נביא כמ"ש רוח ה' דבר בי וזכה לראות גדולתו בארץ:

זה משה. לעיל ריש פר' ג':

ריב"ק אמר. ג"כ לעיל שם ועי' עוד ויק"ר פ"כ ס"ס י"א והדרשה שפתח ר"ת כי טוב הוא לדברי ר"י דסכנין בסמוך שזכה לשלש יכן הוא בהדיא ויק"ר פר' א' שם:

בשכר ויסתר. משה פניו זכה ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים ע"פ מדת מנגד וממעל:

פרעו ראשיהן. פי' שלא התנהגו בצניעות כראוי כמ"ש ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ויתכן שמ"ש פרעו ראשיהן מדכתיב מיד אחר מיתתם ראשיכם אל תפרעו וגו' ולא תמותו. הרי שהם פרעו ראשיהם היינו בעת ויחזו הנ"ל שהקלו ראשם:

לא שלח ידו. ויחזו את האלהים וגו' על שחזו היו ראוים שישלח בהם יד:

ואחר כבוד תקחני. אחר שיכלה כבוד של שונאי אז תקחני וכמ"ש פסיקתא ס"פ כ"ג הובא ילקוט תהלים ע"ג ע"ש ותבין כאן וכתוב אחריו מי לי בשמים. וכמ"ש ויק"ר סוף פ"ג עי' מש"ש וע' זכריה ב' י"ב ודו"ק. ולדרשה זו לא ביקש משה כלל לראות מראה כבודו. ומה זה שהשיב לו לא תוכל לראות את פני היל"ל את כבודי כמו שביקש ע"כ דורש שמ"ש את פני היינו פני כבודו שדרש כבודך על שלות רשעים בעוה"ז ושכר צדיקים בעוה"ב והשיב לו וראית אחורי היינו מתן שכרן של צדיקים בעוה"ב שיהיה באחור וסוף הזמן לא את שכר שלותן של רשעים בעוה"ז וזהו ופני לא יראו בעוה"ז בקדימת הזמן ופניה וכמ"ש בסי' הסמוך בהדיא:

פסקה ו

אתרי טפלה. ע' ב"ר פס"ח ס"ח וש"נ ומבואר:

והסירותי את כפי. וראית את אחורי ופני לא יראו וכי יש פנים ואחור למעלה חלילה. ע"כ דורש שמ"ש אחורי על מתן שכר של צדיקים שיהיה באחרית הימים. ועי' ספרי סוף סדר ברכה. וכמ"ש ב"ר ריש פ"ח אחור וקדם אחור זה העוה"ב:

שנאמר עין לא ראתה. ע' לעיל סוף פר' ל' ושם מבואר. וסעודה של צדיקים עי' ויק"ר פר' י"ג ס"ג באריכות:

מה כתיב למעלה. בסימן זה דורש מפסוק ב' עד כ"ד ולמעלה בפסוק י"ט כתוב אני אעביר כל טובי. טובי הוא מדת הטוב כל טובי מרבה מדת פורענות כן הוא בתנחומא כאן סימן כ"ז וכמ"ש ב"ר פר' ט' סי' י"א. ודעת המדרש שמ"ש וראית את אחורי ופני וגו' הוא פירושו של כל טובי כנ"ל:

אוצר גדול וכו' ומי שאין לו. שמי שאין לו הם רבים מאד ממי שיש לו ולזה צריך רחמים מרובים וחסדים גדולים וזהו אוצר גדול:

פרק מו

פסקה א

לא היה מאמין. פי' שלא עשה בידיו כפי אמונת לבו עד שראה המעשה ואין זה אלא ללמד לדורות:

ויהי כאשר קרב. וירא את העגל ואת המחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם:

לעשות דבר על פיו. שאינו רשאי להאמין ליחיד לעשות מעשה אבל מותר להאמין לשום אל לבו:

שפרחו הכתובים. ע' תד"א ח"ב ריש פרק ד' וכמ"ש תנחומא כאן ס"ס ל' כל ימים שהיה הכתב על הלוחות לא היה משה מרגיש בהם כשפרח הכתב נמצאו כבדים על ידיו והשליכן ונשתברו וכמ"ש לקמן פמ"ז ס"ו וזהו מ"ש לעיל סוף פל"ו הארון סבל את סובליו הוא גם כן מקדושת לוחות שניים:

ראה משה שחטאו. כמו ד"א וארא שאחר שראה עשה מעשה השבירה:

מוטב תידון כפנויה. וכמו שהתחיל לעיל פר' מ"ג בסי' א':

זובח לאלהים יחרם. ע' לעיל פר' מ"ג שם מ"ש:

ועתה אם תשא חטאתם. ואם אין מחני נא מספרך ולא פי' מה יהיה אם תשא חטאתם. ועוד שאם לא ישא למה ימחה אותו מספרו הרי לא חטא ע"כ דורש כל המקרא על

שבירת הלוחות שהם חטאו באנכי ה' והוא חשא בעונשו שאצלו זובח וגו' הרי שיש לו חלק בעון העגל. ואם אין ותרצה לקיים מ"ש ואמחה את שמם גם אני בחטאי שאיני מתרצה במה שאמרת ואעשה אותך לגוי גדול שמתיירא אני שתפקוד עלי חטאי וזה לא יתכן כמ"ש לעיל פמ"ד בס"ט שבזה שיעשה אותו לגוי גדול רצה הקב"ה לקיים שבועות אבות ובהכרח שתשא לעוני כן תשא לעונם ג"כ ודוק מאד:

ויפן וירד משה. תיבת ויפן מיותר ע"כ דורש על שפנה החטא בלשון משנה מפנין ארבע וחמש קופות. מפנה את הגחלים. וכדומה שפי' מעבירים ומסלקים וכמ"ש שבת (דף צ"ז) ויפן שפנה מצרעתו ובלשון מקרא פי' על הסבת פנים לאיזה צד וקרובים במשמעותם וסובר המדרש שמ"ש ויפן היה אחר מ"ש מחני נא שלא כסדר שכתוב כאן וע' מ"ש לעיל פמ"ד ס"א שע"פ מדה י"ז שכתוב דברים ט' דורש כאן מדה ל"ב. וענין פנית חטא כמ"ש לעיל סוף פמ"א שהיה מתיירא לירד מפני מלאכי חבלה בתפלת משה פנה החטא והעביר מלאכי חבלה:

הלכות מדרש ואגדות. לקמן פמ"ז ס"ז. ועיין שי"ר פסוק ידיו גלילי זהב באריכות. ומרומז במ"ש פסל לך וגו' את הדברים שתיבת את מרבה דברים אלו:

ויגד לך תעלומות וגו'. וס"ד ודע כי ישה לך אלוה מעוניך וכל הפסוקים שם מדברים במשה החקר אלוה תמצא וגו' גבהי שמים וגם ארוכה מארץ מדה וכל הענין שידוע שדרשו על התורה שנתן למשה עד פסוק י"ב ואיש נבוב זה משה שכתוב אצלו נבוב לוחות תעשה אותו. ובפסוק י"א שם כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן שדרשו לעיל פ"ג ס"ב על חטא העגל הרי שהכל מרומז בפסוקים אלו. ואומר צופר לאיוב שאם היית צדיק כאשר אתה סובר היה עושה לך כמו למשה:

פסקה ב

עת ללדת. עי' קה"ר פסוק זה. ועי' ד"ר פ"ז ס"ה ופ"ג סי' י"ג:

כי אבני נזר מתנוססות. שם ושם הגי' מפסוק הנני יסד בציון אבן וכאן פי' כי אבני נזר אבנים שראוים לנזר יתרוממו על אדמתו כמ"ש ושמתי כדכוד שמשותיך וגו':

פסל לך. הי"ל חצב לך כמ"ש חוצבי אבן ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל על הפסולת וכמ"ש במ"כ וכמפורש עוד ויק"ר פל"ב ס"ס ב':

וה' נתן את חן. באותו זמן שנתעסקו העם לשאול ממצרים כלי כסף וזהב ואז עסק משה בעצמות יוסף כמ"ש שמ"ר פ"כ סי' י"ט:

פסקה ג

אחר מג' דברים. לעיל פר' י"ט ס"ג וש"נ ומבואר:

פה אל פה אדבר בו. כשדברה מרים ואהרן במשה על שפירש מאשתו אז אמר להם ה' פה אל פה אדבר בו ולא פירש מה דיבר ע"כ דורש ע"פ מדה ט' ודבר הלמד מענינו פא"פ אדבר בו לפרוש מאשתו:

אל תגשו. שמות י"ט כשהוא אומר דברים ט' שובו לכם לאהליכם הרי התירן לנשותיהם וס"ד ואתה פה עמוד עמדי ומדקאמר ואתה הרי ששאל מה אני לשוב לאהלי והשיב לו ואתה פה עמוד עמדי. וע' פר"א ריש פרק מ"ו בשם ר"א ב"ע:

לכל האותות. ובפסוק הקודם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואח"כ כתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה מלשון מאושר כמו אשרי האיש וכמו שדרשו על מ"ש אשר שברת וע"פ גז"ש שמ"ש אשר עשה משה היינו אשר שברת וכתוב שם לעיני כל ישראל ועיני ישראל הם השבעים זקנים שנקראו עיני העדה ופי' שכתוב בסוף משפטים ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם הרי שהיו כולם בהר וכשירד משה מן ההר פגע בזקנים ובאהרן ועשה לעיניהם שלא כרצון כולם אלא ביד חזקה שפי' על כרחם:

פסקה ד

ועתה ה' אבינו אתה. משמע עתה ולא מקודם:

לבן ארכיאטוס. במ"ע הביא הגי' ארכיאנטוס פי' בל"י ראש הרופאים:

סמידרקוס. בל"י אדם נוטה לחולי הדרוקן ונפוח בטן בן ראש הרופאים קורא לחולה שצריך רופא אבי אתה כך ישראל בני אל חי קורא לעגל אבי אתה:

בן יכבד אב. ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר מי הוא הבן ומי הוא העבד:

הביא עמו איקונין. כמ"ש (סנהדרין צ"ו) בביאור וע"ש כתוב אחד אומר עלה נ"נ וכתוב אחד אומר עלה נבוזראדן ב' כ"מ מדה ט"ו והכריע דמות דיוקנו היתה חקוקה במרכבתו וכן בירמיה נ"ב פסוק י"ב ובפסוק כ"ו ההכרעה כנ"ל:

אל תסתלק מעלינו. כמ"ש שם בישעיה בפסוק הקודם כי הסתרת פניך ממנו. ואגב שדורש רישא דקרא ועתה ה' דורש גם ס"ד:

זנתה אמם וכו'. וס"ד ואת בניהם לא ארחם כי בני זנונים המה:

וינחם ה' על הרעה. אשר דבר לעשות לעמו. וכמ"ש לעיל סוף פ' מ"א. ודברי דרשה זו שגבו ממני לבא לתכונת כוונתם באורך דבריהם בפסוקים רבים ממקומות הרבה:

פסקה ה

הנקרא בשמי. שעובד אותי ושמי נקרא עליו אני אומר שאני בראתיו לכבודי:

הנחתם אבותיכם. כמ"ש עוד שם ישעיה באותה פרשה המתחלת חסדי ה' אזכיר עד נדרשתי ללא שאלו וכו' עד כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו וכדלקמן בסוף הסי':

הביטו אל אברהם אביכם. ר"ד הביטו אל צור חוצבתם היה די שיאמר אל אברהם ותיבת אביכם ותיבת הביטו מיותרים ע"כ דורש שהוא תשובה על מ"ש ועתה ה' אבינו אתה הביטו אל אברהם שהוא אביכם וע"ז השיבו כי אתה אבינו כי אברהם וכו':

פרק מז

פסקה א

אכתוב לך רובי תורתי. במ"ר פ' י"ד סוף סימן י'. תנחומא וירא ריש ס"ה. ותנחומא כאן סי' ל"ד ועי' תנחומא נח ס"ג ותראה נפלאות. ירושלמי פאה פ' ב' קרוב לסופו:

מה שהתלמיד. ע' לעיל סוף פר' כ"ח ובירושלמי שם:

כמו זר. כמו הזרים והעובדי כוכבים וע' פסיקתא ריש פר' ה':

פסקה ב

הלוחות הראשונות. בסי' הא' פירש כתב לך על כתב התורה כולה וכאן מפרש על כתב הלוחות:

כתוב והלואי אתן ידי. דורש מדה ט"ו תחלה אמר פסל לך וכו' וכתבתי על הלוחות שהש"י יכתוב ואח"כ כתוב כתב לך ובפסוק ב' ויכתוב שמשה כתב וכן בדברים י' ג"כ ואכתוב וכתוב ויכתוב שהש"י כתב הרי בכ"מ והכריע שמשה כתב והש"י נתן ידו. ומשל הכתובה לעיל פר' מ"ג סוף סי' א':

פסקה ג

אלות ותוכחות. ע' ד"ר פר' א' ספרי ריש דברים:

ר"י ור"י בר"ש. ירושלמי פאה פרק ב' כנ"ל בס"א ושם איתא חד אמר וחד אמר וע' גיטין דף ס':

פן תשכח את הדברים. אשר ראו עיניך א"כ מ"ש ופן יסורו מלבבך שהיא ג"כ שכחה מיותר ע"כ דורש ראו עיניך בכתב. ומלבבך על שלא ראו עיניך:

סבתא ורעמא וסבתכא. בראשית י' והם מבני כוש. וכן הוא בב"ר פר' ס"ג סוף ס"ז ובריש רות וצ"ע למה תפש דווקא אלו:

אלא אף אתה. וזהו כרתי אתך ברית וצ"ע שכתוב תחלה אתך ואח"כ את ישראל. וי"ל שכוונת המדרש כמ"ש לעיל פ' מ"ב ס"ב שעיקר גדולת משה בשביל ישראל ומאחר

שעיקר גדולת ישראל בשביל התורה א"כ גם הכריתות ברית העיקר היה עם ישראל וא"כ למה כתוב כאן אתך ואת ישראל ע"כ דורש ומכריע ע"פ מדה ל"א תחלה ישראל ואח"כ משה:

כל הכבוד שראה. הן מה שהשיג במראה הנבואה יותר מכל הנביאים וקרני הוד שזכה וגם הכבוד שהיה לו מישראל הכל מהפירות כי שכר עצמו בהאי עלמא ליכא:

פסקה ד

ויגע בהם בפיך. ולא במחשבה לבד וע' ד"ר פר' ח' ריש ס"ד כי חיים הם למוצאיהם. ובעירובין נ"ד:

אם לא בריתי. חוקות שמים וארץ לא שמתי ובריתי היא התורה כמ"ש שבת ל"ג א'. נדרים ל"ב א' וע' ב"ר פ' א' ס"א ד"ר פר' ח' ס"ה:

ה' בחכמה יסד ארץ. היינו בתורה. שהחכמה והתבונה והדעת שבהם נברא שמים וארץ וימים היא התורה שנתנה לנו וכמו שבארנו בהקדמה שנייה באריכות הש"י יזכני שאדפסנה:

פסקה ה

אזלת לקרתא. ב"ר פ' מ"ח ס"ד וכשעלה השיג טבע של עליונים ומנהגם:

מעשה בר' יוחנן. ע' ויקרא רבה ריש פ' למ"ד באריכות שי"ר פסוק מים רבים ל"ח א' וכאן קיצר:

למד תורה ביום. ממ"ש כאן ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה והרי הלילות בכלל הימים ולמה חשבם בפני עצמם אלא שהיה בהם מעשה אחר שהיום מיוחד ללמוד תורה ולהתיגע והלילה לחזור בלא יגיעה ובקול ונעימה וניגון וזהו רוני בלילה וכמ"ש לקמן ס"ח מפסוק יום ליום כו':

דשחירין ודקרין. עי' ויקרא רבה פ' י"ט בסי' א' בשינוי מדרש שמואל פ' ה' פסוק לפנים הארץ יסדת. ומ"ש דשחרין ודקרין בלילה פי' דשחרין בלילה שהוא שחור וחושך ודקרנין הוא בבוקר וביום וכמ"ש ב"ר פר' נ' סי' י' כמו תרתין קרנין דנהור סלקין ומנהרין עלמא ותיבת בלילה טעות וצריך למחוק וריש לקיש סובר כרבנן שעיקר התורה ביום ובלילה וכן הוא שם ושם. ובשי"ר פסוק ראשו כתם פז. וכן דברי ר"י כאן בטעות ובכל מקומות הנ"ל כתוב דסובר ר"י דאין רינה של תורה אלא בלילה. וכן הוא בילקוט סוף משלי וסמי חדא מקמי תלת וארבע:

לכך התקינו חכמים. ע' מדרש תהלים מזמור א' וז"ל א"ר ברכיה אף חבות הראשונים קבעו את המשנה שהיו יושבים ביום שנוטל מן הלילה ובלילה שנוטל מן היום פי' שיהיו מחברים יום ולילה בתורה:

ולא ימוש ספר התורה. וס"ד והגית בו יום ולילה ובזה שלומד בבקר ובערב יצא ידי חוב יום ולילה:

אבל לעוה"ב. פי' שבעולם הזה אכל לחמה של תורה ושתה מימיה כמ"ש לכו לחמי בלחמי ושתו וכו' ומזה נוכל להתבונן על הקרן בעוה"ב וכדלעיל ס"ג בהדיא בסוף הסי' והלשון דחוק:

מזיו השכינה. יתכן שהוא ענין אחד עם ידיעת פנימיות התורה כמ"ש ותורה אור. אור פני עמ"ה הוא זיו השכינה:

החיות הנושאות. לעיל פ' ל"ב ס"ד וש"נ וכמ"ש בסמוך בס"ז:

פסקה 1

הראשונים והאחרונים. צ"ע מאי קמ"ל הרי מפורש בריש הענין פסל לך וכו' כראשונים וכתבתם וכו' על הלוחות הראשונים. ויתכן שאצל הלוחות הראשונות אינו מפורש עשרת הדברים רק בלוחות האחרונות מפורש כאן עשרת הדברים והרי זה בא ללמוד האחרונים מהראשונים ונמצא למד ראשונים מאחרונים שהיו ג"כ עשרת הדברים וכן הוא בדברים ט' שלא פירש בלוחות ראשונים ופי' בלוחות אחרונים וזה מ"ש המדרש עשרת הדברים פי' שבזה היו שוים ע"פ מדה י"ב:

כיצד היו עשוים. שי"ר פסוק ידיו גלילי זהב. ירושלמי שקלים פרק ו' ושם המאמר בשלימות:

היו טוענים אותם. כמ"ש לעיל ריש פ' מ"ו וש"נ. ע"ש בביאור ומשה נושא הלוחות בידיו. ולשון ושני הלוחות ביד משה שהיו על ידו אחת. ועי' עוד במ"כ:

והיה בעבור כבודי. שמות ל"ג כ"ב וכמ"ש בתנחומא כאן סי' ל"ז מפסוק קרנים מידו לו ושם חביון עוזו כשנחבא במערה השיג קרני ההוד:

הלוחות היו ארכן וכו' ומשם נטל. ומרומז ג"כ במ"ש קרנים מידו היו לו קרני הוד מזה שהיה בידו הם הלוחות:

ארכו ו' טפחים. במ"ר פ' ד' בסי' כ' וש"נ:

אוחז בטפחיים. עי' לעיל ריש פר' כ"ח וש"נ:

כותב בקולמוס. ד"ר פר' ג' סי' י"ב ושם מבואר:

פסקה ז

כתב לך וכו'. וכתוב שם ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה:

נתענה ק"כ יום. סובר שהיה משה בהר ק"כ יום וכן הוא בתנחומא כאן סי' ל"א וכן הוא בסדר עולם פרק ששי באריכות אך בפר"א פרק מ"ו ובתד"א פרק ד' בחלק ב' סוברים שמ' יום אמצעים היה במחנה ולקח האהל ונטה לו מחוץ למחנה:

מזיו השכינה. לעיל ס"ס ה' וש"נ:

את אשר תמצא אכול. וס"ד אכול את המגילה הזאת וגו' עד ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק ודרשו שהמגילה היא התורה:

ד"א מלחמה של תורה. על שמביא מפסוק אחר אומר ד"א והוא עצמו מ"ש תחלה אוכל מן התורה. וע' מ"ש בזה בס"ה:

ביקש לישן. שהשינה קשה לסבול יותר מאכילה ושתיה שהנודר שלא לישן ג' ימים מלקים אותו וישן ולא כן באכילה:

לתיסומן. כתב במ"ע שלדעתו צ"ל לתסור הוא הממונה על האוצרות ומשה היה נאמן ביתו היינו בית התורה כמ"ש בסוף פ' זו:

מודד תורה. כי ניתן לו התורה בכללים כדלעיל פר' מ"א ס"ו היינו דרכי המדות שבהם מודדים התורה ועמ"ש בזה בריש ספרי מדרש תנאים בטעם שם מדות:

אלא מ' יום. בלבד היינו במ' יום הראשונים על לוחות הראשונות וכן בלוחות אחרונות מ' יום ועל התפלות מ' יום וכמ"ש בריש הסי' נתענה ק"כ יום. ודורש המדרש שמ"ש לא אכל ולא שתה אין פי' שלא הרגיש כלל על ענין אכילה ושתיה ולא נתענה לא כן הוא אלא פי' שבתחלה לא הרגיש וסבל יותר ממה שיוכל כל אדם לסבול ואח"כ הרגיש בעינוי ובכל רגע קיים וזאת התורה אדם כי ימות באהל והתחזק בתורה ובזיו השכינה כנ"ל וע' תוסכות ב"ק דף פ"ב א' ד"ה כדי. ותוספות שבת פ"ט א' ד"ה לסוף י' יום:

בלוחות הראשונות. ע' לעיל פ' מ"ו ס"ב:

שנאמר כתב לך את הדברים. וס"ד כי על פי הדברים האלה הם תורה בע"פ. הלכות. ואגדות. ומדרש. הכל בלוחות שניים:

למה אמר הקב"ה. ומשמע על הלוחות כדלעיל ריש ס"ב בכ"מ ולעיל הכריע בא"א וכאן הכריע דמ"ש כתב לך על תנ"כ:

טוב לי כי עניתי. למען אלמד חוקיך:

פסקה ח

ד"א מנין. פי' שבסי' הקודם דרש על פסוק מ' יום ומ' לילה וכאן דורש דרשה אחרת באותו פסוק אמר ד"א. ופי' מאחר שאין לילה למעלה ואיך ימנה כמה היה שם ותירץ

ומנין היה יודע שעוד יש להקשות ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו שפעם כתוב ואנכי עמדתי ופעם כתוב ואשב בהר. והכריע שמ"ש ואנכי עמדתי ממורא הש"י שלימד אותו תורה ביום וכשמניחו שיחזור מה שלמד ישב בלילה. וכדלעיל ס"ה רנה של תורה בלילה:

יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה יחוה דעת ואח"כ אמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש שבאמת בשמים אין אומר ודברים ומ"ש יום ליום יביע אומר אא"ע לשמים עצמו ת"ע למשה שיש בו אומר והיה בשמים וכתוב בו יום ולילה וזהו יום ליום יביע אומר שאמר לו ביום ולילה ללינהיחוה דעת שיחוה לו שיתבונן ועי' תנחומא כאן סימן ל"ו:

פסקה ט

באומניות. במחשבת חכמה כמעשה אומן בכלי:

מה יפו פעמיך. וס"ד בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן ודרש שם בשי"ר פסוק זה בת נדיב בתו של אברהם שנקרא נדיב המד"א נדיבי עמים וגו' עם אלהי אברהם ואברהם בא באומניות:

ויגש אברהם. שהתחיל לבקש מחמשים עד שהגיע לבקש על עשרה:

וכן דוד. שאמר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי על המזיד. אמרתי אודה עלי פשעי לה' על המרד. ואתה נשאת עון חטאתי סלה כולם יחד וזהו האומניות שהתחילו בדבר קל:

וכן משה. שתחלה אמר חטא העם הזה חטאה גדולה ואח"כ אמר ועתה אם תשא חטאתם והיל"ל בהיפך כמו דוד ע"כ דורש שגם משה בא באומניות שמ"ש חטאה גדולה היה בפני המקטרגים ובעת בקשת המחילה הקטין החטא ואמר אם תשא חטאתם:

שלא יעמדו אבותיהם. כמ"ש לעיל סוף פ' מ"א שעמדו כנגדם זכות שלשה אבות ונסתלקו:

ועתה אם תשא חטאתם. ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת היינו מספר התורה:

צו את כו' אמור וכו'. פי' שכל אלו כתוב אל משה וכשתשמיד אותם בהכרח שתמחה גם שמם מן התורה מחה גם שמי שלא דברת עמי רק בשבילם ועי' לעיל פר' מ"ו ס"ב:

לא יהיה לך. לעיל פר' מ"ג ס"ה:

אם עשיתי מחני נא. אם על ביטול דיבור אתה מענישם לי אמרת ולא ביטלתי ואם אתה חושב זה לביטול הדיבור תמחה גם אותי שהרי לי אמרת:

שכתבתי ונתתי. פי' שיבול לומר אני נתתי והראה על זה שהר אני כתבתי אותה:

ואפילו עושה נאמן הוא. פי' שאפילו אם יכתוב בתורה דבר מדעתו לא על דעת שיאמר חלילה הוא בעצמו כתב וחידש הדבר הזה אלא כי נאמן הוא בכ' בית התורה ולו מסרתי כל כללי ודרכי החורה וכדלעיל ס"ז מודד תורה וכל מה שידרוש יוכל לומר כמו אמר ה' כמפורש לעיל פר' י"ח בס"א באריכות שאמר כה אמר ה' כחצות לילה שדרש ואמר כן וכע"ש לעיל פר' י"ט בס"ג. ועי' לעיל פר' מ"ו ס"ג ולעיל פר' מ"ב ס"ה בביאורי ושם בשם התד"א. ובדומה לזה לעיל כ"ה ריש סי' ט"ו וכמ"ש כל זה בפסיקתא פ' י"ז ס"ס ב'. ובאמת שכל מה שאמר משה שכינה מדברת מתוך גרונו כשאמר כה אמר ה' כחצות הלילה כה אמר ה' שימו איש חרבו. וכמ"ש מפורש בסנהדרין (דף פ"ט א') שהנביא יכול לדרוש ק"ו מנבואתו ולומר כה אמר ה' ע"פ דרכי הנבואה ושליחותו של הש"י. ודוק מאד בכל המקומות שציינתי ושם ציינתי למקומות אחרים שמכולם יחד יובן דבר לאשוריו אחר העיון בעומק היטב:

פרק מח

פסקה א

טוב שם. תנחומא כאן ריש ויקהל קה"ר פסוק זה ועוד כמה אופנים ובמדרש שמואל ככ"ג באריכות:

שם טוב נופל על המת. הצדיק בעל שם טוב כשעולה על המת מחיה אותו כמ"ש ויעל ויגהר עליו עד ראי חי בנך ולמוד מסופו ויום המות הרי שגם ר"ד מדבר במות:

גדול מיום לידתו. שתיבת טוב נמשך גם לס"ד כאלו כתוב ויום המות טוב מיום הולדו וחשוב כמפורש בכח הוי"ו של ויום המות ולמוד סיפא דקרא שמדבר בצדיק מר"ד טוב שם:

יוצאת מן הלמין. למין פי' במ"ע בל"י חוף הים ומקום מושב הספינות יוצאות מן הלמין לילך בים:

נולד מונין לו למיתה. כמ"ש אבות סוף פרק ד' הילודים למות והמתים לחיות והוא פירוש אחר על הפסוק וכ"ה בהדיא בקה"ר ובמ"ש פר' כ"ג שם וכאן חסר בפירוש הראשון כשנולד אין יודעים מה יהיו מעשיו וכשמת הצדיק הכל יודעים מעשיו ד"א כשנולד מונים לו למיתה וכו':

של חנניה מישאל ועזריה. עוד פירוש אחר. על מי שנמשח בשמן הטוב ע"פ מדה י"ז וכמ"ש כשמן הטוב יורד על הרחש תהלים קל"ג שמפורש בתורה שאהרן ובניו נמשחו בשמן המשחה:

שפרסמו הכתוב. וכמ"ש בתנחומא טוב שמו של בצלאל מבני אהרן שנמשחו בשמן המשחה שבצלאל הקב"ה מעיד עליו ראו קרא ה' בשם בצלאל:

פסקה ב

הה"ד ואל מי תדמיוני. וס"ד יאמר קדוש שאו מרום עיניכם המוציא במספר וגו' תנחומא כאן ס"ד ופי' שכאשר תשאו עיניכם למרום ותתבוננו בזריחת השמש אז תדעו למי תדמיוני ואשוה:

ד"א ואל מי תדמיוני. אם תרצו לידע שאין לדמות אלי שאו מרום עיניכם והתבוננו בצבא מרום וכמ"ש תהלים ח' כי אראה שמיך וגו' ובתנחומא ליתא דרשה זו וע' תנחומא בחוקותי ס"ד:

מי ברא אלה. משמע אלה ולא אחרים חלילה ע"כ דורש גז"ש שנקראו כל תולדות שמים וארץ היינו כל הבריאה כולה בשם אלה ונבראו באלה ועומדים באלה. ע' ב"ר פר' י"ב ס"ב שמ"ר פ"ל ריש סי' כ"ד:

לכולם בשם יקרא. משמע בשם אחד לכולם וכתיב שמות שיש לכל אחד שם בפני עצמו והם ב' כ"מ והכריע כאן כשקורא לכולם באחד שיש להם שם כללי. ושם פרטי. וע' במ"ר פר' י"א בס"ז בא"א ובתנחומא הנ"ל כמו כאן וענין השמות להודיע חשיבותם ומעלתם וכן למטה בעבור חשיבות ומעלה קורא לאדם בשם פרטי כמו למלאכים ואגב זה הובא כל הדרשה לכאן:

אהליאב בן אחיסמך. למטה דן וכן שלומית בת דברי ג"כ למטה דן. וע' ויק"ר פל"ב ס"ה:

פקוד את בני לוי. כאן חסר ותשלומו בריש מדרש שמואל שחושב בצלאל מיהודה לשבח ועכן מיהודה לגנאי. ואהליאב וכו' כמו כאן פקידת שרה לשבח פקידת עמלק לגנאי וכאן חושב פקידת הלוי לשבח חסר פקידת עמלק לגנאי ע' תנחומא כאן:

פסקה ג

נתן נפשו. לעיל פ' מ"א ס"ו ובריש פ' מ"ב:

והרגוהו. דכתיב והנה אהרן וחור עמכם ולא נזכר עוד שמו בתורה מכאן שהרגהו תנחומא תצוה סי' י'. ומביא עוד מפסוק מה עשה לך העם הזה לאחר עשו ולא לך היינו האחר שהיה עמו זה חור. ומ"ש בד"ה א' ד' אלה בני חור אפרתה אבי בית לחם שחור הוא אבי בית לחם בהכרח הכוון על שלמה בנו כמ"ש בסמוך:

כל בנים היוצאים ממך. כמ"ש בהדיא בד"ה א' ב' אלה היו בני חור אפרתה אבי קרית יערים שלמה אבי בית לחם ע' עוד שם ובצלאל בן בנו. הרי כולם שרים:

ויעשו כל חכם לב. בעושי המלאכה את המשכן:

חכמה ותבונה בהמה. היל"ל אשר נתן לו חכמה או להם. אלא א"ת בְּהֵמָה אלא בְּהֵמָה וחיה בכלל בהמה והם החיות והבהמות שהיה בהם צורך למשכן כמו התחש והחחלזון. והעזים. ואילים מאדמים:

פסקה ד

וכל השבח הזה מנין לו. היינו מ"ש ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת. וגם השם הטוב והפרסום שפרסמו הש"י בא לו על שהיה משבט יהודה שבט המלוכה. כי מי שהוא ממשפחה פחותה אף שהוא בעל מעלה אינו מתפרסם כמו מי שבא ממשפחה מיוחסת וגדולה. והחכמה בא לו על שבא ממרום וכמ"ש ספרי סדר בהעלותך לעיל פרשה א' סי' ט"ז וי"ז ופ"מ ס"ס א'. ותנחומא כאן ס"ד:

נעשה המשכן. ששקול ככל העולם כמ"ש לעיל פל"ג ס"ד וכן בהמ"ק:

בחכמה יבנה בית. יבנה משמע מעצמו שלא ע"י אדם והיינו בהמ"ק שלעתיד שיבנה ע"י הקב"ה בעצמו ומ"ש וכתיב ובדעת חדרים ימלאו היינו אצל פסוק בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו ע"כ תיבת וכתיב מיותר ובתנחומא כאן ליתא:

יהושע שבא מיוסף וכו'. שיהודה ויוסף שבטי המלוכה מקדם. זכו לרוח ה' כמ"ש במשיח ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' ובלי ספק שהמדרש כוון לזה:

וכל הנסים. שיעשה על ידם לדורות. וע' ויק"ר פר' כ"א ס"א וספרי ברכה:

אכן רוח היא באנוש. וס"ד ונשמת שדי תבינם וכן מ"ש כאן רוח אלהים היינו שהיה ג"כ מנשמת שדי ע"פ גז"ש וכמ"ש לעיל פר' ל"ד ס"ס א' בצל שדי ושם מבואר:

מלא דעת בתלמוד. ובדעת גמטריא בתלמוד מכוון:

בעוה"ז וכו' רוחי מחיה וכו'. דבר עמוק הוא מאד שבעוה"ז שמעורב בדעת טוב ורע רוחי נותנת בהם חכמה והחכמה העליונה היא התורה עוזרת להטות לטוב וצריך לשמירה גדולה ועזר מאלהים שיפעל בו החכמה להיות צדיק בתום על כי בתחלה עיקר כח החיים ביצר הרע. אך לעתיד יהיה עיקר כח החיים מרוח ה' ויהי בטבעו נוטה לטוב ויבוער רוח הטומאה מן העולם ובכן מלאה הארץ דעה את ה'. והנה פסוק אכן רוח היא באנוש באיוב ל"ב ח' אמר אליהוא נגד איוב ורעיו שע"כ לא הצליחו. ושם ל"ג ד' אמר אליהוא על עצמו רוח אל עשיתני ונשמת שדי תחייני כמ"ש ונתתי רוחי בכם וחייתם והבן זה מאד כי הוא פלאי ובעוה"ז זכו בו האבות. ומשה. ודוד. ואליהו הנביא. ואליהוא ודומיהם:

פסקה ה

הנה אנכי בראתי חרש. וס"ד נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו משמע חרש אחד הלא כל החרשים ברא ואת הכל ברא. ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על בצלאל שהתפאר בו בתורה על גודל חכמתו וכן כאן:

נופח באש פחם. כמ"ש לעיל פר' מ"ג ס"ב יפיחו קריה וגו' שנתנו פיח הע"ש. ובצלאל נפח והפריח אש שנתן הפיחה ותיקן וריפא בזה שעששה המשכן והכלים כלי למעשהו:

והיו מקלסין אותו. את התלמיד שלמד מרבו החכמה הכללית אך החכים בעצמו לידע חולי המכה בפרט ורפואתו. ורבו הודיע להם שגם המכה והרפואה לימד אותו בפרט. ובנמשל שהש"י נתן חכמה בבצלאל דרך כלל. אך המשכן וכליו עשה ע"פ חכמתו בעצמו ואמר הש"י כי לא כן הוא כמכורש לעיל פ' מ' ס"ג מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן ע"ש:

פסקה ו

ארפא משבתם אוהבם נדבה. ובפסוק הקודם ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום ארפא משובתם אוהבם נדבה כי בעגל הרגו לחור וכשנתרצה להם ע"י נדבת המשכן אז ירוחם יתום אורי בן חור ע"י בצלאל בנו שע"י נדבת המשכן שהיה בהם נזמים הראה להם שנתקנו על נזמי העגל. ועל שנעשה המשכן ע"י בצלאל שבא מחור הראה להם שנתקנו על הריגת חור ודורש סמוכים הביאו ב"י נדבה לה' ראו קרא ה' בשם בצלאל:

שיעשו המשכן. אם יעמדו בנסיון בנדבת המשכן:

הביאו נזמים. ממשובתם עשו נדבה וע"כ ארפא משובתם שאוהבם ע"י נדבה:

לא עמי אתם. כמ"ש כי שחת עמך כדלעיל סוף פר' מ"א יאמר להם בני אל חי ע"י המשכן בנדבת נזמים וכמ"ש לעיל סוף פ' ל"ד בהדיא:

חמשה בקר ישלם תחת השור. שהעגל נקרא שור כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור ומ"ש בקר מלשון יבקר שהוא ענין בדיקה שיבדוק ויבקר אותם בחמשה דברים. וע' לעיל פ"ל ס"ז:

ה'. חח. ונזם. טבעת. עגיל. וכומז. היינו מ"ש כאן שמות ל"ה כ"ב הביאו חח. ונזם. טבעת. וכומז. כל כלי זהב. וצ"ע שאינו חושב אלא ד' ולא תשיב עגיל ובהכרח לומר שבמ"ש כל כלי זהב מרבה עוד אחד והיינו עגיל. ודורש כן ממ"ש אצל מדין בסדר מטות איש אשר מצא כלי זהב. אצעדה. וצמיד. טבעת. עגיל. וכומז. ושם בתרגום אונקלוס שירין. ושבכין. עזקין. קדשין. ומחוך. וכן ת"א כאן שירין. ושבכין. ועזקין. ומחוך. ואינו

חסר רק עגיל שהוא קדשין וכמו שם שבאו לכפרה הביאו ה' אלו וכן כאן שהביאו לכפרה הביאו ה' אלו. וזהו אוהבם נדבה ואהבת נדבה שייך בבן וזהו בני אל חי ועי' לקמן ס"פ נ"א:

פרק מט

פסקה א

ויעשו כל חכם לב. בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות. בני אדם עשו משכן של י' יריעות והשכין שכינתו ביניהם מורה על גודל אהבתו את ישראל:

מים רבים. לא יוכלו לכבות את האהבה. משמע שהאהבה היא אש גדולה עד שמים רבים לא יכבו אותה ע"כ דורש שהוא משל על האומות הקדומות ע"פ מדה י"ז וע' במ"ר פ"ב סי' י"ב:

בהמות מים. ר"ד הוי עמים רבים כמו סנחריב. ואשור. ובבל:

ונהרות לא ישטפוה. כמ"ש ב"ר פט"ז בס"ב שנקראו על שם אשור:

אם יתן איש. כאן הביא הפסוק ולא דרש בו ותשלומו בבמ"ר שם וכאן חסר. ומ"ש אבל בני מרומז במ"ש בפסוק הסמוך לפסוק מים רבים וגו' אחות לנו קטנה וגו' מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה היינו ביום שהוקם המשכן ושם השרה שכינתו ודיבר עם משה ולזה הביא פסוק ולא יכול משה וסמוך לו ויקרא אל משה וזהו מה נעשה וכו' עד שקראו לו ודיבר עמו:

פסקה ב

הה"ד שחורה אני. לעיל פר' כ"ג סי' י' וש"נ ומבואר. ועי' שי"ר פסוק זה:

שחורה אני במצרים. שעבדו עבודת כוכבים כמבואר ביחזקאל כ' בהדיא. ונאוה אני במצרים בדם פסח ודם מילה דכתיב שם ואעבור עליך וגו' בשי"ר שם וכאן חסר:

שנאמר וימרו על ים. עי' לעיל ריש פר' כ"ד:

שחורה אני בעגל. בשי"ר שם בלשון מתוקן וכאן חסר:

שור או כבש. וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ז ס"ז באריכות שעל שנחשדו בעגל שהוא שור ולא נמצא בחשד ממש ע"כ נעשה שור לכל הקרבנות:

טמאו את משכני. לא נמצא פסוק כזה ובדפוס אחר הגירסא טמאו את מקדשי יחזקאל כ"ג ל"ח וביפ"ת הביא פסוק בטמאם את משכני ויקרא ט"ו ל"א:

ויעשו כל חכם לב. בעושי המלאכה את המשכן. ומשמע שמ"ש בעושי המלאכה הם לבד מה שעשו כל החכם לב ועל זה מקשה מה מלאכה היו עושים. ותירץ שמ"ש בעושי

המלאכה פירוש שהתרומה והנדבה נקרא מלאכה כמ"ש והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה וכן איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא הרי שהנדבה נקראת מלאכה ונקרא תרומה וכן כאן שעשו כל חכם לב עושי המלאכה פי' עם עושי הנדבה והתרומה:

זו כנסת ישראל. דרשה אחרת היא דרך אגב שהזכיר הפסוק דרש בו ע"פ גז"ש על שכבר חשב דברים אלו בריש תרומה הם כאן מיותרים לגז"ש. ונ"ל שכוונתו על פסוק של ריש סדר זה ויקהל קחו מאתכם תרומה לה' וגו' זהב וכסף וגו' וחושב כל הדברים שזכר כאן במדרש ובסוף הענין כתוב איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו' והמלאכה היתה דים וגו' ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה:

ראשית תבואתה. ונקרא תרומה כמ"ש בסדר קרח וזה לך תרומת מתנם כל חלב וגו' ודגן ראשיתם וגו':

כנפי יונה נחפה בכסף. ואברותיה בירקרק חרוץ היינו זהב וכנ"י נקראת יונה כמ"ש יונתי כמה פעמים בשיר השירים:

תחצוב נחושת. וכסף וזהב אינו חושב בא"י שלא היו בה מחצבים של כסף וזהב (לרמוז למ"ש וכסף וזהב לא ירבה לו) ע"כ נחושת הוא מין החשוב יותר שהיה בא"י ונקרא הארץ על שם הנחושת ולא על שם הברזל:

שרי יהורה רגמתם. עיין מתנת כהונה וכמ"ש במכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל וז"ל מה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם זכו למלכות שרי יהודה רגמתם וגו' והלבישו לדניאל ארגוונא. וכ"ה במדרש תהלים קכ"ד:

שנבחן בככשן האש כזהב. כלשון הפסוק זכריה י"ג וצרפתים וגו' ובחנתים כבחון את הזהב. ובאיוב כ"ג י' בחנני כזהב אצא:

שנצרף ככסף. כמ"ש בזכריה שם וצרפתים כצרוף את הכסף וכן כסף צרוף בעליל לארץ:

נחשתי ויברכני ה'. שניחש לבן בשביל יעקב אף כאן נחושת על יעקב ע"פ מדת ממעל נחשתי נחושת:

פרק נ

פסקה א

פתח דבריך יאיר. בריש פר' ג' שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"ב תנחומא כאן ס"ו:

וחושך על פני תהום. ורוח אלהים מרחפת על פני המים:

ר"י ור"נ. שניהם דורשים מדה ט"ו בריש התורה כתוב שנברא העולם תחלה ואח"כ האור ובתהלים ק"ד כתיב עוטה אור כשלמה אח"כ נוטה שמים וגו' יסד ארץ וגו' הרי אורה תחלה ואח"כ העולם. וחולקים בהכרעה מפסוק הבינה וכדומה ומנוהג שבעולם ושניהם סוברים כב"ה בב"ר סוף פר' א' שבריאת הארץ דרך בנין ור"י מכריע מתחלת בנין ור"נ מכריע מסוף בנין:

ועטרו בנרות. וכמ"ש ב"ר פר' י' ס"ה ויכולו נשתכללו שמים בחמה וכוכבים ומזלות. ויתכן שדעת ר"י על האור הראשון. ור"נ על חמה וכוכבים ומזלות:

שאל ר"ש בן יהוצדק. ב"ר פר' ד' ס"ג וש"נ:

ואח"כ נוטה שמים. אין זה מדברי רשב"י ובב"ר שם ליתא אך זה שייך לדברי ר"י. וכמ"ש בהדיא לעיל פט"ו הנ"ל לשיטת ר"י. וזהו פתח דבריך יאיר וכן בתנחומא שייך לדברי ר"י:

פתח בארון. כמ"ש בסמוך בס"ב וסי' ד' שהראיה שעשה ארון תחלה הוא מפסוק ועשו ארון שכתוב בריש תרומה. וכמ"ש לעיל פר' ל"ד ס"ב. והנה כאן עומד בסדר ויקהל שמתחיל לדרוש פסוק ויעש בצלאל. וכאן מפורש שתחלה עשה יריעות והקרשים ואח"כ הארון. אך המדרש האיר עינינו בדבריו מה שיפליא הדעת בכתוב בסדר ויקהל בפסוק ח' ויעשו כל חכם לב ואח"כ בפסוקי' י"א ויחבר ויעש ואמר י"ג פעמים ויעש ולא פירש מי עשה ואח"כ אמר ויעש בצלאל את הארון ואח"כ כתוב עוד כמה פעמים ויעש ג"כ על בצלאל ובהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב שפסוק ויעש בצלאל את הארון כתוב תחלה קודם פסוק ויעשו כל חכם לב שעל כן כתב הרבה פעמים ויעש סתם היינו בצלאל שכתוב תחלה. שזהו אמיתת כוונת המדרש לקמן ריש ס"ה שבכל דבר הוא אימר ויעש בצלאל ודוק וזהו אמתת פשוטו של מקרא:

פסקה ב

תן לחכם ויחכם עוד. וס"ד הודע לצדיק ויוסף לקח וזהו שאמר ומקיימו ומוסיף עליו ופי' שמבין היטב כוונת המצוה ומתבונן ומוציא דבר מתוך דבר וע' ב"ר פל"ד ס"ט וש"נ ומבואר:

זה משה. שנקרא חכם ומ"ש עיר גבורים דורש על שקבל ד"ת שנתנו מפי הגבורה. ומ"ש ובא ואמר לישראל היינו מ"ש בסיפא דקרא ויורד עוז מבטחה ועוז הוא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ומ"ש מבטחה דורש נוטריקון מטיב מוסיף חיים דומה למ"ש הודע לצדיק ויוסף לקח:

אתה מוצא. ע' קה"ר פסוק טובה חכמה. ומ"ש מהו המשכן פי' לאיזה צורך ומה יעשה בו:

והיכן התורה ניתנה. זה צע"ג שהרי התורה לא נכתבה עד סוף ארבעים שנה כמפורש בסוף בסדר וילך כמ"ש ד"ר פ"ט ס"ט שביום מותו כתב י"ג ספרי תורה ואחד נתן בארון ויש בזה פלוגתא דתנאי אם בתוך הארון אם בצדו הובא רש"י בסיף וילך ואיך אמר כאן והיכן התורה וכו' כבודה של תורה וכו'. רק ספר בראשית היה כתוב כבר כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויאמר וגו' לך אל העם ויקח ספר הברית וגו' מתחלת בראשית ועד כאן היינו עד סדר יתרו וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו' עיין מש"ש אך בד"ר פ"ג סי' י"ב וש"נ איתא התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה עי' מש"ש וא"כ יתכן שעל תורה זו כוונתו שנתנה לו עם הלוחות וכמ"ש שמות כ"ד י"ב ואתנה לך את הלוחות האבן והתורה והמצוה הרי שנתן לו תורה כתובה בשמים והורידה עם הלוחות ועל תורה זו דברו כאן. גם יתכן שכיוונו כאן על הלוחות שכלול בהם כל התורה וכמ"ש לעיל פר' מ"ז ס"ז וש"נ. ונ"ע:

אלא אנו עושים את הארון. וכ"ה בתנחומא וז"ל משה אמר לו להתחיל במשכן והוא התחיל בארון למה בשביל שארון היא מקום התורה. וזה פלא איך נפל וויכוח בין משה ובצלאל ואיך עלה על דעת בצלאל לסתור דברי משה שקבל מהש"י ומה יועיל בזה סברא. ועוד שאמר שנצח למשה ועשה כדעתו. אך אמיתת הענין בזה שחז"ל דורשים כאן מדה ט"ו שבסדר תרומה מפורש שאמר לו הש"י למשה שיעשה ארון. שולחן. ומנורה. ואח"כ משכן וכמ"ש לעיל פל"ד ס"ב ובסדר כי תשא בפרשה ראה קראתי בשם בצלאל כתוב את אהל מועד ואת ארון העדות וגו' וכן בריש ויקהל. את המשכן ואח"כ ואת הארון הרי לפני משה ב' כתובים מכחישים ודרש משה והכריע כדעת ר"נ שהמשכן בדמיון בריאית עולם כדלעיל פר' ל"ג ס"ד ופר' מ"ח ס"ד וכמ"ש כאן בס"א וע"כ תפס לשון אחרון. אך בצלאל דרש והכריע כדעת ר"י תחלה האורה ואח"כ העולם. וע"כ כתוב ויעש בצלאל אצל ארון ע"פ מדה ט"ז על שהוא הכריע לעשות הארון שלא יתכן לפרש שעשה בעצמו שהרי כתוב בריש סדר תרומה ועשו ארון ודרשו לעיל פר' ל"ד ס"ב והכריעו שהכל עשו כנ"ל אך ע"פ דברו והכרעתו ארון תחלה וכמ"ש בס"א ולזה הקדימו פלוגתתם באורה ועולם ואח"כ במשכן וארון. משה כר' נחמיה. בצלאל כר"י. אך בגמרא ברכות (דף נ"ה) בהיפך וכ"ה בקה"ר פסוק טובה חכמה. שם שמשה הכריע כר' יהודה ובצלאל כר' נחמיה. דוק ובחון שאלו ואלו דברי אלהים חיים הפך בה והפך בה שיש כאן ד' דעות ויש ד' מקומות. בתרומה. ותשא. ויקהל. פקודי. וכל הכרעה יש לה ראיה ולדעת הגמרא ידוקדק מ"ש

בצלאל בצל אל היית וידעת פי' שבפרשת ראה קראתי בשם בצלאל כתב תחלה את אהל מועד. ואח"כ ואת הארון שהשיג איך נאמרה וכן עשה. ולדעת המדרש כמ"ש בסוף ס"א הדרשה האמתית ויעש בצלאל:

פסקה ג

ויעש בצלאל את הארון עצי שטים. כמ"ש בסוף הסי' לרפאות חטא שטים:

כי אעלה ארוכה. ועי' לעיל פר' כ"ג ס"ג וש"נ ועי' ויק"ר ס"פ י"ח:

כי מרים הם. כמ"ש במ"כ שהיל"ל ולא יכלו לשתות מימיה המרים:

ושימו שם מלח. לשון המכילתא בשלח והלא המים היפים אם תשים בהם מלח מיד הם נסרחים ושם מבואר עוד ראיות:

וכן אתה מוצא בישראל. לענין הלשון שבלשון שמכה אותם מרפא אותן וכן בענין המכה ריפא במה שהכה שקרא אותה זונה וריפא שקורא אותה בתולה הרי לא זנתה מעולם. ע"פ מדה י"ז וממעל:

אף כך ישראל. כשחוזר לענינו אומר אף:

וישב ישראל בשטים. ויחל העם לזנות אל בנות מואב:

את הארון עצי שטים. כמ"ש בתנתומא כאן ריש ס"ח לפי שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שישראל חוטאים בשיטים לפיכך תיקן להם הקב"ה שיטים לכפר על מעשה שיטים לרמוז שכשיתבונן בקדושת הארון שהוא מעצי שיטים ידעו איך לשוב בתשובה ולתקן חטא שיטים ויתכן שדעת המדרש שהעצים היו גדלים במקום ששמו שיטים לא על שם שכתוב ארז שיטה ויתכן שצדקו יחדו:

פסקה ד

ויעש פרוכת. שסמך מעשה ארון לפרוכת שמכסה עליו:

ושנו רבותינו. שקלים (פרק ח') במ"ר פ"ד סי' י"ג ובפרוכת של בהמ"ק מדבר שם בפרוכת של שער אולם שהיה אורך מ' אמה על כ' אמה רוחב. אך של היכל היה ארכו כ' אמה ורחבו עשר. ושל משכן ארכו עשר ורחבו עשר. והובא כאן בדרך אגב שהזכיר הפרוכת ללמדנו שגם מעשה פרוכת של משכן היה כמעשה פרוכת של בהמ"ק:

על סדר נעשה. תנחומא ויקהל ריש סי' י' ואף דכאן בסדר ויקהל שמדבר בעשייתו מפורש שעשה תחלה יריעות ואח"כ קרשים דורש שעשה תחלה קרשים כמ"ש בסדר פקודי בהבאתו ובהקמתו ע"פ מדה ל"ב. וכן מ"ש המדרש ואח"כ עשה אח הארון. מבואר באורך בס"ב וכן מ"ש הפרוכת תחלה ואח"כ הארון ג"כ כסדר הבאתו בסדר פקודי ובהקדמתו כתוב להיכך תחלה הארון ואח"כ הפרוכת וצ"ע:

שהיתה למעלן מן השולחן. זהו הטעם על שנתן תחלה השולחן שבצפון בשמאל והיה לו ליתן תחלה מנורה שבימין ודרום ע"כ דורש שהשולחן על שעליו לחם הוא חשוב יותר מהמנורה שבאה לצורך השולחן להאיר עליו וכן הוא בכל המקומות הנ"ל. בצווי בעשיה. ובהבאה. והקמה. תחלה שולחן ואח"כ מנורה אך בשאר דברים יש בהם שינוים:

פסקה ה

שבכל דבר אומר ויעש בצלאל. הנה לא כתוב אלא פעם אחת אצל הארון. ועי' מ"ש לעיל ס"ס א' ותבין כאן:

כאלו עשו. אף שהעיקר היהע"י יונתן ויחזיה ולכך הקדים יונתן תחלה על שנתן נפשו על זה יותר מכולם כ"ה בתנחומא כאן סי' י':

עשיתם לפני יריעות. ולשון התנחומא אמר הקב"ה עשיתם יריעות עזים לאהל על המשכן אע"פ שאתם פורעים לי מעלה אני עליכם כאלו אתם גומלים עלי לפי שבשעה שיצאתם ממצרים הבאתי ענן והיה עשוי כמין אהל והיה מגין עליכם ואני פורע לכם לעוה"ב וכו':

אני מכפר. היינו לעתיד כמפורש בתנחומא מפסוק בכפרי לך לכל אשר עשית שמדבר לעתיד:

עשיתם שולחן. כמ"ש ויקרא כ"ד ו' ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת. כמ"ש במ"כ:

ואערוך לפניהם שולחן. כמ"ש תהלים כ"ב תערוך לפני שולחן נגד צוררי וגו' וזה ג"כ לעתיד כמ"ש במ"ר פכ"א סי' כ"א בהדיא:

שהתורה נתנה בתוכו. עי' מ"ש לעיל פר' זו ס"ב והתורה נצחית אין בה הפסק וכתוב בהכי לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו' והיא צפונה בארון וכן יהיה מה רב טובך אשר צפנת וגו':

פרק נא

פסקה א

איש אמונות רב ברכות. וס"ד ואין להעשיר לא ינקה. ע' מ"ש ב"ר פר' פ"ב ס"ב ויתבאר גם כאן. ומ"ש כל מי שנאמן כיעקב בבית לבן. וכיוסף בבית המצרי. ותחלה פירש כפשוטו על סתם אמונים ואח"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז. ועי' תנחומא פקודי כאן ס"ה:

שהיה גזבר. לעיל פל"ז ס"ס א' וס"ס ב':

זה קרח. שביקש כהונה ולהקטיר קטרת שמעשרת:
על מלאכת המשכן. דורש אמונות על הגזברים הממונים על דברי ממון כמ"ש בפסוק ולא חשבו שבריש סימן ב'.
שנו רבותינו. שקלים פרק ה' משנה ב' מפסוק שמות כ"ח ד' והם יקחו את הזהב שם בגמרא בירושלמי:
אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו. על שהיה מלך ישראל וגדול מכולם ורבם ומי יצורף לו בעבודתו. עכ"ז צירף לאחרים לקיים המשנה. ולשון התנחומא אלא אע"פ שהיה משה הצדיק נאמן ע"פ הגבורה דכתיב בכל ביתי נאמן הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם:
על ידי משה ביד איתמר. מ"ש ביד איתמר שייך למ"ש עבודת הלוים ביד איתמר כמ"ש רש"י בחומש וכמ"ש בריש נשא שהיה ממונה על בני גרשון ומררי וא"כ היה זה בשנה השנית בחודש השני וכאן משמע שהיה בשנה ראשונה אצל עשיית המשכן. ויתכן עמקות כוונת המדרש לתקן פשט מקרא זה הקשה שמ"ש אשר פוקד יש לו שני משמעות מלשון מנין ומלשון התמנות על עבודת המשכן שנקרא ג"כ פקודה כמפורש בסוף במדבר פקודת אלעזר וכו' וכאן פי' שנמנה ע"פ משה עם איתמר והלוים שנתמנו על עבודת המשכן ולא נמנה ע"פ אלעזר ע"כ לא הביאו כאן ודוק היטב וע' לקמן ס"ו:

פסקה ב

עליו נאמר ולא יחשבו. גי' זו קשה להולמה וגירסת התנחומא זה שאמר הכתוב ולא יחשבו וכדמפרש והולך וסגנון הפסוק ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם וכו' כי באמונה הם עושים פי' שהם בעצמם עשו באמונה שעשו כמפורש במשנה שקלים פ"ב מ"ג א"כ יקשה ומשה היה גזבר כו' ותירץ שלא היה כאן מקום לחשד ושכל הנדבה היה בב' בקרים והיה די והותר וציוה שלא להביא עוד ועכ"ז עשה חשבון עם אחרים שעשה הכל והותיר וגם בהיותר עשה משכן לעדות. וע' לעיל פר' מ"א ס"ב וש"נ ומבואר:
נכנס משה אצל בצלאל. צ"ע שדברי המדרש היפך הכתוב בסדר ויקהל ויבואו כל החכמים וכו' ויאמרו אל משה. אך לשון חכמים מרפא המה למדונו פשט הכתוב באמת שהיל"ל ויבואו כל החכמים אל משה ויאמרו אליו ע"כ פירש שמ"ש ויבואו כל החכמים פי' שבאו אל הראש שלהם היינו בצלאל לדבר עמו שהוא ידבר אל משה אך המעשה שהיה שבתוך כך בא משה אל בצלאל ודברו החכמים עם משה:
משכן לעדות. דורש מדה יו"ד שתי פעמים המשכן משכן העדות וגם לא פורש בתורה מה נעשה במותר ע"כ דורש שמהמותר צוה הש"י לעשות משכן לעדות וצע"ג מהו ענין

של משכן העדות שלא יתכן לומר שעשה משכן מיוחד ללוחות העדות שהרי מפורש שבמשכן אהל מועד עשה ק"ק ושם נתן הארון עם לוחות העדות ולבד זה מצאתי בחפשי דרך להבנת מדרש זה. בילקוט בהעלותך (בשם מדרש אספה שאינו בידינו) על פסוק ויעמד אותם סביבות האהל באהל הדברות שהוא חוץ מן המחנה שני אהלים עשו. אהל לעבודה ואהל לדברות (וזהו מ"ש בילקוט כאן משכן לדברות כוונתו לדברי ילקוט זה) וכמדת הפנימי כך היה החיצון והלוים היו משמשין זה וזה בעגלות שנאמר ושמרו את משמרתי ואת משמרת אהל מועד לכל עבודת הקודש שני אהלים עשו וכו' ע"ש עכ"ל שבא לפרש מ"ש שם וישארו שני אנשים במחנה ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה ואח"כ כתוב ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל הרי שהיה אהל של דברות חוץ למחנה והרי המשכן היה בתוך המחנה כמ"ש בריש במדבר סביב לאה"מ יחנו והרי הם שני כתובים מכחישים והכריעו ממ"ש בפר' משכן ומפסוק ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וכו' וקרא לו אהל מועד וכו' כל הענין הרי אהל לדברות תחלה במחנה ואח"כ חוץ למחנה קודם שעשו המשכן שב אל המחנה כמ"ש לעיל פר' מ"ה בד' סימנים הראשונים וכן הוא בתד"א פרק ד' שבמ' יום האמצעים צוה לו להכניס האהל לתוך המחנה וביה"מ לבא שם כל מבקש ה' לתפלה ולתורה ושם היה מקום המיועד לדיבור הש"י עם משה וכשעשה המשכן היה המשכן קבוע בתוך המחנה ועשו עוד אהל אחר כמדת הפנימי כי תחלה היה אהל סתם ובזה נתבאר הכל הש"י יאיר עינינו במאור תורתו. ומ"ש משכן העדות כמ"ש תחלה ומשה יקח את האהל וגו' וקרא לו אה"מ. כך כאן קראו משכן העדות על שהיה כמדת המשכן:

פסקה ג

משכן משכן. ולא אמר מקדש או אה"מ ע"כ דורש מדת ממעל מלשון משכון וע"פ מדה יו"ד שני משכונות וכמ"ש לעיל פר' ל"א סי' יו"ד וש"נ ומבואר:

שאנשי כנסת הגדולה אומרים. פסוק זה אמרו נחמיה בתפלתו אלא ממ"ש בסוף התפלה ואל תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך הם החברים של נחמיה הנקראים בפי חז"ל אנשי כנה"ג. וכמ"ש בתנחומא בהדיא בס"ב כאן על חורבן ראשון ועל חורבן שני היינו של שני ביהמ"ק שאמרו ברוה"ק גם על חורבן ב' ולא על המשכנות:

פסקה ד

שיש סליחה. שנסלח להם על העגל על ידי המשכן כמ"ש לעיל סוף פר' מ"ח וכל הענין כאן בתנחומא ס"ו:

שנתמנה מפי הקב"ה. ע' מ"כ ובתנחומא אינו:

אמרו בגוים לא יוסיפו לגור. ובפסוק הקודם פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם היינו בעת עון העגל ובכל עת שהיה כעס גדול אמרו כן וכן בחורבן ביהמ"ק:

ויאמר ה' סלחתי כדברך. וכן הוא לעיל פכ"ט סוף ס"ז ד"ר פר' א' ס"ג ותנחומא כאן סי' הנ"ל ופר"א סוף פר' מ"ו שפסוק ויאמר ה' סלחתי שכתוב אצל חטא מרגלים דורשים על סליחת חטא העגל רק בד"ר פר' ה' בסי' י"ג ובפר' ז' ס"ט ובפ' י"א סי' י"א הביאו הפסוק כמו שכתוב על חטא העגל וינחם ה' ועל מרגלים סלחתי כדברך. ובמדרש תהלים מזמור צ' ב' הדעות ע"ש באריכות. אך בחנחומא סוף פקודי מבואר אימתי נאמר למשה לעשות משכן ביום הכפורים לפי שעלה משה להר ג' פעמים ועשה שם מאה ועשרים יום מששה לסיון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא יו"ד בתשרי ואותו היום נאמר לו וינחם ה' על מעשה העגל אותו היום אמר לו סלחתי כדברך ואותו היום נאמר לו ועשו לי מקדש ובאותו היום אמר לו וסלחת לעונינו (פי' שמשה אמר לו וסלחת לעונינו וע"ז השיב לו סלחתי כדברך ע"פ מדת ממעל) וכן משמע בפר"א הנ"ל שעל שאמר משה סלח נא השיב לו סלחתי היינו שאמר וסלחת לעונינו:

שנאמר ועשו לי מקדש. שבו מקטירים קטורת הסמים של בשמים וריח כן הוא בהדיא בתנחומא כאן כיון שראו אומות הריח של קטורת מתמר ועולה מתוך המשכן ידעו שנתרצה להם הקב"ה:

פסקה ה

אמר רשב"י. תנחומא כאן ס"ד ודורש מזמור ע"ד:

היה מחרף ומגדף. כמ"ש שם שאגו צוררייך בקרב מועדיך וכו' עד מתי אלהים יחרף צר:

יודע כמביא למעלה. שביהמ"ק של מטה מכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה ודעת המחריבים הסכלים שכאשר יחריבו ביהמ"ק של מטה ינצחו כח גבורה של מעלה כו':

חשבו מזמה בל יוכלו. ור"ד כי נטו עליך רעה:

באו גוים בנחלתך. טמאו את היכל קדשך שרפו כל מועדי אל בארץ וכוונתם כי נטו עליך רעה וכשרואים שאינם יכולים אז נתנו את נבלת עבדיך מאכל וכו' וכן הוא במדרש תהלים ע"ד וכללו בזה גם מזמור ע"ט פ"ג ודו"ק וע"כ כתוב כאן ב' פעמים משכן של מטה ומעלה:

א"ר חייא בר אבא. דורש כרשב"י ובמזמור פ"ג על עמך יערימו סוד וגו' ולא יזכר שם ישראל עוד כו' וגו' עליך ברית יכרותו וכמ"ש במד"ת אם נעקרו ישראל אלהי מי וכו':

אנדריאנטוס. לעיל פר' כ"ז ס"ג ד"ר פ"א סי' ט"ז:

ציפורן של נחושת. מקל עב של נחושת וברזל וחד מלמטה כמו ציפורן. והנמשל על שבהמ"ק בדמיון של מעלה וכן הצדיקים יסודי כותלי ועמודי עולם שהוא ענין הכותל שבמשל:

ננתקה את מוסרותימו. על תורה ומצוה ופי' שיבטלו הקשרים שביניהם ובין הקב"ה ונפרידם ממנו מדרש תהלים מזמור ב':

אלא דמשכן. כמ"ש בריש סימן ג':

פסקה ו

עושין ע"פ משה. בא לפרש שמ"ש אשר פוקד פי' כמו ופקודת אלעזר וכדומה שפי' התמנות על צרכי עבודת המשכן. אך אלה פקודי פי' על מניני המשכן וכמפורש בסמוך עי' לעיל סימן א':

לא עשה אלא. פי' לא עשה בא"א אלא באופן זה:

שכח האלף וז' מאות. דורש מ"ש ואת האלף וכו' עשה ווים שהיה די שיאמר והאלף וז' מאות לווים לעמודים ולמה אמר ואת וכו' עשה וכו' כאלו אמר דבר חדש ע"כ דורש ששכח עד שנזכר. ובזוהר פקודי פסוק זה וז"ל ת"ח דאנין תקלין אנשי משה וכו' עד דנפיק בת קלא ואמר ואת האלף וכו'. ובתנחומא כאן סימן ז' וז"ל עם שהוא עושה חשבון וכו' שכח אלף וכו' ולא היו נראים וכו' (ופי' שכל הדברים היו נראים וגלוים אך הווים היו בתוך העמודים ע"כ שכח) מיד האיר הקב"ה עיניו וכו' התחיל להשיב בקול רם ואת האלף וכו' עכ"ל וכן מורה הנגינה על הרמת קול:

מה היו אומרים. עי' לעיל פמ"ה ריש סימן ד' וש"נ ומבואר:

פסקה ז

העדות זו תורה. כמ"ש אלה העדות והחוקים וכן ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל וכדומה:

בזכות התורה והקרבנות. וזה משכן משכן העדות שמקריבין בו קרבנות. משכן העדות על התורה. עי' תנחומא ר"ס ד':

והגיהנם והקרבנות. ב"ר פמ"ד סימן כ"א וש"נ ומבואר ותנחומא כאן סימן ח':

אימה זו בבל. כמ"ש שם והנה אימה חשכה נופלת עליו עי' ב"ר שם סימן י"ז:

איום ונורא. וכל הענין שם בחבקוק מדבר בבבל עי' לעיל פר' ח' סי' ב':

שהחשיכה עיניהם. זה אחשורוש מלך מדי שגזר להשמיד ולהרוג:

גדולה זו יון. כמ"ש שם והצפיר השעיר הוא מלך יון וגו' ועליו אמר וצפיר העזים הגדיל:

לבטל קרבנות. שם בב"ר הגי' לבטל תורה וקרבנות:

הביטו אל צור. ס"ד הביטו אל אברהם אביכם:
שהסכים הקב"ה אחריו. שם בב"ר הגי' שהסכים הקב"ה לדבריו:
וחציו ברד. והברד הוא מים קרושים וכמו שדרשו מפסוק תשלג בצלמון צלמון הוא גיהנם ושם תשלג שחציו שלג:

פסקה ח

מהו אלה. שהוא מיותר. ודורש מלשון שבח והתפארות שמתפאר בפקודי המשכן וכמ"ש ב"ר פרשה י"ב סוף סימן א' וכוונת הדרשה שע"י קבלת התורה זכו למתנות גדולות וע"י העגל אבדום וע"י המשכן חזרו מקצתם ואם לא כמקדם ועכ"פ זוכים יחידים ואם לא בעוה"ז יזכו לעוה"ב כמ"ש בשי"ר פסוק ישקני:
מהו חירות. לעיל ריש פר' ל"ב וש"נ:
סטיונר. הערוך פי' מלשון שליט. והמ"ע פי' מלשון צופה וע' לעיל פר' מ"א סימן ו':
עטרות הלבישן. לעיל פר' מ"ה ריש סי' ב' וש"נ ומבואר בראיות:
הורד עדיך מעליך. ואדעה מה אעשה לך משמע שבעודם עליהם לא יתכן:
בג' שמות. לעיל פר' ב' סוף סי' ד' בה' שמות במ"ר פר' א' סימן ח' ו' שמות. וכאן אינו חושב אלא השמות המפורשים בתורה בעת מתן תורה. הר אלהים שמות ג' א' י"ח ה'. הר סיני שם י"ט פסוק י"ח. הר חורב שם ל"ג ו':
ששנא את העליונים. בענין נתינת התורה שחמדו אותה שינתן להם ולא נתן על שאינם יכולין לקיים המעשה:
שנקראת חרב. ללחום עם היצר הרע והמלאך המות ושונאיהם הרי כל השבח הזה היה להם מן התורה שקבלו:
הלכו אצל אהרן. לעיל פר' מ"א ס"ז וש"נ:
ודי זהב. ברכות ל"ב א' ובספרי ריש דברים:
יבא זהב המשכן. ספרי שם ולעיל סוף פר' מ"ח:
באלה אלהיך. שתיבת אלה מורה התפארות כמ"ש ב"ר פר' י"ב סוף ס"א שהתפארו בעגל וכן אח"כ התפארו במשכן ותורה כמ"ש בריש הסי' וכן לעתיד יבואו בזכות התורה שנקראת אלה כמ"ש לעיל פמ"ח ס"ב:
מי אלה רעב. עיין פסיקתא פ"א ס"ג:

פרק נב

פסקה א

ויביאו את המשכן. כי לאיזה צורך הביאו הכל אל משה היה לו למשה לילך לראות וכמ"ש לעיל פר' נ"א ס"ב נכנס משה אצל בצלאל וכו' ע"כ דורש שהיה גם בההבאה אל משה ענין גדול של זכות:

לרקמות תובל. ובפסוק הקודם כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה. ודרשו במ"ר פר' א' ס"ג על משה באוה"מ ע"ש ותבין כאן וזהו שאמר אח"כ לרקמות תובל למלך. לרקמות תובל מה שהביאו לו הנדבה תחלה לרקמות שמהם ירקמו המשכן בתכלת וארגמן:

שנקראו בתולות. כמ"ש לעיל פ' נ' סוף ס"ג שבעת תיקון חטא העגל ע"י המשכן נקראו בתולות:

גן נעול. ודרשו במ"ר פר' ג' ס"ו אלו הבתולות:

אחותי כלה. על כנסת ישראל שהיא כבתולה:

רעותיה מובאות לך. שנעשו רעים אהובים להקב"ה כשהביאו את המשכן אל משה אחר גמרו שעשו כל מה שצוה הקב"ה כמפורש בענין ככל אשר צוה ה' את משה וכן הפסוק שכתוב אחריו תובלנה בשמחות וגיל שהנדבה שהביאו תתלה היה בשמחה ואח"כ תבואנה בהיכל מלך וכנ"ל בכבוד והדר ומ"ש שביום שנגמר הביאוהו ע' בסוף סי' הסמוך וצ"ע:

פסקה ב

כיצד. יפורש הפסוק ואיזה צדיק ואיזה עתק:

דכרים של סילוקים. שכבר נסתלקו ביוה"כ העבר. וזה בא לו ע"י שנתגאה ולא הרגיש בעונות של שנה זו:

ובוז. עי"כ נתבזה ומ"ש על צדיק פי' על צדיק חי עולמים. וכמ"ש בחנה ותתפלל על ה' שסובר כמ"ד עונות שהתודה עליהם בשנה העברה אסור להתוודות עליהם בשנה הבאה. ואין כן הלכה:

מדבר במשה. שמ"ש הדוברות על צדיק עתק וכו' הכוונה על משה כמ"ש בפסוק הסמוך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' ומשה כתוב בו ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו ג' ירחים. ליראיך זה יוכבד כמ"ש ותיראן המילדות את האלהים וכמ"ש לעיל פר' א' סי' י"ג עד סי' י"ח:

מיד אמר משה לישראל. וזה היה למחרת יוה"כ של שנה א' כמ"ש בס"ע פרק ששי ובתנחומא כאן סוף פקודי כל הענין:

ג' חדשים היה עוסק. מי"א תשרי עד אחד בניסן שהוקם המשכן והנדבה הביאו בב' ימים וביי"ג בתשרי שנה א' ליציאת מצרים התחילו לעסוק הרי ו' חדשים פחות י"א יום. ומ"ש ג' חדשים עשהו לא מצאתי רמז בזה בפסוק לבד זה מצאתי בפסיקתא פר' ו' בס"ה וז"ל בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה. וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל מלמלאין (פי' מתאננין) על משה למה לא הוקם מיד שמא אירע בו דופי. שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק וכו' ומעתה הפסיד כסליו שננמר בו לאו וכו' מה שילם לו חנוכת בית חשמונאי שהיה בכ"ה בכסליו. וחשבון ג' חדשים מי"ג תשרי היינו רוב תשרי וכל חשוון וכ"ה מכסליו. ועשה מקופל ה' מכסליו שאינו חושב וחודש טבת שבט אדר:

כיון שאמר לו האלהים וכו' התחילו טוענין וכו'. וזה שלא כסדר המפורש בתורה שהקדים תחלה פרשת ויביאו את המשכן ואח"כ ציווי הקמתו. אך המדרש דרש טעם הדברים שלכך הביאו את המשכן אל משה על שצוה לו הש"י שיקים אותו והסידור ע"פ מדה ל"ב:

פסקה ג

עוז והדר לבושה. בסוף מדרש משלי נדרש כולו על צדיקים וצדקניות:

מתוקן להם לעוה"ב. אבות פרק ב' ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא:

מעשה בר' אבהו. ירושלמי ע"ג פר' ג':

ואני אמרתי לריק יגעתי. כמ"ש אבות פרק ב' משנה ה' אל תאמין בעצמך עד יום מותך:

אימתי התורה וכו'. תחלה דורש על שמחת הצדיקים ועל שכתוב בלשון נקבה דורש על התורה שמשמחת את לומדיה:

זבדי בן לוי ור"י וכו'. לפי פירוש הא' על הצדיקים. והמעשיות בב"ר פר' ס"ב ס"א ופר' צ"ב ס"ב:

יקר בעיני ה' המותה. משמע שיקר מיתתם של חסידים בעיניו יותר מחייהם ובאמת אינו כן ע"כ דורש שהיקר הוא שכר היקר שלעתיד מודיע להם בעת המיתה וזה ע"פ מדה ט':

מעשה בתלמיד אחד. ילקוט משלי י"א. וע' ב"ר פר' ל"ה סימן ב' בקיצור:

מעשה בר' שמעון בר"ח. מדרש רות פסוק כי המות יפריד. ובילקוט משלי ל"א:

שיהא שולחנך חסר. מאחר שניתן בנס מנכין מזכיות:
אל בית עולמו. מיוחד לו לעצמו. ע' ויק"ר ריש פר' י"ח ובסוף קה"ר:
עוז והדר לבושה. שזכה לקרני הוד והדר ביוה"כ כשהשיג הלוחות השניים ונצטווה על עשיית המשכן. כמ"ש לעיל פר' נ"ח ס"ד בשם תנחומא אך עיקר השמחה ליום אחרון שהוקם המשכן:

פסקה ד

כיון שראה אותם משה. שעשו כאשר צוה ה' שמח ושרתה עליו רוה"ק ששורה מתוך שמחה של מצוה:
ועמד בעצמו. כי הקרשים היה גבהם יו"ד אמה רחבם אמה וחצי ואמה עובי ולא היה להם שום אחיזה כי הידות למטה היו דקות ושני אדנים לכל קרש נמצא הקרשים מחזיקים את האדנים ולא בהיפך והבריחים מאחר שהיו שני בריחים לכל כותל ובריח אחד בעצמו בלא אחיזה בדבר אחר הרי הוכפל עוד המשא בכפלי כפלי כפלים באין מחזיק ויפול הכותל עם הבריחים ולא יתכן שיעמוד הכותל כ"א בנס. ויתכן שזהו מ"ש בשבת ב' והבריח התיכון בתוך הקרשים בנס היו עומדים ע' רש"י ותוספות שפירשו שהיה סובב ונכפל לג' רוחות. וזה צ"ע גדול מנין להם לעשות פלוגתא כזו בין הגמרא ובין ברייתא דמלאכת המשכן והמדרשים שכולם סוברים שהבריח התיכון ארכו שלשים אמה ואורך כל הכותל בדרום וכן בצפון שהיה של כ' קרשים כל קרש אמה וחצי. וכמ"ש ב"ר פ"ד ס"ד וש"נ וכן הוא ברש"י בחומש בסדר תרומה שהבריח התיכון היה ארכו שלשים אמה כמדת הכ' קרשים ומ"ש בב"ר הנ"ל שהיה ל"ב אמה ע' מה שכתבתי שם בביאורו. ולשון הגמרא בנס היה עומד שייך על המשכן ופי' שלא הועיל גם הבריח התיכון להעמיד הקרשים כנ"ל אלא הכל היה עומד בנס המשכן עם הבריחים כדעת המדרשים. ולפי פירוש רש"י ותוספות היל"ל סובב או מקיף או נכפף. ולדעת רש"י ותוספות היה הבריח התיכון ארכו ע"ו אמה וצע"ג ואם קבלה נקבל:
הוא נבנה בעצמו. ע' ריש שי"ר וכן הוא בפסיקתא פר' ו' ס"ז וע' במ"ר פ' י"ד ס"ג:

פסקה ה

צאינה וראינה. שי"ר ובמ"ר פ' י"ב ס"ח:
אימתי נאמר. וכמ"ש בסמוך ולא מצאתי שעשתה ב"ש וכו' וע' מ"כ בסמוך. וצריך לגרוס כאן מאמר ר' יצחק הקודם אלא מה עטרה וכן הוא במ"ר בהדיא ובשי"ר שם:
רשב"י שאל את ר"א. גם זה שו"ש:
ועד שקראה אמי. פי' לא זז מחבבה עד שקראה אמי. וכן הוא שו"ש:

ולאמי אלי האזינו. כמ"ש במ"כ וזהו בעטרה שעטרה לו אמו שזהו העטרה שלו שהגיעה למדרגה זו לקראה אמי. וג' מעלות אלו הבת כנועה ומשועבדת לאביה ואמה. והאחות עם אחיה משתחוים בלא אדנות ושעבוד. אך האם בגדר מעלה וממשלה על הבן והבת ומצוה עליהם כרצונה ועושים כרצונה וכן ישראל קודם מתן תורה שמעי בת וראי הטי אזנך ואח"כ במשכן למען אחי ורעי כדלעיל בריש הפרשה. ואח"כ כשגוזר גזירה והצדיק מבטלה צדיק גוזר והקב"ה מקיים מדרגת האם וזהו אמיתת רצונו וזהו עטרתו דוק והבן:

ונשקו על ראשו. אמר אם לא באתי לעולם אלא לשמוע הטעם הזה די. כן הוא שם ושם:

ביום חתונתו בסיני. חיתונים היו שנאמר וקדשתם היום ומחר וגו' וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנאמר ויתן אל משה ככלותו ככלתו כתיב. ד"א ביום תתונתו באוה"מ ביום שמחת לבו זה בית עולמים וכו' כן הוא במ"ר פר' י"ב סוף ס"ח ע"ש עוד ובשי"ר שם וכן צ"ל כאן. וע' סד"ע פרק ט"ו בא"א:

יפה נוף ננפי. כצ"ל שמ"ש יפה נוף פי' שבלשון יוני קורין לכלה ננפי כמ"ש ב"ר פר' ע"א ס"ח. ולעיל פר' ל"ו בס"א בפסוק זה:

מעשה היה. מדרש איכה פסוק ספקו עליך:

כיפה של חשבונות. שם באיכה. ומ"ש ויצר פי' שיהיה מיצר ומצטער אם לא יהיה חשבונו טוב:

ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ. פסוק הוא בישעיה כ"ד י"א והמאמר מן התנחומא סדר שמיני סוף ס"ו וז"ל אמר ישעיה צווחה על היין בחוצות ערבה כל שמחה מהו ערבה וכו' חשכה כד"א ויהי ערב וכו' שבת משוש (פסוק הוא באיכה ה') שבתה ציון שכתוב בה יפה נוף משוש כלהארץ וכצ"ל כאן ומ"ש כאן קבלה הוא תרגום של חושך כמ"ש אימה חשיכה אימתה וקבלה. הש"י יאיר מאפלינו כנאמר והיה לעת ערב יהיה אור. והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אכי"ר: